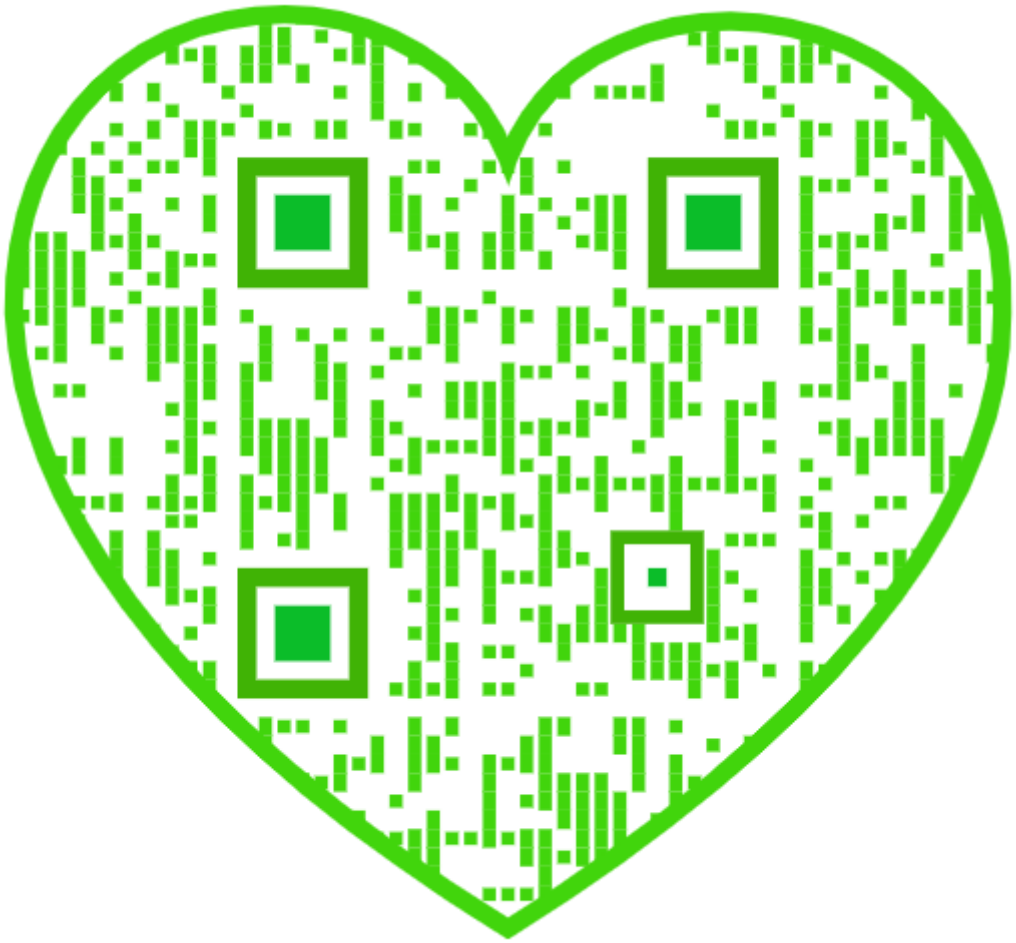

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

EEN BLIK

OP

DEN TOESTAND DER KERK.

I.

Neen, als we onze oogen rondwenden, vinden we ons niet opgebeurd. We kunnen natuurlijk niet bedoelen, dat de Kerk gevaar zou loopen voor haar bestaan; zij heeft immers de goddelijke belofte: „de poorten der hel zullen haar niet overweldigen;" „ziet, Ik ben met u," sprak de Zaligmaker tot zijne Apostelen, „ziet Ik ben met u tot aan de voleinding der eeuwen."

Waarin bestaat dan het gevaar?

Dat Europa, dat eenige landen van Europa, dat velen onzer afvallig worden van de Kerk, en daarmede het ware geloof en de beschaving verliezen; en waarlijk dit

gevaar is groot; als we onze oogen rondslaan, wat volslagen *ongeloof*, wat verregaande *zedeloosheid*, wat onbegrijpelijke *dwaasheid* vervult de geheele wereld en ook ons Vaderland!

De Godheid van Christus wordt, onbeschaamd weg, geloochend: Hij is niet de Zoon van God, Hij is niet de Verlosser der wereld, Hij is een mensch gelijk wij; of liever, daar Hij zich Zoon van God noemde, zonder het te zijn, Hij is een van beide, een dweeper of een bedrieger.

Mijn God! hoe is het mogelijk? Achttien eeuwen hebben in Christus' Godheid geloofd; millioenen martelaren hebben voor dat geloof hun bloed vergoten; onze voorvaders, onze vaders en moeders zijn in dat geloof hoopvol ontslapen; wij zelven vinden dat geloof niet slechts zoo troostelijk maar ook zoo gegrond en zoo redelijk — en zie, dat geloof wordt nu uitgekreten als eene dwaasheid!

Christus heeft gezegd: „Mij is alle magt gegeven in den Hemel en op aarde;" achttien eeuwen hebben getoond, dat Hij de waarheid sprak; nog voortdurend is het zigtbaar, dat Hij de wereld regeert door zijne Kerk — maar voortaan mag Hij niet meer regeren; de wereld heeft zijne verlossing niet meer noodig, de mensch kan zich zelven redden.

Het zou te lang zijn, hier al de leerstukken op te noemen, die met de verloochening der Godheid van Christus tevens moeten geloochend worden; als de grondslag wordt weggehaald, stort het gansche gebouw in; als de wortel wordt afgehakt, moet de geheele boom sterven; en Christus' Godheid is toch de grondslag,

is de wortel van al wat wij gelooven. Laat ons liever zien, welke gevolgen dat ongeloof al aanstonds moet hebben voor de maatschappij.

De Kerk van Christus had de wereld overstraald met het licht des geloofs en der beschaving. De volken die nu Europa bewonen, en vroeger niet anders waren dan zwervende, dan woeste en verwoestende horden, hadden van de Kerk hunne wetten ontvangen; van de kloosterlingen hadden zij geleerd, den grond te bebouwen; in de kloosters, in de huizen der bisschoppen en der priesters waren de eenige scholen voor het onderwijs en de opvoeding der jeugd.

Geen wonder, dat de Kerk, aan wie men alles te danken had, met eer en heerlijkheid werd gekroond: haar zigtbaar Opperhoofd, Christus' stedehouder, werd wereldlijk vorst, en alom kreeg de Kerk hare bezittingen; hare stem werd gevraagd in de raadsvergadering der vorsten; bij geschillen tusschen koning en koning of tusschen koning en onderdaan werd hare beslissing ingeroepen. Zij, met hare onfeilbare waarheid, werd erkend als het licht der wetenschap. Zij sprak, gelijk weleer de Zaligmaker: „laat de kinderen tot mij komen," en de kinderen werden gerust aan hare leiding toevertrouwd. Niet slechts nam zij de armen en de weezen op, en lenigde zij al het ongeluk, maar zij bragt vreugde, schiep nieuwe feestgetijden, of herschiep de heidensche feesten, door ze te bezielen met den geest van het Christendom; zang en muziek, schilder- en bouwkunst, al wat het hart vervrolijkt en hooger stemt, riep zij zamen om het altaar: van den hemel, dien zij beloofde in de toekomst, gaf zij reeds op aarde een voorsmaak.

Wat echter zien we, als noodzakelijk gevolg van het ongeloof, thans plaats grijpen?

Is Christus geen God, geen Koning van hemel en aarde, dan behoeft ook zijn Stedehouder, de Paus van Rome, geen koning te zijn; want die koninklijke waardigheid moet alleen dienen voor de vrije uitoefening van zijn geestelijk gezag, en dat gezag, als uitgegaan van Christus, is immers eene hersenschim.

Ditzelfde ongeloof baarde reeds vroeger bij het staatsgezag die angstige zorg, dat de Kerk toch maar niet te rijk worden, en vooral niet te veel grondbezit verkrijgen zou; hetzelfde ongeloof verkondigde reeds vroeger het beginsel, dat Kerk en Staat moeten gescheiden zijn: gelijk de bisschoppen geen invloed mogen hebben op het bestuur van hun land, zoo mag ook de Paus niet zetelen op een troon, vanwaar hij zijne stem kan laten hooren over de geheele wereld.

Is Christus geen God, is zijne leer niet van den Hemel aangebragt, is zij niet eens waar: hoe kan zij dan dienen als fakkel om den mensch in zijne wijsgeerige beschouwing, in zijn wetenschappelijk onderzoek voor te lichten?

Is Christus geen God, is zijne verlossing en de toekomstige heerlijkheid een ijdel woord: hoe zal dan de kunst den hemel van Christus nemen als haar ideaal?

Is Christus geen God, is zijn woord bedriegelijk, mogen we niet meer rekenen op de eeuwige belooning, die Hij ons heeft toegezegd, behoeven we niet meer te vreezen voor de eeuwige straffen, waarmêe Hij heeft gedreigd: waarom dan het heden opgeofferd voor de toekomst; waarom dan het tegenwoordig leven geheel ingerigt naar de wet van kruis en lijden?

Zoo is, ten gevolge der verloochening van Christus' Godheid, de Kerk, welke het geloof in Christus predikt, overal weggedrongen: uit staatsbestuur en wet-

geving, uit wetenschap en kunst, uit geheel het maatschappelijk leven. Waarlijk, we mogen met Broere uitroepen: „de Kerk, het uitverkoren Juda, is in bal„lingschap weggevoerd, de Kerk is als vreemdelinge „op deze haar toebehoorende wereld. Het kruis staat „op haar altaar; maar zoodra gij haren tempel verlaat, „wordt uw blik er nergens meer door getroost. Niets „is Katholiek meer dan de Katholieke Kerk zelve: alles „buiten haar is ontwijd, ontheiligd, ontchristelijkt." [1])

Men zou kunnen verwachten, dat de Kerk, na uit alles verwijderd te zijn, verder met vrede werd gelaten: het is immers door hare tegenstanders zelven erkend, dat zij zich verdienstelijk heeft gemaakt door het vestigen van staten, door het aankweeken van kunst en wetenschap; maar de Zaligmaker heeft gezegd: „wie niet met Mij is, is tegen Mij," en dit woord wordt op ontzettende wijze bewaarheid: overal waar het ongeloof meester is, wordt de Kerk vervolgd en beoorloogd.

De Paus is de oudste en wettigste Soeverein van Europa: dit kan door niemand betwist worden; toch is, om hem zijn wereldlijk gezag te ontrukken, alles geoorloofd: list, geweld, openbare oorlog, verraad en struikrooverij; het grootste deel zijner provinciën is hem op die wijze reeds afgeroofd, en over het weinige, dat hem nog gebleven is, beschikt men, zonder hem te kennen, door de September conventie.

In geheel Italië wil men de hand leggen aan de kerkelijke goederen, de kerkelijke verordeningen der bisschoppen aan staats-goedkeuring onderwerpen, en in de seminariën het theologisch onderwijs van staatswege regelen; de bisschoppen, die zich verzetten tegen die

[1]) De *Katholiek*, Januarij 1852.

aanmatigingen van het staatsgezag, worden gekerkerd of verbannen.

Wat behoeven we te gewagen van de inzwelging der studie-beurzen door België, van de annexatie der kerkelijke goederen van Polen door Rusland?

Om te weten, hoe vijandig de Kerk behandeld wordt door kunst en wetenschap, behoeven we ons slechts te herinneren aan het internationale, ook helaas! te Amsterdam gehouden Congres: daar is uitgemaakt, dat het Geloof, dat de Katholieke Kerk schadelijk is voor kunst, wetenschap, vooruitgang en beschaving; en wie hoort niet, hoe deze plegtige verklaring dagelijks wordt toegejuicht en rondgekreten door eene zich noemende liberale drukpers?

Ook dit echter is nog niet genoeg: de Kerk is weggedrongen uit de maatschappij, zij wordt vijandelijk bevochten; maar wat het allerergste is: de ongeloovige wereld wil zich voor de Kerk in de plaats stellen, wil de taak overnemen die door Christus aan de Kerk, en aan haar alleen is toevertrouwd.

Wat is de roeping der Kerk?

Den mensch hier op aarde zooveel mogelijk, en hiernamaals volkomen gelukkig te maken. Welnu, de wereld belooft hetzelfde en nog meer: zij zal het volmaakte geluk reeds hier op aarde aanbrengen.

Wat is volgens de Kerk de weg naar het geluk hier op aarde?

De weg, dien Christus heeft aangewezen: „Zoekt eerst het rijk Gods en zijne geregtigheid, en *al het overige zal u toegeworpen worden.*" De ongeloovige wereld daarentegen zegt: ik zal u alles leeren, alles aan een ieder; dan kan ieder goud maken, en zich daarvoor alle genot verschaffen.

De Kerk verwacht alles van Christus' genade; de ongeloovige mensch zal alles verkrijgen uit zich zelven.

De Kerk is eene uitgebreide en naauw aaneengesloten maatschappij; maar ook het ongeloof verbreidt en vereenigt zijne kracht in nationale en internationale congressen, wereld-tentoonstellingen, in geheime genootschappen, in de almagt van den Staat.

Is het niet opmerkelijk, dat Frankrijks keizer, Napoleon III aan zijne Franschen de zending toeschrijft om de volken van alle werelddeelen te beschaven en gelukkig te maken; dat hij zich zelven meermalen den naam heeft gegeven van „Middelaar?"

Alles te bemiddelen, alles te verzoenen, alles te redden, alles te brengen tot het volmaakte geluk — deze taak is, van het begin der wereld af, door twee personen opgenomen: door de slang van het Paradijs en door den beloofden Verlosser; toen werd tevens de geschiedenis der wereld door God zelven geteekend als een strijd tusschen den duivel en Christus, en dien strijd zien we nu op groote schaal tusschen het zaad van den duivel of het *Ongeloof* en het zaad van Christus of de *Kerk*. Elk van beiden zoekt de geheele wereld te veroveren: de Kerk om alles te redden en gelijkvormig te maken aan den verrezen Christus; het ongeloof om alles van God af te trekken en neêr te storten in het ongeluk, dat voor den duivel en zijne engelen bereid is.

Ieder die gelooft, ziet reeds vooruit, als gevolg van het ongeloof, eene verregaande *zedeloosheid*.

Van de echt Christelijke deugden, van nederigheid en opofferende naastenliefde kan, na de verwerping van het Christendom, bij den ongeloovige geen spraak meer

zijn. Paulus liet de geloovigen bidden, dat zijn aalmoes door de armen welgevallig mogt worden aangenomen; de vereeniging van Vincentius bezoekt de armen in hunne woning; de liefdezusters verslijten hun leven bij de arme schoolkinderen; het geloof ziet en eerbiedigt in den arme den persoon van Christus.

Hoe wordt de arme beschouwd door het ongeloof?

Als een belager en vijand van de welgestelde maatschappij; als een wilde horde, waaraan men, om zich zelf te vrijwaren en voor grooter schade te behoeden, eenig aas moet toewerpen. De liefde van het ongeloof is wreed; zij geeft werk aan de armen, maar hoopt ze op in ongezonde fabrieken, waar het kind zich niet kan ontwikkelen, waar de sterkste man verkwijnt en een vroegen dood sterft; zij schaft de slavernij af, maar de ongelukkige slaaf, niet gewoon op zich zelven te staan, vergaat van gebrek.

Voor ons, die gelooven, is het duidelijk, dat zelfs de natuurlijke deugd verflaauwen moet.

Hoever de mensch, overgelaten aan zich zelven, te kort schiet in de kennis zijner natuurlijke pligten, weten we uit de geschiedenis van het heidendom; maar aangenomen, dat hij die pligten kent: mist hij niet, om ze na te komen, de leiding der Kerk, de bovennatuurlijke genade-middelen en den drang der vrees voor de eeuwige straffen? Het denken toch aan de schandelijkheid der ondeugd, aan de verwijtende stem van het geweten of aan de regterlijke straf, die mogelijk op de misdaad volgen kan, is niet in staat om het hollen der drift tegen te houden.

We zien dan ook overal, waar de Kerk niet meer geëerbiedigd wordt, dat het gezag ontaardt in willekeur, en inbreuk maakt op de heiligste regten der

onderdanen, even als gebeurde bij de keizers van het heidendom; het volk, dat de magt niet meer beschouwt als Gods verordening, komt natuurlijker wijze tot verzet; waar geen verklaard oproer is, daar is toch gisting, spanning en ontevredenheid.

Hoe wordt het regt en de eigendom geëerbiedigd?

Als geheele koningrijken worden geroofd, hoe kan men dan verwachten, dat de diefstal in het klein zal beschouwd worden als ongeoorloofd? Als de goederen van Kerk en armen geroofd worden, hoe kan dan de gewone burger zich vleijen, dat zijn eigendomsregt zal geëerbiedigd worden? In het ongelukkig Italië, waar de Staat zulke voorbeelden geeft, is de struikrooverij, waarmeê dikwijls brandstichting en moord gepaard gaat, aan de orde van den dag; en de vorsten, die het rooverkoningrijk van Italië hebben erkend, mogen toezien, of zij daardoor bij hun eigen onderdanen den eerbied voor eigendom en regt niet verminderd hebben!

De ouderwetsche eerlijkheid dacht: niet koopen, of ik moet kunnen betalen; nu wordt de uitgebreidste handel gedreven zonder geld, en het natuurlijk gevolg is, dat men bij het minste ongeluk zijne schuldeischers niet betalen kan; het staken van betaling gebeurt menigvuldig, en is bijna zonder schande: neen, men heeft geen helder begrip meer van eerlijkheid.

De zedigheid in engeren zin genomen, gaat zigtbaar achteruit. Hoe schrikbarend en gedurig toenemend is, volgens de statistieken, het getal der echtscheidingen en der aanvragen om echtscheiding, der onwettige geboorten, der kindermoorden! De jeugd leert het kwaad op de godsdienstelooze of liever ongodsdienstige school; de jongeling wordt al spoedig volleerd door het lezen van slechte boeken, door het zien van

onzedige tooneelspelen en zijn omgang met de mannen der verlichting; hij wil mede vooruit, wil geheel vrij zijn, werpt alle teugels af, en schuwt zelfs den band van het huwelijk en van de zorg voor echtgenoote en huisgezin.

Wij voor ons zien nu duidelijker dan ooit, dat zelfs de eenvoudigste voorschriften der natuurwet, willen ze helder gekend zijn, door de Kerk moeten gepredikt worden; en dat de zwakke mensch, om ook maar bloot natuurlijk deugdzaam te zijn, behoefte heeft aan bovennatuurlijke middelen; waar de kerk niet gehoord wordt, en het geloof weggaat, daar openbaart zich spoedig verregaande onzedelijkheid.

Tegelijk met de goede zeden gaat ook het gezond verstand de wereld uit. Heeft men ooit de grootste *dwaasheden* zoo luid en zoo algemeen hooren verkondigen als thans?

Het persoonlijk bestaan van God, buiten en boven de wereld, wordt geloochend, en de wereld verklaard voor een noodzakelijk deel van God.

Wat is bij de ongeloovigen de mensch?

Niet anders dan een tweevoetig dier; hij heeft geene onsterfelijke ziel; aan eenige zedewet is hij niet gebonden, en daarom moet hij, onverschillig op welke wijze, maar trachten te verkrijgen wat hij kan; hier maar trachten te genieten wat hij kan; want een toekomstig leven, eene belooning of straf hiernamaals bestaat voor hem niet. De krankzinnigen-gestichten, de onverbiddelijke statistiek bewijst het, zijn dan ook nooit zoo bevolkt geweest als tegenwoordig.

Mogelijk denkt iemand, dat we in het schetsen van

den toestand overdrijven; maar wij doen bijna niets anders dan herhalen wat de Paus, die van de hoogte, waarop hij staat, de geheele wereld overschouwt, plegtig heeft uitgesproken in zijne beroemde Encycliek.

— Dit moge dan gelden voor andere landen, maar hier in ons vaderland staat het toch met betrekking tot geloof en zeden zoo ongunstig niet?

— 't Is waar, het ongeloof is hier niet zoo algemeen, maar het wordt toch geleerd aan onze hoogescholen; het wordt gepredikt door hen die zich de bedienaars noemen van het woord Gods; het wordt gepredikt in dezelfde kerken die door onze geloovige voorvaders zijn gebouwd; het ongeloof begint wortel te schieten in den grond die door den H. Willibrord van het heidendom is gezuiverd; in den grond dien de H. Bonifacius en de Gorkumsche martelaren hebben bevochtigd met hun bloed.

Het ongeloof spreekt uit bijna alle tijdschriften en dagbladen; het is reeds doorgedrongen in de schoolboeken; ook hier in ons vaderland wordt op sommige scholen volgens de hoogere natuurkunde aan de kinderen geleerd, [1] „*dat hunne moeder behoort tot de soort*," — maar onze pen weigert, de soortbepaling neêr te schrijven. Moet dan het ongeloof, door zoovele en zoo krachtige middelen voortgeholpen, ook hier niet weldra algemeen worden?

En gebeurt dit, er is geen twijfel aan, of het brengt ook hier zijn natuurlijke vruchten voort.

---

[1] De *Katholiek*, October 1865.

II.

Is er dan in den toestand niets, dat ons kan vertroosten en opbeuren?

Ja, God zij geloofd! er is veel en zeer veel.

Wij weten met de zekerheid des geloofs, dat de Kerk overwinnen zal, maar bovendien mogen we de overwinning als reeds naderend begroeten: weldra zal de Kerk van hare boeijen ontslagen worden, den rijkdom harer zegeningen weer uitgieten over de wereld, en velen die nu zijn afgedwaald, in haren schoot zien terugkeeren.

— Maar is het ongeloof, het zedebederf en de dwaasheid niet ten top gestegen; is het kwaad dan niet zamengedrongen in eene geregelde slagorde; was de nood der Kerk ooit zoo dringend als tegenwoordig?

— Juist daarop steunt mede onze hoop; eerst toen de leerlingen riepen: „Heer, red ons, wij vergaan," stond de Zaligmaker op, en gebood aan de stormen en de zee; juist op het oogenblik, dat het kwaad zijn zegekreet aanheft, ligt het overwonnen.

— Van waar zal de redding opdagen, waarheen moeten wij onzen blik rigten?

— Wij moeten opzien naar Christus, die het lijden zijner Bruid gadeslaat, en onverwacht tusschen beiden treedt; en wij moeten zien naar de Kerk, die zich sedert lang, en dagelijks meer, op de komst van haren goddelijken Bruidegom voorbereidt. Het eigenlijke tijdstip der tusschenkomst van Christus ligt buiten menschelijke berekening, en regelt zich naar zijn goddelijken

wil; maar de *voorbereiding der Kerk* is zigtbaar voor elk die zijn oog opent.

Dagelijks vermindert onder de Katholieken het getal der halfslachtigen, die meenden Katholiek te kunnen zijn in de Kerk, en daarbuiten ongeloovig-liberaal; algemeen begint men in te zien, dat de geheele beweging van dezen tijd gerigt is tegen de Kerk en tegen Christus, en slechts in graad verschilt van degene, die eenmaal zal worden aangevoerd door den Antichrist.

De jongelingen vormen onderling congregatiën, die lijnregt tegen het hedendaagsche sociëteitsleven overstaan, en bevorderlijk zijn aan het verkeer in den familie-kring.

Ook de jonge dochters onttrekken zich aan het gewoel en den geest der wereld, om in huis, evenals de Heilige Maagd tijdens haar verblijf in den tempel, te werken voor de versiering van het altaar en voor de vertroosting der armen: zóó trekken zij het hart van God en van de menschen; zóó bereiden zij zich voor om eenmaal òf den staat der volmaaktheid binnen te treden, òf in de wereld de roem te zijn van een echtgenoot en het geluk van brave kinderen.

De gehuwde mannen en vrouwen stellen zich in de naauwste betrekking met de armen, en wijden hun de teederste zorgen. Zij werken in vereeniging met elkander; zóó doen zij wèl, zonder nogtans te pralen: hij immers die in het koor zingt, heeft weinig gelegenheid om zijn talent te doen schitteren, hij verdwijnt in de menigte; zóó is vervolgens hun werk tegelijk meer krachtdadig voor de armen, en voor hen zelven zonder gevaar. O! hoevele huisgezinnen zijn reeds door de Vincentius-vereeniging gelukkig gemaakt! Hoeveel leden van Vincentius hebben reeds den zegen voor hunne

naastenliefde ondervonden in zich zelven en in hun eigen huisgezin!

Nog krachtiger invloed op de heiliging van het huisgezin oefent het Broederschap van de H. Familie, dat aan vader, moeder en kind de leden van het allervolmaaktste gezin ten voorbeeld stelt. Daar ontkiemen al de deugden die in de tegenwoordige eeuw zoo vaak gemist worden: huwelijksliefde en huwelijkstrouw, kinder- en ouderliefde, gehoorzaamheid, arbeidzaamheid, matigheid, naauwgezetheid op pligtvervulling; het huisgezin, waar Jesus, Maria en Josef worden nagevolgd, is gelaten en getroost in armoede; maar in den regel woont er welvaart, tevredenheid en opgeruimdheid; zulke huisgezinnen zijn de hoop der toekomst; daar zijn de kinderen, die op volwassen leeftijd der maatschappij tot steun, sieraad en heil verstrekken.

De ouders zijn algemeen meer bezorgd voor de godsdienstige opvoeding hunner kinderen, en zien meer toe, dat het goede zaad, te huis in de jeugdige harten gestrooid, niet verstikt worde door het onkruid dat maar al te dikwijls in de kinderen wordt gezaaid op de school. Zij beginnen de gemengde school te wantrouwen; zij beginnen te gevoelen, dat de verdraagzaamheid, die dáár wordt aangepreekt, niet anders is dan onverschilligheid omtrent het geloof; dat de Christelijke deugd, zoo als ze dáár geleerd wordt, in de daad niet meer mag genoemd worden dan een uitwendig vernis. Nu zij het verderfelijke van zulk eene school inzien, kunnen zij, eenigermate althans, het kwaad keeren, door er hunne kinderen op te wijzen; anderen, die daartoe de gelegenheid hebben, zenden hunne kinderen naar de afzonderlijke school; wederom anderen helpen mede eene parochiale school oprigten, en getroosten zich

daarvoor dikwijls de grootste geldelijke opoffering. Neen, ouders! gij zult er u later niet over beklagen; uwe kinderen zullen standvastig blijven in het *geloof* van Christus, en daarom ook de ware verdraagzaamheid beoefenen, welke is de *liefde* van Christus. Uwe kinderen zullen in het wetenschappelijke bij de leerlingen der gemengde school niet ten achter staan; want het onderwijs, dat zij genieten, steunt op de onfeilbare waarheid, is ordelijk en zamenhangend, en kan dus hunne hoofden niet in verwarring brengen, maar moet aan hun geest, die voor orde en waarheid geschapen is, bevrediging en ontwikkeling schenken: uwe kinderen zullen niet slechts onderwijs maar ook opvoeding genieten, niet slechts naar den geest maar ook naar het hart gevormd worden; zij zullen eenmaal in de wereld optreden als volmaakte menschen.

De kunst vormt zich weer op de meesterstukken van den echt Christelijken tijd; niet dat zij, wat vroeger wel het geval was, zich tevreden stelt met eene slaafsche nabootsing, maar op die modellen starend, doordringt zij zich van den geest, verwarmt zij zich met het enthusiasme der oude tijden, en zóó brengt zij, zelve gloeijend, eene schoonheid te voorschijn, die even als het model, oorspronkelijk en levend is, en bovendien zich beweegt in lijnen en vormen die onbekend waren aan een vroeger tijdperk. (1)

De wetenschap is blijkbaar vermoeid van het omdolen. Zij bewoog zich, zonder te kunnen zeggen, van waar zij uitging, of waar zij was, of waarheen zij haar schreden rigtte; geen wonder, dat zij het gewenschte doel: heldere kennis en zekerheid, niet be-

(1) J. C. A. Hezenmans, in De *Katholiek* December 1865.

reikte. Waarom, zoo dacht zij, zou de kortzigtige zijn oog niet wapenen met het kunstglas; waarom zou de zwakke geen staf nemen om op te leunen; waarom zou de verdwaalde niet uitzien naar een gids, om zich te la ten geleiden? De Kerk nu, die zich duidelijk toont als gezonden van God, leert ons wie wij zijn, en wat onze gekrenkte rede nog vermag; zij wijst ons, waar we met ons wetenschappelijk onderzoek moeten uitkomen; zij vat onze hand, om ons tusschen de slingerende paden en doolwegen voort te geleiden naar het gewenschte doel. Zoo ging de groote Thomas van Aquino aan de hand der Kerk, en werd een wonder van geleerdheid en wetenschap. Zoo zien we ook thans het Congres van Mechelen en de Geleerden-congressen van Duitschland, voordat zij denken of spreken, eerst hunne geloofsbelijdenis afleggen, en betuigen, dat zij zich in alles onderwerpen aan de uitspraak van den Paus, van den H. Petrus, van Christus. Dat was de weg van onzen grooten en onvergetelijken Broere, en die koninklijke weg wordt meer en meer door de mannen van wetenschap ingeslagen.

Zie, hoe al de Katholieken zamendringen om het Episcopaat, hoe al de bisschoppen in meer levendige betrekking staan met Rome, en hunne geloovigen naar dat middenpunt der eenheid henenwijzen!

Welk een Paus is Pius IX! Zie dan ook om Hem de geheele wereld zich in beweging stellen; Hij wordt, even als Christus, wiens Stedehouder Hij is, ter dood toe bemind, en ter dood toe gehaat.

Door de aanslagen van het ongeloof is zijne wereldlijke heerschappij in gevaar, en bevindt Hij zich in geldelijke ongelegenheid; welnu, de St. Pieters-penning herleeft! Maar dit is niet genoeg voor het Katholieke

hart: uit alle streken gaan naar Pius de buitengewone bijdragen van rijken en armen. Welk eene verrukkelijke poëzie ademt uit de bijschriften, en gloeit tot in de gebrekkige verzen en rijmen! Welk een levendig geloof, welk een onwankelbaar vertrouwen op de zegepraal der Kerk, welk eene alles-opofferende liefde voor Christus' Stedehouder, Pius IX? Daar lezen we: „het penningske der weduwe is niet groot;" wat diepte van weemoed bij de arme vrouw, omdat zij aan Pius niet meer geven kan! Zekerlijk, was zij eene vorstin, zij zou, even als weleer de H. Mathilda, aan den Pauselijken stoel hare staten schenken. Verreweg de meeste gevers, is opgemerkt, zijn blijmoedig gestemd, en verwachten met zekerheid van hun geringe aalmoes de zegepraal van de zaak des Pausen en 's Hemels zegen voor zich zelven; anderen drijven in luimige rijmpjes den spot met al het geweld van de vijanden der Kerk; eenigen rigten, kinderlijk eenvoudig, het woord tot Pius, en roepen Hem toe, dat Hij maar vertrouwen moet. Het tijdperk der vrijwillige bijdragen is vol van eene poëzie die wij Katholieken gevoelen, zonder ze te kunnen uitspreken; eene poëzie die den toon aangeeft voor het lied der overwinning.

Men verge ons niet, te spreken over de jongelingen, die, God zij geloofd! ook uit ons Vaderland naar Rome trekken, om voor den Paus, als het wezen moet, hun leven op te offeren. Edele jongelingen! de wereld ziet u met bewondering na, en de Hemel zal u geven wat gij wenscht: gij keert terug als verwinnaars, of sterft op het slagveld den glorievollen marteldood.

Inmiddels gaat de Paus voort met de uitoefening van zijn geestelijk gezag, dat zich nooit te voren, noch op zoo veelvuldige wijze ontwikkeld heeft, noch zich zoo

algemeen door de Kerk geëerbiedigd heeft gezien: Pius IX heeft over de gekroonde en ongekroonde beroovers van den Kerkelijken Staat de excommunicatie uitgesproken; Hij heeft, terwijl zijn verblijf in Rome geen oogenblik zeker was, de bisschoppen naar Rome opgeroepen, en het leerstuk van Maria's Onbevlekte Ontvangenis uitgesproken; Hij handhaaft op alle punten der wereld de onafhankelijkheid van de Kerk, en verzet zich met alle kracht tegen de inmenging van den Staat; Hij verdedigt en behoudt het geloof door de Encycliek en zijne menigvuldige Apostolische brieven aan bisschoppen en koningen; Hij verbreidt het door het oprigten van nieuwe bisdommen en het uitzenden van vele missionarissen: — waarlijk aan Pius IX moet de bijnaam gegeven worden van „de groote."

Ook zijne wereldlijke heerschappij is, durven we gerustelijk beweren, méér gevestigd dan vroeger, want 200 millioen Katholieken zien het nu klaar in, dat de Paus, voor de veilige uitoefening van zijn geestelijk gezag, onafhankelijk vorst wezen moet; bovendien zijn zij overtuigd van hun regt op den Kerkelijken Staat, en zij gevoelen kracht en moed, om dat regt te handhaven; een staat nu die zóó verdedigd wordt, kan den Paus wel voor een oogenblik ontrukt worden, maar hij zal en moet noodzakelijk aan den Paus terug komen. Met genoegen zien dan ook de Katholieken, dat de Paus, ofschoon beroofd en arm, zijne vorstelijke waardigheid weet op te houden, en zich niet straffeloos laat honen, zelfs niet door den ambassadeur des keizers van Rusland.

We besluiten

De Kerk beleeft een tijdvak van hevige en langdurige beproeving; maar het gevaar van ondergang bedreigt slechts landen en personen die tot de Kerk behooren, niet de Kerk zelve; zij schittert nu reeds, te midden van eene meer dan bloedige vervolging, met ongekende stralen van hemelsche schoonheid, en mag hopen, dat zij, nu meer in zich zelve teruggedrongen, weldra haren zegenrijken overvloed zal laten gelden in de wereld. Die hoop steunt vooral ook op het afgeloopen Jubilé, waarin de geloovigen, over de geheele wereld verspreid, zich van hunne zonden hebben gezuiverd, en gebeden voor de zegepraal der Kerk. Dat gebed, uit zooveel reine, door de liefde vereenigde harten ten hemel opgezonden, zal den troon van God niet verlaten, voordat het verhooring gevonden heeft.

Laten wij, Katholieke Nederlanders, nog bijzonder bidden, dat als God zich erbarmt over de wereld Hij dan vooral zijne oogen mag wenden naar ons dierbaar Vaderland, en aan zijne verheerlijkte Kerk ingang verschaffen tot het hart van onze reeds te lang afgedwaalde en meer en meer afdwalende landgenooten.

OVER HET LEVEN EN DE WERKEN
VAN
PONTUS HEUTERUS.

Pontus De Huyter, De Heuiter, of, zoo als hij gewoonlijk genoemd wordt en zich onderteekende, Heuterus, was de onechte zoon van den bekenden Delftschen Schout, Jan de Huyter, uit adelijken huize.[1]) Den 23ⁿ Augustus 1535 te Delft geboren, legde hij zich eerst in die stad, later te Leiden en Mechelen op onderscheidene wetenschappen toe. Na in 1560 Frankrijk bezocht en zich eenigen tijd te Parijs opgehouden te hebben, keerde hij terug naar 't vaderland, trad in den geestelijken stand, en werd benoemd tot kanunnik der collegiale kerk van Gorkum,[2]) alwaar hij in 1572 bestierder was der inkomsten en bezittingen van zijn kapittel.

Dat jaar was voor hem bijzonder noodlottig. Marinus Brant hield hem op het kasteel van laatstgenoemde stad, toen het aan de Watergeuzen overging, in weêrwil van een bezworen verdrag, gevangen, te gelijk met het meerendeel dier geloofshelden welke spoedig daarna als *de Martelaars van Gorkum* vermaard zijn geworden. In gezelschap met dezen werd hij ook door den afvalligen Luikschen kanunnik Jan van Omal naar graaf Lumey vervoerd, en was alzoo ooggetuige en

[1]) Het familiewapen, op het testament van Pontus afgedrukt, is een oud kasteel in lazuur op een gouden veld. *Vad. Mus.* van Serrure, III, bl. 177.

[2]) Prof. L. G. Visscher noemt hem verkeerdelijk: kanonik *te* Delft. *Beknopte Gesch. der Ned. Letterkunde.* D. II, bl. 109.

deelgenoot van hetgeen deze offers van bitteren sektehaat op dien gedenkwaardigen togt, gedeeltelijk ook van hetgeen zij in den Briel hebben te lijden gehad. Dáár heeft echter zijne standvastigheid eene droevige schipbreuk geleden. Want reeds na het eerste verhoor op den dag der aankomst (7 Julij) werd hij met nog twee in een dragelijker gevangenis dan de anderen overgebragt „met hope van verlossing," zegt Estius, en „niet sonder vermoeden van het Catholijck ghe„loove af-ghegaen te zijn," of ten minste van „uyt „ontsagh des doodts in de onder-vraginghe al-soo te „hebben gheandtwoordt, dat de weder-partije hopte dat „sy met hen souden aenhanghen." [1]) Als men nagaat wat diezelfde schrijver iets verder uitdrukkelijk vermeldt, is het wel niet te betwijfelen, tot welk een prijs de ongelukkige Heuterus eerst een voegzamer verblijf en straks ook levensbehoud verkregen heeft. Want op den achtsten dag na den marteldood zijner vroegere lotgenooten werd hij met den pastoor van Maasdam „veur Jehan Omal gheleydt in den boom-gaerdt „van 't clooster te Rugghe, om al-daer aen eenen boom „ghehangen te worden. Eerst soude-men den Pastoor „op-hanghen. De welcke hoe wel dat hy, ghelijck ick „verstaen hebbe [voegt Estius er bij], uyt vreese des doodts „sijn religie en Priesterschap versaeckte, ende belede „bereedt te wesen al te doen ende te gheloouen naer „hen-lieder beliefte, oock belouende dat hy nemmermeer „totte paepsche religie weder keeren en soude, noch„tans deur het beuel van Omal die naar sijn beloften „niet en vraeghde, is ghehanghen ende ghedoodt ghe„weest. De Canonick [Heuterus] stondt metten bloo-

[1]) *Hist. Mart. Gorc.* Lib. II, Cap. XII. en Lib. III, Cap. XLIII, naar de vertaling van Spoelbergh.

„ten halse ende gebondene armen en de doodt veur de „handt hebbende, aen-siende de auenture van sijnen „mede-gheselle. Maer hy connende Walsch [Fransch] „spreken, ende wel ter talen zijnde, heeft vele soetig- „heden van woorden ghebruyckt, ende vele wonder- „lijcke groote dinghen belouet, ende daer deur ten „lesten alle hunne herten tot mede-lijden beweeght. „Ten lesten dan heeft hem Omal laten verbidden, ende „gheseght totten Canonick: Wilt-dy my belouen dat „ghy my ghetrouwelijck dienen ende helpen sult in „alle t' ghene dat ick v bevelen sal, soo wil ick mor- „ghen vroegh den Graue veur v spreken. Als de Ca- „nonick allen sijnen ghetrouwen dienst ende hulpe „hadde belouet in alle t' ghene dat-men hem bevelen „soude, heeft hem Omal weder-om doen leyden in sijn „oude ghevanghenisse. Want met dat hy [Omal] sijn „rechte handt quijt was [in een gevecht hem afgescho- „ten], soo hadde hy al-sulcken dienaar ende schrijuer „recht van doen. Ende niemandt tot sulcks bequamer „als dese man [Heuterus], om dat hy drij verschey- „dene taelen spreken ende schrijuen conste, ende eer- „tijdts onder edel-luyden verkeert hebbende, groote „experientie van vele dinghen hadde ghecreghen. Op „den veer-thiensten dagh daer naer hebbende [men] ter „wijlen open bare attestatie versocht van de Wet van „Gorcom, aen-gaende sijn leven, wierdt hy los ghe- „maeckt, ende van Omal in sijn familie [dienst-perso- „neel] aen-ghenomen, daer hem de last van Schrijuer „Camerlingh, Hof-meester, ende by naer alle de officiën „vanden huyse wierden op-gheleght: al-soo nochtans „dat hy euen-wel t' elcker reysen tot yeghelijcks schim- „pen ende verwijt staen moeste, ende dagelijcks hoo- „ren: Ghy papauw, ghy paep, ende andere dierghe-

„lijcke, som-tijdts oock van Omal als van eenen wree-
„den dronckaert dapper gheslagen worden. Ten lesten
„want hy merckte dat het hem niet goedt noch seker
„en was onder dus-danige menschen langher te verkee-
„ren, heeft beginnen te peysen by wat middele hy
„ontloopen ende het perijkel ontcomen moghte. Het
„welck alst in langhen tijde niet wel lucken en wilde,
„heeft haer achter-naer van selfs dese occasie ghepre-
„senteert. Een, Bernard ghenoemt, was vanden Graue
„van Lumme [Lumey] ghestelt om in te halen [te
„innen] de renten van de gheestelijcke goeden [goede-
„ren] in 't quartier van Gorcom. De welcke niet we-
„tende hoe dat hy de renten van de Canonicken van
„Gorcum, die cleyn ende verstroyt waren, [1]) soude
„moghen vergaderen, heeft desen Canonick daer wy af
„spreken, van Omal versocht tot eenen gheselle, om
„dies wille dat hy de leste rent-meester van sijn col-
„legie was gheweest, ende over sulcks sekere [d. i.
„naauwkeurige] kennisse vande goeden ende inne-comen
„moeste hebben. Omal hem latende ghesegghen, heeft
„sijnen secretaris [Heuterus] orlof gheheuen veur twee
„maenden, welcken tijdt daertoe wel schene van noode
„te wesen: al-soo nochtans dat hy sijnen leydts-man
„beual hem nauw gade te slaen, dat hy nergheringhs
„diefelijck en soude ontloopen. Het welck al heeft hy
„seer sorghvuldighlijck ghedaen, nochtans de behen-
„digheydt van desen man die soo seer veur sijn leuen
„ende vrijigheydt besorght was, ende alle gheleghent-
„heden van te ontloopen sochte, heeft verwonnen de

[1]) Het Latijnsche *reditus minutos ac sparsos*, gelijk de context nader aanwijst, beteekent niet dat de inkomsten *gering* waren, maar dat zij uit posten van kleiner bedrag bestonden, en op verschillende, uiteenliggende plaatsen moesten ingevorderd worden.

„sorghe van den gade-slagher. Want als hy opde „dorpen ghesonden wierdt om sommighe gheestelijcke „renten te ontfanghen, ende daer in sijnen meester „som-wijlen ghetrouwe hulpe hadde bewesen, ten lesten „de bequamigheydt, ghecreghen hebbende, heeft ver- „laten dat boos geselschap, daer hy sijn conscientie „seer hadde besmet met vele dinghen te segghen ende „te doen op der ketters boosheydt passende." [1])

Hij ontvlugtte alzoo naar de Zuidelijke, Katholieke provinciën en verzoende zich met de Kerk, aan welke hij verder altoos getrouw is gebleven. Hij hield zich nu met grooten ijver bezig met de studie der Nederlandsche geschiedenis, bezocht, ten einde die grondig te leeren kennen, eene menigte boekerijen, en ondernam met hetzelfde doel in 1582 eene reis naar Franche-Comté en Bourgogne.

Wij ontmoeten hem nu weder het eerst te Deventer als kanunnik der Kathedrale S^t^. Lebuïnus-kerk. Algemeen vindt men zijne benoeming tot die waardigheid gesteld in 1585, en toch is deze eenparige opgaaf onjuist. Hiervan zijn we overtuigd geworden door een onuitgegeven handschrift van dienzelfden tijd, zijnde het originele *Notulen-boek*, of, gelijk de titel luidt, *Prothocollum* van het Deventersche kapittel over de jaren 1577 (1 October) tot 1588 (26 Augustus.) Op p. 207 van het manuscript staat eene aanteekening betreffende den sterfdag des kanunniks Michaël van Visbeke, als voorgevallen den 25^a^ Julij 1587. [2]) Nu blijkt uit eene

[1]) Volgens het Latijn: „met de dwaling en boosheid der ketters „overeenkomende." Estius. Op. cit. Lib. III, Capp. XLIII. XLIV.

[2]) „Dies obitus dni Visbeck. Michael a Visbecke obiit Anno [15]87 „inter duodecimam et primam horam noctis in die Sabbati vigesima „quinte [sic] mensis Julii."

authentieke akte, op pp. 214 en 215, dat in September daaraanvolgende juist Pontus Heuterus de plaats des overledenen van Visbeke heeft bekomen. Hij werd, zoo lezen wij daar, verkozen en voorgedragen door de beide kanunniken Aegidius van den Bergh en Gerardus Bruins, die als gegraduëerden, bij het openstaan des bisschoppelijken zetels, hiertoe geregtigd waren. Den 25ⁿ September 1587 kwamen zij het kapittel verzoeken, hem in bezit te stellen van zijn kanonikaat, hetgeen dan ook in de gebruikelijke vormen geschiedde, hoewel de nieuw benoemde niet persoonlijk aanwezig was, maar zich door Matthias Adriaansz. van Drunen deed vertegenwoordigen.

Het voormelde nog niet uitgegeven stuk, waarin Heuterus (een, naar we meenen, onbekende bijzonderheid) den titel voert van Licentiaat in de beide regten, luidt als volgt:

Actus possessorius Canonicatus et praebende quondam dni Michaelis a Visbecke pro Venerabili dno Ponto Heutero, J. V. Licentiato.

Anno domini [15]87, die Veneris 25 mensis Septembris hora quasi decima ante meridiem coram R^do^ et Venerabilibus viris dnis ac Magistris Petro Doys Decano, Hilbrando Vrijen Seniore, Wilhelmo de Graes, Bernardo Herinck, Henrico de Laer et Jacobo ab Uten-Enck Canonicis capitularibus cathedralis Ecclesiae dauentriensis, Capitulum facientibus et representantibus ad infrascripta Capitulo debitè indicto et congregato, comparuerunt R^di^ et venerabiles dni Aegidius de Monte, Sacrae Theologiae Doctor et Gerardus Bruins praedictae Ecclesiae capitulares Canonici affectas praebendas possidentes, omni qua decuit reuerentia referentes et exponentes, quod iam pridem Canonicatus et praebenda per mortem quondam dni Michaelis a Visbecke vacauerint et in praesentiarum vacent, quorum collatio seu prouisio iuxta Bullam erectionis Episcopatus dauentriensis (Sede vacante) ad ipsos tanquam

graduatos spectare dinoscatur. Ne videantur itaque jus suum negligere, ad eosdem nominarunt et praesentarunt Venerabilem dnm Pontum Heuterum actu Sacerdotem, V. J. licentiatum tamquam habilem et idoneum, instantes et petentes quatenus dni dictum dnm Pontum vel eius Procuratorem legitimum ad dictorum Canonicatus et praebendae, modo quo supra vel alias qualitercunque vacantium, corporalem realem et actualem possessionem admittere ac canonice instituere et inuestire dignarentur, saluis Capituli juribus, statutis et consuetudinibus. Deliberatione aliquali per dictos dnos, semotis praefatis dnis praesentantibus et procuratore praesentati, praehabita, post lectionem et examinationem exhibiti dni procuratoris Mandati, motisque super eo in hujusmodi merito mouendis, antedictos dnos praesentantem et procuratorem dni Ponti reuocari fecerunt atque iisdem per organum dni Decani responderunt, factae praesentationi et petitioni Capitulum annuere, saluis juribus, statutis et consuetudinibus Capituli, atque continuo dns Decanus suo et aliorum dnorum nominibus dnm Matthiam Adriani de Drunen procuratorum praedicti dni Ponti praesentati ad se vocauit, et flexis genibus praestito per enm juramento per Canonicos praestari solito, nomine procuratorio per birreti capiti suo impositionem et almutii traditionem ad dictos Canonicatum et praebendam vts. vacantes in dei nomine instituit et inuestiuit. Quo facto Jacobus ab VtenEnck, junior Canonicus, ipsum procuratorem ad Chorum perduxit et installauit, postmodum in signum realis et actualis possessionis vere eidem in Capitulo locum solenniter assignauit. Quibus peractis dictus procurator sepedictis dnis de Capitulo plurimas egit gratias, cum principalis sui assidui obsequii oblatione. Acta fuerunt et sunt haec in domo capitulari et respectiue Ecclesie Choro sub anno, die et hora praeexpressis, praesentibus ibidem honorabilibus viris et dnis Gerardo Swibberti et Jacobo Verheiden Vicariis dicte Ecclesie ad praemissa vocatis specialiter atque rogatis testibus. Et me praesente

[Matthia Setther, Notario publ. et Cap. Secr.]

Twee maanden later verscheen Heuterus voor het eerst in het kapittel, blijkens de volgende akte, p. 221.

Actus insinuationis primae residentiae dni Ponti Heuteri Canonici.

Anno quo supra [1587] die Martis vigesima quarta mensis Novem-

bris hora quasi decima ante meridiem coram R^do^ et Venerabilibus dnis Decano et Capitulo in eorum domo capitulari congregatis comparuit Venerabilis dns et Magister Pontus Heuterus huius Cathedralis Ecclesie Canonicus, ea qua decuit reuerentia insinuans primam suam residentiam petensque ad eam admitti. Deliberatione aliquali per dnos praehabita, organo dni Decani responderi fecerunt Ipsum ad intimatam primam residentiam esse admissum, admonitione tali addita, quod dum maturae aetatis et sani judicii esse videatur, non persuasionibus aut consiliis inquietorum spirituum rixas magis et dissentiones quam concordiam quaerentium acquiesceret, Sed (memor praestiti juramenti) paci et tranquillitati semper studeret, iustumque residentiae ordinem, nactus dni Visbeckii Canonicatum et praebendam, seruaret, quod praefatus dns Pontus cum oblatione assidui sui obsequii iugiter se praestiturum dixit. Actum anno, die, mense et hora quibus supra. Me praesente

Setthero Not^o^ qui sst.

Gelijk het ook veel waarschijnlijker is, dat een man van zoo bekende lotgevallen en van zulk een karakter als Heuterus zich niet reeds in 1587 zal gevestigd hebben te Deventer, toen het immers nog tot de Unie behoorde, maar wel nadat het, juist in 1587, weder tot koning Philips was overgegaan, zoo kan men ligt begrijpen, dat hij bij de herovering der stad door Prins Maurits in 1591, [1]) naar een andere verblijfplaats omzag. Hij nam de wijk naar Brussel, en werd achtereenvolgens pastoor van het St. Jans-gasthuis aldaar, kanunnik en plebaan te St. Truijen en, onzeker wanneer, doch op zijn laatst genomen tegen het begin van 1598, Proost van het kapittel der collegiale S^t^. Walburgiskerk teArnhem. Met de benoeming tot die proostdij

[1]) Paquot (*Mémoires*, etc. VI. p. 5, Piot (*Vad. Mus.* van Surrure, III., bl. 174,) De Wind (*Biblioth. der Ned. geschiedschrijvers*, bl. 193) enz. geven verkeerdelijk 1592 op.

zal het wel bij de toekenning van een louteren eere-titel gebleven zijn; althans hij ging voort met het vervullen zijner ambtspligten te St. Truijen, en overleed er met alle blijken der stichtendste godsvrucht den 6^{en} Augustus 1602. [1])

Zijn eigenhandig geschreven testament van November 1598 is openbaar gemaakt door den heer Ch. Piot in het *Vaderlandsch Museum* van Serrure, III, pp. 174-176. We vernemen daaruit o. a. dat de gansche bezitting van Heuterus in eenig geld, wat kleederen en boeken bestond, dat hij te Mechelen eene halve zuster, Sophia Floris-dochter naliet, *simpel*, zoo als hij zegt, en dat Jonker Nikolaas van der Laen, toenmaals burgemeester aldaar, zijn neef was.

Men vindt zijn portret, waarlijk niet in de beste manier gegraveerd, bij Foppens (*Biblioth. Belg.* II, p. 1047) en elders.

Een zesregelig grafschrift, op hem vervaardigd door den Mechelschen kanunnik Nikolaas Oudart, is te lezen bij Valerius Andreas, Foppens, Paquot en anderen; vermoedelijk hebben die schrijvers het alleen om der volledigheidswille opgenomen, dewijl het, als men op gedachte, stijlvorm en Latijnschen versbouw wil letten, geenszins onder de uitmuntende voortbrengselen dezer dichtsoort kan gerangschikt worden.

De wetenschappelijke arbeid van Heuterus, hoewel meest van geschiedkundigen aard, betrof echter zeer verschillende onderwerpen, die hij alle wel is waar niet even gelukkig behandeld heeft; doch zijne uitgebreide geleerdheid en de onverdroten ijver, waarmede hij aller-

[1]) De Wind, t. a. p. heeft bij vergissing den 9^{a}.

wege de beste historische bouwstoffen verzamelde en zich ten nutte maakte, worden erkend en geprezen ook door diegenen, welke de pen tegen hem opgevat hebben,[1]) en daardoor blijft meer dan een zijner geschriften onder de belangrijkste geteld welke over het Bourgondische en Oostenrijksche tijdvak der Nederlandsche geschiedenis zijn te raadplegen.

Wij laten de opgaaf zijner werken hier volgen naar de tijdorde waarin ze verschenen zijn.

I. *Nederdvitse Orthographie, d. i. Maniere houmen opreht Nederduits spellen ende schriven zal, niet alleen nut ende nootelic die opreht begeren te schriven, maer al die sulx de ioincheit zouken te leren.* Antw. Plantyn. 1581 in 8°.

II. *Rerum Burgundicarum libri sex*, etc. Antw. Plantijn. in fol. Er bestaat verschil over het drukjaar der eerste uitgaaf. De heeren Dodt van Flensburg[2]) en De Wind[3]) stellen het in 1584. Wij meenen ons aan 1583 te moeten houden, en wel op de volgende gronden:

1°. De bibliographen zonder uitname van de oudsten en besten geven op: 1583.

2°. Het zesde Boek behoorde niet tot het oorspronkelijke plan van den schrijver. Eerst toen hij de vijf eerste Boeken der *Res Burgundicae* bijna gereed had, oordeelde hij het raadzaam, er bij wijze van aanhangsel een zesde bij te voegen, hetwelk een afzonderlijke paginering, en op een afzonderlijk titelblad het bovenschrift kreeg: *Genealogiae praecipuarum aliquot e Gallia Francica, ac Belgica familiarum.*[4])

---

[1]) Daaronder behooren Pontanus, Boxhorn en Ubo Emmius.

[2]) *Alg. Konst- en Letterbode.* 1833. II, bladzz. 269—271.

[3]) Op. cit. bl. 549, als verbetering van bl. 194.

[4]) Verg de *Epistola Dedicatoria* van Lib. VI.

In drie exemplaren nu van 1584, die wij onderzochten, draagt het zesde Boek op zijn afzonderlijk titelblad een ander vignet, benevens het jaartal 1583; hetzelfde vinden we aangeteekend van de exemplaren, weleer tot de bibliotheken van Lammens en Tydeman behoorende; [1]) bovendien komen er de woorden op voor: *Genealogiae.... familiarum, de quibus* IN PRAECEDENTI HISTORIA *maxime agitur.* Ziedaar alzoo een zesde Boek van 1583 hetgeen op zijn titelblad zelf naar de vijf vorige, en dus naar eene uitgaaf van *vóór* 1584 terugwijst.

3°. Vlak *achter het vijfde* Boek der editie van 1584 staat eene lijst van drukverbeteringen; de allerlaatste der aangewezen fouten heeft betrekking tot het *zesde* Boek; bij gevolg moet dit *zesde* reeds afgedrukt bestaan hebben vóór *deze* uitgaaf der *vijf eersten* van 1584; welk besluit versterkt wordt door de omstandigheid, dat het zesde Boek op zich zelf van een zoodanige lijst voorzien is, waarin wel dertig zulke feilen en andere misslagen verbeterd worden, zonder dat er van die ééne bovengemelde fout sprake is; het heeft allen schijn, dat men die laatste bij een *herdruk* van het vorig gedeelte des werks heeft willen aantoonen. Maar van den anderen kant is achter het *vijfde* Boek een Alphabetische *Index Historiae locupletissimus* gevoegd; deze loopt nu weder *alleen over de vijf eersten;* derhalve zullen die *vijf* ook eenmaal bestaan hebben, alvorens het *zesde* (welks vervaardiging, gelijk we zagen, door den schrijver eerst later bedacht werd) ter perse ging.

4°. Graaf de Proli, die bijzonder op zeldzame uitgaven gesteld was, bezat een exemplaar der *Res Burgun-*

---

[1]) *Catal. des livres, etc. de* P. P. C. Lammens (1839). P. I, n°. 4615. — *Catal.* H. W. Tydeman. Dl. I. (1864) n° 2386.

dicae van 1583, gelijk althans de Catalogus zijner keurige verzameling het opgeeft. [1])

Welke zijn nu de argumenten des heeren Dodt van Flensburg voor het tegenovergestelde gevoelen? wij zijn verpligt, ze te bespreken.

1°. „De Catalogi van onderscheidene aanzienlijke boe-„kerijen geven het jaartal 1584 op." Dit bewijst alleen, dunkt ons, de afwezigheid van een exemplaar uit 1583 in die boekverzamelingen, maar niet, dat er zoodanige exemplaren niet bestaan hebben. En zoo welligt een of andere dier Catalogi er bijvoegt: *première édition* [2]) of dergel, hetgeen de heer Dodt niet eens verzekert, dan weegt zulks niet op tegen het door ons aangevoerde, waaronder het getuigenis der oude bibliographen *ex professo*, en vooral van den zoo naauwkeurigen Paquot.

2°. „In de opdragt van zijn ander werk: *Res Belgicae* „aan Albert van Oostenrijk spreekt Heuterus zelf over „de *Res Burgundicae, als in* 1584 publiek gemaakt." [3]) Wij zullen deze bedenking, waarlijk veel gewigtiger dan de eerste, uit eigen beweging nog versterken door er bij te voegen, dat onze geschiedschrijver in de Voorrede der *Res Belgicae* zegt: „het is nu [1598] *dertien* „jaar geleden, dat ik de zes Boeken der *Res Burgun-„dicae* den menschen in handen zond." [4]) De vraag

[1]) *Catal. De Proli* (1785), n°. 1642.

[2]) Dit is het geval niet met de drie Catalogi, door den heer Dodt uitdrukkelijk aangehaald, namelijk die der *Bibl. Telleriana*, der *Acad. Lugd-Bat.* en van het *Mus. Britt.* In laatstgenoemde, wat meer is, vonden we zelfs geene editie van 1584.

[3]) „Rerum Burgundicarum libros a nobis anno 1584 in publicum „emissos."

[4]) „Anni sunt tredecim quod in hominum manibus emiserim rerum „Burgundicarum libros sex."

blijft nu enkel, of deze berigten van Heuterus overeen te brengen zijn met ons gevoelen, dat toch op zeer stellige gronden berust. De heer Dodt van Flensburg schijnt zelf daartoe de mogelijkheid te hebben ingezien; immers ZEd. schrijft: „Dat de *Res Burg.* het eerst in „1584, niet reeds in 1583 verschenen, wordt door de „eigene woorden van Heuterus *zeer waarschijnlijk*," alzoo nog geen volkomen zekerheid. Wij vermoeden, dat de oplage van 1583, wat de vijf eerste Boeken betreft, hetzij wegens een bevel der Regering (gelijk met de *Secessiones Belgiae* van Heuterus het geval was) of om een andere reden *niet in den handel is gebragt*, en eene andere, welligt verbeterde, uitgaaf moest bezorgd worden, die nu de *eerste publiek gemaakte* werd; of ook, dat de eerste oplage aanvankelijk te klein was, zoodat men in 't volgend jaar meerdere exemplaren afdrukte, of een met de vorige editie geheel overeenkomenden herdruk ter pers legde, doch in beide gevallen met veranderd jaartal en met bijvoeging of vermeerdering der errata-lijst, waarop nu ook de drukfeil werd aangegeven van het zesde Boek; het kan ook gebeuren, dat de editie, welke van 1584 heet, geheel of gedeeltelijk bestaat uit exemplaren van 1583, die men slechts met een nieuw titelblad en met eene eerste of vermeerderde lijst van drukfouten voorzien heeft. [1])

In de geschiedenis van den boekhandel komen dergelijke feiten en praktijken te dikwijls voor, om ze onwaarschijnlijk te kunnen heeten; en even zoo gebeur-

[1]) Zouden de boven aangehaalde woorden van Heuterus: „*in publicum emissos*," en „*in hominum manibus emiserim*" soms met voordacht gekozen zijn, om slechts van de eerste *openbaar gemaakte* editie te gewagen?

lijk is het, dat er toch een of ander exemplaar dier eerste, gesupprimeerde, verdwenen of bemaskerde editie van 1583 onder de oogen van Valerius Andreas, Paquot, enz. en ook in de boekerij van De Proli gekomen is. Op deze, dunkt ons, niet ver gezochte wijze laten zich de besproken tegenstrijdigheden overeenbrengen, terwijl degenen, welke de eerste uitgaaf volstrekt in 1584 stellen, op hun weg een bibliographiesch raadsel ontmoeten, waarvan de oplossing, naar ons inzien, vrij wat moeijelijker blijven zal.

De *Res Burgundicae* en bijbehoorende *Genealogiae* zijn nog eens afzonderlijk uitgegeven te 's Gravenhage bij Theod. Maire. 1639. in 8°; daarna gezamenlijk in de *Opera omnia* (zie beneden).

Volgens den abbé Papillon [1]) zijn ze in 't Fransch vertaald door Philibert Bretin.

Dit werk wordt voor het belangrijkste van Heuterus gehouden, zoo om de menigte en waarde der tot de zamenstelling geraadpleegde schrijvers en gedenkstukken als om de historische getrouwheid en den goeden stijl; toch keurt men af, dat het bijna niets over godsdienstige aangelegenheden, over zeden, regeringswijze, kunst en beschaving der besproken volken gewaagt, te uitsluitend vervuld is met oproeren, belegeringen en gevechten, en niet vrij is van genealogische misslagen.

Men heeft het dikwijls Paquot nagezegd, dat koning Philips II, aan wien het werk was opgedragen, Heuterus niet den minsten dank er voor geweten heeft; het tegendeel is vóór korten tijd gebleken door authentieke stukken [2]) uit het Belgische rijks-archief; de vorst,

[1]) Bibliothèque des auteurs de Bourgogne, p. 107.

[2]) Uitgegeven door Serrure, Op. et Tom. citt. p. p. 178—180.

luidens die stukken, vernam de uitgaaf des boeks eerst dertien jaar na dato, en op zijne beschikking erlangde de schrijver eene niet onaanzienlijke geldelijke tegemoetkoming.

Heuterus beschouwde dit geschrift als het *Eerste Deel* zijner Nederlandsche-historiewerken, [1]) en als het *Tweede* de:

III. *Rerum Belgicarum* [of *Austriacarum*] *libri XV.* Antw. Nutius. in 4°. 1598, daarna in de *Opera omnia* (zie beneden).

De geschiedenis, in deze vijftien Boeken vervat, loopt van 1477 tot 1564. Ook dit werk, zegt De Wind, [2]) „is uit zeer goede, waaronder vele destijds „onuitgegevene bronnen, opgesteld. Onder anderen heeft „Heuterus een groot gedeelte der kronijk van Sicco „Beningha in hetzelve overgenomen, doch zonder des „schrijvers naam te noemen, waarover Ubo Emmius „hem strengelijk berispt. [3]) Deze voegt er bij, dat „Heuterus een slecht afschrift dier kronijk moet gehad „hebben, daar hij de namen van personen en plaatsen „zóó opgeeft, dat geboren Friezen en Groningers soms „niet weten, welke hij bedoelt, terwijl hij hem [Be-„ningha] hier en daar niet goed verstaan heeft, en zoo-„dra hij hem verlaat, omtrent de Friesche en Groning „sche zaken als in het duister rondtast. Ook anderen „oordeelen er niet gunstig over; gelijk Paquot, die „zegt, „*j'y ai remarque des anachronismes, des fautes de „Géographie et d'autres inexactitudes.* Verg. Zographos

[1]) Zie o. a. de *Rer. Belgic.* Lib. XV, in fine.
[2]) Op. cit. blzz. 195—196.
[3]) In de *Epistola de Ponto Heutero*, etc., praefixa Edit. Opp. Emmii. 1616.

„[Fr. v. Mieris], *Over het schrijven der historiën*, bl. „225 en volg." Wederlegging van Heuterus treft men ook aan in een brief van Pontanus aan Boxhorn [1]) en in diens *Apologia pro navigationibus Hollandorum*, etc. [2]) „Met dat al moet men erkennen," zoo gaat De Wind voort, „dat de schrijver veel mededeelt, dat door an- „deren voorbijgegaan of los behandeld is, en [alzoo] „aan zijne belofte op den titel grootendeels voldoet. „In waarde staat echter dit werk verre beneden het „vorige." [3])

IV. *Liber singularis de Habspurgicorum ac Austriacorum Principum origine* [*vetustate ac nobilitate*], gevoegd bij de *Res Belgicae* van 1598, en in de *Opera omnia.*

V. *De Veterum ac sui saeculi Belgio libri duo*, eene, volgens Paquot, zeer drooge en hier en daar vrij gewaagde verhandeling over de ligging en grenzen der Romeinsche koloniën in België, vergeleken met het België der zestiende eeuw. Paquot, Foppens en De Wind geven alleen de quarto-editie op van 1600. Antw. Keerberg, verder de folio in de *Opera omnia.* Wij vonden elders nog: 1599, [4]) 1605, [5]) en 1616 [6]); alle drie te Antwerpen en in quarto.

VI. *De libera Hominis nativitate, seu de liberis naturalibus.* Antw. Keerberg, 1600, in 4°; in de *Opera Om-*

---

[1]) Voorkomende in Boxhorns *Theatrum sive Hollandiae Comitatus et Urbium nova descriptio.*

[2]) Te vinden achter het *Mare liberum* van Grotius, edit. 1633.

[3]) Bl. 196.

[4]) *Catal. d'une Bibliothèque incomparable* (P. van Damme, 1764), Dl. II. n°. 1142.

[5]) *Catal. der Bibl. van een geleerde*, bij Nyhoff (1861), no. 1112

[6]) *Catal. Bibl. Univ. Gron.* (1758), p. 189.

nia in folio; daarna te 's Gravenhage, 1655. in 12° of kl. 8°. Volgens Paquot grootendeels eene weinig zamenhangende, weinig beredeneerde en ook door grove misstellingen zich weinig aanbevelende verkorting van Gabr. Paleotti's *Liber de nothis spuriisque filiis.*

VII. *Declaratio valoris monaetae aereae, etc. quae olim apud Hebraeos etc. in usu fuit, ejusdemque cun nostri saeculi analogica comparatio.* Antw. Keerberg. 1600. 4°; verder in de *Opera omnia*, in fol. Voor zijne berekening der oude munten geeft hij geen grond op.

VIII. *Tractatus de mensuris Longitudinum, quibus olim Graeci etc. in faciendis itineribus sunt usi.* Antw. Keerberg. 1600. 4°; in de *Opera omnia* in fol.

IX. *Veterum aliquot Germanorum hominum, propriorum nominum restitutiones ac significationes etc.* Antw. Keerberg. 1600, in 4°; in de *Opera omnia* in fol. Deze naams-afleidingen zijn niet zonder waarde, maar somtijds te gewaagd en ook wel bepaald valsch.

X. *Historia Secessionis Belgicae*, waaraan Heuterus tot in 't laatst van zijn leven arbeidde, als een vervolg op de *Res Belgicae.* De slotsom van de verwarde berigten der bibliographen over dit werk en van de geschillen, er over gevoerd, komt hierop neder: de schrijver was gevorderd tot na de geschiedenis van 1575; een handschrift er van berustte weleer in de Finantiekamer te Brussel; [1]) slechts drie Boeken zijn bewaard gebleven, de overigen raakten verloren. Die drie Boeken, loopende tot 1569, kwamen voor het eerst uit in 1649, deels afzonderlijk in 4°, [2]) deels als 17e, 18e

[1]) Foppens, Op. cit. p. 1048.
[2]) Wachler, *Hist. Kunst und Forschung.* I. 2. p. 748. not. 8.

en 19e Boeken der *Res Belgicae*, in de *Opera Omnia*, in fol. Maar nn werden zij door de Regering verboden en in beslag genomen; vandaar dat men bezwaarlijk nog ergens een quarto zal aantreffen, en zelfs in de folio-exemplaren der *Opera omnia* van 1649 de *Historia Secessionis* zoo menigmaal ontbreekt. In 1651 en 1725 verschenen ze weder in de *Opera omnia*, ofschoon het, waarvan straks nader, zeer te betwijfelen valt, of men dit wel nieuwe editiën kan heeten. Naar het gevoelen van Professor Te Water [1]) „zijn het 17e en 18e Boek overwaardig, gelezen te worden.

Al deze geschriften, behalve nn. I en X, zijn in 1649 *voor 't eerst bij elkander* uitgegeven te Leuven bij Coppenius, in fol; andermaal in hetzelfde formaat aldaar in 1649, vermeerderd met de *Historia Secessionis*, welke echter, gelijk we boven vermeld hebben, in zeer vele exemplaren weggelaten of uitgeligt is. Geheel volledig (met uitzondering altoos van N°. I) waren wederom de folio-exemplaren, die met de jaartallen 1651 (Leuven. Coppenius) en 1725 ('s Gravenhage) verschenen. Maar Foppens en nog ondubbelzinniger Paquot verzekeren, dat de gewaande herdruk van 1725 niets anders was dan eene speculatie met eenige overgeblevene exemplaren van 1649 [2]), of van 1651; [3]) ja zelfs, wanneer men zich daarbij verlaten mag op eene aanteekening in den *Catalogus Bibliothecae Hulthemianae* (No. 26044), is ook 1651 niet als het jaar van een wezenlijk *nieuwen druk* te beschouwen, maar zal er toen zoowel als in 1725 niets anders in den handel zijn ge-

---

[1]) *Verbond der Edelen*, IV, bl. 370.
[2]) Foppens. Op. cit. p 1048.
[3]) Paquot. Op. cit. pp 11—12.

bragt dan het overschot der oplage van 1649, hetwelk men door middel van een jonger titelblad en jaartal en met bijvoeging van de *Historia Secessionis*, zoover die aan de waakzaamheid van de Regering ontsnapt was, aan koopers heeft zoeken te helpen.

Niet uitgegevene, mogelijk niet eens afgemaakte werken van Heuterus zijn:

A. Een *Libellus de Officio Legati Castrensis* (wapenheraut).

B. Beschrijving van de Nederlanden, Bourgogne en Franche-Comté.

Ons blijft nog te spreken over een ander geschrift van Heuterus: zijn verhaal van de geschiedenis der Gorkumsche Martelaren, hetwelk, in Hollandsche verzen beschreven, reeds vroegtijdig de belangstelling der Katholieken wekte. En dit niet zonder reden. Zij zagen daarin het belangrijk berigt eens ooggetuigen van het meerendeel der door hem verhaalde feiten, die alzoo in staat was, menige omstandigheid te vermelden, aan anderen onbekend gebleven, en tevens op bijzondere geloofwaardigheid aanspraak had. Geen wonder, dat de zoo voorzigtige Estius van dit historiesch gedicht met blijkbaar vertrouwen heeft gebruik gemaakt bij het zamenstellen zijner *Historiae Martyrum Gorcomiensium* geen wonder dat het aan „de Rechters, die over de „Kanoniezaatzie," zegt van Heussen, „derzelver Marte„laren zaten, vertoont is." [1])

Ondertusschen, en dit is minder ligt te verklaren wordt het noch in de *Opera omnia Heuteri*, noch als af-

[1]) *Beschr. van 't Utrechtsche Bisdom* II, bl. 343 (fol.-ed.). Uit de woorden aldaar zou men kunnen opmaken, dat er spraak is van het *originele* handschrift.

zonderlijke uitgaaf aangetroffen of vermeld, er meenen we gerustelijk te mogen besluiten, dat het nimmer in druk verschenen is; zelfs bleven onze nasporingen naar eenig overblijfsel er van langen tijd vruchteloos, totdat ons onverwacht eene kopie in handen kwam te Maastricht, in het provinciaal archief der E. E. Paters Franciskanen, hetwelk later naar Weert is overgebragt. Door de goedgunstige beschikking van den Hoog-Eerwaarden Provinciaal, wien we daarvoor onzen eerbiedigen dank opdragen, en de ijverige medewerking van onzen hooggeachten Vriend, den kundigen Archivarius, Pater A. F. Nieuwenhuizen, wien we insgelijks onze innige erkentelijkheid betuigen, ontvingen wij een allernaauwkeurigst afschrift met de vergunning om het, ten bekwamen tijde, in het licht te geven. Van die vergunning maken wij bij deze gelegenheid volgaarne gebruik, om aan de lezers van de *Katholiek* een schier onbekend geworden gedenkstuk aan te bieden, hetwelk in menig opzigt zoo bijzonder merkwaardig is. Het getuigt voor de getrouwheid der berigten van Estius, het bevestigt de waarheid van het meineedig bedrijf der Watergeuzen te Gorkum, van Lumey's eigendunkelijk en schandelijk gedrag jegens de gelukzalige Martelaren, en werpt een helder licht over andere omstandigheden, die men om begrijpelijke redenen meermalen heeft zoeken te betwijfelen of te verduisteren.

Het gedicht moet geschreven zijn lang voor den dood van Lumey (1 Mei 1578); Estius verzekert het, en wil het als een soort van profetie hebben aangezien, dat deze woestaard, zoo hij meent, aan de gevolgen van een hondsbeet gestorven, door Heuterus bij een razenden hond vergeleken wordt, eene uitdrukking, inderdaad voorkomende in vs. 468.

Te oordeelen, niet slechts naar de vreemde wijze waarop vs. 1 aanvangt, en ons dadelijk midden in de feiten verplaatst, maar ook omdat er hier en daar een of meer regels schijnen uitgevallen, moeten we gelooven, dat het originele H. S. wel eenigzins volledíger zal geweest zijn, en verheugen ons des te meer, dat in deze gevonden kopie het verhaal, wat de belangrijkste punten aangaat, zoo getrouwelijk is bewaard geworden.

Het stuk beantwoordt zeker niet aan al de eischen der verhalende schrijf- en dichtsoort; stijl en versbouw zijn ook geen van beiden fraai; maar er heerscht eene kernachtige kortheid en onmiskenbaar gevoel in; gedurig herkent men in uitdrukking en wending de weder levendige verbeelding en de hernieuwde aandoeningen van een ooggetuige. Verscheidene woorden ontleenen er aan de omstandigheden een grootere waarde dan zij op het eerste gezigt schijnen te hebben, zoo verkrijgt bijv. het „eylaes" van regel 334 — dat men ligt voor een ijdel stop- en rijmwoord zou aanzien, een zeer eigenaardige schoonheid, als men bedenkt, wat droevige herinnering en zelfverwijt den rouwmoedigen Heuterus bij het schrijven van dien regel en den volgenden moeten vervuld hebben.... Veel der op te merken gebreken zijn ook, dunkt ons, voor een goed gedeelte aan den nog weinig gevormden Hollandschen dichtstijl dier dagen te wijten. Onze lezers kunnen er nu zelf over oordeelen. [1])

---

[1]) Sommigen zullen mogelijk beter dan wij begrijpen, hoe Prof. L. G. Visscher (t. a. p.) het verhaal van Heuterus, uit het oogpunt „van kunst beschouwd, gebrekkig" heeft kunnen heeten, terwijl Z.Hooggel. door het een „*gelegenheids-gedicht*" te noemen, vrij duidelijk verraadt, het *niet gelezen* te hebben.

RYTHMI FLANDRICI

QUIBUS DESCRIBITUR (GORCOMIO A GEUSIJS CAPTO)
DEDITIO TURRIS, VULGO CERULEÆ,
AC VNIUERSA SERIES
CAPTIUITATIS, TORMENTORUM, ULTIMIQ., SUPPLICIJ,
Martyrum Gorcomiensium.
Auctore
PONTO HEUTERO
OCULATO TESTE.

Ten lesten den Drossaert [1]) deurt gemeijn roepen verwonnen
heeft sijn groue stem aende Geusen gesonden
vragende ofte sij thuijs [2]) open wilden hebben,
behaudende lijf en goet, packen ende webben.
sij riepen, neen, maer in ons handen goet ende bloet.
daer wast weer, sa, sa, dat is te groete hoghmoet
wij willen daer voor vechten tot den lesten Man,
siet watter v sal naer volgen voort besten dan.
die haecken [3]) gingen weer los, aen d een en dander zijde
schietende onder den hoop sonder vermijden,
Alsoo datter voort leste al op de brugge
eenen Corporael gelijt wirt op sijne rugge,
afgeschoten t geheel voorhooft verheuen
comende om buijt, liet hij daer lest sijn leuen.
Dus siende de Geusen, datter nogh sal costen fel
menigh Man sijn lijf, t huijs te verfoortsen [4]) snel
boden haer al [5]) t leuen maer t goet verbeurt.

---

1) Gaspar Turck, bevelhebber van Gorkum.
2) Het kasteel.
3) Haakbussen, vuurroeren.
4) Overweldigen.
5) Hun allen.

voor Geestelijck ende Waerlijck, niemandt vijtgekeurt.
en dat op haeren eedt ende Mannelijcke vroomheijt,
T'onderhauden voor beijden, [1]) sonder lomigheijt:
daert al wel mede te vreeden was sonder [2]) den Drossaert,
sijnde te seer tegens den Geusen gesaert
Maer alsoemen hem niet en liet in ruste en in vreede,
wast noodelijcke dat hij t tot haerder wil dede.
Dus werde den Thoren geopend de Geusen,
die daer in quamen dringen fel als Reusen,
doorloopende alle hoecken om roof en buijt,
seer ongeschickelijck met groot geluijt.
noits hebbende gemeijnt noch oock gedacht
dat sij soo lightelijck ouer wal en gracht,
int huijs souden hebben moghen geraecken,
d welck sij claer leden, ende openbaerlijck spraken.
den Drossaert op die plaets staende van dc Geusen omcinckt,
gaf den Capiteijn Marinus Brant mede omrinckt,
t huijs openbaerlijck, overmidts geuende die handt,
sprekende Capiteijn ick leuer v t huijs, hout ons verbant:
en soo Marinus spraeck, t heeft mij verdroten
dat soo Menigh Vroom Man gij Mij soo af hebt geschoten,
antworden den Drossaert, sonder iedt hem te veruaren,
Dat heb ick gedaen om eer en eedt te bewaren.
Desen opgeef geschiden naer Middernaght,
den seuentwintichsten Junij qualijck bedaght,
van die van Gorcom, en die hebben geweeten
t heijmelijck verstandt, ende haer verradereij gequeten,
int Jaer onser verlossinge vol van onvree
dusent vijfhondert t zeuentigh ende twee.
den Drossart met sijn Vrauw ende Dochter teere,
werden op een Camer geuangen geset met eere;
die soldaten insgelijcke tot die twintigh toe,
werden bouen op den solder gesloten wel moe,

1) Zoo geestelijke als wereldlijke.
2) Behalve.

waer af de Vijanden niet dan eenen hadden gewont,
deur de schene geschoten, daer hij op de wachte stont.
een Ander die sijn busse hadde ouerladen te vooren,
berstende die selue, hadde een half handt verloren.
de Geestelijcke ende Borgers als genoten,
werden sonder die Vrauwen in eenen kelder gesloten,
daer men de Burgers hadde eenen naght verlaten,
ende daer naer al, op twee, [1]) vrij en vranck vijtgelaten.
dien was den Bommer [2]) staudt en vroom in alle noot,
d ander Jordaen Vos, Cattholijck totter doot.
Maer eijlaes den achtentwintichsten Junij op den Mert,
wort Bommer gehangen vande Geusen onbermhert,
binnen Gorcom, met nogh eenen Borger getrauw, [3])
die tot Arckel op den Donck aennaem ontflauw,
heijmelijck voor de Coninckliicke Maiesteijt knechten,
om voor t gemeijn landt, ende gelooue te vechten.
Maer Niemant vont in noodt Verraders gebreck,
die anders ouer gout ende siluer niet is vreck,
haet en neijt en slaept oock neemmermeere,
hoe wijselijck hem geneert den Mensch te keere
dwelck Bommer is gebeurt door Verraders nijdt,
en Coninckx, die kneghten aennaem met hijmelijck vlijt.
Jordaen Vos door sijnder Huijsvrauwen versoeck,
quam corts daer naer me vijt des kelders vuijlen hoeck:
maer terstont door boose herten vol fenijn,
die geen vreesaem luij verdragen met blij aanschijn,
werde weder inden kelder gebracht,
soomen hem groote leugens hadde ouersaght,
Dan niet te min sijn Huijsvrauwe was niet stille,
vijt te maecken Luijden van goede wille,
die hem verwaghden t alder tijt te doen keeren,
alsmen hem int seluen gat saude begeeren. [4])

1) Alle burgers, op twee na.
2) De eene was [Dirk] Bommer.
3) Aernout Coninck.
4) Zijne vrouw deed hem ontslaan onder borgtogt van personen, die instonden, dat hij, des gevorderd, in de gevangenis zou terugkeeren.

Nu lagen, eijlaes, die Geestelijcke Persoonen
alleen, in den kelder daer men plaght dieuen te troonen,
daer sij menigh gewelt ende schamp moesten lijden
en menighen benauden swaren strijdt moesten strijden;
meest altoes t sauonts als den Geusen buijck was vol
quamen sij schampen en smijten als rasende en dol:
oft alsser eenige van buijten quamen dempen, [1])
quamen sij eerst die Heeren quellen en schempen
meest haer tempterende om haer te doen vijtspreken
haer gelt ende kelcken, iuweelen versteken:
t gelt gaf een Ider ouer dat hij hadde ofte wiste,
die iuweelen hadden sij geuonden in de kisten
opt Casteel gevlught, met alle andere goet,
want men brenght geerne sulckx, daer men sijn lijf wagen moet.
met dies niet te vreeden, seijden staudt openbaer:
ons is opentlijck geseijt in de stadt voorwaer,
veel dusenden geulught [2]) te sijn om ons verheugen,
hier op het huijs certijn, t en sijn geen leugen.
dus wilden sij hebben daer niet en was de daet,
want door stelen ende rooueu wert men niet versaet;
en daer sij met drijgen niet en conden vijtprijgen,
soghtent met hangen ende worgen te crijgen,
met smijten ende stooten, met drijgen ende serren
met de Jongers vijt te halen, ende de Ouders te terren,
met schoone geloefte, met honger ende dorst,
met pijnen ende ontclëen, oftment ergens hadt vermorst
In de borgput beneden, oft in de vesten
des Blauwen Thorens graften. ten lesten,
Heer Claes [3]) was de Ierste te Gorcom onder Pastoor,
die pijnighde sij om der kercke hijmelijck Tresoor,
settende een pistolet geladen op sijnen mondt,
dat hij haer saude wijsen oft t geloof afgaen goet vondt.
Maer geen van bijden willende doen tot haerder wille,

1) Brassen.
2) Vele duizenden aan waarde geborgen.
3) Nicolaüs van Poppel.

deden hem een Moninckx corde om den hals stille,
en troecken hem soo op ende neer ouer de deur,
oft sij hem hadden willen worgen sonder verbeur;
merckende hem standtuaghtigh, losten hem weer,
seer kort van aessim sijnde den goeden Heer.
die stripe vande kort [1]) rontsom sijnen hals gegaen,
saghmen wel verthien daghen beschijdelijck staen.
hier naer wast die beurte van Claes Pieck,
Guardiaen van de Minderbroeders onsieck,
van hem wilden sij hebben t gelt van Conuent,
met allen t siluerwerck hem t aldermeest bekent;
en soo hij seijde haer alle kelcken te gaer,
met t silverwerk, des Conuents kerck, te hebben voorwaer
opt slot geuonden in kisten gesloten,
aengaende vant gelt, haer sulckx niet te genoten,
maer t seluen te regeren Weerlijcke Persoonen,
die lange geulught waren mette croonen,
wast: Moninck gij lichter aen [2]) sterck ende stoudt,
dus namen sij de korde vanden middelboudt; [3])
ende dedense ter seluer stont om sijnen hals,
hem treckende als Heer Claes ouer de deure vals
met sulcke craght ende geweldighe boosheijt,
dat die corde braeck niet van voosheijt.
hij nedervallende was heel vijtter weet, [4])
d welck sij meijnde dat hij dede met wil ende bescheet,
dus namen sij een kerse [5]) daer hij ter aerden lagh,
brandende sijne neus Mont en kin dat men sagh;
maer merckende dat hij bleef heel onberoert,
begonden te geloouen dattet was geen boert,
dus gingen sij t samen loopen en lieten hem leggeu,
denckende tis een Moninck wie salder tegen seggen.

---

1) Van het koord.
2) Toen was het: monnik gij liegt het.
3) Het Orde-koord, waarmede hij omgord was.
4) Buiten kennis.
5) Eene kaars.

hier naer braecken den mond op en gauen hem cruijt,
dat hij weder quamp sonder groot geluijt,
dragende het teecken van de corde ende brandt
tot sijn leste ure wel klaerlijck bekant.
Op een ander auont sijnde vol gesopen,
quamen inden kelder gedruijst met groote hoopen,
en naer veel schempen en spijtige blasphemen,
die sij de Heeren gauen met lange temen,
wasser een Vries Capiteijn, die seer naerstigh,
den hoope ouersagh, ende ten lesten seer haestigh,
haer opspraeck, gij Papen, gij moest ider opblasen, [1])
een mal rontom, [2]) al saude alle rasen.
dus begonst hij van eenen Minderbroeder aldereerst,
en soo rontsom Igelijck bedeerst,
slaende wat hij mogt vijt alle sijne craght,
Igelijck twee dwaerse wangeslagen met volder maght:
den Deken ginck met een duijm kussen vrij onder den hoop,
rekende met hem maescap, [3]) alsoo door sloop. [4])
Nae dese iniurie wordt den Deken gelost,
onder stercke borge ende grooten cost,
belouende dat hij niet saude vertrecken vijt die stadt,
sonder haer oorloff ende genaden plat;
den Pastoor M[r]. Lenart [5]) insgelijcken,
Als Bommer ter doot ginck, met ongelijcke,
werde hij geset om hem te vermanen, [6])
sijnen wille in Godts wille te versamen.
d Executie gedaen, wilde niet gehengen
die scutten, [7]) dat men hem weer op t Casteel sau brengen,
maar bleuen meest borgh voor sijnen Persoon,

1) Zij moesten zich de wangen opzetten, om daar slagen op te ontvangen.
2) Ieder ééns op zijne beurt.
3) De Deken [?] heeft „desen barbarischen mensche sijnen neve ghenoemt [*rekende „met hem mae[g]scap*], ende sijnen duym ghecust, ende is van swaerder pers„singhe ontslaghen geworden." Estius. Op. cit. Lib. I, Cap. XXIII.
4) Ter sluiks
5) Leonard Vechel.
6) Werd hem opgedragen, om Dirk Bommer ter dood te bereiden.
7) De schutterij wilde niet toelaten.

dat hij niet soude vertrecken vijt sijn oude gewoon,
dat hij d wordt Godts soude prediken soo dat behoort,
beual den Capiteijn, nogh geen Misse meer doen voort.
Aldus comende vijt die geuangenisse helijck gedeer, [?]
ginck twie daghen in de stadt op ende neer
tot dat sijn Suster quam bidden, seer verbaest,
Broeder versoekt oorloff om eens t huijs te comen haest,
ons Moeder leijt heel cranck te bedde in doots noot;
Dus ginck hij bij den Capiteijn, ende begeerde bloot
een pasport om te Bosche [1]) eens mogen te trecken,
sijn crancke Moeder te spreken sonder gecken,
gelouende te keeren in seer corten tijt,
tot Gorcom sonder meer en eenigh respijt.
Den Capiteijn gaf hem een paspoort goedtwilligh,
daer hij mede voer naar den Bosch stilligh,
Maer soo sekere schutten [2]) dit verhoorden,
liepen bij een Ander Capiteijn als verstoorden,
seggende, daer laet men gaen varen vrij,
daer alle staen borge verclaere wij
en dat nae ons vijanden die geciuen [?] [3])
hier om naem dees Capiteijn een lighte schuijt,
en voer daer med terstont naer M^r^. Lenart vijt;
Die hij achterhaelden tusschen Worichem ende Louensteijn,
Hem doende wederom keeren tot Gorcom certeijn,
brengende hem terstonts weder opt Casteel geuangen,
d welk heeft geoorsaeckt hem ende meer Ander te hangen.
hier en tusschen ginck vijt de geuanckenisse coudt,
M^r^. Aert Buijs Canoninck tot Gorcom oudt,
verborgt van sijn drij Broeders, die tot Dort
woenden, en hier toe waren deur liefde gepordt.
Mede den Pastoor van Arckel besorght
die vijt quam van den Heere van Spijck verborght.

---

1) Naar 's Hertogenbosch.
2) Schutters.
3) Dit vers is in de kopie doorgehaald.

All d'Ander Heeren werden naer ses naghten.
vijt den kelder gelijt sonder sulckx te verwaghten,
bouen op den solder bij die soldaten,
daer sij beter dan in den kercker droncken en aten.
diet [1]) spel hebbende Lumen [2]) in den Briel gehort,
sont tot Gorcom terstont sijnen hoefMeester aent bort,
genaempt onder haer Joncker Jan van Omaelle,
hebbende verlooren sijn reghte handt med alle,
op de zee naer dat lecker brielken comende
tegen seker Coopschepen vijt Spaengnie stromende.
Dees Omaelle te Gorcom gecomen sijnde binnen,
heeft een toght gedaen om Bommel te winnen,
hijmelijck ontboden, als Andere steden hadden gedaen
van binnen Verraders met onvree belaen.
daer hij wiert af gedreuen, met cleijn en groet geschut
laetende daer ouer de zestigh Bouuen onnut [3])
gelockt van sekere Spaengnaerts tot onder de stadt,
die vlught vij(n)sende om haer te crijgen binnen schoots pladt.
keerden tot Gorcom den sesden dagh
dat hij gedaen hadde desen wijsen aenslagh.
Twas vroom gedaen, dat Bommel hadt volstandigh gebleuen
ende hen niet aen die Roeuers, naer mede gegeuen.
hier moet ick den aenslagh verhalen int breede
daer Omall sijn handt verloes op de zeede. [4])
op Palmsondagh, soo sij dijnsdage daer aen
den Briel in namen, sonder storm te bestaen,
ontmoette Lumen bijde hondert Coopluijde schepen vloot,
versien van alderleij goet voor alle nootdrufs noot,
en besonder van specerijen en spansche wijnen,
mede alle dat Spaignie gewent is vijt te sijnden,
hebbende haer Course naer de Nederlanden,
als sij gewoent waren van ouder zanden[?].

---

1) Dit.
2) Lumey.
3) Verliezende daar over de zestig hoeven (Watergeuzen).
4) Vermoedelijk: op de reede.

niet wetende te spreken van eenigh ontraet,
nogh van eenige Vijanden oft zeerouers quaet.
dus comende tusschen Engelandt ende Vranckrijck,
ontmoetten Lumen met sijn schepen gelijck,
hebbende sijn meijninge op Enckhuijse oft den Briele,
op Vlissinge oft daert voor windt geuiele.
die terstonts tegen haer dapper inschoot,
hopende wat te crijgen van dees schoone vloot.
die Cooplieden diet siende, schieckten haer vort aent boort,
in ordonantie als die half Mane doet vort.
verwaghtende oft die zeeroouers souden met moet
tegens haer derven in zeijlen hebben, voet op voet.
maer neen, sij derfdent niet bestaen verbludt
want die Coopluijden te wel voorsien waren met geschudt.
dus verschoten sij ouer ende weer loot ende cruijt,
Meenigh doodende en quaetsende sonder buijt,
want Lumen wort door sijn hoesen [1]) geschoten claer,
Omaell verloer sijn rechte handt openbaer
behaluen die sij niet willen doot nomen
want daert haer tegen gaet, siet mense wel verstomen.
Lumen siende hem niet te doen ander profijt,
dan Volck te verliesen en quetsen, door desen strijdt.
sijn schepen bederuen, cruijt en loot hem verschieten,
daer hij af qualijck voorsien was, begondt te verdrieten,
hem ende de sijne langer schut geweer te hauden,
merckende oock die Coopluij sonder flauwen,
hem niet eenen voet t' ontsetten oft ontwijcken,
track op sijn zijlen ende ginck in de zee strijken.
Die Coopluijden diet [2]) siende, blijde dat se Godt had bewaert,
troecken de Ankers op zeijlende elck haerder vaert.
Die Geusen bleuen vast volgen om te betrappen,
Jemant van achteren ende die te knappen,
en alsoo daer waren verschijden schepen vast,

1) Hoozen, een bekend kleedingstuk.
2) Dit

verschijdelijck geladen ende geballast,
gebeurdent dat sij van dese groete vloot schoon,
een schip alleen cregen tot haer moettens [1]) loon;
d welck all' dander niet en konde volghen,
gelaeden seer diep met suijker ende wijnen
daer seer naer snaeckden dees zee Badijnen.
Maer hier af genogh, laat ons weder gaen keeren.
wat Omaell ginck doen met die Gorcomsche Heeren.
gekeert van Bommel tot Gorichum begont Omael te maecken,
geretscap om met ernst naer den Briel te gaen
met de Geestelijcke geuangenen, eijlaas in onrusten
om daer met haer om te springen, alst hem sal lusten,
Maer eerst creegh den Deken van hem een nieuw allarm,
die hij moest stillen met hem te vullen den boers derm. [2])
Anders wilde hij hem medevoeren naar den Briele,
tegens alle voorgaende borge gecrielle.
tegens alle haer beloefte van werde en craght,
daer men op magh staen als opt ijs van eender naght.
Dus sijnen sack geuult hier mettet mijlle,
liet den Deken met vreede voor een wijle.
altoos Baettet hem dat die boersse was gesnoort,
dat hij in den Briel met d' Ander niet wordt gemoort.
Maer eermen schep tginck een vre te vooren, [3])
werden Alle de Franciscanen oft sij t hadden verlooren,
berooft van Mantels en rocken al in t gemeen,
tot op haer stramijne hemden, groot en cleen:
de Priesters van haer tabbaerden, som [4]) van andere cleeren,
die sij behaudende eerlijchijt, niet moghten ontbeeren.
en die daer tegens sijde, iae een half wordt,
creegh terstonts een wangeslagh, van Jemandt gestoort;
Alst gebeurde broer Willebrod [5]) van taghentigh iaeren,

---

1) Moeite.
2) De Deken moest nu weder de beurs van Omal vullen om vrij te komen.
3) Een uur voor men scheep ging.
4) Welligt voor het bij Hooft nog gebruikelijke *Samt* — benevens.
5) Anders Willehadus genoemd.

vijt Denemercken veriaeght in dees Landen veruaren,
die voor sijn oudt lijf, sijnde alleen int hemdt,
badt om sijn Mantel versleten ende geschendt,
om snaghts tegens caude t lijf te beschermen,
Maer ten badte bidden, smeken, nogh kermen,
t was, gij afgoden Dinaer, ende oudt Verrader,
men doet v nogh veel te veel gracie Allegader,
dat men v niet gegeesselt een gesauten sack [1]) om geeft,
denckt hoe dat gij met ons Medebroeders eertijts hebt geleeft.
Diet sprekende gauen hem, eijlaes, twie suffletten,
die wel kaude wangen saude kunnen verhetten.
dus stonden sij all stil, Niemandt dervende meer spreken
niet weetende wat sij op haer wilden vreken;
en werden snaghts den Vijfden Julij claer,
omtrent twaelf vren in een Mossel schuijt voorwaer,
eerst Allegader geduijt en daer nae in een heude [2]) gesteken,
sijnde sterck Priesters en Moinicken met haer Leeken,
Alle t samen gerekent Negenthien Persoonen,
waer af de sesthien tot haerder verschoonen,
Priesters waren, d Ander drij Leken oodtmoedigh,
volgende haer Heeren opt Casteel vrijmoedigh.
die namen sal ick setten tot haerder memorie ient,
Broeder Claes Pieck Guardiaen, en Broer Jeronimus President. [3])
Broer Antonis van Weert, Broer Gouert van Meruen wees
Broer Willem van Denemarq, en Broer Nicasius Heez,
Broer Frans van Brussel, Broer Anthonis van Horne verkoren
Broer Dirick van Amersfort, Broer Willem van Luijck geboren
dees thien waren Priesters, soo ik hoop van goede wille
Broer Cornelis, Broer Peter, Broer Hendrik drij Leeke stille.
d Ander waren Mr. Lenaert, en Mr. Claes [4])
bij [5]) Canonincke en Pastooren; mede, eijlaes,
Heer Pontus den Huijter, voorts geen Canonick in t Choor,

1) Een zoutzak.
2) Een soort van schip.
3) Vicaris.
4) Nicolaüs van Poppel.
5) Beiden.

Mr. Gouert Duijnen ende Heer Jan, Pastoor
tot Hornar en tempel, [1]) arme nestkens gestroopt, [2])
geuangen, omdat hij een kint hadde gedoopt.
Ten lesten Heer Jan Regulier van Rugghe vol loff,
gesonden voor Pater tot Gorcom opt Begijnhoff.
dees quamen den sesten Julij ontrent negen vren,
tot Dortrecht aen, Eijlaes, haer quaeij geburen,
daer sij bleuen leggen tot nae noen ten drijen,
waghtende naer een Ander versch getijen. [3])
hier en tussen was Omaell, en met hem t gewagh
die wat meer wilde wesen dan allen den dagh,
binnen Dort gegaen om te maecken goede chiere,
de geuangen latende sonder broot en biere.
Tot Alle de werelts spijt, spot en schempt gemien,
want bijnaer half Dort quam se besien
gevende Elcke die soldaten een ortien ofte duijt,
om te connen sien desen fraijen buijt.
daer de soldaten al wel tegens moghten,
want sij niet dan gout en silver soghten.
saghternoens het getij sijnde gecomen
gingen sij t zijl stracx naer den Briel stromen.
al waer sij quamen den seuenste Julij claer,
smorgens ten seuen vren een Jder openbaer,
daer moesten sij waghten een vre verdooft,
tot dat Lumen gereedt haer te moet quamp aent hooft.
lijdende daeren tusschen hondert dusent snercke [4])
tegens haeren Persoon ende Godts Hijlige kercke,
spijt, spot, schemp en bitter snijdende blasphemen
tegens Godt, den Coninck met onwetende temen [?]
als verwilde Menschen, stichtende groot geruft,
haer maeckende afgoden- ende Balam Dienaers versuft
bedrigers ende verlijders des Menschelijck geslaght,

---

1) Wij durven niet gissen, welke plaats hier bedoeld is.
2) Arme plaatsen, afgeloopen, geplunderd?
3) Naar de ebbe.
4) Smadelijke uitvallen.

vertreders der Goden, [1]) iae der Coninclijke maght,
haudende voor Godt haer beursen ende buijcken.
diet ginck daer om, dees was te veet, [2]) d ander te mager kuijcken.
d een te cort, d Ander te lanck, en al Hijpocrijten,
die een nieuw galge souden verslijten.
maer dat sij riepen tegens Godts sacramenten Hijligh,
Iegelijck laggende die daer om stont pijligh [3])
is niet betamelijck ergers te verhalen,
Godt wilse helpen die door onwetenthijt dwalen.
Hier en tussen quam Lumen vast aen gereden,
geselscap met thien oft twaelf perden beneden,
en sommige haer schutten tot aan t hoofd einde, [4])
Daer men doen opsetten, in een regelinde,
twie en twie tsamen aen den Arm gebonden,
soe gaende naer een halfue galge gesonden,
die voor aent hooft stondt gereght op t strange, [5])
werdende doen gegroet vande Heeren met sange,
want sij daer drijmael rontsom moesten beuart [6]) doen,
ende daer nae op haer knien onder de galge loof singen koen
siende altemets eens om hoghe nae de leerder, [7])
oft sij op soude klimmen oft blijuen needer.
van daer wierden sij weder op den dijck gelijdt
twie aen twie gebonden ende haer gesijt
dat sij luijde soude singen sonder vliden,
tot dat men haer anders soude gebiden,
doende voor haer dragen twie kercke vanen
op gauelijnen, t coste Menigh goet Mensche tranen.
dus gingen sij singhen den heelen dijck lanck
en door heel de stadt met gewelt en dwanck,
want daer reden twie bouwen, [8]) aen elcke zij een

1) Goddelijke.
2) Vet.
3) Dartel, brooddronken.
4) En sommigen hunner schutters tot aan 't Brielsche haven-hoofd.
5) Den oever.
6) Bedevaart, processie.
7) Galg-ladder.
8) Boeven.

hebbende in de handt een willige rijs gedween
smijtende daer mee stijf om de ooren
die sij lieten duncken haer niet te hooren
d welck meest gebeurden, die luttel singen konden
dus moesten sij den lol hauden [1]) met die monden.
Comende aldus singende in den Briele boudt,
wast al op strate om sien Jonck ende oudt.
die sommighe hebbende water voor haer staende,
met een nieuwen bessem mette hant slaende,
roepende stijf ende lelijck met luijder stemme mee,
Asperges hijsopo Me Domine.
Ten lesten quamen sij aenden Cruijshoeck sleght,
daer op den Merckt een galgh stont opgereght.
waerom sij drijmael moesten gaen singen
en daer onder die galgh knielen geringen.
singende de litanie ende daer nae t looff,
M[r]. Gouaert Duijnen song die Collect met oirlooff.
die clock hadde acht vren, doen diet was geschiedt
voor Noen, en sij werden inden Diefput gesloten siedt,
soo donckeren gadt, als sij raeckten d een d Anders cleer
moesten sij vragen om kennis, wie sijde Heer.
hier vonden sij mede nogh twee Pastooren,
gehaelt bij Dortreght wijnigh tijts te vooren,
en binnen een half vre daer nae werden mee gebraght,
den Pastoor en Capelaen van Munster [2]) ongeacht.
Bij [3]) Religieusen vijt die Abdije schoon
van Middelborgh in Zeelandt spannende de Croon.
in diet gat lagen sij sonder eeten en drincken,
tot nae Noen ten drijen, int sweeten ende stincken.
ten drij vren werden sij opt stadt Huijs geslept
ende seer doorsoght van die wilde Vossen doortrept,
te sien oft sijse soude moghen bekeeren

---

1) De wijs, het gezang bijhouden.
2) Monster in Delfland.
3) Beiden.

en voor t opreght gelooff haere valshijt leeren.
Maar sij bleuen volstandigh oock Allegader,
niet wordende Godts noch sijnder kercke verrader.
nochtans heb ick geweten die naerder hant,
oock heel afweken met willich verstant,
welck ick niet geloofde datter Weifelaars waren,
want t waren meest Mannen inde scrifte heruaren.
noghtans ist wel mogelijck kenne ick waer,
dat in doots noot door brooshijt den Mensch wel valt claer.
hoet is, sij werden Alle weder om gedreuen,
naer t oude geuanckenhuijs met hope nogh van leuen,
geleijt nu bouen die put op die Burger Camer,
crijgende t eeten ende te drinken betamer;
al behaluen drij die totten onder Prouost
gebracht werden terstont ende daer gelost,
d een was den Pastoor van Maesdaem, niet seer oudt,
d Ander Heer Pontus den Heuter geschoncken [1]) Willem goudt.
den derde Broer Hendrick eene Leeke Broeder Jonck,
van vijfthien iaeren die den luijt slager [2]) Pronck
hadde verbeden om zijnen Dienaer te maecken,
d welk den Bloet menigh slagh heeft doen smaecken.
hier en tussen is gecomen tot Gorcom inde stede,
Aen Capiteijn Marinus Brant een brief die dede
beuel, van den Prins van Orangiens wegen,
datmen die Geestelijchijt van Gorcom ierst gecregen,
niet soude misdoen aen lijf nogh aen leuen.
Marinus dede dit placaet op den staende voet
Copieren bij eenen gesworen Notarius goet,
sendende die copije naer den Briele,
Aen Lumen, om bij sulcker geuiele,
te beletten der Geestelijcke Heeren doot,
die hij wel wiste te wesen in groete noot.
dese Copije quam in Lumees handen,

1) Ten dienste gesteld van.
2) Luitspeler.

den negensten [1]) Julij t sauons doen hij branden,
naerden eeten, gedroncken hebbende dapper wijn,
dus ontfangen hebbende op geseijden termijn,
des briefs Copije ende doen ouerleesen,
begonst in t aensight t ontstecken dat ieder moght vreesen,
roepende als eenen rasenden Hont, vol gebreck,
wat laet hem duncken Marinus den grooten Geck,
den Lapsaluer, Torfuoerder en Zeerooner bekent,
dat hij mij nu hier een Copije ouersendt
Haudende bij hem als Meester d originael,
staen ick nu onder den Prince, wat meerder smael,
oft hij onder Mij ende zijn kneghten Allegader,
Ick pas op diet placaet niet, maer ben een versmader
van de Copije alleen, die hij Mij ouerstiert,
Dus ras, Prouoost, op, en Niemant oock viert.
neemt die Papen terstont Allegader t samen
voert se te Rugge in t Clooster en hanght se al bij namén
Jonck, oudt, watter is, niemandt vijtgenomen,
dan die ick geschoncken heb, mogent haer bekomen.
All de Ander hanght op, aensiet goet nogh gelt,
en gij HoofMeester Omaell v gereet stelt,
Mijn wille te doen volbrengen, tot deser stont,
want ick ben hier Meester, en wilt blijuen goet rondt.
Naer elf vren snaghts was diet corts beraden,
en die sententie gegeuen sonder genaden,
hier mede liepmen naer t geuanckenhuijs met spoede,
denckt hoe de goede Heeren waeren te moede,
van dusdanigen haestelijcken ouerual,
men bondense arm aen arm tot twintigh int getal.
en leijdense tot Rugge in de torfschure,
geselscapt met peerden ende kneghten sture,
Malcanderen moet geuende, sterckende int geloof,
gewilligh steruende niet achtende voor roof,
dat sij vijt desen Werelt moesten schijden,

1) Door eene andere hand is er, ten onregte, boven geschreven: *achtsten*.

wetende dat sij t seluen alle verbijden,
en Godts oordeel daer bij strengh en opreght,
die haer diet dede t sij Meester oft kneght.
ter wijlen men was doende met haer te hangen
werde Broer Willem ontbonden ende doort gedrangen
versteken, vande Walsche soldaten,
alsoo hij een wael was, quam hem hier te baten.
en hijmelijck gebragt in Omaels huijs
daer hij was tot dat Huijter wert verlost van des doodts Cruijs:
als dan gaf hem Omaell bus, [1]) fles ende rappier,
een pont flams inde borse en setten hem in t quartier
van Trelongs Vandel als een soldaet besoght,
daer hij tot Bamisse [2]) in bleef qualijk bedoght,
verleckerende aent gemack en aen stelens broot,
d welk hem naerder hant oock gekost heeft de doot.
want crijgende t geloof in Omaels Logement,
wijn gaen te tappen vijt Lumens kelder bekent,
dede den sleutel naer maecken sonder veel clappen,
hopende altemet voor goeij gesellen te tappen,
maer sij broghtent seluer vijt, die mede droncken,
als sij vrolijck waren geweest ende beschoncken.
dus werden hij weder geuangen ende gepijnet
oft hij den wijn niet en hadde gefenijnet
oft er niet meer en waeren plightigh claer,
van desen aenslagh die sij woegen seer swaer.
Maer soo niemandt en hadde nogh noemde
die hij hier mede beswaerde nogh doempde
werde hij half october op den Marck gehangen,
inden Briel sonder iet anders te ontfangen,
voor thien weken soldijen dat hij haer hadde gedient
voor haeck schut, [3]) tot beschermínge der Brielsche gemient.
Voorts werden de Heeren geworght d een neffens d Anderen
alsoo sij gecomen waren met Malcanderen,

1) Buks.
2) Tot St. Bavo.
3) Haakbus-Schutter

doen moedernaeckt ontcleet, en dan afgesneden
Neeus, oiren, schamelhijt, om alsulcke leeden
op haer hoet ter thoen dragende, o verblinden nijt!
o onwetent Mensch! die niet en siet wat gij sijt.
die vet waren werden den buijck op geschroit,
ende den Reussel daer uijt gehaelt, die dermen verstroijt,
hangende soo onteert ende nackt den helen dagh,
tot alle des werelts aenschouwen, spot en gelagh:
den terden dagh werden putten gegrauen,
onder haer galge en sij daer in gedragen.
iae dat nogh door bidden van goede luijden behoeft,
van Gorcum die dit aensagen met herten droef.

FINIS.

TRANSLATIO RIJTHMORUM FLANDRICORUM IN METRA LATINA QUIBUS DESCRIBITUR DEDITIO TURRIS CERULEAE, GORCOMIO INTERCEPTO, ET TORMENTA AC MORS MARTIJRUM GORCOMIENSIUM AUCTORE PONTO HEUTERO OCULATO TESTE. [1])

1) Uit dit onderschrift, waarmede de kopie eindigt, kan men met grond besluiten, dat er eene Latijnsche vertaling van Heuterus' gedicht bestaan heeft of ten minste ondernomen is.

MEDEGEDEELDE CORRESPONDENTIE.

II.

(*Vervolg van* Dl. XLVIII, bl. 309.)

Geachte Vriend!

Omdat ik het beloofd heb, en ge verlangt, dat ik die belofte gestand blijve, neem ik de pen weder op; ofschoon ik u gul weg moet bekennen, de waarheid van des heeren Tiele's gezegde te ondervinden: „dat het „lezen van dit werk een groote vermoeienis des vlee„sches, en niet minder een groote ergernis des geestes „is." Genoemde heer echter heeft zich die ergernis getroost, en het boek van den heer Teenstra gelezen, met het mensch-lievende doel, om anderen zijn: „weest gewaarschuwd!" te kunnen toeroepen. Om die reden behoef ik het niet te doen.

De Katholieken zijn reeds menschlievend gewaarschuwd door dat het „imprimatur" aan dergelijke boeken geweigerd wordt. Worden zij door zulke schrijvers bedrogen, dan hebben zij het zich zelven te wijten. Maar ik beklaag den niet-Katholieken burgerman — hoe weinigen onder hen hooren de waarschuwende en menschlievende stem van den heer Tiele! — dien men, door den weidschen en bedriegelijken titel misleidt, en wien men zulke boeken als het onderhavige, voor grof geld, in handen speelt. En evenwel wil ik mij ook die

vermoeienis des vleesches en die ergernis des geestes getroosten, en wel met het menschlievende doel om te doen zien, dat men het de niet-Katholieke *eenvoudige* menschen niet zoo zeer ten kwade kan duiden, dat ze vaak zulke scheeve oordeelvellingen tegen de Katholieke godsdienst uitspreken, en niet zelden zulk een hatelijken afkeer tegen haar aan den dag leggen. Aan menschen als Teenstra komt daarvan de droevige eer toe. Ik geloof zeker, dat wij zelven ons zouden schamen, Katholiek te heeten, ware de Katholieke godsdienst inderdaad zóó gelijk de heer Teenstra dezelve zegt te zijn, ja, we hielden welligt op, Christenen te wezen, ware zijn geschrijf zuivere waarheid; met nadruk durft de man zeggen: „De Sarracenen verwierpen het veel-„godendom der Christenen, leerende: „Er is slechts één „God." Genoemd menschlievend doel beoogende kan ik tevens mijne belofte vervullen en zoo mogelijk, nog duidelijker doen blijken: dat de heer Teenstra beneden het peil staat van de middelmatigheid, de jammerlijke speelbal is van dwaze, niet verschoonbare vooroordeelen, en aan een blinden haat tegen het Katholicisme bot viert.

Ik bepaal mij uitsluitend tot wat de heer Teenstra van de Katholieke godsdienst zegt, of wat er mede in verband staat. We zijn aan bl. 76, derde afdeeling, hoofdstuk VII. Daarin zal de schrijver behandelen:

„De Roomsche Bissschoppen; toenemend verval der „Christelijke Kerk of van de scheuring in eene Griek-„sche en in eene Roomsche Kerk, in 330, tot op Ma-„homed, de Profeet, in 611."

„A. De Roomsch-Katholijke Kerk.

„B. De Grieksche-Katholijke Kerk."

Aan het hoofd van die afdeeling heeft de heer Teen-

stra — waarschijnlijk wel *ad captandam benevolentiam* — met bijzondere letter doen plaatsen: „De geestelijken, „hunne heerschzucht en liefdeloosheid." In dat 300-jarig tijdvak nu wordt door den compilator geen enkel kerkvoogd zóó besproken, dat men hem, ware het slechts, den naam van *fatsoenlijk man* zou kunnen toekennen. Van de Christentijden af tot op Constantijn, ge hebt dit uit mijn' vorigen gezien, was er volgens Teenstra niets goeds in de Katholieke Kerk te vinden; en na Constantijn wordt het nog erger: „de zucht naar „wereldlijke magt en uitwendigen luister drong meer „en meer met de heersch- en geldzucht in de harten „der bisschoppen door, en vele liefdegiften namen „zij wederregtelijk tot zich." Zonder uitzondering, altemaal wereldsgezinde heersch- en geldzuchtige dieven! „En in de 4de eeuw gold reeds de Bisschop van „Rome voor den eersten onder de vijf Patriarchen of Op„perbisschoppen der Christenheid," en „de bisschop van „Rome mengde zich gaarne als scheidsregter in kerke„lijke twisten." Filtreer maar, vriend, dan hebt ge hier drinkbaar water. En nemen we er eene teuge van. Het is, te midden van die „vermoeienis des vleesches," een verkwikkende dronk; het doet het Katholieke hart wèl, dat zelfs een man als Teenstra zijns ondanks toch erkennen moet: dat de bisschop van Rome, reeds in de eerste Christen-eeuwen, onder al de Opper-bisschoppen der wereld, de opperste bisschop was, die het, zooals voorspeld was, in onze dagen nòg is.

Na Constantijn nu, de heer Teenstra verzekert dat, was bijgeloof algemeen heerschende, en alles in de Kerk in uitwendige prachtvertooning ontaard. Helena, Constantijns moeder, had daartoe niet weinig bijgedragen; want zij liet „het kruis, waaraan de Heer zoude ge-

„storven zijn — was dat dan niet gebeurd? — uit de aarde opgraven en kloven," om de stukken als heilige reliquiën alomme ten geschenke uit te deelen. Roept ge hier niet uit: wat vorstelijk geschenk! wat heiligen eerbied voor den goddelijken Verlosser! Ja, het was: *praedicamus Christum crucifixum;* maar het was ook, en is het nog voor den heer Teenstra: *gentibus autem stultitiam.* Ja, nog meer dan dat, het was: „een wijde deur open voor bijgeloof."

Met deze en dergelijke onverstandigheden maakt de heer Teenstra een viertal bladzijden vol, en begint dan met het begin:

„A. De Roomsch-Katholijke Kerk."

Na gezegd te hebben, in welke landen der wereld de meeste belijders der Roomsch-Katholieke Kerk gevonden worden, vervolgt hij: „De voornaamste secten in de „R.-K.-Kerk zijn: De *Katholijken;* de *Jansenisten;* de *Pa-*„*pisten;* de *Dominikanen;* de *Franciskanen;* de *Augustinianen;* „de *Jezuïten;* de *Quiëtisten;* de *Molenisten;* de *Quesnelli-*„*anen.*" Dan heet het: „waarvan later nader," en daarmede is de geschiedenis der Katholieke Kerk van het jaar 330 tot 611 afgehandeld. Het is niet veel, echter genoeg om ons te doen zien, welk begrip de heer Teenstra heeft van de Katholieke Kerk; of liever gezegd, dat de man er volstrekt geen begrip van heeft. Maar ik zeg hier ook: „daarover later nader." We zijn nu aan bl. 86, hoofdstuk VIII. Voor de aardigheid wil ik de inhoudsopgave van dat hoofdstuk eens voor u afschrijven, er echter bijvoegende: *ab uno disce omnes.* Er staat letterlijk: „*Mahomed* 611; *zijn invloed in het oosten en bedreiging des Christendoms. Invoering des Christendoms in de* 8e *en* 9e *eeuw in Nederland. In het westen ontstaat de grootste magt der Pausen, vooral in de* XIe *eeuw.*

De kruistogten. De kloostereeuwen 1100—1300. *Schemering in duisternis; voorloopers eener ophanden zijnde Hervorming. Waldenzen*, 1180. Het is nog al iets, in één hoofdstuk. Maar ik heb u gezegd: dat ik slechts wilde wijzen op het geschrijf van den heer Teenstra over de *Katholieke godsdienst* en wat daarmede in verband staat. Hier aan getrouw, begin ik dus met de „invoering des „Christendoms in Nederland." En, reken er op: eene verbazende teleurstelling wacht u. Ge zijt immers met mij en alle schrijvers, die we daarover ooit gelezen hebben, steeds van meening geweest, dat de eerste geloofsverkondigers in ons vaderland door Gods geest bezielde mannen waren, die, getrouw aan het bevel van hunnen goddelijken Meester: *gaat en onderwijst alle volkeren, leerende hen alles onderhouden, wat ik u geboden heb*, en in niets *anders roem zoekende dan in het nederige kruis van Jesus*, met een bewonderenswaardig geduld en zelfsverloochening, in ootmoed alles, tot zelfs hun leven, ten offer bragten? Ge zijt immers, met alle verstandige beoordeelaars, steeds van meening geweest, dat de tegenstand, welken die waardige mannen bij zoo diep gezonken en verdierlijkte menschen ondervonden, alleen aan de moeijelijkheid is toe te schrijven, om zulke woestelingen aan de strenge zedewet van het reine, vreedzame Christendom te onderwerpen? De heer Teenstra zal u beter onderrigten. Wij hebben het mis. De mannen die hier het eerst het geloof verkondigden, waren deugnieten, en nog wel van het ergste soort; de leer die zij verkondigden, was van dien aard, dat ze volstrekt geen bijval verdiende. De bisschoppen Amandus, Eligius en Wilfried waren, zoo als Teenstra ze doet voorkomen, mannen van al heel weinig beteekenis, en het Christendom, zoo als het

door hen verkondigd werd „vermengd met de Boedd-„histische — feesten en fabelleer der Heidenen" vond dan ook geen' bijval.

Maar „in het jaar 690 kwam een andere Engel-„sche Bisschop, met name *Willebrord*, den *Rijn* bij „*Katwijk* opvaren, van elf medehelpers vergezeld, be-„gevende zich met den Ierschen Monnik *Egbert* naar „*Friesland*. Deze sleep van predikers waren gierig en „inhalig, hoogmoedig en eerzuchtig, heerschzuchtig en „wreed, die zich met onstuimige driften veel gezag en „willekeur aanmatigden, waardoor zij niet veel opgang „en vorderingen in het bekeeringswerk maakten, ma-„kende het verzet van *Radboud*, met zijn „versteend „hart" zooals men het noemde, die het herbouwde „kerkje te Utrecht weder liet nederhalen, zeer ver-„schoonbaar." Aldus de heer Teenstra. Wat zegt ge er van? grenst het aan waanzin of is de man de grenzen over?

Willebrord nu was zeer verstoord omdat de Friezen het kerkje te Utrecht op nieuw verwoest, en de bekeerden weder het geloof verlaten hadden; en schoon *Pepijn van Herstal*, in 692, Radboud daarvoor straffende, diens leger versloeg, maakte toch het Christendom, volgens Teenstra, geene verdere vorderingen. Dat Pepijns overwinning ten gevolge had, dat nu het geloof vrijelijk in Friesland kon verkondigd worden, schijnt voor Teenstra van geene beteekenis; hij vervolgt slechts de belangrijke geschiedenis, met eene onverklaarbare ligtzinnigheid, aldus: „de Friezen bleven zich aan het „Heidensche geloof vasthouden, waarop *Willebrord* zich „in 693 naar *Walcheren* in *Zeeland* begaf, en vervol-„gens naar *Medemblik*. Oprigting van het bisdom van „Utrecht, op 1 Januarij 696. *Suitbert*, een reizende

„Engelsche priester. *Wigbert*, een prediker in het gevolg „van *Willebrord*, door *Radboud* met zijne krachtvolle „vingers" [ook zeer verschoonbaar?] „geworgd. Her„bouwing van de Kerk te *Utrecht* 697. Mislukte doop „van *Radboud* I in het jaar 700 in eene beek te *Hoog*„*woude* (Noord-Holland). *Suitberd*, een bastaardzoon van „Pepijn, sterft, na tot bisschop verheven te zijn, op het „Rijn-eilandje *Keizersweerd* in 717, in een door hem „gesticht klooster. In 718 KWAM *Bonifacius* in *Friesland*, „wiens eigenlijke naam *Winfried* was, ZIJNDE in 754 „bij *Dockum* in 75jarigen ouderdom VERMOORD. *Wille*„*brord* stierf in 737, doch [die tegenstelling is onbe„taalbaar] in 744 werd te *Wierum* in *West-dongeradeel*, „*Ludger* geboren, later de *Apostel der Friezen* genoemd." Na nu nog den geloofverkondiger *Lebuinus* en den Engelschen priester *Willehad* genoemd te hebben, zegt Teenstra: „het eigenlijke volk in deze provinciën [welke?] „was nog ruw en onbeschaafd, en eerst in het midden „der IX^de^ eeuw begon daaronder een zoogenaamd Chris„tendom door te schemeren;" en opdat we niet zouden denken, dat dat al heel wat was, voegt de man er dadelijk bij: „wat echter bij de niet noemenswaardige beschaving nog weinig te beduiden had." *Et de cette façon finit l' histoire!* En boven deze compilatorische, oppervlakkige onnaauwkeurigheden en onwaarheden, ordeloos aan elkander geregen, schrijft de heer Teenstra met groote letters: „Invoering des Christendoms in Nederland." Er had moeten staan: *Mislukte poging tot invoering des Christendoms in Nederland en welverdiende straf der goddelooze ondernemers.* Dan had de titel ten minste beantwoord aan dat wat Teenstra van de geschiedenis gemaakt heeft.

Na kort en bondig [?], in drie bladzijden, de gan-

sche merkwaardige geschiedenis van de invoering des Christendoms in Nederland te hebben afgehandeld, schrijft Teenstra nagenoeg acht bladzijden vol, om den menschen wijs te maken:

1°. Dat onze heilige godsdienst „waarin men zoovele „sijmbolische vereering van *Brama* en *Boeddha* vindt" oorspronkelijk wel uit *Hindostan* afkomstig kan zijn.

2°. Dat onze feestdagen, zonder uitzondering, „van „heidenschen oorsprong en slechts in benaming en be„teekenis veranderd en gewijzigd zijn."

3°. Dat dit het werk der priesters is, die er steeds op uit waren: „de sporen der godenvereering zoo veel „mogelijk onkenbaar te maken en er eene Christenfa„belleer voor in de plaats te stellen. Vooral de *Joel*„*feesten* werden door Christelijke feesten vervangen, „alsook heele en halve goden door kalender-heiligen." Geloof mij, het staat er letterlijk!

4°. Dat de priesters dit deden uit eigenbelang en hebzucht, want zij maakten van heele en halve goden kalender-heiligen, „terwijl zij anderen" — ik bid u, geef u wat moeite, ik heb het ook moeten doen, om des schrijvers bedoeling er uit te vinden — „als booze wezens „in minachting zochten te brengen, zooals spookge„drochten, aan welke zij niet mogten offeren, wetende „zich op die wijze door andere voorstellingen van die „offers zelve meester te maken, en in plaats van de „goden te offeren en te dienen, deed men zulks alsnu „de priesters."

Geen wonder dat de heer Tiele, het werk van Teenstra besprekende, gewag maakt van: „prachtige vol„zinnen."

Dat men in de R.-K. Godsdienst nog „zoovele Sijm„bolische vereering van *Brama* en *Boeddha* vindt" heeft

Teenstra reeds, ook op bl. 54, gezegd, en verteld, dat zelfs het geloof aan eene moeder Gods geen anderen grond heeft, dan de daar medegedeelde legende van eene Sineesche maagd, die eene lotusbloem opat en moeder werd van een' zoon. Maar dat onze godsdienstfeesten zonder uitzondering van heidenschen oorsprong zijn, wordt, op bl. 92 en verder, nader toegelicht. Het zijn voornamelijk de heidensche *joelfeesten* en de drie heidensche *Schimmelruiters* waaraan wij onze feesten te danken hebben. De *joelfeesten* vierde men ter eere van de terugkeerende zon. De drie *Schimmelruiters* waren: *Wodan*, *Frigge* en *Donar*; „dit drietal reed op bijna witte „paarden." Nu ben ik te weten gekomen, dat hier eene amazone bij was, te weten *Frigge*, gemalin van *Wodan*. Doch dat doet er niet toe; er waren drie Schimmelruiters, en de heer Teenstra zegt dan verder letterlijk: „Dit drietal vertoonden zich nu op de bergen, „alwaar men ganzen en kalkoenen, en in Westfalen „zelfs ossen aan die ruiters offerde. De priesters ge- „waagden echter van de blijdschap verkondigende en- „gelen, de jubelende herders in het veld, van de drie „sterren" — zeer juist! voor iederen ruiter een! — „de „drie Koningen, en de Wijzen, die offerden, wetende „weldra die offers nu zelven magtig te worden."

En dan heet het: „Zoo ontaardden de *joelfeesten*, nu „*Kersfeesten* genaamd, daarna in woelige *Kersmissen* en „later kermissen of markten." Op het Kersfeest volgt: „*Drie Koningen (trium Regum)* waarop men 3 kaarsen „of andere lichten brandde, zoo als vroeger voor „*de „Schimmelruiters*," en lang een kerkelijke feestdag was „bij de Roomsch-Katholijken." De schrijver bedoelt hier ongetwijfeld: *Epiphania Domini*; maar is u ook bekend, wanneer die dag ophield, een Katholieke feestdag te zijn?

Verder zegt nu Teenstra, dat Paschen een bewegelijk feest is, en gevierd werd ter herinnering aan Jesus' opstanding, maar met veel uit het heidendom vermengd, want: „De Heidenen gebruikten Paasch-„eijeren" — hoe kwamen die heidenen toch aan een *Paaschfeest?* — „ter eere van *Astara* en *Venus*; vol-„gens de Grieken was de godin der liefde door eene „duif uit een ei uitgebroeid." Op Paaschdag? hoe het zij, het was daarom, dat de Christenen op hun Paaschfeest ook eijeren gebruikten, en in navolging der heidenen ook Paaschvuren brandden.

Het *Pinksterfeest* beteekent eigenlijk volgens Teenstra „feest van de vijftigste dag." En daardoor wordt dan de oorsprong er van zeer duidelijk: „bij de heidenen „was dit het groote lente- en Pinkster-bloemfeest; bij „onze vroegere voorouders liepen in het wit gekleedde „meisjes, die met bloemen versierd waren, langs de „huizen, zingende het groote lentefeestlied, en later is „dit ook onder de Christenen in gebruik gekomen, zoo-„als dat nog heden ten dage te *'s Hertogenbosch* gebrui-„kelijk is, om voor het avondfeest al zingende eenige „centen te vergaâren."

Neen, vriend! lach nog niet, ge zult, al houdt ge het voor onmogelijk, nog zotter dingen hooren, ja, die vóór Teenstra nog nooit op de wereld verteld zijn.

„Het *St. Jansfeest* was bij de Germanen het groote „*zonne-wendings-feest*, waarvoor de priesters de vereering „eener kalenderheilige in de plaats stelden.... St. Mar-„ten, een onbewegelijke feestdag, valt steeds op den „11 November in, als wanneer de kinderen langs de „straten loopen, houdende op een vlierstok een bran-„dend kaarsje, van een doorschijnend papieren zakje „omgeven."

Verder zegt de heer Teenstra, dat Marten was „hoofdman bij de ruiterij" en, wat ik reeds vermoedde, daar komen dan de *schimmelruiters* weêr aanhollen. „Als „er op *St. Marten* sneeuw valt, zegt het landvolk in de „omstreken van *Leipzig* en *Dresden:* de *schimmelruiter* „komt reeds over; te *Wittenberg* en *Halle* heet het: „*St. Marten* komt op zijn schimmel gereden." Voor de bewering: dat *St. Marten* eigenlijk een „*schimmelruiter*" is, zal de heer Teenstra nog wel andere bewijzen aanvoeren. Het is immers van algemeene bekendheid, dat in Midden-Duitschland nog steeds gebakken worden: „*St. Martenshorentjes*, die de gedaante van bokkenho- „rens hebben?" Welnu! dit in verband brengende met wat in Scandinavië gebeurt, waar, zoo als ge zeker weten zult, de *schimmelruiter* voorgesteld wordt „als rijdende op een grooten klepperbok" en daarbij er aan denkende, dat een bok horens heeft „waar- mede de vorm van evengenoemd gebak misschien [1]) „mede in verband staat" dan wordt dit ten minste zeer waarschijnlijk, en door de volgende bondige redenering onbetwistbare zekerheid: „*Wodan* reed wel op een wit „ros, gehuld in een grooten mantel, maar ook de bok „behoorde tot zijn attribuut, rijdende met zijn dienst- „knecht *Pelsmarten* (in *Thubingen* RUPRECHT geheeten, „en aldaar met een mom met een baard voorgesteld) „gedurende de adventen en in de kersnachten [2]) rond, „bezoekende de offermaaltijden en oogstfeesten, waar- „voor men later een Bisschop in de plaats gesteld heeft, „wier kromstaf een bokkenhoorn vertoond." En zeg

[1]) Misschien? dat is voor het eerst, dat Teenstra, over dergelijke zaken, geene bepaalde zekerheid heeft!

[2]) Verwonder u niet over dit meervoud; bij de heidenen had men meer dan één Advent en Kersnacht.

daar nu eens iets tegen! het is immers duidelijk? Het eenige wat ge zoudt kunnen zeggen is: „de taalfouten vallen iederen beschaafden Nederlander van zelf in het oog;" maar dat heeft de heer Tiele reeds gezegd. Teenstra's praatjes kunnen echter niet beletten, dat we met diepen eerbied en bewondering blijven staren op den grooten H. Martinus, dat schitterend voorbeeld van alle Christelijke deugden.

Maar nu is de H. Nicolaas bij Teenstra aan de beurt. „Op den 6 December viert men een kinderfeest, waar-„op de Heilige *Nicolaas*, die in 343 Bisschop te *Nola*, „in Italië, was, op een wit paard en een bisschopsmuts „op het hoofd en de kromstaf in zijne hand rondrijdt." Welke reden Teenstra heeft om den H. Nicolaas uit *Nola* en niet uit *Myra* te laten komen, weet ik niet; maar de man doet toch wel, hem een paard te geven, al ware het juist geen wit geweest: want het wil toch nog al wat zeggen, van 343 af, tot op onze dagen toe, op reis te zijn. Toen de heer Teenstra den heer Tiele vertelde, dat *Ds. Smith* op zijne uitnoodiging en op zijnen arm leunende naar *Noord-Indiën* wandelde, nam die heer zeer bescheiden de vrijheid, den heer Teenstra op te merken, dat zulks moeilijk aan te nemen was, „al leunde hij ook op den arm des heeren „Teenstra." Het spijt mij, dat de heer Tiele, toen hij Teenstra ferm bij den arm pakte en op de plaats zette waar zulke menschen staan moeten, ons toen ook zijne gedachte niet heeft medegedeeld over het rondrijden van S^t. Nicolaas. — Ge begrijpt, dat S^t. Nicolaas, op een wit paard gezeten, natuurlijk tot het gilde der *schimmelruiters* behoort, al weet men ook, dat „hij „elders te voet loopt in groote houtsblokken" — adres: aan den heer Te Winkel voor het Woordenboek —

„of klompen, waarin stroo, door de sneeuw." Dat doet er niets toe, ge hebt het zeer goed begrepen, „men „vindt hier weder de zeer kenbare sporen van den „alouden „schimmelruiter" ofschoon de geestelijken daar- „voor een Bisschop in de plaats stelden." Maar, mij dunkt, ge zult nu, ten minste vooreerst, wel niet meer verlangen van al die belagchelijke, zoutelooze vertelseltjes; evenwel wil ik er dit toch bijvoegen: dat S'. Nicolaas, zoo als Teenstra ook op bl. 99 zegt, de gewoonte heeft, behalve zakken vol lekkers, ook nog ten geschenke te geven: „peperhuisjes met zout voor de „reeds te groot geworden kinderen."

Voor het oogenblik, vriend! schijnt het tijd *equúm fumantia solvere colla;* ik neem tot nader afscheid van u; maar nog niet van den heer Teenstra. Ik wil hem nog wel even aan den knoop van zijn rok vasthouden en u dan mededeelen, wat er nog onder ons besproken werd. Vaarwel!

VERSCHEIDENHEDEN.

LIJDEN DER IERSCHE LANDVERHUIZERS.

In *„L'illustration, journal universel"* komt het volgende stukje van Barnier voor:

»De Iersche landverhuizing, die na het uitbreken van den oorlog in de Vereenigde Staten, zeer verminderd was, neemt, sedert de, vrede daar hersteld is,.... weder eene nieuwe vlugt. Men ziet te Londen, Liverpool, Portsmouth en Southampton weder tal van Ieren aankomen, om het dagelijksch brood, dat ze in het vaderland niet meer vinden, aan gene zijde van den grooten Oceaan te gaan zoeken....

Geen droeviger schouwspel kan zich voor uwe oogen opdoen dan die familiegroepen, met lompen naauwelijks bedekt, die daar langs de kaaijen drentelende, het vertrek afwachten van het schip dat hen naar vreemde gewesten zal overvoeren. En toch wordt het nog overtroffen door wat ge aanschouwt als ge uwe blikken laat gaan over het verdek van eene dier schepen, bekend onder den naam van *„Emigrant Vessel"*. Het is waar, dat nog niet lang geleden, met het oog op dergelijke schepen, een besluit van het Parlement uitging, maatregelen van orde en veiligheid voorschrijvende; maar men moet het erkennen, dat men zich daaraan weinig laat gelegen liggen. Men gebruikt voor dat doel altijd de oudste en juist die schepen die er het minste voor geschikt zijn. De ellende en het lijden der vertrekkenden aan boord dezer schepen gaat alle beschrijving te boven. Het hart krimpt u in een van medelijden met de ongelukkigen, die ge daar de droevige worsteling ziet beginnen tegen de doodsgevaren van den overtogt, tegen honger en ziekte; want het kan niet anders, of te midden van zulk eene opeenhooping van ellendigen, moeten besmettelijke ziekten uitbreken. En bij het gezigt van die afgrijselijke ellende behoeft men u niet te zeggen: dat die rampzaligen in Ierland niet te eten hadden. Door in Ierland verstandige maatregelen te nemen, zou men die handen dáár kunnen behouden voor den arbeid, dien zij in de nieuwe wereld gaan zoeken. Als de Iersche boer, door zijn' landheer weggejaagd, omdat hij de veel te hoog opgevoerde huur niet meer betalen kon, zonder haardstede omdwaalt, wat blijft hem anders over dan vaarwel te zeggen aan het dierbaar vaderland, „à sa douce et verte Erin.""

LETTERLOOVER.

De begaafde zanger, die vóór eenige jaren door de uitgaaf zijner *„Herders-dichten"* de Nederlandsche literatuur met een achttal stukken, vol van echte, fijne, edele poëzie verrijkte, heeft zijn liefelijk-klinkend speeltuig niet nedergelegd, maar er nogmaals eenige Idyllen aan weten te ontlokken, welke, met een herdruk der vorige, eerlang het licht zullen zien. Wij kunnen reeds verzekeren, dat ze in kunstwaarde voor de eerste niet onderdoen, en achten ons gelukkig, daarvan een voorzeker welkom bewijs te mogen geven in *„De Verrijzenis"*, waarvan de hooggeachte dichter, ten blijke zijner vereerende belangstelling, ons de plaatsing in dit tijdschrift heeft gelieven toe te staan.

DE VERRIJZENIS.

NOËMA. LABAN. SAMUËL.

Surrexit Christus, spes mea.
Sequent. Dom. Resurr.

De schoonste lente-zon die de aarde ooit had beschenen,
Goot nog een purpren gloed om Sions heuvlen henen
Eer zij ter kimme zonk, en deelde een zoete vreê,
Een ongekende vreugd aan al 't geschaap'ne meê.

't Was of het tintlend licht en de adem van wat leefde
In zangtoon als versmolt, en door het luchtruim zweefde,
Zich parend aan den klank van 't jublend voog'lenheer,
Dat schooner loflied nooit zijn Schepper zong ter eer,
Sinds 't Edens morgenrood eens groette met zijn zangen.
Dan, wie dien wellust dronk, dien toon had opgevangen,
Ach! Labans harte niet. Neen, na dien bittren dag,
Dat hij zijns Meesters smaad en wreeden kruisdood zag,
Had de oude herder nog zijn grothut niet begeven.
Daar zat hij troostloos neer en wenschte een einde aan 't leven
Daar bad, daar weende hij, bedroefd tot in de ziel.
En telkens als zijn blik door 't tralie-kijkgat viel,
Dat aan zijn sombre hut het schrale licht bespaarde,
En in het ver verschiet hij op den kruisberg staarde,
Dan snikte hij 't weer uit en strekte er de armen heen.
Zóó zat hij eenzaam daar, en met zijn smart alleen,
Toen, bij 't verward gerucht van stemgeluid en schreden,
De hutdeur opsloeg, en Noëma, ingetreden
Met Samuël en Ruth, bij d'uitroep: „ween niet meer!
„Geen tranen, vader! neen, verrezen is de Heer!
„De Christus leeft, Hij leeft!" hem juichend tegen-snelde.
Dan, of hij 't blijde nieuws, dat hem Noëma meldde,
Noch hoorde noch begreep, zag met verbaasden blik
Heur Laban spraakloos aan en week terug van schrik.

SAMUËL.

Maar vader! hoor ons toch, en staar niet zoo verwezen!
Ja, waarlijk! Christus leeft, is van den dood herrezen!
Door heel Jerusalem weerklinkt dit blij gerucht;
De priesters zijn verschrikt, de wachteren gevlugt;
De volkhoop, zij verbreidt, hoe vrouwen ook verhaalden,

Dat in den morgenstond er Englen nederdaalden,
Heur meldend, dat de Heer uit 't graf is opgestaan.

Nog zag de grijsaard hem met strakke blikken aan,
En schudde toen het hoofd. „De Christus, Hij zou leven!
„Ach! kindren" zuchtte hij, „wat heb ik u misdreven,
„Dat gij mijn diepen rouw met ijdlen troost vergroot!
„Betreur ik dwaas'lijk dan mijns goeden Meesters dood?
„Heb ik 't bebloede lijk niet aan het kruis zien hangen?
„Heb ik den lesten drop zijns bloeds niet opgevangen,
„Toen met de breede speer het hart Hem werd doorboord?
„Neen, neen, mijn Meester stierf! mijn Meester is vermoord!
„Hij ligt in 't kille graf! En ach! ik zou niet schreijen?
„Eer, kind'ren! zal mijn ziel van 't veege ligchaam scheijen,
„Eer van mijn bittren rouw het offer is volbrogt!"

NOËMA.

En toch, de Christus leeft! 'k heb zelf het graf bezocht!

LABAN.

En was dat niet bewaakt? waartoe mij dat verzwegen!
'k Was, dierbaar graf, reeds lang aan uwen rand gelegen!....
Welnu dan, bij dat graf, wat hebt ge daar gehoord?

NOËMA.

Wij dwaalden, Ruth en ik, bedroefd bij Ephrems poort,
Maar werden ongemerkt weêr naar den Berg gedreven,
Of moog'lijk 't heilig graf ons harte lucht kon geven.
Wij gluurden in 't verschiet, geen wacht die 't hield bezet
En traden nader bij, maar met beschroomden tred.

De grafsteen lag er bij, de zegels afgereten,
En wapens langs den grond, naar 't scheen, in haast versmeten;
Maar 't ligchaam was er niet, dat ons bevreemding gaf.

LABAN.

Ach! heeft men dit welligt gestolen uit het graf!
Zij rooven ons het lijk, wreedaardig als de wolven,
Die 't pas vermoorde schaap weêr hebben opgedolven!

NOËMA.

Neen, vader! wees bedaard, men had het niet geroofd.
Wij hadden, zoo als gij, het ook in 't eerst geloofd,
En treurden op den steen, die d'ingang hield besloten,
Toen 'k eensklaps door een hand bedaard werd aangestooten,
En, met een korf aan d'arm — wie, vader! meendet gij? —
't Was Magdalena zelf, met een gelaat, zóó blij,
Zóó helder als ik ooit haar van te voren kende.

LABAN.

O brave Magdaleen! die in de grootste ellende,
Op Golgotha, bij 't kruis, uw Meester bleeft getrouw!....
En zij heeft u gemeld, dat Christus leven zou?

NOËMA.

Ja, zij heeft 't ons gemeld! Haar woord was als de zegen
Die neêrdrupt op het veld in zoelen lente-regen.
„Weent niet," zoo sprak zij ons, 'k hoor, vader! nog die taal,
„Weent niet! de Christus leeft, ja! leeft ten tweedemaal!
„Hij is dien derden dag, waarvan Hij ons voor dezen
„Zoo dikwijls heeft voorzegd, weêr uit het graf herrezen.
„En komt en ziet de plaats, waar men Hem had gelegd!"

LABAN.

En dit, Noëma! dit heeft Magdaleen gezegd?

NOËMA.

„Ik had", zoo ging zij voort, „eer 't zonlicht was aan 't dagen,
„Met andre vrouwen 't pad naar 't graf weêr ingeslagen,
„Ter balseming van 't lijk met kruid en specerij.
„Maar over 't wentlen van den grafsteen spraken wij;
„Wij kwamen op deez plek, de hemel kent ons weenen,
„De grafsteen lag er af, en 't ligchaam was verdwenen.
„Eerst bleven we als versteend rondom den ingang staan,
„Toen vloden we allen weg, zoo greep de schrik ons aan.
„Dan, 'k ijlde weêr terug, ik kon van 't graf niet scheijen,
„Ik moest mijn Meester zien, of hier den dood verbeijen.
„Nu bukte ik andermaal in 't graf ter neêr, en zag, —
„Het was een Englenpaar, dat biddend nederlag.
„Het sprak mij aan, en vroeg wat mij de ziel doorgriefde;
„Maar toen ik daar in 't graf het voorwerp mijner liefde
„Niet vond, heb ik het naauw bemerkt of aangehoord,
„En keerde droevig om en zocht al schreijend voort."
O vader! hoordet gij hier Magdaleen vertellen!
Zaagt ge in dat minnend oog die vreugde-tranen zwellen!
Zij zag, zoo meende zij, een hovenier daar staan,
En sprak hem om het lijk van haren Meester aan.
„Ach!" riep ze met een stem, die ons de ziel doorboorde,
„Ik dacht den hovenier, wien dezen hof behoorde,
„En 't was mijn Jesus zelf, die levend voor mij stond.
„„Maria!" riep hij mij, het was of door den grond
„Ik heen zonk op dat woord en toen ik Hem aanstaarde.
„„Maria!" — Goede Meester!" — vader! hier ontwaarde
Ze ik weet niet welk gevoel, dat haar de spraak benam;

Zij stond, het hoofd omhoog, en met een blik zoo stram
Keek zij den hemel aan; toen, smeltende in heur tranen,
Die langs het neêrslaande oog zich ruimen doortogt banen,
Werpt zij op 't aangezigt zich in het graf ter neêr;
Zij kuste steen voor steen al snikkend keer op keer,
En bleef in stil gebed daar op de kniên gelegen,
Tot ze een albasteu vaas had uit den korf gekregen,
Die aan heur voeten stond, en drupplend om haar heen
Den nardus en heur traan liet vallen op den steen.
Zij nam de doeken, die aan 't hoofd en voeteind lagen,
Hield ze als een offer in heur armen opgedragen,
En legde ze in den korf, dien ze aan heur zijde hing,
Boog nogmaals over 't graf, en sprak, terwijl zij ging,
Ons teêr omhelzende: „gaat, beste herderinnen!
„Vermeldt, dat Christus leeft, en blijft mijn Meester minnen."

SAMUËL.

Ja, al wat in den hof weêrvoer aan Magdaleen,
Is reeds in aller mond, en door heel Sion heen.
Nog spreekt men van een glans, die 's nachts het graf omstraalde,
En hoe met vlammend zwaard een Engel nederdaalde,
Den grafsteen afwierp, en de wachters heeft verjaagd,
De Heer in majesteit is uit het graf gedaagd,
En 't eerst zijn Moeder en toen Simon is verschenen.

Is eens van 's hemels boog het nachtlijk zwart verdwenen,
Dan slaat wel de uchtend-dauw een sluijer over de aard,
Doch, door het rijzend licht verdund en opgeklaard,
Wordt zachtkens heel die damp van 't landschap opgeheven.
Zoo door Noëma's taal al meer en meer verdreven,

Week langzaam Labans smart, en blonk op 't droef gelaat
Welhaast de reinste vreugd in zalige overmaat.
En naauw viel Samuël Noëma in de reden,
Toen voor zijn rustbank de oude aan de open deur getreden,
Als of in de enge hut zijn vreugde werd gesmoord,
Verblijd ten hemel blikte en uitborst in dit woord:
„Gezegend Isrels God, in Sion nooit volprezen!
„Mijn Meester Christus leeft, uit 't somber graf herrezen!
„Als Jonas, wien de zee drie dagen lang omsloot,
„Zoo ook, zoo rustet Gij drie dagen in den schoot
„Der aarde, om op de magt des doods te triumferen
„En nu in eeuwigheid als Koning te regeren!
„Ja, Meester! 'k zie nu klaar hetgeen Ge ons hebt voorspeld!
„En, hoe Uw bittre dood mijn binnenst had ontsteld,
„Nu dank ik ze U, dien smaad, die smart, dat droevig sneven;
„Nu durf ik U den naam van mijn Messias geven,
„Om wiens beloofde komst het zuchtend menschdom vroeg!

Hij zweeg, terwijl hij 't oog op 't verre kruishout sloeg,
Dat op den sombren top nu in een glorie praalde,
Daar 't stervend licht der zon het met zijn goud omstraalde.
Als of op dit gezigt hem 's Heeren geest geraakt
En met profetisch vuur den boezem had geblaakt,
Stond Laban daar op eens, den arm omhoog geheven,
En deed zijn forsche stem geheel den omtrek beven.
„O kruis!" riep hij „weleer een gruwel voor 't gezigt!
„Gezegend zij de hand, die u heeft opgerigt!
„Gij gaat aan de aard tot heil, tot hoop, tot glorie strekken.
„Zie, zie de wereld zich met tempelen bedekken,
„Wier spits uw teeken draagt, en 't schuldig Adams kroost
„Voor u in 't stof gebukt, als al hun hoop en troost.

„Gij voert als rijks-banier ons de overwinning tegen,
„Kroont 's vorsten diadeem, en 's helden eeredegen,
„Prijkt op der maagden borst, versterkt het droef gemoed,
„En tot de dooden zelv', zij sluimren aan uw voet.
„Ja, als heel de aardsche pracht in 't niet zal nederzinken,
„Dan blijft gij, heilig kruis, nog op de wolken blinken!"

De geestvervoering week, en de oude knielde neêr
En bood in stil gebed het kruishout hulde en eer;
Terwijl zijn kindren met verbaasdheid op hem staarden
En 's vaders wondre taal diep in hun hart bewaarden.

27 *Februarij* 1865.

J. F. A. Leesberg.

D^r. PUSEY'S

ANGLO-KATHOLICISMUS.

I.

OPKOMST EN LEER DER OXFORDSCHE SCHOOL.

Het is welligt niet te veel gezegd, als wij beweren, dat D^r. Pusey, hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal en kanunnik van Christ-Church te Oxford, de man is die in de Anglikaansche kerk van onzen tijd het meest de oplettendheid, zoo niet verdient, dan toch op zich gevestigd houdt, en daar den krachtigsten en uitgebreidsten invloed op de godsdienstige meeningen uitoefent.

Het is waar, de bisschoppen der Engelsche staatskerk bekleeden in veler oog een allereerwaardigst ambt, hun door goddelijke instelling en wijding opgedragen; zij oefenen eene magt uit, die duizenden als eene apos-

tolische vereeren; de talrijke lagere geestelijkheid, een invloedrijke stand, is aan hun bestuur onderworpen, de landswet verheft hen hoog boven de meesten hunner medeburgers; hunne ontzaggelijk rijke inkomsten verschaffen hun luister en aanzien; de gevestigde gebruiken der zamenleving doen hen overal met een aan hunnen rang overeenkomstigen eerbied behandelen; maar van ver de meesten zijn de namen buiten Engeland niet eens bekend, en onder hunne geloofsgenooten mogen zij hetgeen eenmaal bestaat in stand houden, of liever hen nog eenigermate tegen de aanvallen van het alles afbrekende ongeloof beveiligen, zij mogen enkele punten van gewoon bestuur en minder belang regelen, aan deze of gene godsdienstige partij of school een zwak overwigt schenken, maar een invloed waardoor zij eene nieuwe rigting aan de geesten en gemoederen geven, lang verworpen en vergeten geloofsstukken en kerkgebruiken weder invoeren, een nieuw godsdienstig leven, frisschen ijver voor de waarheid en de deugd opwekken, gelijk Pusey het deed, zulk een invloed heeft geen dier hooggeplaatste staatsprelaten.

Buitendien wat zij nog zijn of vermogen, dat hebben zij altoos veel meer aan hunne waardigheid dan aan persoonlijke hoedanigheden te danken. Tot D^{r}. Longley, den Anglikaanschen Primaat, wendt men zich niet omdat hij D^{r}. Longley, maar omdat hij „Zijne Genade de „Aartsbisschop van Kantelberg" is. D^{r}. Wilberforce, de Anglikaansche bisschop van Oxford, schijnt hierop eene uitzondering te maken; zijne onloochenbaar meer dan gewone bekwaamheid en onvermoeide werkzaamheid verheffen hem misschien boven al zijne ambtgenooten; maar hij kan als een volgeling van Pusey en een verbreider van diens meeningen genoemd worden, en daar-

aan, veel meer dan aan zijne eigene geestkracht en waardigheid, is hij zijnen naam en uitgestrekten werkkring verschuldigd.

Hier zou men den door alle *moderne* godgeleerden hooggeprezen ongeloovigen verklaarder der boeken van Moses, Dr. Colenso, den bisschop van Natal, nog kunnen aanvoeren; maar deze is, in weerwil van de opschudding die hij in de Anglikaansche kerk teweeg brengt, zoo weinig, gelijk Pusey, het hoofd eener school, dat hij eigenlijk slechts den weg bewandelt dien de schrijvers der rationalistische *Essays and Reviews* en vele anderen reeds jaren te voren gebaand en gevolgd hebben.

Evenmin als onder de bisschoppen is er, zoo wij meenen, onder de overige Anglikaanschen godgeleerden een enkele, die gelijk Pusey zeggen kan, dat hij eene school zoowel van geestelijken als van leeken gesticht heeft, welke zijne bepaalde opvatting over de Anglikaansche kerkleer, hetzij geheel, hetzij grootendeels als de eenig ware beschouwen, en haar niet alleen in de theorie aankleven, maar ook in het leven doorvoeren. Wel is waar, nemen zij die alle geloof aan bovennatuurlijke openbaring verwerpen, iederen dag in aantal toe, maar niemand kan als hun voorganger worden aangewezen; alleen Pusey mag zich beroemen, de gevierde en magtige leermeester te zijn van vele volgelingen: de naar hem genoemde Puseyïsten. Daarom schreef Dr. Newman, die zeker uitnemend in staat is om Pusey's invloed juist te schatten, dezer dagen aan zijnen ouden vriend: „Gij „zijt niet een bijzonder persoon; van uwe vroege „jeugd hebt gij u aan de staatskerk toegewijd en, na „tusschen de veertig en vijftig jaren van onafgebroken „arbeid in hare dienst, strekken zich uwe wortelen „en takken door ieder gedeelte van haar groot gebied

„uit. Gij, meer dan iemand anders onder de levenden, „zijt de zorgvuldige en onvermoeide arbeider geweest „door wien daar een groot werk is uitgevoerd; en „veel meer dan het pleegt te geschieden, hebt gij „in uw leven het even onbeperkte als verdiende „vertrouwen uwer broeders gewonnen. Gij kunt niet „bloot voor u zelven spreken; uw vorig leven, uw „tegenwoordige invloed zijn ons ten onderpand, dat „hetgeen gij besluit het besluit van velen zijn zal. Ook „zullen zeer velen, wier woordvoerder gij eigenlijk niet „heeten kunt, door uw gezag ..... bewogen worden." [1]) En inderdaad de godsdienstige beweging, door Pusey in het leven geroepen en voortgezet, doet ten duidelijkste zien, wat hij vermag.

Het was zeer natuurlijk, dat de geloovige Anglikanen, die in hunne kerk eene goddelijke instelling, in de H. Schriftuur een van God ingegeven boek erkenden, en, in weerwil van menige dwaling, aan vele waarheden des Christendoms opregt geloofden, met angstige bezorgdheid den steeds versnellenden voortgang van het rationalismus in de eerste helft onzer eeuw gadesloegen. Het Protestantsche beginsel van het vrije onderzoek bragt in Engeland evenzeer als overal elders zijne noodzakelijke gevolgen voort, en eindigde met zich in zijnen waren vorm als eene ontkenning van alle geopenbaarde waarheid te vertoonen; de ongeloovige kritiek had niet vele moeite, om de zwakke grondslagen, waarop de geloofs-overtuiging der Anglikanen steunde, te ondermijnen, en dreigde, alle Christelijk geloof in hen te vernietigen. Gelijk ook hier te lande het rusteloos pogen der zoogenaamde moderne rigting voor velen een

[1]) *A Letter to the Rev. Pusey, D. D. on his Recent Eirenicon*, by J. H. Newman, D. D. of the Oratory. London. 1866.

spoorslag was, om zich des te vaster aan de oude orthodoxie vast te klampen, en hun orthodoxie zoo orthodox mogelijk te maken door al wat er in de leer der Dordsche Synode maar niet al te ongerijmd gevonden wordt, aan te nemen en te verdedigen, zoo ging het ook in Engeland; men keerde, naar de omstandigheden het gedoogden, tot het verledene terug, tot den tijd van Hendrik VIII, Eduard VI en Elisabeth, dien men als den stichtingstijd der Anglikaansche kerk, althans als den tijd waarin zij tot een zuiverder begrip en getrouwer beoefening van het Evangelie hervormd was, moest aanzien. Daarheen wendden zich de gedachten, om in die eerste frissche en krachtvolle jeugd der kerk, toen zij nog geheel vrij was van den besmettenden adem des ongeloofs, en alle wangeloof met eene hooge krachts-inspanning had verworpen, de reine leer, de sterkste bewijsgronden om deze te verdedigen, de bemoedigende en aantrekkende voorbeelden en toonbeelden eener ware Christelijke deugd te vinden. Doch wat ontmoette men daar? Niet gelijk onze Protestanten in de Dordsche Synode een naakt Calvinisme, maar eene kerk, die in inrigting, leer en gebruiken grootendeels Katholiek was, ofschoon door het geweld der staatsmagt van den Stoel des H. Petrus afgescheurd, en langzamerhand met Protestantsche, vooral Calvinistische dwalingen besmet. De oude Katholieke, bisschoppelijke hiërarchie was zoo goed als behouden, de diocesen telden hare kapittels, dekens, priesters en diakenen, en toonden hare kathedralen en parochiekerken en kapellen, die nog met den naam der Heiligen uit den Katholieken voortijd genoemd werden. De leer was zamengevat in 39 artikelen; onder Eduard VI opgesteld, werden deze onder Elisabeth in meer Protestantschen zin veranderd

en in 1571 als geloofsregel voorgeschreven. Zij moeten thans nog door iederen Anglikaanschen geestelijke worden onderteekend. De Calvinistische dwaling heeft er zeker ver den boventoon in, maar toch behielden de artikelen zelve eenige bepaald Katholieke leerstukken, en beveelt het 35e, dat het boek der homiliën ijverig door de geestelijken zal worden voorgelezen. Nu, deze homiliën behelzen zeer vele anti-Protestantsche en geheel Katholieke leeringen: zij houden de wezenlijke tegenwoordigheid van den Zaligmaker in de H. Eucharistie; zij stellen de priesterwijding en het huwelijk als Sakramenten voor, leeren dat 't vasten nuttig is, erkennen het gezag der Kerkvaders. Het rituëel der Engelsche kerk, het *Book of Common Prayer*, dat ook onder Elisabeth meer Protestant gemaakt werd dan het oorspronkelijk onder Eduard was geweest, verloor zijne Katholieke kleur niet; het meerendeel der gebeden zijn aan de Roomsche liturgie ontleend; de „Orde voor de bedie„ning der Heilige Communie" volgt de orde der H. Mis bijna op den voet; de geestelijke heet er priester *„priest;"* de communicanten ontvangen het brood en den wijn knielend van den geestelijke, die dan schier dezelfde woorden zegt als in de Katholieke Kerk gebruikelijk zijn. Daarentegen verklaart het 31e artikel met bijna even stootende woorden als de Heidelbergsche Katechismus „dat de offerhanden der Mis, waarin men gewoonlijk zeide, „dat de priester Christus voor de levenden en dooden „opdroeg om kwijtschelding van straf of schuld, gods„lasterlijke fabelen en gevaarlijke bedriegerijen waren," terwijl het *Book of Prayer* zelf, achter die „Orde der „Heilige Communie" de waarschuwing laat volgen: dat het knielen bij het communiceren geene aanbidding van Christus' Ligchaam beteekent, maar alleen eene

uitdrukking van nederigheid en dankbaarheid zijn moet, daar de zelfstandigheid van brood en wijn niet ophouden aanwezig te blijven en het Ligchaam en Bloed van den Zaligmaker er niet tegenwoordig zijn.

Ook de magt van de vergiffenis der zonden schrijft het *Book of Prayer* uitdrukkelijk aan den priester toe. Bij „de Ordening van priesters" heeft het deze merkwaardige rubriek: „De bisschop met de tegenwoordige „priesters zullen hunne handen afzonderlijk op het hoofd „van ieder die de Orde van het priesterschap ontvangt, „leggen; knielende de ontvangers (*receivers*) nederig op „hunne knieën, en terwijl de bisschop spreekt: „ont„vang den Heiligen Geest voor de bediening en het „werk van een priester in de Kerk Gods, u thans op„gedragen door de oplegging onzer handen. Wier zon„den gij vergeeft, hun zijn zij vergeven; en wier zon„den gij houdt, hun zijn zij gehouden," enz. Nog uitdrukkelijker zegt het bij het bezoeken der zieken: „hier moet de zieke aangezet worden om eene bijzondere „belijdenis (*special confession*) zijner zonden te doen, „als hij gevoelt, dat zijn geweten door eenige zaak van „gewigt verontrust wordt. Na deze biecht, zal hem de „priester ontbinden (*absolve*) wanneer hij het ootmoedig „en nederig verlangt — op deze wijze:

„Onze Heer Jesus Christus, die aan zijne Kerk magt „heeft nagelaten om alle zondaren te ontbinden die in „waarheid berouw hebben en in Hem gelooven, vergeve „u naar zijne groote barmhartigheid uwe overtredingen, „en door zijn mij opgedragen gezag, ontbind ik u van „al uwe zonden, in den naam des Vaders, en des „Zoons, en des Heiligen Geestes. Amen."

Gelijk meer andere rubrieken en gebeden van het *Book of Prayer* was het formulier voor het kranken-

bezoek bij het ontstaan der Oxfordsche beweging geheel in onbruik geraakt.

Deze tweeslagtigheid en inwendige tegenstrijdigheid in leer en gebruiken, in de symbolische en liturgische formulieren was in de Anglikaansche kerk met andere bijkomende omstandigheden de oorzaak van eene voortdurende verdeeldheid tusschen twee partijen, die beiden wel is waar aan de Christelijke openbaring geloofden, en vele Protestantsche dwalingen gemeen hadden, maar overigens vrij scherp tegenover elkander stonden. De eene was zoo digt mogelijk bij de Katholieke Kerk, de andere week er zoover mogelijk van af. De eerste hield zich in vele punten aan de leer der heilige Kerkvaders, met welke zij de H. Schrift verklaarde, gaf aan de Kerk een eenigzins beslissend gezag in geloofstwisten, hield de genadewerking der Sakramenten, scheen de wezenlijke tegenwoordigheid des Heeren in het Allerheiligste Sakrament aan te nemen en achtte de geestelijke magt der bisschoppen, de uiterlijke plegtigheden der eerdienst welke behouden waren, hoog; tegenover haar stond de meer Protestantsche partij, die, zooveel het haar de belijdenis-schriften en liturgische regels der kerk en de toepassing er van door de bisschoppen en den Staat toelieten, al wat naar Katholiek dogma of gebruik zweemde, met zorgvuldigheid verwierp. Deze beide partijen waren steeds in wrijving of strijd; in de eerste jaren na de afscheiding van Rome en ook, mag men zeggen, in de officiëel kerkelijk goedgekeurde boeken behield het meer Katholieke beginsel den boventoon; doch onder Elisabeth verkreeg het Protestantsche spoedig geheel de overhand in leven en praktijk, en de andere rigting werd vervolgens nu meer dan minder onderdrukt. Men gaf aan de orthodoxen den naam van

Hooge Kerk, „*High Church*," en aan de meer Calvinistieschgezinden dien van Lage Kerk, „*Low Church.*" In de laatste jaren ontstond hierbij een derde kerk-afdeeling: de Breede Kerk, „*Broad Church*," de partij der rationalisten. Haar opkomst en ontrustbarend toenemen had van zelf, gelijk wij zeiden, een terugkeer naar dien tijd ten gevolge waarin het Katholieke beginsel in de Engelsche kerk nog zeer sterk was, en hiermede werd de Puseyïstische beweging voorbereid.

De tweede aanleiding gaf de herleving der Katholieke Kerk in Engeland. Sedert de Fransche omwenteling waren de dwang-maatregelen tegen de Katholieken minder streng uitgevoerd; de Fransche geëmigreerde priesters hadden in Engeland een gastvrij onthaal gevonden, en niet slechts het aantal en de degelijkheid der verkondigers en verdedigers van het geloof vermeerderd, maar ook door deugd en geleerdheid den hevigen afkeer der Anglikanen tegen al wat met Rome vereenigd was, merkelijk verzacht. Ten laatste had de emancipatie van het jaar 1829 den staatkundigen toestand der Katholieken zeer veel verbeterd. Zij had een einde gemaakt aan de altijd harde en dikwijls wreede verdrukking waaronder de Katholieken omtrent drie eeuwen lang gezucht hadden; de Test-akte werd opgeheven: zij verpligtte elk die eene openbare bediening aanvaardde, om het oppergezag der kroon in kerkelijke zaken te erkennen, de Communie volgens den Anglikaanschen ritus te ontvangen en het leerstuk der transsubstantiatie te verwerpen. Door hare opheffing werden de Katholieken evenzeer als de Anglikanen tot staatsambten benoembaar, en waren zij regtens met hen op bijna gelijke lijn gesteld. Voortdurend namen de Katholieken in aantal en beteekenis toe, en niet weinige Anglikanen gingen tot de H. Kerk over.

Het kon aan het doorzigt der Anglikaansche godgeleerden niet ontgaan, dat er in dit alles voor hunne kerk een niet te verachten gevaar was gelegen, en dat zij, van hare hechtste steunsels, die zij in de straf- en verdrukkingswetten van den Staat gehad had, beroofd, misschien spoedig tegen de Katholieken een ongelijken strijd te voeren zou hebben, waarin de magt en het voordeel niet het meest aan hare zijde wezen zou. Het kon hun niet ontgaan, dat de geloovige Anglikaan welligt nog minder tegenover de Katholieken dan tegenover het ongeloof genoegzaam gewapend was, dat het Calvinismus noch aan geest noch aan gemoed voldoening gaf, en dat zij, om hunne geloofsgenooten van den overgang tot de Katholieke Kerk af te houden, eene nieuwe stelling moesten innemen. Het lag bij hen voor de hand, dat zij zooveel mogelijk hetgeen in de Katholieke Kerk het sterkste aantrok, tot het hunne maakten en daarom een groot gewigt op alles legden, wat er nog van hare leer bij hen was overgebleven. Zoo schreef Newman eenige jaren vóór zijne bekeering: „ik ben altijd ten volle overtuigd geweest, dat de „Anglikaansche leer de sterkste, neen, de eenige tegen„stander van het Katholieke stelsel is." Hij bedoelde hiermede de leer der Hooge Kerk. En Pusey verklaarde uitdrukkelijk dat hij den Anglikanen tegen het Romanismus beproefde wapenen ter hand poogde te geven.

Bij deze twee aanleidingen moet een derde geteld worden: de veranderde verhouding van het Anglikanismus tegenover den Staat.

Door de emancipatie had de Anglikaansche kerk eigenlijk opgehouden, de staatskerk te zijn, en was zij alleen de bevoorregte kerk gebleven. In het Parle-

ment, dat vroeger alleen uit hare leden bestond, traden voortaan ook Katholieken en andere dissenters op, om over maatregelen, haar bestuur en zelfs hare leer betreffende, hunne stem uit te brengen. Daarenboven waren de *Whigs* na de Fransche Julij-omwenteling aan het bestuur gekomen: zij toonden meermalen, hoe weinig gunstig zij voor de staatskerk gestemd waren; zij spraken er van, de ten haren voordeele geheven belasting af te schaffen, en eenige der kerkelijke goederen aan den Staat te trekken.

Eindelijk toonde het Parlement van zins te zijn, de Kerk geheel en al aan zijn gezag te onderwerpen, toen het in het jaar 1833 de Akte over de Iersche kerkgoederen aannam. Deze hief, in weerwil van den hevigen tegenstand der prelaten, de helft der Iersche Anglikaansche bisdommen op. Daartegen ontstond noodzakelijk in de kerk de streving om haren steun, elders dan in den Staat: in zich zelve te zoeken; het opwekken van het geloof aan hare apostoliciteit en aan de goddelijke zending en magt harer bisschoppen was een hiertoe allerdienstigst middel.

Dit waren zekerlijk de drie voorname aanleidingen tot de Oxfordsche beweging, die er evenwel slechts tot eene zekere hoogte door verklaard wordt. Zonder de geleerdheid, de godsvrucht, de werkzaamheid, de standvastigheid van Pusey en de zijnen ware zij onmogelijk geweest, althans nimmer zoover voortgegaan als wij haar kennen.

Het uitgangspunt van dezen omkeer kan men dagteekenen van 14 Julij 1833, toen John Keble, Professor der poësie te Oxford, zijne leerrede „over den „nationalen afval van het geloof" uitsprak Eenige dagen later werd te Hadleigh eene bijeenkomst gehou

den, waar Newman, Froude, Keble, Perceval en Rose zich verbonden om de leer der apostolische opvolging en de andere Christelijke leerstukken van het *Book of Prayer* op alle wijzen staande te houden. Doch er ontstond geene afgesloten partij, voordat Pusey, destijds reeds hoogleeraar te Oxford, zich bij hen had aangesloten. Zijne door allen erkende geleerdheid, streng ascetiesch leven, zijn zelfvertrouwen en stoutmoedigheid, gepaard aan een nimmer rustenden en onverzettelijken ijver, maakten hem tot een geschikten voorganger der nieuwe school. Newman was toen hoogleeraar aan het *Oriël-College*, en pastoor der H. Maria-kerk te Oxford, hij werd naast Pusey en Keble de derde woordvoerder der partij. Velen stellen zijnen invloed boven dien van Pusey. Doch hij verzekert van zich zelven in zijne reeds beroemde geschiedenis zijner bekeering [1]), dat hem de noodzakelijke eigenschappen ontbraken om, gelijk Pusey dit doen kon, eene partij in het leven te roepen. Of hij zich hier door zijne bescheidenheid laat misleiden, of wel slechts op de tweede plaats aanspraak heeft, valt moeijelijk te beslissen, en is hier voor ons ook van zeer ondergeschikt belang. Pusey, Newman en Keble zijn, in welke rangorde dan ook, de voornaamste bewerkers dier merkwaardige beweging. Zij begonnen spoedig met vele ijverige medewerkers hunne denkbeelden krachtig te verspreiden. Geschriften, predikatiën, brieven, lessen aan de universiteit te Oxford, eigen voorbeeld, alles werd aangewend om den ouden geest in de Anglikaansche kerk te doen herleven. Den sterksten en uitgebreidsten invloed hadden de zoogenaamde *Tracts for the times*, Traktaten voor de be-

[1]) *History of my religious opinions*, by John Newman, D. D. of the Oratory of S^t. Philip Neri. London. 1865.

hoeften des tijds, de arbeid vooral der drie geleerden welke wij zoo even noemden. Het waren verhandelingen, tot iederen beschaafden lezer gerigt, over verschillende punten der leer, de inrigting der Kerk, en de godsdienstige gebruiken. Naar deze Traktaten dragen de Puseyïsten ook den naam van *Tractarians*.

Door al die met uitstekend beleid bestuurde werkzaamheid werd de lust voor de theologische studie bij de geestelijkheid en vooral bij de studenten in de godgeleerdheid te Oxford sterk geprikkeld. Volgens de getuigenis van Protestanten zelven, [1]) legden de *Tractarians* veel meer theologische degelijkheid aan den dag dan hunne meer Protestantgezinde tegenstanders. Zij toonen een ernstig streven om in den zin der dogmata diep in te dringen; in de Schriftuur-uitlegging zijn zij naauwkeurige en grondige onderzoekers van den heiligen tekst; maar vooral op de patristiek hebben zij zich met buitengemeenen ijver toegelegd. De uitgaven, vertalingen en bewerkingen der HH. Vaders, door hen ondernomen en voortgezet, hebben hun een welverdienden roem geschonken. Vooral aan dezen laatsten tak der theologie moesten zij hunne sterkste bewijsgronden ontleenen. Zij namen over het geheel de H. Schrift als genoegzame kenbron der geopenbaarde waarheid aan, maar sloten de overlevering en het gezag der Kerk gansch niet uit. Volgens hen was ieder geloofsstuk in de H. Schriftuur bevat en kon het ook voldoende er uit bewezen worden, *zoo* de toelichting en aanvulling der overlevering er bij kwamen. Zij bedoelden hiermede de overlevering der vier of vijf eerste Christelijke eeuwen. Dus moesten zij zich noodzakelijk op de

[1]) Zie de *Real-Encyclopädie für Protestantische Theologie und Kirche*, herausgegeben von Herzog. Gotha Heft 153—155. (1862.)

HH. Vaders gaan beroepen; en tegenover de Protestanten konden zij op geene andere wijze dan door de overeenstemmende leer der HH. Vaders trachten aan te toonen, dat de H. Schriftuur in den (bijna Katholieken) zin, zooals zij haar verstonden, moest verklaard worden.

Bij deze beide kenbronnen erkenden zij een hoog gezag in de uitspraken der Kerk, vooral van de algemeene Conciliën der eerste eeuwen. Sommigen schreven er eene feitelijke onfeilbaarheid aan toe. De Kerk besliste in geloofsgeschillen. Praktijk en liturgie moesten door de bisschoppen geregeld worden, aan wie de geloovigen zich hadden te onderwerpen.

De overtuiging vestigde of versterkte zich bij hen, dat „de Anglikaansche kerk eene op zich zelf staande, „onafhankelijke kerk was, voorheen onregtmatig door „Rome onderworpen en verdrukt, en met vele dwalingen „bezoedeld, maar door de Engelsche scheuring in hare „oude regten en de oorspronkelijke reinheid der aposto„lische leer hersteld, van welke zij evenwel nooit geheel „was afgeweken. Later had de ketterij van het Prote„stantisme, gelijk ook zij het noemden, velen harer „leden een langen tijd misleid, maar ook toen was het „licht van het ware geloof in haar nooit geheel uitge„doofd; en het kostbare pand der bisschoppelijke en „priesterlijke wijding, de bediening der HH. Sakra„menten, de wettige geestelijke regtsmagt had zij steeds in „de opvolging harer bisschoppen ongeschonden bewaard". De leer over de genade en de goede werken welke zij verdedigden, verschilde zeer weinig van die der Katholieke Kerk; evenzoo werden de Sakramenten niet meer met de Protestanten voor teekenen gehouden welke slechts dienden om uiterlijk het geloof te versterken en geene innerlijke genade konden voortbrengen, maar voor

waarachtige genademiddelen; buiten het Doopsel en het Laatste Avondmaal, die de 39 artikelen alleen aannemen, geloofden zij, dat er nog vijf andere soortgelijke teekenen waren, hoewel de wijze van werking er van niet volkomen met die der beide genoemden moest gelijk gesteld worden, en zij daarom slechts in wijderen zin Sakramenten konden heeten. De wezenlijke tegenwoordigheid van het Ligchaam en Bloed des Heeren in de H. Eucharistie, onafhankelijk van het geloof en de gesteldheid dergenen die haar ontvangen, namen zij aan. Pusey loochende de transsubstantiatie. Anderen naderden nog meer tot de Katholieke leerstukken over het Allerheiligste Sakrament. Velen schreven aan de bediening der H. Communie eene zekere offerkracht toe; anderen namen de Katholieke leer over de H. Mis schier ongewijzigd over. Het werd bij de Oxfordschen gewoon om van het offer der H. Eucharistie te spreken. Over het Sakrament der Boetvaardigheid kwamen zij met het Concilie van Trente zoo goed als overeen, en hadden de overtuiging, dat de Anglikaansche „priesters" met de magt van de vergiffenis der zonden bekleed waren. Zij beriepen zich hiervoor op de zeer duidelijke plaatsen van het *Book of Prayer*. De bijzondere belijdenis der zonden was volgens hen noodzakelijk.

De formulieren werden dikwijls niet zonder gewrongenheid door de Puseyïsten geheel naar hunne opvatting verklaard. Zij wilden zich geenszins van de gevestigde kerk afscheiden; integendeel meenden zij juist als hare ware leden en de herstellers van haren ouden luister op te treden.

Het is te begrijpen, dat er onder hen over ondergeschikte punten geen gering verschil van meening was, en de een in de toepassing hunner beginselen veel ver-

der ging dan de andere. Vooral was men het niet eens in de beoordeeling der bestaande verhouding van de Kerk tot den Staat. Reeds op de bijeenkomst te Hadleigh keurde Newman haar goed, terwijl Keble en Froude meenden, dat zij, zoo als zij toen was, niet zonder zonde kon voortduren.

De eerste *Tracts* zijn gansch niet vrij van zeer hevige uitvallen tegen den Paus en de Roomsche leer. *Tract* 1 noemt de Roomsche Kerk „een ongezonden en bedorven „tak der Katholieke Kerk" en telt vooral deze dwalingen in hare leering op: beeldendienst; Mariadienst; transsubstantiatie; onthouding van den kelk aan de leeken; coelibaat; vagevuur; verpligting van gehoorzaamheid aan den Paus; het zevental der Sakramenten. *Tract* 15 noemt Rome „eene kettersche kerk." In 1833 schreef Newman van de Katholieken: „hunne gemeen- „schap is besmet met ketterij; wij zijn verpligt, die als „eene pest te vlugten. Zij hebben een leugen in de „plaats van Gods waarheid gesteld." In 1834: „in „het bedorven Pauselijke stelsel hebben wij de eigen „wreedheid, list en heerschzucht der Romeinsche re- „publiek." Later herriep hij, hoewel nog Anglikaan, deze hartstogtelijke uitdrukkingen, en erkende, dat hij, in weerwil van enkele weifelingen, op het gezag van het bijna overeenstemmende gevoelen der godgeleerden van zijne Kerk, zulk eenen toon tegen Rome had aangeslagen: „zelfs de bekwaamsten en geleerdsten „hadden zóó gesproken; ik meende: als ik zeg wat zij „zeiden, dan ben ik veilig." En inderdaad, er valt hier zeer veel te verontschuldigen. Wel is waar, begon ook in Engeland de Katholieke Kerk zich aan de Anglikanen te vertoonen; wat hare ware leer en gebruiken en geschiedenis waren, geraakte meer bekend;

maar toch getuigde Pusey nog onlangs van zich zelven, dat hij tijdens het begin der Oxfordsche beweging geen enkel Roomsch boek las, en slechts door de studie der HH. Vaders tot de aanneming van vele Katholieke leerstukken was gebragt; toch waren verreweg de meesten der Katholieken na eeuwen van uitsluiting en verdrukking geene lieden van genoegzaam gewigt of beteekenis om de valsche voorstellingen, die de Anglikanen van de H. Kerk hadden, te doen verdwijnen. Bij hen bloeide ook toen de Christelijke deugd in al hare vormen; hare glans zou veler oogen hebben kunnen openen; maar zij bemint uit haren aard de stilte en verborgenheid; en de Katholieken waren in den regel van die kringen uitgesloten, waar goede of kwade eigenschappen noodwendig en spoedig ter algemeene bekendheid komen. Geleerdheid en beschaving ontbrak hun niet, maar velen onder hen werden door een ligt te verklaren kleinmoedigheid teruggehouden om hunne wetenschap in het openbaar door geschriften te toonen, en zich op een veld te wagen, dat door een ouden roem van geleerdheid, door aanzien, ambten en de hoogachting van een ieder, te regt of te onregt geschonken, uitsluitend voor het domein der Anglikaansche godgeleerden gold; en wie al moeds genoeg bezat, ondervond meestal, dat de fiere Anglikaan zich niet eens gewaardigde, op zijn arbeid eenige acht te slaan. Pusey en zijne partijgenooten daarentegen hadden, van jongs af, over Rome alleen in ongunstigen zin, misschien wel soms met afschuw en verachting over zijne verblinding en zonden hooren spreken. Schier alles wat hen naderhand omringde, geheel hunne opvoeding, al hunne lektuur, hunne godsdienst had hen hierin moeten versterken. Voor den Anglikaan was hetgeen hij als het

roemruchtigste zijner nationale en kerkelijke geschiedenis aanzag, het tijdperk na de hervorming, volgens deze opvatting niet te verklaren, ja zelfs niet van vele vreeselijke volksmisdaden te verontschuldigen, tenzij Rome bijna als eene vereeniging van al wat overdreven, onredelijk, en verkeerd is, werd aangezien. Wie de Katholieken waren, leerde hem de Guy Fawkes' dag met zijne optogten; de formulieren zeiden hem niets beters. Zoo verpligt het *Book of Prayer* de wijdelingen tot den eed, dat zij uiterharte als goddeloos en kettersch de verfoeijelijke leer verafschuwen, verwerpen en afzweren: „dat vorsten, door den Paus geëx-„communiceerd of afgezet, door hunne onderdanen of „ieder ander van het gezag beroofd, of vermoord kunnen „worden." Moest niet de geloovige Anglikaan het er zonder eenigen twijfel voor houden, dat dit eene door het Pausdom voortdurend verkondigde en in oefening gebragte dwaling was? Zoo kon hij den vooruitgang der Katholieken wel met vrees gade slaan, maar hij kwam er nog niet toe om hen en hunne leer juister te beoordeelen.

Maar toch naderden de Puseyïsten hun al meer en meer. Zij konden de eerste geschiedenis hunner eigene kerk niet nagaan, zonder met het Pausdom telkens in aanraking te komen; de oorspronkelijke schrijvers, die zij over den tijd vóór de afscheuring van Rome raadpleegden, waren allen Katholiek, en spraken van de Engelsche kerk als van een deel der ééne Katholieke Kerk, wier hoofd de Paus was. De HH. Vaders kenden geene andere Kerk, dan die met Rome was vereenigd. De Puseyïsten moesten wel tot beter begrip en verdediging hunner eigene leer bij Katholieken van lateren tijd te rade gaan, en spoedig door de groote overeenkomst tusschen dezer geloofs-overtuiging en die

der eerste eeuwen getroffen worden. Zoo sloegen zij van zelven meer oplettend en met minder bevangen blik gade, wat de Katholieken in Engeland rondom hen heen, deden en leerden. Het was ook moeijelijk, de Anglikaansche kerk, gelijk zij haar begrepen, voor de eenige ware Christelijke Kerk te houden, met uitsluiting van Protestanten zoowel als van Katholieken; dewijl de meeningen van genen hun geheel en al verwerpelijk voorkwamen, begonnen zij althans te wenschen, minder van die der laatsten te verschillen. Langzamerhand groeide bij hen deze gedachte: „de Roomschen" zeiden velen, „zijn het voornaamste gedeelte der Ka„tholieke Kerk; tegelijk met de Grieken en Anglikanen „maken zij de Kerk van Christus, de Katholieke Kerk „uit. Rome geeft zich, vooral in zijne praktijk en in „hetgeen het toelaat of stilzwijgend goedkeurt, aan niet „weinige verderfelijke dwalingen over; maar, wat de „hoofdzaak aanbelangt, bezit het de ware leer van „Christus, de geldige bediening der Sakramenten; de „bisschoppen, met den Paus in gemeenschap, zijn de „wettige herders hunner diocesen." Volgens deze opvatting beschouwden de Puseyïsten zich als Katholieken, en noemden zich tegenover de Roomsch-Katholieken: Anglo-Katholieken. Ten sterkste bleek de toenadering tot Rome toen Newman door zijn 90e Traktaat, hetwelk in 1841 verscheen, de stelling verdedigde, dat de 39 artikelen met de leer van het Concilie van Trente zoo goed als overeengebragt konden worden, en de veroordeelingen die zij uitspraken, slechts de misbruiken in de Katholieke Kerk en geenzins hare bepaald uitgesproken leer golden.

Het 22e artikel b.v. verklaart, dat de Roomsche leer over het vagevuur, de aflaten, vereering en „aan-

„bidding" (*adoration*) zoowel van beelden als van reliquiën, en de aanroeping der Heiligen eene dwaasheid is, zonder eenigen grond uitgedacht, en op geen Schriftbewijs steunt, maar veeleer strijdig is met het Woord van God. Newman legde dit aldus uit: over het vagevuur is de meening valsch, dat de verdoemden daardoor zalig kunnen worden; bij de aflaten wordt alleen de leer verworpen, dat de Paus ook in het andere leven de zonden vergeeft; bij de vereering van beelden, reliquiën en Heiligen slechts de afgoderij die er mede gepleegd wordt. In het 31e artikel — hetwelk wij reeds aanhaalden — wordt niet de H. Mis als een gedachtenisviering van het kruisoffer veroordeeld; maar alleen de dwaling, dat zij een ander offer dan dat des Kruises en dit laatste niet genoegzaam is. De poging was wanhopig, is geheel mislukt, maar teekent niettemin den toestand. Het was noodig geworden, te beproeven van aan te toonen, dat iemand tot de Anglikaansche kerk behooren, ja, hare artikelen in gemoede onderteekenen kon, en tegelijk de eenheid des geloofs met de Kerk van Rome niet behoefde te verbreken. Zóózeer gevoelden de Oxfordschen, dat hunne leer met de Katholieken in overeenstemming was, en zijn moest.

Wat Pusey zelf omtrent dezen tijd hierover dacht, is krachtig en treffend in den brief, dien hij omstreeks 1845 over Newmans bekeering tot de Katholieke Kerk aan een zijner vrienden rigtte, uitgesproken. Wij nemen er deze regels uit over: „Voor vele jaren kreeg ik de eerste vrees „voor hetgeen gebeurd is, toen ik vernam, dat men voor „Newman in een groot getal kerken en godsdienstige „gestichten van 't vasteland aan het bidden was. Iemand „drukte mij deze vrees aldus uit: „Als de Katholieken „„daar zóó vurig voor bidden, en hij waardig gekeurd

„„wordt om, terwijl er bij ons zooveel onverschilligheid en „„tegenzin is, onder hen een werktuig ter glorie Gods „„te zijn, kunnen dan hunne gebeden niet verhoord „„worden?" En nu, moeten zij niet denken, dat „hunne gebeden, die gebeden, naar ik meen, gedurende „eenigen tijd, dag en nacht en onder de offerande der „heilige Eucharistie opgedragen, verhoord zijn? Kan „het niet zijn, dat wij hem verloren hebben, omdat er „in vergelijking bij ons zoo weinig liefde en gebed was?

„Wij moeten niet trachten, de grootheid van ons „verlies te verbergen. Zij die hem gewonnen hebben, „kennen zijne waarde. — Hij heeft zich van ons ge„scheiden om aan pligtgevoel te gehoorzamen; zonder „aan zichzelven te denken, heeft hij zich geheel in „Gods handen overgegeven. Dat zijn de menschen die „God gebruikt. Ik voor mij meen, dat hij zich eigenlijk „niet van ons gescheiden heeft, maar veeleer, dat hij in „een ander gedeelte van den wijngaard is overgeplant, „waar al de kracht van zijn magtigen geest zal kunnen „gebruikt worden. Wie weet wat in de geheimzinnige „wegen der goddelijke Voorzienigheid onder de Katho„lieken de tegenwoordigheid van eenen man als hij „kan uitwerken! Gij ook hebt het gevoeld, niets anders „houdt ons gescheiden dan wat er bij hen en bij ons „tegen de heiligheid strijdig is. De afkeer der gods„dienstig gestemde lieden onder ons is niet tegen het„geen er in het Roomsche stelsel waar is, maar alleen „tegen hetgeen zij verkeerd hebben in hunne praktijken. „Niets in onze kerk, buiten de ketterij die meer of „min in onzen schoot is, belet Rome, ons te erkennen. „Maar dewijl, God zij dank! de beide kerken ieder in „heiligheid toenemen, zullen zij al meer en meer den „heiligen geest van God in elkander erkennen, en het

„beletsel, dat thans de vereeniging der Westersche „kerken tegenhoudt, zal verdwijnen. Naarmate de „worsteling met het ongeloof levendiger wordt, zullen „de kerken die het wezenlijke des geloofs, zooals dat „in onze gemeenschappelijke belijdenissen is neergelegd, „ontvangen en overgeleverd hebben, zich noodzakelijk „aan denzelfden kant ontmoeten."

Niettegenstaande dit alles was Pusey nog altijd ver van de Katholieke Kerk af. „Niet zelden hoort men „zeggen," schrijft Newman in zijne *History of my religious opinions*, „dat Pusey eens digter bij de Katholieke Kerk „gestaan heeft dan thans (1865); ik bid nu tot God „voor hem, dat hij meer tot haar naderen mag dan „toen; want gelijk ik geloof, is hij, zoolang ik hem „gekend heb, er nooit digt bij geweest, ik bedoel wat „het verstand en het oordeel aangaat." Toen Newman Katholiek werd, was hij twee en twintig jaren Pusey's vriend geweest; hij kan weten, wat er in hem omging.

De Oxfordsche geleerden verschilden weldra zoozeer van hetgeen toen bij de Anglikanen algemeen als geloofsleer gold, dat de tegenstand van de leden en overheden hunner kerk niet kon uitblijven. Het Protestantismus liet in onze eeuw eene zeer groote vrijheid of liever bandeloosheid in de verkondiging van allerlei leeringen toe; het ongeloof moet al zeer ver zijn gevorderd, en al zeer onbewimpeld worden uitgesproken, om een ernstigen weerstand van leeken of geestelijken teweeg te brengen. Eene Protestantsche gemeente heeft eene bijna onuitputtelijke langmoedigheid in het verdragen van leeraars, die hetgeen haar eene heilige overtuiging heet te zijn, ontkennen en bestrijden. Nog grooter schijnt de langmoedigheid bij kerkelijke besturen te wezen tegenover hen die alles loochenen wat als de

grondslag der leer wordt opgegeven. Maar één punt is er, waarop ieder, bijna zonder uitzondering, ten hoogste prikkelbaar is, en zoo al iets, zekerlijk nooit véél vertrouwt, toelaat of vergeeft, waarbij men zich spoedig en met drift verzet: het is zoodra er eene toenadering tot de Katholieke leer beproefd, of wel eenig dogma of gebruik der Katholieke Kerk goedgekeurd wordt. Dit verschil van handelwijze is niet moeijelijk te verklaren, en zeer dikwijls te verschoonen. In beginsel is er geen onderscheid tusschen Protestantismus en rationalismus; des te meer tusschen Protestantismus en Katholicismus. De Protestant ontmoet in de naauwkeurig bepaalde en onveranderlijke leer eener zich onfeilbaar noemende Kerk veel meer wat voor hem stuitend en afstootend is, dan in de onbepaalde, niets uitsluitende, telkens zich wijzigende meeningen eener onchristelijke wijsbegeerte. Hij wordt ook gewoonlijk veel krachtiger gewaarschuwd en gewapend tegen het gewaande bij- en wangeloof der Katholieken dan tegen het ongeloof der rationalisten. Toen Pusey met zijne gevoelens optrad, heerschte het Protestantismus zoowel in de Hooge als in de Lage Kerk; de Anglikanen droegen toen overal den naam van Protestanten; zij zelven gingen er groot op; indien de geschiedenis, inrigting en kerkelijke boeken der staatskerk niet zooveel Katholieks behouden hadden, wat nog bij sommigen harer invloedrijke leden niet gansch was verloren: het ondernemen der Oxfordsche geleerden had alle kans van slagen gemist.

In den strijd tegen het rationalismus waren zij aanvankelijk van vele zijden als welkome verdedigers der Openbaring begroet; maar hoe duidelijker hunne beginselen werden blootgesteld, des te meer scheidden zich de Protestantschgezinden van hen af, om zich

eindelijk tegen hen te keeren met veel heviger tegenstand en aanval dan waarmede zij den eersten gemeenschappelijken vijand bestreden hadden. In het orgaan der zoogenaamde evangelische partij of der Lage Kerk: *The Christian Observer* werd de openlijke kamp begonnen. „De „Oxfordsche geleerden", zoo waarschuwde het reeds in 1834, „strijden om de sleutelmagt in de geheele uitgestrektheid „van het Roomsch-Katholieke priesterschap. De dekre„ten van het Trentsche Concilie zijn niet meer papistiesch „dan de Oxfordsche Tractaten. Zij willen, dat men niet „meer voor zich zelven denkt, maar als uitgemaakt aan„neme, wat voorgesteld wordt; en wat in het *Book of* „*Prayer* te lezen staat, moet niet voor menschenwoord, „maar voor Gods stem gehouden worden." — Verscheidene hoogleeraren te Oxford beproefden, de studenten te overreden, de predikatiën van Newman, waarmede hij zich menigen aanhanger won, te vermijden; in brieven, op de kansels, in tallooze tegenschriften deed zich de afkeuring al luider en luider vernemen. De uitgave van *Tract* 90 maakte den aanval algemeen. Vele waardigheidsbekleeders der Oxfordsche universiteit verklaarden openlijk, dat de *Tracts* niet door haar gezag waren goedgekeurd, en de uitlegging der artikelen, in *Tract* 90 gegeven, onhoudbaar was.

De bisschoppen hadden het Puseyïsmus eer bevorderd dan tegengewerkt; vooral die van Oxford, Londen en Salisbury waren er vurige voorstanders van; nu protesteerden bijna al de overige kerkvoogden, vooral de bisschoppen van Chester en Winchester. Zij veroordeelden de nieuwe school in de strengste en hardste bewoordingen, en dreigden, de theologanten, die er toe behoorden, tot de wijding niet toe te laten. Zelfs de bisschop van Oxford deed de uitgave der *Tracts* staken.

Tegelijker tijd gaven zij hunne medewerking aan de stichting van een Engelsch-Pruisiesch bisdom te Jerusalem, als om openlijk te toonen, dat zij Protestanten wilden zijn en blijven; het was immers zich met de Pruisische Evangeliesch-gezinden, die de Oxfordsche school ketters noemde, in kerkelijke gemeenschap stellen.

De Rev. Ward, *Fellow* van het *Balliol-College* te Oxford, thans Katholiek, verdedigde in zijn geschrift: *The Ideal of a Christian Church.* 1844, het 90e *Tract*; en beriep zich onder anderen tegenover de Protestanten op het regt van het bijzondere onderzoek, om te bewijzen, dat het hem vrijstond, de Katholieke leer aan te nemen: „Anderen konden er over denken, gelijk hun goed „dacht," schreef hij, „maar men moest hem en anderen „ook de vrijheid laten, de Heilige Maagd als het ver„hevenste en zuiverste schepsel te vereeren; de Roomsche „Kerk met liefde en eerbied te beschouwen." Hoeveel te meer deze redenering sloeg, des te ergerlijker was zij. Op den 13n Februarij 1845 werd eene vergadering van 1200 medeleden der Oxfordsche universiteit belegd, waarin Ward, met 569 tegen 511 stemmen, van de regten die zijn akademische graad hem gaf, beroofd, en dus plegtig gedegradeerd werd.

Den Rev. Oakeley, evenzoo *Fellow* van het *Balliol-College*, thans kanunnik van Westminster, suspendeerde een kerkelijk vonnis van de uitoefening aller geestelijke bediening in de kerkprovincie Kantelberg. Ook hij had verklaard, dat de 39 artikelen volgens Newmans uitlegging konden verstaan worden. Andere *Tractarians* ondergingen dergelijke vervolgingen. Pusey zelf werd, naar aanleiding van eene leerrede, die hij op den 4en Zondag na Paschen 1843 over de H. Eucharistie hield, en waarin hij beschuldigd werd, de transsubstantiatie

geleerd te hebben, en op vele andere punten van de Anglikaansche kerkleer te zijn afgeweken, door de hoogeschool voor twee jaren in zijn professoraat en het prediken binnen haar regtsgebied geschorst. Godsdienstige *meetings*, predikatiën en strijdschriften gaven zich aan de hartstogtelijkste taal tegen hem over. De groote dagbladen mengden zich in den strijd, en kozen partij voor of tegen de *Tractarians*. Newman had zijne pastorie en Oxford verlaten en zich te Littlemore teruggetrokken.

In weerwil van dit alles verbreidde de Puseyïstische beweging zich al verder en verder. De *Times* verzekerde spoedig, dat bijna de geheele jongere geestelijkheid, die vooral te Oxford wordt opgeleid, tot de *Tractarians* behoorde. Aan de universiteit van Cambridge vond Pusey krachtige deelneming en medewerking. Niet weinigen ook der oudere geestelijken omhelsden zijne meeningen. De Duitsche Protestantsche godgeleerde Uhden,[1]) die door een langdurig verblijf in Engeland een bevoegd beoordeelaar zijn kon, verzekerde in 1843, dat zich ten minste duizend geestelijken bij Pusey hadden aangesloten, en terzelfder tijd berigtte een correspondent van de *Sun*, dat er onder de 12000 parochie-geestelijken zeker 9000 Puseyïsten waren. Zeer vele leden der hoogere geestelijkheid waren der Oxfordsche partij toegedaan. Onder de leeken vond zij geen minderen bijval. Vooral sloten zich de aanzienlijke standen bij haar aan; de Engelsche aristocratie had grootendeels hare studiën te Oxford gemaakt, en luisterde gaarne naar de leer die de uitstekende professoren dezer beroemde universiteit verkondigden; bij haar waren ook de meeningen der Hooge Kerk het sterkste gevestigd.

Het vervolg in de aanstaande aflevering.

---

[1]) *Die Zustände der Anglikanischen Kirche.* Leipzig. 1843.

DE KERK

EN DE

NATUURWETENSCHAP.

De groote en immer toenemende kennis van de krachten en wetten der natuur, en hare aanwending tot praktiesch nut is een eigenaardig kenteeken van onzen tijd. De natuurwetenschap breidt hare magt steeds verder uit, en schijnt in iedere moeijelijkheid eene aansporing, in iedere teleurstelling nieuwe kracht tot verdere verovering te vinden.

Hoeveel verblijdender ware dit feit geweest, indien vele beoefenaars dier wetenschap hierdoor niet vermetel waren geworden, en willekeur niet hooger geschat hadden dan regtmatige heerschappij. Doch al spoedig begonnen zij, zich boven alle andere wetenschappen verheffend, zich nog bovendien magtig genoeg te wanen om de geheimen des geloofs te begrijpen, of ze als een beletsel voor den vooruitgang te verwerpen. Deze hoogmoedige dunk, in hartstogtelijke taal uitgesproken, vond, wat ligt te gissen is, een warm onthaal bij zeker soort van lieden, die niets vuriger wenschten dan de vernedering der Kerk, en verspreidde zelfs eenige vrees onder enkele Katholieken, wier hart warmer van liefde dan hun verstand verlicht was door genoegzame kennis.

Die booze vreugde en die laffe vrees zijn beiden ech-

ter ongegrond, daar de natuurwetenschap, zoo haar gebied maar juist omschreven is, de Kerk niet kan schaden. Want van haar beperkt standpunt mag zij geene oplossing geven van vragen die boven hare krachten zijn, en moet zij, ofschoon zij hare regten handhaaft, ook de regten der Kerk eerbiedigen.

Het is daarom in het belang zoowel van de Kerk als van de natuurwetenschap om zoo duidelijk mogelijk te bepalen, waar het gebied van deze eindigt en dat van gene begint en in welke betrekking zij tot elkander staan.

Het gebied der natuurwetenschap is ontzettend groot. Zij kan wroeten in den schoot der aarde om hare vorming te beschrijven en hare schatten te delven of het geurig bloemtapijt van den zomer en den prachtigen sneeuwdosch van den winter bewonderen. Onder de duikerklok gezeten, laat zij zich rustig neder op den bodem der zee, of doorkruist die altijd bewogen en grenzelooze watervlakte aan de hand van het kompas, of meet in haar studeervertrek de krachten waartegen de woedende golven zich in schuim spattend verbrijzelen. Met den verrekijker gewapend, begluurt zij die lichtende wereldbollen, die met bliksemsnelle vlugt de ruimte der schepping doorklieven, en staat zij verbaasd over de verhevene en wonderbare orde, waarmede de Schepper zijn werk bestuurt. Waarheen zij zich wendt, overal werkt de natuur met geur en licht, met toon en kleur, om haar eigenschappen en krachten, hare wetten en werkingen te openbaren. Wanneer derhalve een moeijelijk vraagstuk der natuurwetenschap na lange krachtinspanning eindelijk wordt opgelost, dan is daar-

mede geen eigenlijk geheim verklaard, want iets is niet daarom een geheim in strikten zin wijl het langen tijd niet begrepen werd, maar alleen omdat het volgens zijn wezen en zijne natuur niet te begrijpen is.

Eene der schitterendste ontdekkingen van de nieuwere natuurwetenschap is de wet der zwaartekracht. Deze wet openbaart zich in de rigting van het schietlood en in het statige zweven van den luchtbal, in het vernielend opstijgen der vuurvlammen en in die schoone orde waarin de lichten des hemels hunne kringen beschrijven. Eeuwen lang was deze wet de heerscheres der natuur, en naauwelijks had de wetenschap eenig duister vermoeden van haar. Eerst de appel, die toevallig van een boom op het hoofd van Newton viel, terwijl hij in zijnen tuin wandelde, bragt het genie van dien helderen denker tot de ontdekking dier wet. Had Newton nu een geheim opgelost? volstrekt niet. Hij begreep slechts eene wet, die zich altijd in hare werkingen had geopenbaard, die hare verklaring in zich zelve bevatte, die heden gemakkelijk te begrijpen is.

Zoo is heden de natuur van het licht, dat de gansche schepping met een veelkleurigen mantel omhangt, dat des daags ons oog verblindt door zijne majesteit en des nachts ons vriendelijk toelacht van den hemel, dat den zaadkorrel doet ontkiemen en de druiven rijpt, nog zoo goed als onbekend. Wel hebben Newton en Huygens deszelfs oorsprong trachten te verklaren, de eerste door zijne hypothese, dat het licht eene uitstraling is uit de lichtgevende ligchamen, en de andere door zijne theorie, dat het veroorzaakt wordt door bepaalde golvingen of trillingen van den ether; maar de eigenlijke aard van dat licht, hetwelk de gansche natuur doorstroomt en dat zich uitgiet tot in de fijnste zenuwen

van het oog, is nog een probleem voor de wetenschap. Mogt zij dit eenmaal oplossen, dan begrijpt zij echter nog niets van het geheim der Schepping, maar slechts een verschijnsel der natuur, hetwelk iederen mensch des daags met vreugde vervult en des nachts tot ernstige gedachten stemt.

Uit die overal zigtbare neiging der natuur om hare werkingen niet in het verborgen te verrigten, maar ze voor onze waarneming toegankelijk te maken, blijkt duidelijk, dat het in Gods bedoeling ligt om de natuur en hare inrigting aan ons bekend te maken. Want eerst dan, wanneer wij de krachten en eigenschappen kennen, kunnen wij haar dienstbaar maken aan onze belangen, eerst dan hooren we haar den lofzang zingen ter verheerlijking van haren Schepper. Immers hoe dieper de mensch doordringt in de orde en schoonheid der natuur, des te helderder en voller schemert hem de goddelijke goedheid en wijsheid en almagt tegen. De rijkdom en eenvoud der wetten, die in hare werkingen zijn neergeschreven, heffen zijn oog opwaarts naar den Schepper en Onderhouder van die onverbroken orde. De grootheid en pracht van dien tempel des menschen en dien voetschabel Gods voeren hem in verrukking over de heerlijkheid van den oneindigen Maker; want het onzigtbare van Hem wordt, van de schepping der wereld, uit de werken verstaan en doorzien. Rom. I, 20.

Zulke kennis waardoor wij in de natuur de goddelijke eigenschappen van haren Schepper in weinige maar toch sprekende trekken zien weergegeven, en ons onweerstaanbaar voelen aangetrokken naar die oneindige schoonheid en liefde zelve, is tevens een krachtige band om ons met God te vereenigen. Zeker, door de genade

zijn wij wel inniger en krachtiger met God verbonden: maar mogt soms de mensch dien band verbreken, dan zal hij toch in zijne kennis der natuur nog een steunpunt vinden, dat hem tegenhoudt om niet geheel en al van God af te vallen en vanwaar hij zijn oog nog kan verheffen naar de liefde en almagt Gods die hem tegenstralen uit de schepping.

Voor hem die in de studie der natuur niet uitsluitend wetenschappelijk genot en stoffelijk voordeel zoekt, maar ook in de natuur eene openbaring van God gadeslaat, en doordringt in den zin en de beteekenis der schepping, kan het ook niet onredelijk voorkomen, zijnen geest aan de geheimen des geloofs te onderwerpen. Want in de natuur leert hij zulken rijkdom kennen van goddelijke wijsheid, ontmoet hij zulke luidsprekende bewijzen van Gods almagt, dat het hem volstrekt niet dwaas kan toeschijnen, om ook van God waarheden te ontvangen die ver boven de menschelijke denkkracht verheven zijn.

Geen wonder derhalve, dat de studie der natuur. waardoor wij God leeren kennen en bewonderen, ook geheel volgens den geest der Kerk is. Hoe meer ontdekkingen de natuurwetenschap maakt, hoe volledíger zij de krachten en wetten, welke God in de natuur heeft ingeschapen, navorscht en begrijpt, des te meer dient zij de bedoelingen der Kerk; want voor haar is iedere ontdekking eene nieuwe aansporing tot hoogere hulde en warmer vereering van den Schepper. Door deze beweegreden aangezet, heeft de Kerk de natuurwetenschap altijd krachtig ondersteund, en haren vooruitgang luide toegejuicht. Ondanks de afdoende bewijzen, welke vooral de nieuwe geschiedenis door de geniale pen van Schlegel, Châteaubriand, Balmès en

De Maistre voor deze ondersteuning der Kerk van de natuurwetenschap heeft opgeschreven, wordt de Kerk voortdurend door een zeker soort van halfslachtige geleerden voorgesteld als hare gezworen vijandin. De bekrompen gezegden van enkele theologen der 16de eeuw, die uit kleingeestige vrees en verstandelijke myopie de natuurwetenschap voor gevaarlijk beschouwden, als droeg zij de schuld van de ongeloovige rigting van sommigen harer beoefenaren, worden als uitspraken der Kerk of als het algemeene gevoelen der Katholieke geleerden aangehaald. Uit deze praemissen volgt dan van zelf de gewenschte conclusie. Meer algemeen echter moet de beperkte natuurkennis der middeleeuwen, in wier wetenschap de geest der Kerk zich zoo geheel uitsprak, als bewijs dienen voor hare vijandige gezindheid tegen de natuurwetenschap; want dat groote woord vordert minder kennis en klinkt luider. Doch, mogen wij dit aan de middeleeuwen verwijten, dat zij in de kennis der natuur ver achter staan bij de nieuwe tijden, daar niets geheimvoller is dan de geschiedenis der menschelijke ontdekkingen? Daarenboven, zij beschouwden liever de hemelsche en bovennatuurlijke wonderen en geheimen dan het kunstig zamenstel der natuur; zij vonden het aangenamer om te zingen van de geestelijke spheren der schepping dan om den afstand te berekenen en de banen te beschrijven van de lichten aan het firmament; en wanneer zij de heilsinrigting der genade navorschten, dan vonden zij minder behoefte om de krachten der natuur te kennen. Zeker, wij betreuren de geringe natuurkennis der middeleeuwen, doch zijn tevens diep overtuigd, dat het voorname voorwerp harer studie die voorkeur verkreeg door de liefde, die smacht naar God, en over niets zóó gaarne denkt en spreekt dan over Hem; en dat een zoo uit-

sluitende toeleg op de verschijnselen der natuur en op het ten nutte maken harer krachten zeer wel verklaard kan worden door de zelfzucht en de zinnelijkheid onzer eeuw. Zijn daarom de middeleeuwen van eenzijdigheid te beschuldigen, dan is het die eenzijdigheid van Maria, die aan de voeten des Heeren zat en zijn woord aanhoorde; en, spoorde de Kerk die eeuwen niet krachtiger aan tot meerderen toeleg op de kennis der natuur, dan herinnerde zij zich zeker dat woord des Heeren, „Maria heeft het beste deel verkozen, „hetwelk haar niet zal worden ontnomen," doch was daardoor evenmin vijandig gezind tegen de natuurwetenschap als de Zaligmaker tegen Martha, tot wie Hij zeide, „Martha, Martha, gij zorgt en bekommert u over veel." Luc. X, 42.

Maar waarom ook zou de Kerk jegens de natuurwetenschap vijandig zijn? Zij kan niet vreezen, dat de resultaten der natuurwetenschap hare leer zullen schokken. Immers alle werken van God dragen, hoe verscheiden ook in aard en werking, den stempel zijner goddelijke eenheid, en werken zamen tot één doel, zijne verheerlijking. De geopenbaarde waarheden kunnen derhalve met de wetten der natuur nooit in strijd zijn, maar moeten met haar steeds in volmaakte harmonie wezen, omdat God zoowel de oorsprong is der natuur als der openbaring. Deze overeenstemming nu tusschen de natuur en de openbaring bestaat niet slechts in die geopenbaarde waarheden welke ook uit de natuur gekend kunnen worden, zooals de eenheid van God, de onsterfelijkheid der ziel, enz. maar ook in die welke ver boven 's menschen begrip verheven zijn. De Kerk wijst derhalve onvoorwaardelijk iedere gedachte aan tegenspraak tusschen de natuur en de openbaring af,

omdat het onmogelijk is, dat God iets zou leeren in de bovennatuurlijke openbaring, hetwelk weersproken zou worden door de wetten welke Hij in de natuur heeft ingeschapen en voortdurend onderhoudt. [1])

Zal echter die schoone harmonie tusschen de natuur en de openbaring in de idée des menschen niet worden opgeheven, en in plaats van zooveel eenheid slechts verwarring en tegenspraak worden gezien, dan is het noodzakelijk, dat de natuurwetenschap de grenzen niet overschrijdt, welke de openbaring en het gezond verstand haar hebben aangewezen. Vele beoefenaars der natuurwetenschap echter, overmoedig geworden over hare verrassende ontdekkingen, bepaalden zich niet meer tot de waarneming der verschijnselen en de opsporing der natuur, maar waanden zich magtig genoeg om in de natuur zelve den grond of den oorsprong van haar bestaan te vinden, en uit hare werkingen de geheimen der openbaring te wederleggen. Door deze koortsige overspanning der wetenschap nu werd de harmonie tusschen de natuur en de openbaring verbroken, en de grond gelegd voor het pantheïsme en het naturalisme.

De zoogenaamde natuur-philosophie, die van de Car-

---

[1]) Verg. *Syn. Later.* V. „Cumque verum vero minime contradicat, „omnem assertionem, veritati fidei contrariam, omnino falsam esse „definimus." Tegen hen die de leerstukken der Kerk welke boven 's menschen begrip verheven zijn, als eene belemmering voor den vooruitgang der wetenschap beschouwen, zegt de beroemde staatsman A. Dechamps in zijne *Lettres sur l'instruction publique*: „Vous „prétendez que la connaissance de cet ordre nouveau et supérieur „de faits (du dogme) doit mettre obstacle au progrès des sciences „humaines? Quel renversement d'idées! Nous savons ce que vous „savez, mais nous savons de plus, ce que malheureusement vous ignorez; „vous avez comme nous la boussole des sciences humaines, mais „nous avons de plus que vous cette autre boussole reçue de Dieu, „pour nous diriger dans l'exploration hardie de la plus vaste mer qui „unit les deux mondes de la science et de la foi."

tesiaansche stelling uitging, dat slechts datgene ontwijfelbaar zeker is, wat het verstand als zoodanig erkent, beproefde door enkele redenering het beginsel, waaruit de natuur was voortgekomen, in de natuur zelve te vinden. Dit beginsel, hetwelk men, zonder op de werkelijkheid te letten, door enkele redenering had gevonden, was van zelf slechts produkt der menschelijke rede, louter abstractie. Men nam echter de vrijheid, om dat abstracte beginsel voor een werkelijk beginsel te houden, gelijk men dat ook deed met de ontwikkeling der natuur, zooals zich de rede die uit dat beginsel dacht.

Deze geheele pantheïstische schepping, volgens welke de natuur en de gedachte met elkander worden verward of liever tot ééne en dezelfde zaak gemaakt, drukte Schelling zeer kernachtig uit in dit bekende gezegde: „über die Natur philosophiren heist, die Natur schäffen."

Die empyrische natuurkundigen daarentegen die van de stelling uitgingen, dat het wezen van eene zaak in de zinnelijk waarneembare stof is gelegen, beweerden, dat ook datgene waaruit alle zaken hunnen oorsprong namen, zinnelijke stof, materie was. Deze eeuwige, scheppende materie is dan de gasvormige chaos, zooals de nieuwe natuurwetenschap die leert kennen. Doch al is de wereld in den beginne eene mateloos groote zee van gassen geweest, dan zijn die gassen toch de scheppende oorzaak der wereld niet, evenmin als de rups van den heerlijken vlinder; want gelijk de vlinder in de rups, zoo was de wereld in die gassen reeds aanwezig.

Zoowel de pantheïstische natuur-philosophie als het moderne materialismus wilden het scheppings-geheim verklaren door in de natuur zelve den oorsprong van haar bestaan te zoeken. De eerste beproefde het door

de rede, en meende in een ideaal alwezen, de wereldziel, den laatsten grond van alle *zijn* gevonden te hebben; het laatste beproefde het door de zinnen, en nam eene eeuwige materie aan. De eerste droomde in stoffelijke, het laatste in geestelijke phantasiën.

De bedoelde geleerden kwamen tot deze zinledige resultaten omdat zij in de natuur wilden vinden wat de natuur niet bevatte. Nergens immers vertoont ons de natuur onder de prachtige verscheidenheid harer verschijnselen den oorsprong van haar eigen bestaan. Hoe kan dan de natuurwetenschap, die zoo bij uitstek empyriesch is, die slechts de verschijnselen en krachten en wetten der natuur waarneemt, ooit die scheppende oorzaak vinden? Hij die den wasdom en de ontwikkeling van planten en dieren waarneemt, heeft daarmede hunne wording en hun ontstaan nog niet begrepen; want in hunne kiem zijn zij reeds aanwezig, en wie dáár hunne ontwikkeling gadeslaat, heeft hunne wording nog niet gezien. De wording zou men dan eerst waarnemen wanneer men in de natuur den oorsprong had gevonden, waaruit de dingen, toen zij nog niet waren, geworden zijn. Doch die dit beproeft, is gelijk aan een mensch die het firmament wil grijpen; al beklimt hij gindschen berg, wiens top het firmament schijnt te raken, toch zal hij niet slagen, want dáár gekomen, is hij nog even ver van zijn doel verwijderd als toen hij den berg nog niet beklommen had; hij beproeft eene onmogelijkheid.

Dat de natuur niet kan verklaren, hoe zij ontstaan is, bewijst allerduidelijkst, dat zij niet uit zich zelve is geworden, doch vordert tevens, dat zij haar bestaan van een ander wezen heeft ontvangen. Dit wezen, welks naam wij met liefde en eerbied uitspreken, is God, de

Almagtige. Gelijk de natuurwetenschap zich om haar empyriesch karakter moet bepalen tot de waarneming der verschijnselen en de vaststelling der wetten van de zinnelijk waarneembare wereld, zoo verheft de philosophie, die door het gezond verstand gedwongen wordt om aan deze eindige wereldorde een oneindigen Maker toe te kennen, ons van de aarde tot God, door Hem als den grond en den oorsprong van al het bestaande te leeren kennen. De philosophie kan ons echter noch het scheppings-geheim noch het oneindige leven van God verklaren; dit kunnen wij alleen te weten komen uit de openbaring, die daarom verre boven de philosophie verheven is; want gelijk de natuurwetenschap zich niet hooger kan verheffen dan de waarneming der dingen reikt, zoo kan ook de philosophie tot geene hoogere besluiten komen dan die uit de waargenomen dingen volgen. Deze vorderen echter alleen het bestaan van een ongeschapen God, doch geven geen verklaring over zijn drieëenig leven. Moge dus de philosophie, gelijk een arend in zijn koningsvlugt, zich al boven het aardsche verheffen, zoo haar de lichtstraal der openbaring niet tegenstraalt, moet zij zich weder, misschien vol verlangen naar die voor haar ontoegankelijke waarheden, maar zeker onbevredigd, neerlaten op de aarde.

De natuur is niet slechts dat kunstig zamengestelde mechanisme, welks werkingen en wetten de natuurwetenschap navorscht en verklaart, niet slechts die wondervolle orde, wier beschouwing de wijsbegeerte opvoert tot God, maar vóór alles is zij ook voorwerp der bovennatuurlijke openbaring en als zoodanig aan de zorg en bescherming der Kerk toevertrouwd. Dàt is immers de bijzondere roeping der Kerk, de bovennatuurlijke openbaring te bewaren en te verklaren; daarom is zij

door Christus gesticht, daarom wordt zij voortdurend door den H. Geest bezield en bestuurd. Als bewaarster en uitlegster van de bovennatuurlijke openbaring, moet de Kerk derhalve met de natuurwetenschap en de wijsbegeerte zamenwerken om de natuur in haren aard en hare beteekenis juist op te vatten en te verklaren; want tot het gebied der bovennatuurlijke openbaring behooren niet slechts die verhevene waarheden wier volledig begrip verre boven onze denkkracht is verheven en wier bestaan wij zonder de openbaring zelfs niet vermoed zouden hebben, maar ook vele waarheden van welke wij ons in de natuur door waarneming en redenering zouden kunnen vergewissen. Zoo kunnen wij de eindigheid der wereld, het bestaan van God, de geestelijkheid en onsterfelijkheid der ziel en meer andere waarheden leeren kennen door redenering uit de werkingen en eigenschappen der natuur, terwijl wij er ons van kunnen verzekeren ook door de bovennatuurlijke openbaring. In zooverre nu de natuur zulke waarheden leert kennen die ook tot de bovennatuurlijke openbaring behooren, of daarmede in verband staan, is zij aan de zorg en verklaring der Kerk onderworpen.

Wel verre, dat de medewerking der Kerk in de opvatting en verklaring van zulke waarheden der natuur die insgelijks tot de bovennatuurlijke openbaring behooren, aan de natuurwetenschap zou schaden, is zij voor haar van het hoogste belang. Want wat is de roeping der natuurwetenschap? Niet om subjectieve meeningen, door schijnredenen gestaafd, voor objectieve feiten te doen gelden, maar om de feiten, zooals zij in de natuur werkelijk zijn, door wetenschappelijk onderzoek op te sporen, te bewijzen en te begrijpen. Wijl nu de Kerk zulke feiten met onfeilbare zekerheid

aan de wetenschap voorstelt, zoo is daardoor de weg voor deze gebaand, en kan zij zich veiliger en gemakkelijker door wetenschappelijk onderzoek van het bestaan dier feiten overtuigen en hunne eigenschappen onderzoeken dan zij dit zonder de aanwijzing der Kerk had kunnen doen. Het gemis van de voorlichting der Kerk is vooral duidelijk bij de wijsgeeren die buiten haar leefden en daardoor in vele dwalingen vervielen. Wie verhief zich, om een enkel voorbeeld te noemen, ooit hooger dan Plato? En toch had zijn genie zelfs geen begrip van de eindigheid der wereld. God was volgens hem slechts de Bouwmeester, die naar het model der eeuwige ideën de reeds bestaande, eeuwige, onafhankelijke stof tot deze schoone wereldorde formeerde. En de scherpzinnige Aristoteles kon niet eens op die hoogte zijns meesters blijven staan. Voor hem is niet slechts de materie eeuwig en ongeschapen, maar de gansche wereld met hare inrigting en wetten bestaat van eeuwigheid, zoodat God noch haar schepper, noch haar formeerder is.

Behalve dat de bovennatuurlijke openbaring aan de natuurwetenschap den weg wijst tot wetenschappelijk onderzoek, giet zij ook zulk een helderen lichtstroom uit over de natuur, dat de nevel, welke altijd het geschapene omringt, er door verdwijnt. Door dat bovennatuurlijk licht der openbaring geholpen, zien wij duidelijker hoe de natuur afbeelding is van haren Schepper, hoe Gods almagt en wijsheid, maar vooral hoe zijn drieëenig leven, in eindige maar toch duidelijke trekken in haar is uitgedrukt. De geschiedenis getuigt ons dan ook, dat juist die mannen, welke zich in hunne studie der natuur lieten leiden door het licht der bovennatuurlijke openbaring, den voornaamsten stoot aan den vooruitgang der natuurwetenschap

hebben gegeven. Wij noemen slechts den kardinaal Nicolaüs van Cusa, die zich even als de kloosterling Roger Baco, voortdurend toelegde op de kennis der natuur; en Copernicus, den beroemden kanunnik van Koningsberg, die met het genie van een mathematicus, de innigste godsvrucht van een priesterlijken geest vereenigde. De orthodoxe Keppler ging in zijne *Astronomia nova* van het beginsel uit, dat de schepping eene afbeelding moet zijn van God, en de groote Newton was dikwijls zóó opgetogen van bewondering voor Gods grootheid, dat hij bij het hooren van diens naam zijn hoofd ontblootte en het diep nederboog. Chemisten als Boyle en Priestley, botanisten als John Ray, mathematici als Descartes en Pascal, zoölogen als Buffon en Cuvier, mineralogen als Broniard, natuurkundigen als Ampère en Biot, medici als Boerhave en Albrecht von Haller, allen mannen, wier namen in de natuur-wetenschap hoog worden gevierd, bewijzen, dat de voorlichting der bovennatuurlijke openbaring, wel verre van der natuurwetenschap te schaden, een krachtig middel is tot haren waren vooruitgang. [1])

Deze voorlichting der Kerk, welke aan der natuurwetenschap zulke belangrijke voordeelen bewijst, is daarenboven voor haar ook noodzakelijk om niet op een dwaalspoor te geraken. Het is ontwijfelbaar zeker, dat de mensch zich om de feilbaarheid van zijn verstand, in de opvatting der natuur in haar openbaringskarakter kan vergissen. De treurige geschiedenis der dwaling is het afdoende bewijs voor deze bewering. Wijl nu de natuur geene voldoende kenteekenen heeft

---

[1]) Verg. over deze en andere geloovige natuurkundigen „*Der Materialismus von* Dr. Haffner. p. 275—284.

waardoor wij ons kunnen vergewissen, of wij haar overeenkomstig haar openbarings-karakter juist hebben opgevat, zoo moet de Kerk, aan wie de zorg voor de openbaring op eene bijzondere wijze is toevertrouwd, over de opvatting en beteekenis van die waarheden der natuur die tot de bovennatuurlijke openbaring behooren, uitspraak doen, en daarin door de wetenschap gehoord en geëerbiedigd worden. Hiermede willen wij volstrekt niet beweren, dat de natuurvorsching haren arbeid staken en enkel de uitspraak der openbaring eenvoudig afwachten moet. Integendeel, behalve dat zij de geopenbaarde waarheden der natuur wetenschappelijk onderzoeken en bewijzen kan, heeft zij ook haar geheel eigen gebied, waarover de openbaring geene verklaring geeft. Wanneer de natuurwetenschap spreekt over scheikundige affiniteiten, of over de middelpuntvliedende kracht der hemel-ligchamen, over het verband tusschen de toonen en het aantal ether-slingeringen of over de galvanische electriciteit, in het algemeen over die punten welke zuiver wetenschappelijk zijn, dan is zij op haar geheel eigen gebied werkzaam, en in zoo verre niet volstrekt aan het gezag der Kerk onderworpen. Doch waar de natuurwetenschap onmiddelijk of in hare gevolgen in aanraking komt met de waarheden der bovennatuurlijke openbaring, moet zij het oordeel der Kerk eerbiedigen, omdat deze de waarheden dier openbaring van God ter bewaring heeft ontvangen, en ze met onfeilbare zekerheid verkondigt. Wel heeft zij het regt om de gronden waarop het *gezag* der Kerk steunt, te onderzoeken en zich daarvan wetenschappelijk te overtuigen, maar is dit eenmaal geschied, dan moet zij de uitspraken der Kerk in hare geheele objectiviteit aannemen en eerbiedigen.

Deze beslissende stem der Kerk, waaraan de wetenschap onvoorwaardelijk moet gehoorzamen, is volstrekt geen aanslag op de vrijheid van deze. Want waarin bestaat die vrijheid? Niet om voor werkelijkheid te nemen wat zij wil, maar om de werkelijkheid langs wetenschappelijken weg op te sporen en begrijpelijk te maken. De Kerk nu beslist alleen, dat zeker feit of zekere waarheid, welke haar door God geopenbaard is, werkelijk bestaat, doch laat de wetenschap vrij om zich door wetenschappelijk onderzoek van het bestaan van dat feit of die waarheid te verzekeren en derzelver verband met andere feiten en waarheden op te sporen.

Was het bestaan van die feiten en waarheden, welke de Kerk als geopenbaard voorstelt, aan twijfel onderworpen, mengde zich de Kerk in het wetenschappelijk onderzoek van chemie en anatomie en van die duizend andere zaken, welke niet in de openbaring zijn vervat, of verhinderde de Kerk de wetenschap, de geopenbaarde waarheden langs wetenschappelijken weg te bewijzen of begrijpelijk te maken, dan alleen zou zij inbreuk maken op de vrijheid der wetenschap. Doch nooit heeft de Kerk iets geleerd waarin de wetenschap haar van dwaling heeft kunnen overtuigen, en wanneer zij zekere gewaande resultaten der wetenschap veroordeelde, omdat zij in strijd waren met de openbaring, dan gaf later de wetenschap zelve getuigenis, dat de Kerk werkelijk de hoogste bewaarster en uitlegster der waarheid is. Uit de lange reeks van treffende voorbeelden, om deze bewering te staven, zullen wij er slechts enkele aanhalen.

In het midden der achtste eeuw veroordeelde Paus Zacharias in een brief aan den H. Bonifacius de leer van den Beijerschen priester Virgilius, over de tegenvoeters. De Paus veroordeelde echter de stelling niet, dat er aan

de andere zijde onzer aarde menschen waren, maar alleen de bewering, dat die menschen een anderen oorsprong hadden dan zij welke aan *deze* zijde der aarde woonden, wijl hierdoor de kerkelijke leer over de eenheid van het menschelijk geslacht, de erfzonde, de verlossing enz. werd aangetast. [1])

Het is derhalve ongepaste ironie, met Pascal te zeggen: „que le monde aima mieux croire en Chris„tophe Colomb, qui venait des antipodes, qu'au pape „Zacharie, qui les niait;" omdat Zacharias niet het geloof aan het bestaan der tegenvoeters heeft veroordeeld, maar slechts de meening, dat de tegenvoeters niet van hetzelfde ouderpaar afstammen als wij. [2])

Deze leer van de eenheid des menschelijken geslachts werd ook langen tijd door de nieuwe natuurwetenschap bestreden. De meer of minder regte gelaatshoek, de verschillende kleur van huid en hoofdhaar, het onderscheid in den bouw des schedels en meer dergelijke zaken waren de redenen, waarom de eeuwen-oude leer der Kerk verworpen werd. Tegenover de zwakke gronden der valsche wetenschap heeft echter een naauwgezet onderzoek zulke onomstootelijke bewijzen gesteld, dat daardoor de leer der Kerk eene volkomene overwinning behaald heeft. Het is namelijk wetenschappelijk gebleken, dat de onderscheidene menschenrassen allen eene gelijke geestelijke natuur hebben, en volgens

[1]) Uit den brief van Zacharias blijkt duidelijk, dat dit de zin is der veroordeeling; zie hier den letterlijken tekst, zooals hij aangehaald wordt bij Perrone, *Prael. theol.* tom. III, p. 143. „De „perversa autem et iniqua doctrina, quam contra Deum et animam „suam locutus est [Virgilius], si clarificatum fuerit, ita eum confi„teri, quod *alius mundus et alii homines* sub terra sint, hunc accito „concilio ab Ecclesia pelle, Sacerdotii honore privatum, etc.

[2]) De Maistre, *Examen de la phil. de Bacon.* II, 279.

dezelfde wetten denken en spreken. Ook is er zulk eene groote overeenstemming tusschen hun gevoels-en zielewezen, zulk eene treffende gelijkheid in hun ligchamelijk organismus, dat dit zonder een gemeenschappelijken oorsprong onverklaarbaar is. Uit talrijke feiten bleek het, dat de verschillende rassen zich met elkander kunnen vermengen, en dat door die vermenging hunne accidentele verscheidenheden langzamerhand verdwenen, een duidelijk bewijs, dat zij ook langzamerhand ontstaan waren. Ten laatste vond men in den verbazend grooten invloed welken klimaat, voeding, levenswijze enz. op den mensch uitoefenen, eene voldoende reden om de verscheidenheid der menschenrassen te verklaren. Evenmin derhalve als de bergen, welke zich boven de aarde verheffen, hare ronde gedaante wegnemen, zoo schaden ook de verscheidenheden welke bij de verschillende menschenrassen worden waargenomen, de krachtige bewijzen niet, die voor de eenheid van het menschelijk geslacht worden aangevoerd. [1])

Wat spotte de zoogenaamde wetenschap ook weleer met de Kerk, omdat zij volgens het scheppingsverhaal des Bijbels leerde, dat God op den eersten dag het licht en op den vierden dag de zon, de maan en de sterren schiep Want het scheen immers onmogelijk, dat er licht kon zijn vóórdat de zon met haar eindeloozen sterrekrans als stralende luchter aan het midden des hemels hing. Thans echter heeft de natuurwetenschap bewezen, dat dat licht des Bijbels de chemische ontbranding was van de mateloos groote chaotische gasmassa, waaruit de verschillende wereldligchamen als

[1]) Verg. *Die Kirche und die Naturforschung* von Dr. Becker. pag 69—73.

gloeijende bollen zamenvloeiden, en is daarmede de leer der Kerk wetenschappelijk gestaafd.

Zoo eerbiedigt de Kerk ook heden de resultaten der natuurwetenschap betrekkelijk de vorming der aarde, wijl het even Katholiek is, te leeren, dat die vorming geschiedde door de natuurlijke werking en ontwikkeling van de krachten, die God in den chaos had ingeschapen, als door eene onmiddelijke tusschenkomst van God, even Katholiek, de scheppingsdagen des Bijbels voor tijdperken van korteren of langeren duur als voor gewone dagen te houden. Overigens is de gansche beschrijving der wereldvorming door Mozes zóó volmaakt in overeenstemming met de ontdekkingen der moderne natuurwetenschap, dat deze eene ware apologetiek des Bijbels wordt. „Wijl een boek," zegt Boubée [om eene enkele getuigenis aan te halen], „dat „geschreven is op een tijd, waarin de natuurwetenschap „nog zoo weinig gevorderd was, in enkele regelen den „inhoud zamenvat van de belangrijkste ontdekkingen „waartoe de wetenschap der 18de en 19de eeuw is ge„komen, wijl dat verhaal in zulk eene volmaakte over„eenstemming is met de feiten die toen niet gekend en „zelfs niet vermoed werden, die onbekend bleven tot „op onze dagen en door de wijsgeeren van alle tijden „weleer als dwaas en valsch beschouwd werden, wijl „eindelijk dat boek, zoo verheven boven zijn tijd onder „het opzigt van wetenschap, het evenzeer is in de mo„raal en de philosophie, worden wij gedwongen om „daarin iets bovenmenschelijks te erkennen, iets wat „wij niet zien en niet begrijpen, maar dat ons toch „onwederstaanbaar in vervoering brengt." [1]) „De geo-

[1]) *Géologie populaire.* p. 66.

„logie," zegt kardinaal Wiseman, „die uit de godsdienst „is geboren, komt, na zich eerst van de godsdienst ver- „wijderd te hebben, wederom tot de godsdienst terug." [1]) Zeer waar is derhalve het schoone gezegde van den beminnelijken Fronton: „In alle kunsten moet men een „onervarene en ongeleerde hooger achten dan een half- „weter en een halfgeleerde. Zoo is het ook in de wijs- „begeerte verkieslijker om nooit aan haar gedacht te „hebben, dan om haar slechts even als met de punt der „tong te proeven; want die menschen zijn het meeste „tot het kwaad geneigd, die, nog pas in het voorportaal „der wetenschap gekomen, in plaats van dieper door te „dringen, zich haasten om terug te keeren." [2])

Wij zouden zeer onvolledig zijn zoo wij hier met geen enkel woord gewaagden van de veroordeeling van Galileï, die steeds wordt aangehaald als een bewijs, dat de Kerk op de vrijheid der natuurwetenschap inbreuk heeft gemaakt. Deze tegenwerping, als zou de Kerk door de veroordeeling der leer van de beweging der aarde en van den stilstand der zon den gang der wetenschap hebben gestuit, mist echter allen grond. Want noch de Kerk, zegt de Maistre, noch de Pausen in hunne hoedanigheid van Hoofd der Kerk hebben ooit een enkel woord gesproken tegen dit systeem in het algemeen of tegen Galileï in het bijzonder. Galileï werd veroordeeld door de Inquisitie, d. i. door een ge-

[1]) *Discours sur les rapports entre la science et la religion révelée* p. 272.

[2]) Ad M. Caes. lib. IV cap 3. „Omnium artium, ut ego arbitror, „imperitum et indoctum esse praestat quam semiperitum et semi- „doctum. Philosophiae quoque disciplinas ajunt satius esse num- „quam attigisse quam leviter et primoribus, ut dicitur, labiis de- „libasse; eosque provenire malitiosissimos, qui in vestibulo artis „observati, prius inde averterint, quam intraverint".

regtshof van theologen, die zich konden bedriegen en die zich inderdaad *sur le fond de la question* ook bedrogen hadden, en toch de meeste en voornaamste sterrekundigen, ook onder hunne tijdgenooten, op hunne zijde hadden. Hoe kan derhalve de Kerk aansprakelijk zijn voor eene veroordeeling die niet van haar is uitgegaan?

Wel verre dan, dat het gezag der Kerk inbreuk maakt op de vrijheid der wetenschap, is het juist het hoogste palladium van die vrijheid. Want wanneer de natuurwetenschap in aanraking komt met de openbaring, kan zij derzelver gegevens niet straffeloos veronachtzamen, evenmin als een schip, dat van de volle zee naar de haven stevent, zonder gevaar van schipbreuk het oog kan afwenden van de vuurtorens die des nachts zijn ontstoken. Door het oog voor de voorlichting der Kerk te openen, geeft derhalve de natuurwetenschap hare roeping niet op, noch verliest zij hare vrijheid en zelfstandigheid, maar bevrijdt zij zich enkel van het gevaar om te dwalen en fictie voor realiteit aan te nemen.

Deze suprematie der Kerk over de natuurwetenschap is, met het oog op hare goddelijke stichting en inrigting, zoo geheel overeenkomstig de uitspraken van het gezond verstand, dat alle Katholieken, die niet met Petrus Pompanatius de dwaze stelling verkondigen, dat iets tegelijk theologiesch waar en philosophiesch valsch kan zijn, haar moeten erkennen. Er zijn echter enkele natuurkundigen, die, ofschoon zij deze suprematie der Kerk erkennen, toch blijven vorderen, dat ook de Kerk de resultaten der natuurwetenschap zal eerbiedigen, omdat de feiten, welke deze als zeker heeft aangetoond, door de Kerk, hoe ver ook boven haar verheven, niet kunnen ontkend worden. Deze vordering, die door ha-

ren schijnbaar onpartijdigen waarheidszin menigen argelooze zou misleiden om de Kerk van onverdraagzaamheid en middeleeuwsch obscurantisme te beschuldigen, is niets dan een kunstig uitgedacht sophisme. Immers zij gaat uit van de vooronderstelling, dat een verschijnsel of eene wet der natuur in strijd kan zijn met eene waarheid der openbaring, terwijl beide echter als oorspronkelijk van den eenen zelfden God elkander nooit tegen kunnen spreken. Zoo mist de vooronderstelling allen grond, en is de vordering der wetenschap willekeurig en onredelijk. Hoe dikwijls echter heeft de dwalende wetenschap onderwerping gevraagd van de onfeilbare Kerk, die heden nog dezelfde leer verkondigt als toen zij den rook der offeranden zag opstijgen uit het Pantheon. Wanneer wij dat drama van den strijd tusschen de valsche wetenschap en de Kerk in al zijne tooneelen van naderbij beschouwen, wat zien we de Kerk dan steeds verwoed aangevallen door de pygmaeën-wijsheid van schijngeleerden, en haar telkens met al de majesteit van den haar inwonenden H. Geest zegevieren over hare vijanden! Gelijk geëxalteerde demagogen, gesteund door een handvol gepeupel, steeds dweepen met den wil des volks, zoo beweerde iedere geleerde die zijn stem verhief tegen de Kerk, dat zijn bevinding de uitspraak was van het gezond verstand; doch de Kerk, fier op hare regten als eene magtige vorstin, wees iedere vordering van de hand, en zag thans, dat de kern haars volks haar getrouw was gebleven. De wetenschap lasterde haar, zonder haar te kennen, doch door dien laster werd haar smetteloos gewaad niet bevlekt, omdat de handhaving haars gezags de vrijheid haars volks niet verdrukte. Spreken we duidelijk. Ieder verzet van de

natuurwetenschap tegen de Kerk kwam voort uit eene verkeerde opvatting òf van de natuur òf van de openbaring. Wanneer daarom de wetenschap een nieuw onderzoek van de natuur instelde, of den zin der openbaring juist leerde kennen, dan werd altijd de natuurwetenschap en de leer der Kerk in de volmaaktste harmonie bevonden.

Deze vlugtige beschouwing van het verband waarin de Kerk en de natuurwetenschap tot elkander staan, bewijst voldoende, dat de Kerk van de wetenschap niets te vreezen en veel te hopen heeft. Wanneer zij zich ieder op haar eigen gebied vrij en onbedwongen bewegen, door daar waar zij met elkander in aanraking komen, hare wederkeerige regten te eerbiedigen, kunnen zij elkander niet schaden, doch moeten zij elkander steunen en uitbreiden en zamenwerken tot verheerlijking van den éénen zelfden God, wiens almagt en wijsheid en liefde zij beiden op onderscheidene wijze verkondigen. Mogten dan sommige beoefenaars der natuurwetenschap, door den hoogmoedigen en zinnelijk gezinden tijdgeest gedreven, met de liefde tot de deugd ook den eerbied voor de waarheid hebben verloren, de hemel bleef toch Gods glorie verhalen, en het uitspansel de werken zijner handen verkondigen. Door die onveranderlijke en luid sprekende openbaring der waarheid komt de natuurwetenschap tot een juister en volledíger begrip der natuur. Moge een ieder harer beoefenaars bij het uitbreiden van de kennis der natuur ook vooruitgaan in de kennis van de leer der Kerk, dan zal de harmonie tusschen beiden toenemen, en bij het ophelderen van het licht der waarheid ook de liefde ontgloeijen voor de deugd!

Wat beoogt de revolutionaire partij in Italië?

Het antwoord op bovenstaande vraag zal verschillend zijn, naar gelang een Katholiek of een Voltairiaan zijne meening uitspreekt: omverwerping van alle gezag, uitroeijing der godsdienst, ontzedelijking des volks, zegt de eerste; bevrijding — herneemt de andere — van alle gezag dat „door Gods genade" en niet door het volk geschonken wordt, verbreking van alle knellende banden, door godsdienstige dweeperij gesmeed, vooruitgang op den eenigen waren weg, door de hedendaagsche verlichting en door de hoogte der wetenschap van de negentiende eeuw aangewezen: de eene geeft de laatste, maar tevens noodzakelijke gevolgen van het Italiaansche revolutie-systeem aan, de andere tracht onder schoonklinkende woorden het doel der democraten te verbergen, om te gereedelijker het bedrogene volk op 't dwaalspoor te leiden; een ieder weet, wat indruk die kunstig gevondene en nog listiger gebruikte woorden op de argelooze menigte maken. Niet alle revolutionairen echter zijn even voorzigtig: het wordt ook dikwijls te moeijelijk, voortdurend te huichelen; de wolf mogt somtijds onder de schapenvacht zich verraden; het is daarom verkieselijker, bij wijlen het masker vrijwillig af te werpen. Wij hebben hiervan een opmerkelijk voorbeeld in twee geschriften en in één dagblad, vruchten van de revolutionaire partij. Mordini, lid van het Italiaansche

parlement in zijn *Programma*, Bertani, die een nog al werkzaam deel in de berooving van de Napolitaansche bank schijnt gehad te hebben, in zijn *Dell' opposizione Parlamantare*, en *Il Diritto* in een zijner artikelen, alle drie hebben het laatste doel der revolutie in al zijne afzigtelijkheid geopenbaard. Wij laten hier enkele aanhalingen uit hunne woorden volgen. Een ieder kan daaruit opmaken, wat het lot van Italië zijn zal, als de linkerzijde van het Italiaansche parlement, en hunne meerderheid doet zulks vreezen, eens het roer van staat in handen krijgt.

Wij beginnen met Mordini, den meest gematigden van de drie. In de eerste woorden van zijn geschrift zegt hij, dat, „mogt de linkerzijde aan de regering „komen, zij met een gevoel van hooge achting en van „levendige dankbaarheid voor de edele Subalpijnsche ge„westen zou doordrongen zijn. Wilde men de internatio„nale betrekkingen in acht nemen, zij zou geen te „voren opgevatten tegenzin aan den dag leggen tegen „eene natie meer dan tegen eene andere. De tractaten, „ook door ons niet gemaakt, willen we even als elke „andere wet van den staat naleven en ten uitvoer leg„gen. Wij weten, dat de toestand van Europa zulks „eischt, en dat moed niet moet gescheiden worden van „voorzigtigheid. Binnen de grenzen van ons gebied „willen we hervorming in alle takken van bestuur, de „grootste economie in de uitgaven en evenwigt tus„schen uitgaven en inkomsten."

In zoo verre luidt zijn programma, oppervlakkig beschouwd, nog al wel: hij belooft dankbaarheid voor Frankrijk, voorzigtigheid, eerbied voor de tractaten, zelfs voor de beruchte conventie van 15 September, en, wat Italie nog al behoeft: economie en evenwigt

tusschen uitgaven en inkomsten. (In twee jaren tijd was er een te kort van meer dan 400 millioen livres.) Maar zijn programma is niet volledig, en zondigt niet zoozeer door hetgeen gezegd als wel door hetgeen verzwegen wordt. Men leze tusschen de regels en vooral hetgeen hij verder zegt. Zijn lof aan de stad Palermo, „die de revolutionaire traditie zoo zuiver „bewaard heeft," aan Garibaldi en consorten, „wier „plan het in 1860 was, om aan het vaderland eenheid „en vrijheid te geven met hulp van de monarchie, die „toen bestond, even als nu op hetzelfde oogenblik „waarop hij dit schrijft, en ook nu nog, mits zij door „wijze raadgevingen worde bestuurd, kan behouden „blijven als de invloedrijkste der regelende, nationale „krachten," deze lof, zoo uitbundig toegezwaaid, laat reeds het plan der revolutie doorschemeren. De monarchie is slechts een hulpmiddel, waarvan de revolutie zich bedient, en die zij duldt, zoo lang de eerste de nederige slavin van *Garibaldi en van de revolutionaire traditie* is. Nog duidelijker zegt hij hetzelfde, als hij Palermo prijst, omdat zij „is wat zij in 1860 was: „eensgezind, liberaal, monarchaal. Zij wil eenheid, „maar wil de vrijheid niet aan de eenheid opgeofferd „zien; zij wil de monarchie, maar als punt van eenheid, „maar als eene kracht door de algemeene overeenstem- „ming omringd, en door verstandige vrienden zonder „eenige verpoozing voortgestuwd, ter bereiking van „het hoogste doel der natie."

De monarchie, de koning zullen derhalve een hulpmiddel in de handen der democratie moeten zijn, om te helpen bevorderen wat de verstandige vrienden, de democraten beoogen; voldoen zij aan die hooge en edele roeping niet, willen zij zich tot het nederige

dienaarschap der democraten niet verlagen, dan is de algemeene overeenstemming verbroken, en de kracht om te blijven bestaan ontbreekt hun; zij storten als een vermolmd gebouw in een.

Bertani, thans eveneens afgevaardigde, maar die niet zooals Mordini naar eene ministeriële portefeuille haakt, en dus vrijer kan spreken, openbaart de bedoelingen der linkerzijde duidelijker. Volgens hem moeten de democraten-afgevaardigden schrijven en in de kamer spreken zooals Mordini voorschrijft, zich namelijk als constitutionelen, als steunpilaren der monarchie voordoen. Maar dit is slechts een krijgslist om aan het bewind te komen. „Iets anders is het van oppositie „te spreken als vrij burger, iets anders als lid van een „parlement, waarvan de formaliteiten in acht moeten „genomen worden, en waarin vrienden zitting hebben „met wie men voor het oogenblik eenstemmig hande„len, met wie men zich verstaan moet." Hij ziet dus tegen een voorbehoud, tegen een leugen niet op. — „Ik „keur het goed, dat de linkerzijde haar programma, „ofschoon zij het volledig afgewerkt heeft, nog niet „publiek gemaakt heeft. Een programma is een band „voor allen die na ons komen; het is dikwijls eene „uitdaging tot een tegenovergesteld programma; het zou „dus gevaarlijk voor allen zijn. Als ik mijne meening „omtrent de oppositie te kennen geef, wil ik geenszins „de loopgraven bestormen noch de taktiek belemmeren „van diegenen onzer vrienden die weldra het roer van „den staat in handen hopen te hebben."

En welk is de taktiek zijner vrienden, die alles voor eene portefeuille willen doen? Ziehier zijne eigene woorden: „De democratie, als staatkundige partij beschouwd, „moet en kan een constitutioneel leven hebben, en dat

„ leven moet zich toonen, buiten het parlement: door „vereenigen, in het parlement, door het voorstellen van „hervormingen, onverschillig of ze voor het oogenblik „uitvoerbaar zijn of niet, en die het meeste overeen- „stemmen met de beginselen van de democratie. In deze „uitingen van ons leven moet echter een noodzakelijk „onderscheid gemaakt worden tusschen hetgeen thans „mogelijk is, en hetgeen voor het oogenblik, schoon in „volkomen overeenstemming met het democratiesch be- „ginsel, niet kan aangenomen worden. Hieruit volgt, „dat ook een noodzakelijk onderscheid moet gemaakt „worden tusschen de leden zelve van onze partij, tus- „schen hen die op een niet ver verwijderd tijdstip aan „het bestuur zouden kunnen komen, en tusschen hen „die voor betere en meer verlichte tijden hunne krach- „ten moeten sparen, en zich moeten vergenoegen met „hervormingen te vragen welke, onzen tijd en de po- „litieke opvoeding van Italië in aanmerking genomen, „voor het tegenwoordige buitensporig zijn."

Hunne taktiek bestaat dus hierin: weten te zwijgen en zelfs leugentaal te gebruiken; op zijn tijd doen hetgeen door niemand verwacht werd, en zelfs het tegenovergestelde doen van hetgeen beloofd was.

Wat moet nu, vragen wij verder, de democratische partij doen als zij eens de magt in handen heeft? Ook hierop blijft de onbeschaamde Bertani het antwoord niet schuldig. Niemand bekreune zich om den eed, die hem als afgevaardigde tot trouw jegens den koning en de monarchie verpligt. „De eed is een beiderzijdsch „contract, hetwelk allen verbindt en al de artikelen „van de grondwet bekrachtigt; en daarom, zoolang de „ministeriële verantwoordelijkheid eene leugenachtige „belofte blijft, zoolang de onschendbaarheid van den af-

„gevaardigde niet even heilig is als die des konings, is „het contract niet vervuld, is dus ook de eed, door „den afgevaardige afgelegd, niet verpligtend." Een ieder dus legge den eed af zonder gewetensangst: hij voege er de geheime meening bij om de trouw, aan vorst en staat gezworen, niet te houden, en alles is in de volmaaktste orde. Bertani's zedelijk gevoel waarborgt hem voor elke overtreding.

Om den koning op zijde te zetten vindt hij geen grootere moeijelijkheid. Slechts kost het hem meerdere inspanning om eenigzins verbloemd zijne meening uit te spreken. „Onder de afgevaardigden," zegt hij, „die de- „mocratiesch-gezind zijn, is er geen enkele die denkt, dat „het gelukkig vooruitzigt, voor Italië geopend, vijandig „tegenover de belangen van *hem staat*, *die*, *gekozen hoofd* „*van de natie zijnde*, *ook de bestemming der natie wil volgen*. „Maar, is er ook niemand, die zou durven betwijfelen, „dat het *welzijn des Konings* moet vereenzelvigd worden „met de *wenschen des vaderlands*, de tijd alleen zal kun- „nen openbaren, *waarin het welzijn des vaderlands bestaat*." Het begint al duidelijker te worden, dat de koning wijs zou handelen, zoo hij zijn troon verliet, voordat het *welzijn des Vaderlands* hem er afstoot. En toch is Bertani nog niet gerust; misschien heeft de een of de andere hem nog niet goed verstaan; hij voegt er dus bij: „al wie *democratie* zegt, zegt het tegenstrijdige van „*monarchie*;" maar Bertani en de zijnen noemen zich democraten uit liefde voor het vaderland; de gevolgtrekking ligt dus voor de hand, dat het welzijn des vaderlands in strijd is met de monarchie.

Beklagenswaardige Victor Emmanuël! Dit is dan de belooning voor zijne vaderlijke zorg, voor zijne onvermoeide inspanning om één Italie te scheppen! Of

slaaf der democratie worden, of, als de tijd zal openbaren, wat het welzijn des vaderlands vordert, van zijn troon gestooten worden; er bestaat voor hem geen middenweg.

Wij weten nu, wat Bertani over het verpligtende van den eed, wat hij over den eerbied en de getrouwheid aan den koning denkt. Nog een enkele aanwijzing behoeft hij ons te geven om geheel zijn programma te ontvouwen en de burgerlijke en godsdienstige vrijheid der Italianen onder het vaderlijk bestuur der belanglooze democraten te doen kennen: „Het onderwijs moet kosteloos" zegt hij „maar tevens verpligtend we„zen; de gevangenissen moeten geopend worden; de „vrijheid is onvereenigbaar met de Katholieke godsdienst; „aan de geestelijkheid moet het regt van onderwijs te „geven ontnomen worden; hare goederen moeten ver„beurd verklaard worden; staande legers moeten afge„schaft en ieder burger moet soldaat zijn." Hij besluit zijn programma met het philanthropiesch beginsel der revolutie: „aan de weerspannigen worde geen genade „geschonken!"

Geen monarchie dus, geen koning, geen godsdienst, geen vrijheid van onderwijs, vooral geen onderwijs, door de geestelijkheid gegeven, geen geestelijke goederen, algemeene wapening; ziedaar het programma van de democratie. Slechts één punt ontbreekt er aan, en het zou volkomen zijn; welk moet het zeker werkend en onfeilbaar middel ter uitvoering zijn? Bertani geeft het slechts in de verte aan, maar werkt het niet uit: „aan de weerspannigen, aan allen die zich tegen ons „progamma verzetten, geen genade!"

Het zoude te bejammeren zijn, zoo dit enkel punt voor ons duister bleef; dit middel vooral moet aan alle

democraten duidelijk zijn, en geen enkel lid dier partij mag omtrent dit hoofdpunt in het onzekere verkeeren. Het dagblad *Il Diritto* heeft zich met die taak belast, en kwijt zich uitmuntend. Eene enkele aanhaling uit dat democratiesch dagblad zal hier voldoende wezen om elkeen eene siddering door de leden te jagen, als hij de herhaling van de ergste gruwelen der Fransche revolutie hoort aanprijzen:

„Wij herinneren ons," zegt *Il Diritto,* „dikwijls met „een gevoel van naijver aan al die mannen die, uitste„kend door geleerdheid en door karakter, den weg voor „de Fransche revolutie bereid hebben. En als wij hunne „menigvuldige en verscheidene werkzaamheden in een „enkel woord willen te zamen vatten, schijnt het ons „toe, dat die slechts bestonden in het *vernietigen.*" Schoone naijver jegens mannen die niets anders konden dan vernietigen! *Il Diritto* gevoelt dan den lust om zijne handen op te heffen, de guillotine te laten spelen, de noijades van Nantes, op de Loire en Saone nog eens in Italië te herhalen? „Rousseau had geen „voorgevoel" gaat ons dagblad voort „van Robespierre „of van Saint-Just. Maar toch leefde in al die uitste„kende karakters een onbestemd voorgevoel, dat eene „nieuwe wereld aanstaande was, en een geest zeide „hun even als vroeger aan Joannes den Dooper: maakt „den weg effen en bereidt het voetpad." Godslasterlijke vergelijking: Rousseau is dus de voorlooper en Robespierre met zijne handlangers is de verlosser!!!

„Robespierre en consorten [wij halen letterlijk aan] „deden hun werk zóó goed, dat, toen het nieuwe tijd„vak aanbrak, het alles gereed vond om te worden „aangenomen. Die stoutmoedige voorloopers *der beschaving*, met het zwaard en het vuur gewapend, hadden,

„evenals Hercules uit de mijthologie, de bosschen ge-
„veld, en het terrein voor de nieuwe stad van regt-
„vaardigheid en van het regt der menschen voorbereid.
„Dit bewonderenswaardig werk, door de nakomeling-
„schap moeijelijk te begrijpen, omdat de verbazende uit-
„komsten haar als van verwondering buiten zich zelve
„voeren en verbluffen, was vooral het werk der kri-
„tiek." En welk eene kritiek? „Robespierre legde
„de geschriften van Rousseau, den zachtzinnigen wijs-
„geer van Genève, uit met de bijl der guillotine. Het
„was de tijd niet van opbouwen maar van *vernietigen*,
„niet van beminnen maar van *haten*, niet van opvoe-
„den maar van *moorden*. Verheven tijdperk der geschie-
„denis, onbegrijpelijk voor hem die de geschiedenis
„van het menschelijk geslacht niet beschouwt met de
„hooge kritiek van de algemeene en blijvende wet van
„den vooruitgang!" De schrijver vervalt van de hoogte zijns enthousiasmus in droevige mijmering, als hij den blik op zijn ongelukkig vaderland vestigt, dat nog geen deel heeft aan de zegeningen van dat gelukkig tijdperk. „Helaas!" roept hij in zijn weemoed uit, „bij ons ontbreekt nog dit heilzame werk der vernieling, „dat de Fransche revolutie [die slechts vernielde, haatte en moordde] „voorafging." Maar is er dan geen middel om de Italianen in den ellendigen toestand waarin zij verkeeren, ter hulp te komen? De schrijver antwoordt door eene nieuwe vraag, voor een ieder gemakkelijk op te lossen: „Zou het oogenblik nog niet „geslagen wezen, waarop wij mogen vragen: wat moeten „wij met die afgesleten machine van onze staatkundige instellingen doen? „Zou het nog geen tijd zijn om „iets beters in plaats te stellen voor de Minghetti's, „de Pinelli's, de Lamarmara's? Zou het oogenblik

„nog niet daar zijn om door middel van elleboogstoo-
„ten zich een weg te banen tot die menigte van vlei-
„jers, welke die in helden herschapene poppen omge-
„ven?" De schrijver schept bij die gedachte weder moed: „Op! op! onze voorgangers van de assemblée „constituante" roept hij uit: „vonden hunnen arbeid voor-
„bereid; wij, ongelukkigen, hebben niemand die ons „den weg bereidt. Zetten wij ons aan het werk, stre-
„ven wij hen na, en laten wij het pad bereiden, niet „voor ons, want wij zullen in dat ondankbaar werk „zeker onze krachten en ons verstand verbruiken, maar „voor onze beginselen"

Mogt de vrees van het dagblad verwezenlijkt worden! God geve, dat de democraten te vergeefs hunne krachten, hun verstand, hunne onversaagdheid, hunne vasthoudendheid in het najagen van hun afschuwelijk doel verspillen; mogen hunne pogingen vruchteloos blijven! Italië zou dan voor nieuwe gruwelen, duizenden voor ondergang behoed zijn, en Europa zou bevrijd blijven van de gruwelen eener tweede Fransche revolutie. En toch niet weinigen haken naar de zegepraal der democratie, en zien in hare overwinning een ongekenden gelukstaat voor de wereld!

VERSCHEIDENHEDEN.

OVER HET GEZAG DER KERK. [1])

Na het herstel der hëirarchie heeft onder de Katholieken hier te lande geen belangwekkender gebeurtenis plaats gehad dan het Provinciaal Concilie, van 24 September tot 5 October 1865 gehouden te 's Hertogenbosch; dáár toch waren de Bisschoppen van Nederland en deszelfs overzeesche bezittingen, de Prelaten, de Provincialen der verschillende Orden, en de afgevaardigden der Kathedrale kapittels, met den Aartsbisschop van Utrecht aan het hoofd, wettig te zamen vergaderd, „ten einde te waarschuwen tegen de dwalingen van den „tijd, de zuiverheid des geloofs te bewaren, door eene heilzame tucht „de goede zeden te bevorderen, den eenheidsband tusschen de Bis„schoppen eener kerkelijke provincie te versterken, en alle belangen „der H. Godsdienst te behartigen."

Geen wonder, dat bij de sluiting van dit Concilie, toen een redenaar, zoo begaafd als de Hoog Eerwaarde Heer Th. Brouwer het woord voeren zou, eene overtalrijke en aanzienlijke menigte van geestelijken en leeken in de eerwaardige St. Janskerk te zamen kwam, en zich in het ruime gebouw letterlijk verdrong: nooit te voren had men de oude Kathedraal zoo vol gezien.

Wat moest er niet omgaan in het gemoed van den HEW. Heer Brouwer, toen hij bij zulk eene gelegenheid, in een zoo plegtig oogenblik den predikstoel beklom!

---

[1]) *Leerrede, uitgesproken bij de sluiting van het Provinciaal Concilie*, door Theodorus Brouwer, Geh. Kamerheer van Z. H. Pius IX, Kanunnik van het Metrop. kapittel van Utrecht, en afgevaardigde bij het Provinciaal Concilie, Deken en Pastoor van Arnhem. St Michiels-Gestel, ter Boekdrukkerij van het Bisdom van 's Hertogenbosch, in het instituut voor doofstommen.

Dáár bewoog zich voor hem eene menigte, die niet slechts uit 's Bosch en omstreken, maar uit al de Nederlandsche bisdommen was te zamengestroomd, en die, eenigermate althans, de geheele Katholiciteit van Nederland vertegenwoordigde: hoe zouden Nederlands Katholieken de besluiten van het Concilie, waarin hij, als afgevaardigde van het Metropolitaan kapittel van Utrecht, persoonlijk had medegewerkt, hoe zouden Nederlands Katholieken die besluiten ontvangen en naleven?

Het Provinciaal Concilie van 1565 had geen goede vruchten gedragen, en wat vooral was de oorzaak? „Dat het Kerkelijk gezag te »zeer in minachting was geraakt." Zou dus het nu gehouden Concilie betere gevolgen hebben, dan moest op de eerste plaats het Kerkelijk gezag beter gekend en erkend worden.

Van dáár, dat de redenaar sprak over het gezag der Kerk, en in zijn eerste deel het bewijs leverde voor de *Goddelijkheid* van dit gezag, en in zijn tweede op de *Pligten* wees, die allen, geestelijken en leeken, omtrent dit gezag te vervullen hebben.

Het gehoor is Katholiek, en erkent dus het bestaan der goddelijke openbaring; maar bestaat deze, dan moet er ook een goddelijk en onfeilbaar gezag zijn, om de openbaring in stand te houden, en allen daaraan deelachtig te maken: alle andere middelen, de geschiedenis van het Protestantisme bewijst zulks, zijn daartoe ongenoegzaam. Vervolgens wordt het bestaan van dit goddelijk gezag bewezen uit de meest sprekende teksten der H. Schrift, uit de handelwijze der Apostelen en der Kerk van alle plaatsen en tijden.

Aan het slot van het eerste deel laat de spreker zich de bekende opwerping maken: „Ge wijst op de H. Schriften om het gezag te »staven, terwijl gij de echtheid dier boeken door het gezag wilt »bewijzen." Mogt iemand de oplossing van deze moeijelijkheid minder volledig vinden, wij antwoorden: eene preek is geene verhandeling; de goddelijkheid van het gezag der Kerk was meer dan genoegzaam bewezen, en de redenaar mogt gerustelijk overgaan tot zijn tweede deel.

Hebben wij eenmaal de *Goddelijkheid* van het gezag erkend, dan volgt van zelf, dat wij aan dit gezag, ofschoon het gedragen wordt door zwakke menschen, verschuldigd zijn: *Eerbied*, *Gehoorzaamheid* en *Ondersteuning*.

In dit tweede deel wordt duidelijk uiteengezet, hoe we in het Kerkelijk gezag onderscheid moeten maken tusschen het *gezag zelf* en de *personen*, die er mede bekleed zijn.

De opwerping van de Rationalisten, dat we door nederig te luisteren naar de leer der Kerk, en hare wetten op te volgen, ons verstand en onzen vrijen wil verlagen, wordt grondig wederlegd. De ijver der Katholieken voor de zaak des Pausen behoefde, we zien het in deze dagen allerduidelijkst, minder aangevuurd dan geprezen te worden: »Mogen," zoo sprak de redenaar, vol van blijdschap, »mogen andere volken ons voorbijstreven in ontwikkeling »van nijverheid, in magt en grootheid; in eerbied *jegens*, in ver»knochtheid *aan* Petrus' opvolger, geen volk overtreft de aan het »geloof getrouw geblevene Nederlanders!"

Herhaalde malen worden vooral jongelingen en ouders op het hartelijkst toegesproken, en ten laatste allen gestemd om in het plegtig »Te Deum" God te loven en te danken.

We twijfelen er niet aan, of de leerrede zal een diepen indruk hebben gemaakt, en velen, die in de kerk tegenwoordig waren, maar door het storend gewoel der opeengedrongen menigte veel moesten verliezen, zullen zich reeds door eene bedaarde lezing schadeloos hebben gesteld; maar we wenschten, dat nog velen, die niet het voorregt hadden van tegenwoordig te zijn bij de sluiting van het Provinciaal Concilie, kennis namen van eene leerrede, die niet slechts om de gelegenheid, waarbij zij is uitgesproken, maar ook om het gewigt der stof en de voortreffelijkheid der behandeling aller aandacht waardig is.

Als het Concilie, waarvan wij de besluiten nog te gemoet zien, later goede vruchten voortbrengt, mag de HEW. Heer Brouwer zich verzekerd houden, dat hij tot het voorbereiden van den grond krachtig heeft medegewerkt. Moge ZHEW. andermaal eene dergelijke vergadering bijwonen, en dan wederom het woord voeren! maar, wenschen we er bij, met vermeerdering van blijde herinneringen, en met minder, thans, helaas! zoo gegronde bezorgdheid voor de toekomst der jongelingschap van het Katholieke Nederland!

EEN GENOOTSCHAP VAN ONGELOOVIGEN.

In het ongodsdienstige Berlijn heeft zich een genootschap of vereeniging gevormd van lieden, die de beruchte Strausz en Renan voor „achterlingen" houden, en ook achter zich laten. Zij hebben den naam van „Kogitanten," zooveel als *denkers*, dat is hier *vrijdenkers*, aangenomen. Het moge hen die zoo gaarne „denkende „Christenen" heeten, tot eenig nadenken brengen. Die „denkers" dan verklaren ronduit, dat zij in niet de minste betrekking tot eene of andere kerk staan, maar ook geene kerk willen aanvallen. Door hun voorbeeld alleen hopen zij het groot aantal menschen dat met de bijgeloovigheden van het verledene gebroken heeft, rondom zich te vereenigen. Ofschoon verklaarde ongodisten, vertoonen zij evenwel nog eene soort van godsvereering. Zij hebben eene organisatie en zamenkomsten, waar men redevoeringen houdt over zedekunde! het sociële leven en dergelijke; men doet dit, vreemd genoeg, op zondag, waarschijnlijk omdat zij op dien dag het beste kunnen zamenkomen. Daarbij vieren zij Nieuwjaarsdag, en nog een feest in Mei en een in September. In de morgenvergadering wordt er muziek gemaakt en eene redevoering uitgesproken; 's namiddags hebben er volksvermakelijkheden plaats. Bij hen is alle godsdienst uit het onderwijs der jeugd verbannen, en voor de opvoeding stellen die „denkers" tot beginsel: dat de kinderen liever met volwassenen dan wel met kinderen van gelijken leeftijd moeten omgaan.

Men berigt hierbij, dat de Kogitanten-vereeniging reeds erkenning van het Pruissische goevernement heeft bekomen, en zich ook in het buitenland hoopt uit te breiden. Met dit doel zal zij onder elk volk een president en bedienaar van hare eeredienst! aanstellen.

Die poging om de ongodisterij tot eene georganiseerde vereeniging te verheffen, is ongetwijfeld afschuwelijk; maar moet men niet bekennen, dat reeds véél van hetgeen die Pruissische vrijdenkers willen, in de hoofden van moderne theologen is doorgedrongen, en door hen, meer of minder bedekt, in zoogenaamde „kerkgenoot„schappen" wordt voorgehouden. De ongeloovige lofredenaars van Strausz en Renan kunnen bezwaarlijk aan dezer meer gevorderde

geestverwanten van Berlijn hunnen bijval onthouden. Zij hebben immers met te kolossale „bijgeloovigheden" van achttien eeuwen gebroken, om voor verdere loocheningen terug te deinzen, of het moest bij sommigen zijn — uit vrees voor den broode!...

Dr. PUSEY'S

ANGLO-KATHOLICISMUS.

(*Vervolg van* Dl. IL, bl. 106.)

II.

PRAKTIJK.

Ter rigtige beoordeeling van den omkeer, door de Oxfordsche geleerden teweeg gebragt, moet niet slechts op het aantal, den stand en de beschaving dergenen die hunne opvatting der Anglikaansche leer volgden, gelet worden, maar veelmeer op de verandering in het godsdienstige leven, die zich reeds van het eerste begin der beweging bij hen vertoonde.

Uit den toon van Dr. Pusey's brief over de bekeering van Newman spreekt de hooge godsdienstige stemming, waarin die geschreven werd; eene stemming, welke de geschriften en de handelwijze der Puseyïsten kenmerkt. De aanleidingen, die het opkomen der nieuwe school

voorbereidden, zeggen hetzelfde. De liefde voor wat zij als de ware Christelijke godsdienst en deugd hielden, zette de Oxfordschen aan, den moeijelijken strijd ter verdediging hunner kerk te aanvaarden; zij gaf hun bij alle tegenspraak en tegenwerking voortdurend kracht en moed. En al streden zij dikwijls ook tegen de waarheid zelve, al was de vrees voor Rome hun een sterke prikkel, om, zooveel het in hunne magt stond, het Anglikanismus tegenover het Pausdom sterk temaken, het schijnt boven twijfel verheven, dat velen, zoo niet allen, hier de stem van hun geweten meenden te volgen. Wij hebben gezien, wat zij al ligt van de Katholieke Kerk moesten denken, en hoe zij meenen konden, gewigtige redenen te hebben, die den ernstigsten tegenstand tegen hare uitbreiding in Engeland wettigden, ja als strengen pligt oplegden. Het kan aan een Katholiek, die in het volle licht der goddelijke openbaring leeft, onbegrijpelijk zijn, hoe deze geleerde mannen opregt en zonder te twijfelen aannamen, dat de Katholieke Kerk bedorven is, de leerstukken des geloofs heeft veranderd, en dat de Geest van heiligheid en waarheid de bewerker der hervorming is. „Maar voor mij is het geloofelijk," schrijft de tegenwoordige Aartsbisschop van Westminster, de welsprekende Mgr. Manning, vroeger een ijverig Puseyïst; „want „gedurende omtrent veertig jaren van mijn leven was ik „door dit dwaalgeloof geheel bevangen. Voor den geletterden Anglikaan, die er met zorg in opgevoed is, zal „het zedelijkerwijze in geene geringe mate moeijelijk zijn, „de valschheid dezer dwaling te ontdekken. Al wat „in zijne natuur het beste is komt in het spel om haar „te ondersteunen: pligtgevoel, wantrouwen op eigen „krachten, onderwerping, eerbied voor anderen ouder, „beter, geleerder dan hij zelf, alles werkt tezamen

„om een valsch geweten te vormen, dat hem gebiedt, „nimmer naar iets te luisteren wat tegen „de godsdienst „„zijner vaderen, de kerk zijns doopsels" zijn zou, of „iets te lezen dat hem wankelmoedig kan maken. „Men zegt hem, dat het zijn pligt is, een twijfel tegen „de Kerk van Engeland te onderdrukken, gelijk hij „eene bekoring tegen zijne deugd onderdrukken zou. „Een geweten, zóó tenondergebragt en in onderwerping „gehouden, oefent ware deugden tegenover een valsch „voorwerp en geeft aan een menschelijk gezag het on- „derdanige vertrouwen, dat alleen aan de goddelijke „stem der Kerk van God verschuldigd is." [1])

Het is duidelijk, dunkt ons, dat Z.D.Hw. hier vooral de Puseyïstiesch opgevoede geestelijken in het oog heeft. Eene dergelijke getuigenis voor de goede trouw der Puseyïsten legt ook Dr. Newman af in zijn reeds aangehaalden brief aan Dr. Pusey. (blz. 5.)

De omstandigheid verder, dat vele Oxfordschen, naarmate hunne studiën en de loop der gebeurtenissen hun de onhoudbaarheid hunner beweringen moesten duidelijk maken, soms ten koste van de zwaarste offers tot de H. Kerk overgingen, pleit er ten sterkste voor, dat zij den strijd welken zij aanvaardden, volgens de stem huns gewetens streden, en voor al wat hun het eerwaardigste en dierbaarste toescheen. Ook reeds bij de eerste beraadslaging te Hadleigh, waar hunne beginselen en het plan van hun arbeid als vastgesteld werden, is op de eerste plaats de volgende regel opgemaakt, die toont wat zij bedoelden: „De „eenige weg des heils is de deelneming aan het Vleesch „en Bloed van Christus, door het middel dat hij hier-

[1]) *The Workings of the Holy Spirit in the Church of England* By Henry Edward Manning. D. D. London. 1864.

„toe uitdrukkelijk ingesteld heeft, de H. Eucharistie", en daarom verbonden zij zich toen, alle gelegenheden waar te nemen om bij hen, die aan hunne zorg toevertrouwd waren, een levendig geloof aan de waarde der H. Communie op te wekken; zij zouden hen tot het dagelijksch gemeenschappelijk gebed en vooral tot een dikwerf herhaald ontvangen van de H. Communie aansporen.

Al wie met eenige oplettendheid in de onsterfelijke werken der HH. Kerkvaders gelezen heeft, hij gevoelt het, hoe zulke gevoelens van innige godsdienstigheid en gehechtheid aan den goddelijken Zaligmaker telkens moesten levendig gemaakt en aangewakkerd worden bij hen, die deze geschriften tot het voorwerp hunner ijverige studiën hadden genomen, en in het algemeen gevoelen der Vaders de stem der Apostolische overlevering, de stem van Christus zelven wilden hooren. De leer over de genade en de goede werken, welke de meesten hunner aankleefden, en die met zeer weinig, en misschien slechts onwezenlijk verschil, ook in de uitspraken van het Concilie van Trente te vinden is, deed hen evenzoo de inwendige en uitwendige beoefening der nederigheid, der gehoorzaamheid aan het geestelijk gezag der Kerk, der naastenliefde, der boetvaardigheid, der zelfversterving hoogschatten, en er zich met ijver op toeleggen. Het Engelsche karakter, dat niet gewoon is terhalverwege te blijven staan, dreef hen er toe, wat zij als waarheid aannamen, ook tot in de verste gevolgtrekkingen te gaan beoefenen.

Wat bij hen het diepst en het krachtigst in het godsdienstig leven ingreep en er een volkomen omkeering in voortbragt, was hunne leer over de H. Eucharistie.

Hierdoor moesten zij zeer spoedig begrijpen en gevoelen, dat niet in het hooren der predikatie, gelijk het Protestantismus, in voortdurenden strijd met alle eischen van het menschelijk hart, verkondigt, maar in het gemeenschappelijk gebed, in vereeniging met den in het H. Sakrament tegenwoordigen en zich offerenden Verlosser verrigt, het middenpunt aller openbare en bijzondere godsvereering ligt. Deze overtuiging, die uit den eerbied en de liefde voor de H. Eucharistie voortkwam, ten minste er ten hoogste door versterkt werd, gaf warmte en leven aan hunne vroeger meestal koude en ziellooze godsdienstoefeningen; niet alleen het abstrakte verstand, maar gansch de mensch werd aangesproken; en dit had eene allermagtigste terugwerking op hunne gansche handelwijze.

Zij konden het godsdienstige leven niet meer hoofdzakelijk in eene onvruchtbare beschouwing of beredenering der geloofswaarheden zoeken; naar een leven van liefde, dat zich in allerlei werken van liefde tot God en den naaste toonen moest, werden zij heen gedreven, en al wat zij in dien geest deden, diende weder om hen er in te versterken.

Zij ontvingen hunne H. Communiën dikwerf; de Anglikanen hadden de gewoonte om niet meer dan eens in de maand te communiceren; sommige geestelijken zelfs deden het veel minder. „Maar," sprak Pusey in de leerrede over de H. Eucharistie, die de aanleiding was tot zijne schorsing in het professoraat, „hoe kan „het ons verwonderen, dat de liefde koud geworden is, „de overtredingen zoozeer hand over hand toenemen, „het bederf bij onze jeugd bijna ten regel, de zuiver„heid van zeden bijna tot eene uitzondering geworden „is, de nalatigheid der Christenen voor de strengheid

„der heidenen bloost, een heilig leven zoo zeldzaam, „en de edele voorbeelden steeds minder worden, als „de steun en de staf, de sterkte van zulk een leven „vrijwillig wordt terzijde gesteld? Hoe kan dáár vol„heid van het goddelijke leven zijn, waar men zich „maanden lang van het dagelijksche brood verwijderd „houdt?" Zijne stem klonk niet te vergeefs, de ijverige Puseyïstische leeken zelven naderen thans ten minste iederen Zondag tot hunne H. Tafel.

In het Sakrament der Boetvaardigheid erkende de Oxfordsche school het middel ter vergiffenis der na het Doopsel bedrevene zonden. Het *Book of Prayer*, hetwelk, zooals zij verdedigden, de zuivere leer der Anglikaansche kerk bevatte, schrijft, gelijk wij zagen, den „priester" de magt der zondenvergiffenis toe, en spreekt van eene bijzondere belijdenis der zonden. Pusey en de zijnen beijverden zich om deze magt, welke zij, als wettig gewijde priesters, beweerden te bezitten, tot het heil der zielen te gebruiken; en zoo belijdt men thans bij de Puseyïsten zijne schulden aan den geestelijke, schier op dezelfde wijze en met dezelfde plegtigheden als in de Katholieke Kerk. In verscheidene gemeenten is dit gebruik ingevoerd. Er wordt in de kerken en in de bijzondere woningen biecht gehoord. Men verhaalt van overdreven gestrenge penitentiën, door deze biechtvaders opgelegd.

Langzamerhand werd menige Katholieke feestdag, zelfs heiligedag hersteld; ook de kerkelijke vastendagen werden onderhouden; velen begrepen weder de voortreffelijkheid van 't celibaat, en wenschten, dat de geestelijken ten minste het zouden beleven; men hield geestelijke afzonderingen en volgde andere bijzondere oefeningen van godsvrucht. Er werd veel meer en

ijveriger gebeden dan tevoren, zoowel in het openbaar als in het bijzonder, en er ontstond in het algemeen eene krachtige streving naar de Christelijke volmaaktheid, gelijk die door het opvolgen van de regels der Christelijke ascese verkregen wordt, en in de Katholieke Kerk altijd begrepen werd. Eenigen, het kon bij hen niet uitblijven, vervielen tot overdrijvingen; als zelfs zij die in de Katholieke Kerk van jongs af waren opgevoed en hare leering en het gezag harer overheden hadden, om hun tot gids te strekken, zich somtijds tot eene verkeerde godsvrucht hebben laten vervoeren, omdat zij zich van die veilige leiding verwijderden: veel ligter konden zij die wel de oudheid en de schriften der leeraars van het geestelijke leven raadpleegden, maar de levende stem der H. Kerk niet hoorden, tot eene valsche opvatting van het ware wezen der godsdienstigheid en eene piëtistische geest drijverij komen. Maar toch werd bij de meesten de geest des geloofs en der liefde telkens verlevendigd in het dikwijls herhaald gebed, in de verstervingen, het veelvuldig naderen tot de H. Communie, de belijdenis der zonden, en in de opvolging van andere Katholieke gebruiken; zoodat de Puseyïsten eenen ijver voor godsdienst en deugd gevoelden en toonden, dien zij zonder dat alles nimmer zouden gekend hebben. Want al neemt men aan, dat de Anglikaansche priesters niet geldig gewijd worden, en de HH. Sakramenten der H. Eucharistie en der Boetvaardigheid dus ook niet geldig bedienen, toch bereidden de Puseyïsten zich voor, alsof zij ze geldig ontvangen zouden, en vonden zij er iets van die opwekkingen in, welke aan de handelingen, waarmede deze Sakramenten bediend en ontvangen worden, uit haren aard eigen zijn. De

vermeerderde liefdadigheid voor de armen, het bouwen van kerken en scholen, de instituten van mannen die eenigzins het kloosterlijk leven navolgden, de pleegzusters, waarvan Florence Nightingale het sieraad is, de stichting van het H. Augustinus collegie te Kantelberg voor de bekeering der heidenen, de oprigting van vele bisdommen in de koloniën, dit alles gaf blijken van een nieuw opgewekt godsdienstig leven. Veel is hierbij, dat in de oogen van den Katholiek, die in de H. Kerk de volmaakte beoefening der Christelijke deugd ziet bloeijen, zeer onvolkomen, ja zelfs verkeerd en slechts het verwerpelijke voortbrengsel eener ziekelijke godvruchtigheid is; maar onmiskenbaar is toch de hoogere deugd, die temidden van alle groote of kleine afwijkingen aan den dag komt, en het kan ook niet anders of zij moet door de toepassing der Katholieke beginselen, hoe gebrekkig die dan ook was, worden voortgebragt.

In den bijna geheelen terugkeer tot de Katholieke kerkplegtigheden werden de veranderingen in het godsdienstig leven als zamengevat, en ten sterkste tevens uitgesproken.

Volgens het *Book of Prayer* moet „de priester" op het voorhoofd van den doopeling het kruisteeken maken; hiermede is de waarde van dit heilige symbool erkend. Bij de Anglikanen was het ongewoon geworden; maar de Tractarians volgden de Katholieken in het gebruik van het kruisteeken weder na.

De kerken en kapellen ondergingen eene zeer in 't oog vallende verandering: altaren werden opgerigt, of althans op de Communietafel, welke de oude steenen altaren vervangen had, een kruisbeeld met kandelaren, op de feesten ook bloemvazen, gezet. Vele der nog

bestaande middeleeuwsche kerken werden getrouw hersteld, en naar die heerlijke voorbeelden nieuwe kerken of kapellen in den Gothischen stijl gebouwd. Men zag er geschilderde vensters, beeldwerk aan doopvont en predikstoel, en polychromische versieringen op de muren. De „priester" of de „diaken" droeg niet slechts het witte koorkleed, maar ook dikwijls kasuifel en stool of dalmatiek naar den ouden vorm, terwijl koorknapen met brandende wierookvaten hem vergezelden.

Het *Book of Prayer* bewees den Oxfordschen hierbij uitstekende diensten. Het geeft vooraan deze verklaring: „Men lette er op, dat zulke sieraden der Kerk en „harer bedienaren, bij alle gelegenheden hunner bedie„ning, zullen behouden blijven en in gebruik zijn, als „er in deze Kerk van Engeland, op het gezag van het „parlement, in het tweede jaar der regering van koning „Eduard den zesde in zwang waren." Het is op te merken, dat hier geene enkele beperking of herroeping is bijgevoegd. Het viel niet moeijelijk, aan te toonen, dat het gebruik der Katholieke kerksieraden en gewaden dus niet verboden, maar welligt zelfs voorgeschreven was; want in het tweede jaar van Eduard VI, die zijnen vader Hendrik VIII in 1547 opvolgde, waren de Engelsche kerken nog in denzelfden staat als vóór den afval. Alleen ontbraken de heiligenbeelden, en de rijke reliquiekassen, alsook de kostbaarste priesterkleederen en andere voorwerpen van aanzienlijke waarde, welke voor de begeerigheid der kerkhervormers en hunner gunstelingen een gemakkelijke roof geweest waren.

Niet alle Oxfordschen waren evenzeer ingenomen met den terugkeer tot de kerkplegtigheden der vorige eeuwen; maar allen huldigden toch dezelfde beginselen, waar-

van deze terugkeer slechts eene toepassing is, en zij die het digst bij de Katholieke liturgie kwamen, hadden voorwaar de consequentie aan hunne zijde. Pusey zelf bewandelde den weg der voorzigtigheid, en liet deze beweging voortgaan zonder zich zeer voorop te stellen; echter onttrok hij er zich niet aan; zoo schreef hij voor eenige maanden aan eenen geestelijke, die hem vroeg, of de in onbruik gekomen rubrieken van het *Book of Prayer* in de gemeenten konden worden ingevoerd, dat men aan de godsvrucht der geloovigen, als zij er naar verlangden, alles moest toestaan wat de rubrieken der Kerk van Engeland niet verboden.

Vele *Tractarians* volgden eene liturgie, welke van de Katholieke uiterlijk slechts zeer weinig verschilde. In het algemeen legden zij zich zeer toe op de verbetering van kerkmuziek en kerkzang; als een middel hiervoor hieven zij bij hunne godsdienstoefeningen weder de schoone oude Latijnsche hymnen aan.

In het vorige jaar hoorde het Huis der Lords den markies Van Westmeath er zijne bittere klagten over uiten, dat in eenige Anglikaansche kerken te Londen en elders op den laatsten Goeden Vrijdag de *Improperia* van het Romeinsche Missaal waren gezongen; en in de kerk van *St. George-in-the-East* in de hoofdstad bij eene processie, op 27 April deszelfden jaars gehouden, het *Tantum ergo* had weêrklonken. Reeds *Tract.* 75 had bijna al de kerkzangen en gebeden van het Romeinschen Brevier om hunnen diep godsdienstigen zin aanbevolen. Het gebruik dezer hymnen was den Anglikanen eigenlijk ook niet verboden. Zij waren vóór den afval van Rome algemeen in gebruik geweest, en nergens uitdrukkelijk verworpen.

Somwijlen worden er processiën met groote plegtig-

heid gehouden. Bij de inwijding der kerk van den H. Barnabas te Londen, die in 1850 plaats had, trok een stoet van 200 geestelijken en koristen door de rijen der Anglikaansche kerkbezoekers voort; drie bisschoppen namen er deel aan, met Mgr. Manning, toen Anglikaansch aartsdiaken, Pusey en Keble. Vooraan droeg men het beeld van den Patroon der Kerk. Bij het met een hekwerk van het schip afgescheiden koor, bogen zich allen naar het altaar, waarop zich een groot crucifix, met twee kandelaren verhief. De geestelijken begroetten het kruisbeeld door het afnemen hunner baretten.

Verscheidene *clergymen* namen, zooveel „de Orde der „bediening van het Avondmaal des Heeren" in het *Book of Prayer* dit toeliet, geheel het ceremoniëel der H. Mis over: het nieuwe *Directorium Anglicanum* [1]) dat in 1865 eene tweede uitgave zag, heeft op het titelblad de afbeelding van een schoon versierd altaar met zes groote kandelaars; terwijl een priester de H. Hostie opheffende er in aanbidding voor neêrknielt. De eene misdienaar houdt het kasuifel op, de andere schelt. Het is volgens den titel „een handboek voor de regte „viering der H. Communie, en het lezen der Metten „en den Avondzang, en het volbrengen van andere „riten en plegtigheden naar het oude gebruik der „Engelsche Kerk."

De volgende er aan ontleende regels laten zien, op welke zonderlinge wijze de Puseyïstische geestelijken zich onder niet-Puseyïstische bisschoppen gedragen: „de Heilige Olie voor de zieken wordt meestal door

---

[1]) *Edited by the Rev. F. Lee, Chaplain to the Rigt Hon. the Earl of Moreton; etc.* London. 1865.

„de Engelsche priesters zelven gewijd." — „Onze Bis-
„schoppen maken op de magt om geloften aan te nemen,
„verschillende zegeningen te geven en andere dergelijke
„magten geene aanspraak; derhalve keeren deze van
„zelf tot den priester weder."

Ter beoordeeling der moeijelijkheden die het Puseyïsmus bij de invoering van dergelijke gebruiken ontmoette, zou het geene juiste vergelijking zijn, als men aanvoerde, hoeveel het kosten zou, gemeenten van Nederlandsche Protestanten Katholieke gebruiken te doen aannemen; de Anglikanen immers hadden in hunne eeredienst altoos veel meer overeenkomst met de Katholieken dan zij; doch het kan toch eenigzins doen gevoelen, wat er in Engeland te overwinnen viel. En die vergelijking zegt hier wat meer, bij het merkwaardige verschijnsel, dat juist in de vroeger meest Puriteinschgezinde gedeelten van Londen het romaniseren het sterkste is, en de geestelijkheid, die er eene bijna Katholieke liturgie volgt, van eene digte en ingetogene menigte geloovigen pleegt omringd te zijn, wier ouders den hevigsten afkeer van al wat naar Roomsch kerkgebruik zweemde voedden, en van de sterk Katholiek-gekleurde Puseyïstische predikatiën zouden gegruwd hebben, welke hunne kinderen telkens met nieuwen ijver komen hooren.

Wel is waar konden zich vele leeken, vooral uit de hoogere standen, met dien terugkeer tot de oudheid spoedig vereenigen, maar het meerendeel der gemeenten wier geestelijken dezen kant opgingen, verzette zich nog heviger tegen deze gebruiken dan tegen de Puseyistische leer. Het was eene verandering, die aan een ieder terstond in 't oog viel; eene toenadering tot Rome, ook voor den minst beschaafde klaarblijkelijk; eene nieuwig-

heid, die tegen alle bestaande begrippen aandruischte, die pligten oplegde of deugdoefeningen aanprees, waaraan de menschelijke zwakheid zich altijd gaarne pleegt te onttrekken, en die eindelijk, door den soms onberaden ijver der *Tractarians*, hier en daar niet zonder hardheid, althans niet zonder onvoorzigtigen drang begonnen werd.

Vooral in de laatste jaren is hierover en somtijds hevig gestreden. Enkele malen sloeg het zelfs tot gewelddadigheden over, zooals te Chelsea en in de kerk van *St. George in the East* te Londen. De Rev. Bryan King, de Rector dezer kerk, had er vele oude gebruiken weder ingevoerd. De uitnemende zorg, waarmede hij zich aan de geestelijke belangen zijner gemeentenaren, vooral der vele armen onder hen, toewijdde, gaf hem grooten invloed; maar hij vermogt toch op den duur de ontevredenheid niet te onderdrukken van hen die in de ceremoniën, waarmede hij de godsdienstoefeningen hield, slechts een heulen met Rome zagen. De lang tegengehouden verbittering brak ten laatste uit, toen de gemeente in het jaar 1859, van haar regt om een predikant voor de Vespers te benoemen gebruik makende, op den Rev. Hugh Allen, een geestelijke van juist tegenovergestelde rigting, hare stem uitbragt. Toen deze zijn ambt aanvaarden zou, deed de heer King hem den weg tot den kansel versperren, zoodat hij van den lessenaar des voorlezers prediken moest; King stelde verder eene plegtige godsdienstoefening in, die onmiddelijk op Allen's predikatie volgde. Dit gaf aanleiding tot de ergerlijkste ongeregeldheden. Naauw vertoonden zich de Rector en zijne assistenten met de koorknapen in de witte koorkleederen voor de gemeente, of een geweldig oproer brak los. De gebeden en het gezang werden door het schreeuwen,

fluiten en stampen verdoofd. Zoo ging het den eenen Zondag na den anderen. Uit alle gedeelten der stad kwam men er heen, om dit schouwspel bij te wonen. Het gemeen drong de kerk binnen en gedroeg er zich als razenden; onder het opzetten van straatliedjes, en vloekende wierp men voetbanken en boeken naar de altaarsieraden en het kruisbeeld. Het was eene ware beeldstormerij. Aanvankelijk gaf de bisschop van Londen geen gehoor aan de klagten en beschuldigingen der kerkmeesters tegen hunnen Rector; een verzoekschrift, tot de koningin gerigt, bleef even vruchteloos. Voorts kwam de zaak ter sprake in het Huis der Lords. De bisschop van Londen verklaarde daar, dat hij de kerk had laten sluiten, maar dat de ongeregeldheden terstond na de opening weder begonnen waren. Zestig tot honderd constabels werden iederen Zondag gezonden, om de orde te handhaven; maar toen op het Paaschfeest het altaar met bloemen versierd was, brak er weder een storm los, die slechts met moeite door de policie bedwongen werd. Eindelijk besloot King zijne pastorij voor een jaar te verlaten, en hiermede nam de opschudding een einde.

In het eerst had de hoogere geestelijkheid zich niet sterk tegen het letterlijk opvolgen van het *Book of Prayer* verzet; in sommige bisdommen was de liturgische beweging door de kerkvoogden zelfs eer bevorderd dan tegengewerkt. Andere bisschoppen spraken een afkeurend woord uit, en het *Court of Arches*, het geestelijke geregtshof van den primaat der Engelsche staatskerk, veroordeelde in 1845 de oprigting van steenen altaren in plaats van de houten avondmaaltafel als onwettig. Maar hoe minder merkbaar het verschil der Anglikaansche plegtigheden en gebruiken met de Katholieke

werd, hoe luider zich dientengevolge de bezorgdheid van velen uitte, des te scherper werd ook de toon der meeste bisschoppen, en werden er krachtiger maatregelen van onderdrukking beproefd. In de S. Pauluskerk te Londen gaven de bijna als een altaar ingerigte avondmaalstafel, het altaarkruis, de vergulde kandelaars, de credentietafel en het gekleurde altaarkleed aan menigeen grooten aanstoot. Evenzeer klaagde men over het steenen altaar, het met edelgesteenten versierde kruis, het koorhek der St. Barnabas-kerk. Het geestelijke geregtshof der Londensche diocees beval de verwijdering van al deze versieringen; alleen de kandelaars mogten behouden worden. Toen de Rev. Liddell, de hoofdgeestelijke der beide kerken, een ijverig *Tractarian*, bij het aartsbisschoppelijke *Court of Arches* tegen dit vonnis in hooger beroep kwam, werd hij ook dáár afgewezen. Dit hof verklaarde over het altaarkruis in het bijzonder, dat het sedert lang in de kerk niet meer in gebruik, en thans zelfs verboden was. De regterlijke commissie van den Geheimen Raad der Koningin, de hoogste regtbank in kerkelijke zaken, liet in 1857 het kruis wel als bouwkundig versiersel toe, maar verzachtte het vonnis overigens slechts zeer weinig. Doch in weerwil ook van allen wettelijken tegenstand gingen de Puseyistieschgezinde geestelijken voort om in steden en dorpen de godsdienstoefeningen met vele in Engeland gansch verouderde plegtigheden te houden.

Door een paar voorvallen uit den jongsten tijd wordt, meenen we, de tegenwoordige toestand juist en levendig geteekend.

Volgens den *Manchester Examiner and Times* van 9 Nov. ll. werd de Rev. Nihill van het Manchestersche bisdom, om zijn romaniseren, voor den bisschop geroepen

De prelaat ontving hem met eenen aanklagtsbrief in de hand en eene courant voor zich. Hij las hem eerst de aanklagt en toen deze regels uit het nieuwsblad voor: „De Rev. Nihill van de St. Stephanus kerk knielde „na de consecratie van het brood, en boog het hoofd „zeer laag, en, na den kelk geconsacreerd te hebben, „hief hij dien boven zijn hoofd op zoo hoog als zijne „armen konden reiken, en verscheidenen van de aanwe- „zigen bogen zich in nederige aanbidding." De bisschop verklaarde den heer Nihill, dat het hem vrij stond, niet te antwoorden, maar vroeg hem toch, of dit berigt met de waarheid overeenkwam. De heer Nihill antwoordde, dat het voor zoo ver hem betrof waar was. Geene andere vraag werd gesteld; de bisschop merkte alleen op, dat hij zijn geduld en toegefelijkheid tot de uiterste palen had laten gaan, en ontnam hem toen de kerkelijke zending.

Te Londen bijzonderlijk trachten thans vele *clergymen* de Katholieke kerkgebruiken, in weerwil van de sterk uitgesproken afkeuring des tegenwoordigen bisschops, na te volgen. Dit gaf in Augustus van het vorige jaar aanleiding tot de volgende niet zeer stichtende botsing, welke wij naar het berigt van den Protestantschen *Morning-Star* bijna woordelijk mededeelen. De bisschop zou de nieuwe kerk van den H. Michaël-en-alle-Engelen in de hoofdstad inwijden. Geheel het gebouw was versierd, maar bovenal het altaar, waarop vier schoone vazen met bloemen tusschen de waskaarsen gezien werden. Dit scheen den prelaat bij zijn intreden in de kerk te mishagen. Hij begaf zich onmiddelijk naar de sakristij, waar hem de geestelijkheid uit den omtrek wachtte. Bijna zijne eerste woorden werden tot den Rev. Lyford, den geestelijke der nieuwe kerk, gerigt: „Wat beteekenen," sprak hij, „die groote

„bloemruikers op de Communietafel? Voordat er met „de wijding wordt voortgegaan, moeten zij verwijderd „zijn." De Rev. Lyford beloofde, dat ze zouden weggenomen worden. De bisschop sloeg toen de oogen op de vereenigde geestelijkheid, waarvan de meesten in witte superplis gekleed waren, met rijk geborduurde stolen en andere onderscheidingsteekenen. Zijne Lordschap zeide toen bedaard maar streng: „De geestelijk„heid hier van mijne diocees, moet bij de plegtigheid „van heden in de eenvoudige kleeding van geestelijken „der kerk van Engeland verschijnen." Niemand van de aanwezigen scheen de bedoeling dezer woorden te vatten, en de een bleef den andereu stilzwijgend aanzien. Er volgde een eenigzins lastige onderbreking, waarna de prelaat op vrij gebiedenden toon sprak: „ik moet „u verzoeken, die linten af te leggen, mijne heeren." De Rev. Lyford maakte eene buiging en ontdeed zich tegelijk van zijne witte zijden, rijk met rood en goud geborduurde stool; dit voorbeeld werd door de overigen gevolgd. Toen bemerkte de bisschop een klein eikenhouten kruis, met een bloemenkrans versierd, dat boven op de kleederenkast gezet was. Hij vroeg, wat dit beteekende, en toen men antwoordde „niets," liet hij het er afnemen en wegbergen. Doch in de kerk wachtten den ontstemden prelaat en den romaniserenden geestelijken nieuwe onaangenaamheden. Tot nog toe hadden de gemeentenaren daar nog niets van deze oneenigheid bemerkt; maar toen de bisschop, door de geestelijkheid in processie voorafgegaan, bij het altaar gekomen was, meende hij zijn misnoegen niet meer te moeten verbergen. Wel waren de bloemen weggenomen, maar er was nog op den muur boven de Communietafel eene schets van de kruisiging, met eene Madonna aan den

eenen kant, ruw met houtskool getrokken; dit scheen zijner Lordschap geen geringen aanstoot te geven, en hij vroeg den Rev. Lyford om uitlegging, wat dit beteekende. Het antwoord scheen hem niet te voldoen, en hij uitte den wensch, dat men alles terstond zou uitwisschen. Niemand der officianten wilde, naar het scheen, hieraan in tegenwoordigheid der geheele kerk beginnen; terwijl de bisschop ondertusschen standvastig bleef weigeren, de dienst te vervolgen. Ten laatste zeide hij: „Als gij u verbinden wilt, dat karton uit te „wisschen, dan zal ik voortgaan." Hierin werd toegestemd, de bisschop gelastte Dr. Twiss, die hem als *Registrar* der diocees vergezelde, eene akte op te maken en liet, terwijl deze heer daarmede bezig was, het gebruikelijke verzoek om de wijding voorlezen. Dr. Twiss ging naar de sakristij en stelde de volgende memorie op: „Wij verbinden ons hierbij, om morgen „het onafgemaakte karton op den Oostelijken koormuur „der kerk van den H. Michaël-en-alle-Engelen weg „te nemen." Dit stuk werd, in tegenwoordigheid der geheele vergadering, door den geestelijke der parochie, den kerkmeester en den bouwmeester in het koor onderteekend. Daarna sprak de bisschop: „Ik heb er „niets tegen om volgens het gedane verzoek deze kerk „te wijden." En de wijding geschiedde op de gewone wijze.

Dewijl de rubrieken en gebeden van het *Book of Prayer* den Tractariërs zeer gunstig waren, kwam er, vóór twee jaar ongeveer, eene vereeniging van Protestantschgezinde Anglikanen tot stand, welker bestemming was, eene wijziging in dat rituëel te verkrijgen, waardoor aan het romaniseren voor goed een einde zou gemaakt worden. De bisschoppen en de regering

werden nu over deze bezwaren in het Parlement en elders aangesproken; maar uit de verlegen antwoorden der kerkvoogden bleek, dat zij de magt missen om hier eenig doorslaand verzet te beginnen; het ministerie hield zich onzijdig. Vóór eenige weken rigtten zich een groot aantal geestelijken en leeken tot Lord Russell, om de benoeming eener koninklijke commissie ter regeling dezer aangelegenheid te verkrijgen. Wij hebben vernomen, dat de edele Lord hun afwijzend heeft geantwoord, en de reden, die hij hiervoor gaf, doet genoegzaam zien, hoe magtig de Puseyïstische partij thans is. Hij zeide, dat men om den vrede der Kerk niet te storen en eene scheuring te voorkomen, dit punt moest laten rusten. Niet beter ging het den Protestantschgezinden met hun verzoek om de medewerking van den aartsbisschop van Kantelberg. Zijne Lordschap antwoordde hun, dat het allergevaarlijkst was, hier veranderingen te maken, dewijl het te vreezen was, dat niet *weinigen* daarmede te ver zouden gaan; terwijl van den anderen kant „een zeer groot aantal „van hen, die nu in de Engelsche Kerk de geestelijke „bediening waarnemen, het niet meer met waarheid „en geweten zouden kunnen overeenbrengen, hun ambt „met eene hervormde liturgie te vervullen." De primaat ontving spoedig daarop eene andere deputatie, aan wier hoofd Lord Carnarvon, de aartsbisschop Denison en eenige andere geestelijken stonden. Zij overhandigden een adres, door 36,008 leeken, waaronder 24,133 mannen, geteekend; en verzochten den primaat, dat hij alle pogingen zou aanwenden om iedere verandering van het *Book of Prayer* tegen te gaan.

Tot den bisschop van Oxford was evenzeer een verzoekschrift gerigt, onderteekend door 380 studenten in

de theologie aan de Oxfordsche universiteit; zij schreven hem: „wij zijn voornemens, de heilige orden in de „kerk van Engeland te ontvangen, zooals zij van de „wijsheid en godsvrucht onzer voorvaders tot ons ge„komen is, en niet zooals zij willigt worden zal, als „zij in leer of rituëel hervormd wordt." Dit toont, hoe de stemming der toekomstige geestelijkheid is.

Het is hier de plaats voor een kort woord over den invloed der Puseyïstische beginselen op hare opleiding. De waarde van het priesterlijk karakter, in de Anglikaansche kerk vroeger schier volkomen uit het oog verloren, werd door de Oxfordschen op de hoogste plaats gesteld; zonder priesterschap was er ook volgens hen geene H. Eucharistie, geene vergiffenis door de H. Absolutie, geene Apostolische opvolging bij hunne bisschoppen. Naarmate er meer gewigt gelegd werd op de verhevenheid der priesterlijke waardigheid, moesten ook deze leerstukken, de grondslagen hunner leer, vaster aangenomen, levendiger geloofd worden. De Protestantsche opvatting ziet in den geestelijken geen aan God geheiligd en Hem gewijd persoon, die met eene bijzondere magt en zending bekleed is, maar slechts „een bedienaar des Woords," iemand die door de gemeente gekozen en aangesteld is, om predikatiën te houden, en haar bij andere godsdienstoefeningen voor te gaan. De Puseyïst verwierp dit volstrekt; met den Katholiek vereerde hij in den priester het door de oplegging der handen medegedeelde priesterschap van Christus zelven. Het zou zeer onbillijk zijn, te beweren, dat, volgens de Protestantsche opvatting, van den predikant geene zedelijkheid en deugd gevorderd worden, maar het blijkt toch ook ten duidelijkste, dat het Puseyïstische, of liever het Katholieke denkbeeld van

den priester zulks dringender vereischt. Zulk eene verhevene waardigheid, als dit aan den priester toekent, legt hem noodzakelijk een strengen pligt tot eene geheel bijzondere deugd op. Hieruit volgt, dat de Puseyïsten er naar streven moesten, aan hunne theologanten eene andere meer godsdienstige voorbereiding te geven dan zij tot nu toe genoten hadden. Pusey en Newman vooral legden zich er met alle kracht en goed gevolg op toe om hen niet alleen theologiesch maar ook ascetiesch te vormen; een van de wereld teruggetrokken leven, gebed, overweging en andere godsdienstoefeningen werden ten sterkste aanbevolen. De tegenwoordige bisschop van Oxford, D^{r}. Wilberforce, heeft te Cuddesdon, zijne bisschoppelijke residentie, een seminarie opgerigt, waar de theologanten, die zich met de opleiding der hoogeschool niet tevreden stellen, voor de wijdingen verder worden voorbereid. Het telt nu twintig studenten.

Het is zekerlijk ook ten gevolge van dergelijke opleiding, dat aan de Puseyïstische geestelijkheid de lof van godsdienstigheid en ijver in de zielzorg boven hunne voorgangers wordt toegekend.

Vooral het lot der armen, die in de grootste steden in de diepste onwetendheid van alle geopenbaarde waarheid, en als ware heidenen in de vreeselijkste onzedelijkheid leven, tracht de Puseyistische geestelijkheid zich meer aan te trekken. Zij gevoelt het, dat er door de staatskerk te weinig voor deze ongelukkigen gedaan is. Reeds in het begin der beweging had Froude, een harer eerste en voornaamste bewerkers, in de herstelling van het kloosterleven het eenig afdoende middel ter behoorlijke waarneming der zielzorg in de groote Engelsche steden gezien; deze gedachte vond in den laatsten tijd eenen zonderlingen doch ijverigen apostel

in den bekenden Broeder Ignatius. De Rev. Lyne, „diaken" der Anglikaansche kerk, heeft zich ten doel gesteld, de kloosters in de staatskerk te doen herleven, en ernstig heeft hij de handen aan het werk geslagen. Zonder vrees voor bespotting, vervolging, en geheele teleurstelling heeft hij zich reeds gedurende eenige jaren geheel naar den kloosterregel der Benedictijnen gedragen. Hij trok de monnikspij aan, en gaat met ontbloote voeten en geschoren kruin door de straten; zoo verschijnt hij ook op de vergaderingen der Anglikaansche geestelijken en predikt hij op verschillende plaatsen. Te Norwich stichtte hij een klooster, en noemt zich: Superior der Orde van den H. Benedictus. Hij verzamelde eenige broeders, die met hem denzelfden gestrengen regel volgen; een Anglikaansch „priester" sloot zich bij hen aan ter viering van het Avondmaal des Heeren. Zijne kloosterkapel is geheel als eene Katholieke kerk ingerigt, de officiën volgen den Katholieken ritus van nabij; ook ter eere der Allerheiligste Maagd laat hij gezangen aanheffen. Zijne Benedictijnen zijn wel is waar tegen hem opgestaan, en hebben hem geëxcommuniceerd, doch ten laatste heeft zijn invloed velen hunner tot eene andere stemming gebragt, en, na zijn terugkeer van Rome, waarheen hij zich ter herstel zijner geschokte gezondheid begeven heeft, schijnt het klooster te Norwich weder betrokken te zullen worden.

De beweegreden, die hem vooral tot deze allermoeijelijkste poging heeft doen besluiten, geeft hij zelf in een brief op, onlangs in den *Morning Herald* medegedeeld. „Door eene ondervinding van 300 jaren," schrijft hij, „is het gebleken, dat het parochiale stelsel der „kerk van Engeland [der Anglikaansche Kerk] vol„strekt mislukt is; iedereen begint het te erkennen....

„Angstige gedachten verdringen elkander in ijverige „Christelijke harten: hoe kunnen wij de massa's van „onze heidensche bevolking bereiken? Het dient tot „niets, het feit te bewimpelen — de groote hoop „van ons volk in deze 19e eeuw is er slechter aan toe „dan hij het was in de „duistere eeuwen." Zij worden „niet bereikt door de stem of den invloed der Kerk; „Jesus is hun onbekend; zij zijn letterlijk heidenen, „geboren en opgevoed onder het gelui der klokken „onzer parochiekerken.

„Zoo ooit kloosterlijke ijver en toewijding noodig „waren, dan is het nu — ja, nu veel meer dan ooit „Geheele overgave van zich zelven om wille van het „Evangelie, dáárom wordt luide geroepen. Wel mag „de stem van Jesus schande uitspreken over onze ver- „waarloozing der duizenden, voor wie Hij stierf! terwijl „Hij onzen triomferenden glimlach ziet over de ver- „woeste kloosters van Engeland, en de „verlichting," „door de uitdooving van het kloosterleven in Engelands „Kerk teweeg gebragt. Wij moeten onze kloosters her- „stellen; in rond Engelsch: de monniken zijn in En- „geland en in Engelands Kerk noodig, en wij moeten „hen hebben, als een magtig toevoegsel bij het paro- „chiale stelsel, of onze Engelsche heiden moet nog heiden „blijven." De onderneming van den Rev. Lyne mag met regt eene dwaasheid geheeten worden: buiten de ware Kerk van Christus kan het kloosterleven nimmer aan zijne bestemming beantwoorden, en zal het in plaats van een middel tot de volmaaktheid, veel meer de weg tot ernstige verkeerdheden en tot niet geringe zedelijke afwijkingen zijn. Het bewijs hiervoor levert de toestand der schismatiek-Grieksche kloosters. Ook is het de vraag, of er in de Anglikaansche kerk eene

genoegzame kennis en beoefening der Katholieke beginselen verspreid is, om zelfs maar het bestaan van kloosters voor eenigen tijd mogelijk te maken. Echter is nu reeds door deze poging gebleken, hoezeer door het Puseyïsmus de oude vooroordeelen zijn verminderd, en het godsdienstig leven bij niet weinige leeken en geestelijken is verhoogd geworden. De gehate, bespotte, vervolgde, beroofde en verbannen monnik is in de Anglikaansche kerk weder opgetreden; de Heer Lyne heeft jeugdige krachten, welsprekendheid en bovenal een wil, die voor geene bezwaren terugdeinst, aan de herleving der kloosterorden toegewijd. De staats-bisschoppen hebben hem wel niet geroepen, maar ook nog niet van hunne gemeenschap afgescheiden; Anglikaansche geestelijken spreken met achting over dezen merkwaardigen man, die, op hoe zonderlinge wijze dan ook, altoos en bovenal een kloosterling wil zijn; krachtig wordt hij door verscheidene Anglikanen ondersteund, en de broederschap, die met zijne orde verbonden is, telt menig lid." [1])

Maar hoe het Puseyïsmus de edelste vermogens van den menschelijken geest aangrijpt, hoe het met eene godsdienstige geestdrift kan bezielen, die den mensch zware opofferingen om wille zijner innige overtuiging ondernemen en brengen doet, dat is het duidelijkste te zien in de menigvuldige overgangen tot het Katholieke geloof, die er door zijn teweeggebragt, en die onder zulke omstandigheden geschied zijn, dat er aan de opregtheid der meening niet te twijfelen valt.

Reeds spoedig na den grooten afval van het Katholieke geloof, die bij de Protestanten de Hervorming heet,

[1]) De *Katholieke Ned. Stemmen* van 24 Maart 1866 deelen den brief mede, waarin de Rev. Lyne over zijne indrukken in de hoofdstad der Christelijke wereld en zijn onderhoud met Z. H. Pius IX berigt geeft.

zag de H. Kerk met vreugde vele van hare afgedwaalde kinderen tot haren schoot terugkeeren;[1]) van alle landen waar het Protestantismus gevestigd is geworden, zijn er in elke der drie laatste eeuwen velen, en daaronder niet weinige mannen van den eersten rang aan te wijzen, die, in de Protestantsche leer opgevoed, haar eerst met hunne geschriften hebben verdedigd, doch naderhand verwierpen, om de waarheid in de Katholieke Kerk te gaan omhelzen; maar nergens elders hebben zóóvele en zulke voortreffelijke mannen dien allermoeijelijksten weg bewandeld als in de laatste dertig jaren in Engeland geschied is. Dáár ontstond eene beweging van terugkeer tot Rome, die nog steeds aan het klimmen is en groote verwachtingen schijnt te regtvaardigen.

Sibthorp, Wackerbath, Renouf, Douglas, Bernard Smith, Scott Murray, Lockhart, Seager, Anglikaansche geestelijken of leden der Oxfordsche universiteit zijn de meest bekende namen onder hen, die, eenige jaren na de opkomst der Puseyïstische school, vooral na 1841, het eerst tot de H. Kerk overgingen. De laatst genoemde, de Rev. Seager, was de bijzondere vriend van D^r. Pusey; de Rev. Sibthorp, *Fellow* van het collegie der H. Maria-Magdalena te Oxford, gaf eene welsprekende verdediging zijner handelwijze in het licht, en de openhartigheid, waarmede hij den doorworstelden geestesstrijd aan zijne vrienden blootlegt, heeft meni-

[1]) Voor het korte tijdperk van 1530—1566 worden drie en twintig deels schitterende namen van bekeerlingen opgeteld, in het pas verschenen cerste Deel van de *Geschichte der Convertiten seit der Reformation, nach ihrem Leben und aus ihren Schriften dargestellt von Dr. Andreas Räsz, Bischof von Straszburg.* De reeds geleverde arbeid en de naam van den Hoogw. schrijver zijn ten waarborg voor de uitstekendheid van dit werk.

gen Anglikaan doen twijfelen, en zoo een groot aantal bekeeringen teweeggebragt.

In 1845 op den 13ⁿ Februarij was de Rev. Ward van zijnen akademischen graad beroofd geworden, en op den 3ⁿ September van hetzelfde jaar deed hij door Katholiek te worden den beslissenden stap, die door zijne studiën voorbereid, en in zijne geschriften reeds lang als aangekondigd was. Hem volgde spoedig Dr. Newman zelf, die in October 1845 te Littlemore in zijne huiskapel in de Katholieke Kerk werd opgenomen. De Rev. Oakeley omhelsde in dezelfde maand de Katholieke leer. Bijna gelijktijdig met deze bekeeringen zijn die van den Rev. Collyns, den hoofdpastoor der H. Maria-Magdalena-kerk te Oxford, van Fred. Faber, vikaris van Ilton, een hooggeschat dichter en ascetiesch schrijver, van Northcote, J. B. Morris, den medehelper van Pusey bij zijne uitgave der Kerkvaders, Dudley Ryder, en verschillende andere geestelijken en leeken, door geleerdheid of hoogen stand uitstekend. Van 1841 tot aan het einde van het jaar 1846 waren zeker niet minder dan 150 geestelijken en aanzienlijke leeken tot de Katholieke Kerk teruggekeerd. Dewijl de Puseyïstieschgezinde geestelijken gedurende langen tijd eene bijna Katholieke leer gepredikt hadden, en om hunne godsvrucht en ijver een allersterksten invloed hadden verkregen, werden zij door velen van hunne vroegere gemeentenaren nagevolgd. De nu genoemde bekeeringen vallen grootendeels in den tijd, toen de tegenstand tegen de *Tractarians* het hevigste was geworden; bij het afnemen van dit verzet, werden de overgangen ook minder talrijk, hoewel deze beweging naar Rome niet ophield; maar het zoogenaamde *Gorham-case* gaf er weder nieuw leven en uitbreiding aan. De bisschop van Exeter

namelijk had aan den Rev. Gorham de aanstelling tot pastoor van Bramford-Speke geweigerd, omdat hij de leer van deze geestelijken voor niet orthodox hield. Gorham verdedigde de stelling, dat: „de geestelijke „wedergeboorte door het Sakrament des Doopsels niet „gegeven of medegedeeld werd, en bepaaldelijk, dat de „kinderen daarin niet tot ledematen van Christus en „kinderen Gods gemaakt werden." Het *Court of Arches* had deze uitspraak ten volle goedgekeurd, maar de regterlijke commissie van den geheimen Raad der koningin gaf op den 10n Maart 1850 eene voor Gorham gunstige uitspraak, waarin verklaard werd, dat de 39 artikelen eene zekere ruimte van uitlegging toelieten, en de overige formulieren eenigzins wijder moesten opgevat worden, om met de artikelen niet in tegenspraak te zijn, en eindelijk, dat verscheidene godgeleerden vrijelijk daarvan afwijkende meeningen, die van Gorham's opvatting ter naauwernood verschilden, gehouden hadden. Deze uitspraak was door eene commissie gedaan, die alleen uit leeken bestond, waarvan eenigen niet eens Anglikanen waren; de drie bisschoppen, er aan toegevoegd, hadden geene beslissende stem; zij opende de Anglikaansche kerk voor bijna alle meeningen en liet eene zoo goed als onbeperkte leervrijheid toe. Nooit had de Staat zijne oppermagt zoo beslissend doen gevoelen; nooit was het beginsel der *Tractarians*, dat de Kerk de leermeesteres der Christelijke waarheid en de uitlegster van Schrift en Overlevering was, plegtiger en sterker door het hoogste geestelijke geregtshof veroordeeld. De leden der Hooge kerk boden ook met alle kracht tegenstand; alles stelden zij in 't werk om dit vonnis te doen vernietigen; maar alle inspanning bleek vergeefsch te zijn, en in weerwil

van het protest des Exeterschen kerkvoogds werd de Rev. Gorham als pastoor aangesteld. De onmogelijkheid om de Katholieke leer met het Anglikanismus te verzoenen kwam in het helderste licht, en dit deed wederom velen der voortreffelijkste Puseyïsten eene kerk verlaten, met wier leering zij hunne opvatting van het Christendom zoo klaarblijkelijk niet konden overeenbrengen. H. Wilberforce, weldra door zijnen broeder R. Wilberforce gevolgd, de toenmalige aartsdiaken Manning, de Viscount Fielding, de hertoginnen van Hamilton, Buccleuch en Argyll, verscheidene andere geestelijken en leeken gingen tot die Kerk over welke uitsluitend de kracht bezit om hare leer en inrigting tegen alle inmenging en verandering van den kant des Staats te vrijwaren. De herstelling der Katholieke hiërarchie in Engeland, welke in 1850 haar beslag kreeg, dreef den afkeer en de vrees, waarmede alles wat van Rome kwam, door de Anglikanen beschouwd werd, tot het toppunt van hartstogtelijkheid; doch tegen de Puseyïsten werden de slagen bijna evenzeer als tegen de Katholieken gerigt. Deze gemeenschappelijke vervolging, en de kracht en luister der H. Kerk, in den strijd ten toon gespreid — immers men mag zeggen: de Katholieken bleven overwinnaars — gaven al wederom een nieuwen stoot aan veler weifelender gemoederen, en deden eene talrijke schaar tot den overgang naar Rome besluiten. Alleen meer dan 200 Puseyïstische geestelijken waren in 1852 tot de Katholieke kerk bekeerd. Alle opmerkiug verdient hierbij de omstandigheid, dat de meesten hunner of weduwenaars of ongehuwd zijn of vermogen bezitten; zou men daaruit niet met regt kunnen opmaken, dat nog veel meer hun voorbeeld zouden volgen, indien zij

niet door de vrees voor tijdelijken tegenspoed werden terug gehouden? De waarheidsliefde dringt ons, te erkennen, dat eenige bekeerlingen in hun moeijelijk besluit niet volhard hebben; doch hun getal is zóó klein, dat het alleen dient om de opregtheid en standvastigheid van hen, die der Katholieke kerk getrouw bleven, des te hooger te doen waarderen. Het *Weekly Register* (Julij 1865) kende niet meer dan acht gegraduëerden der Engelsche universiteiten (*Universitymen*), die na hunne bekeering van de H. Kerk afgevallen waren, en twee hunner zijn thans weder ijverige Katholieken. De Rev. Sibthorp, wien wij zoo even noemden, werd een jaar of twee na zijne bekeering tot priester gewijd; doch na eenigen tijd scheen het hem onmogelijk toe, zekere geloofsgeheimen aan te nemen; hij trok zich dus van de geestelijke bediening terug, en bleef gedurende twintig jaren in dien ongelukkigen toestand. Men weet niet, dat hem ooit een enkel woord tegen de Katholieke waarheid ontsnapt is; in de afzondering, waarin hij zich verborg, gebruikte hij zijnen tijd en rijkdom tot goede werken. In December 1864, berigtte het *Weekly Register*, dat zijne bezwaren waren opgelost en dat hij weder met blijde gerustheid en zekerheid al de waarheden des geloofs belijdt.

Steeds gaan de bekeeringen voort; ja, de kardinaal Wiseman kon op het Mechelsche congres van 1863 verzekeren, dat zij onophoudelijk in getal toenemen, alle rangen der maatschappij omvatten en zich thans ook in die standen opdoen welke vroeger de minste overgangen telden, namelijk de middelstanden en dien der industriëlen. [1])

[1]) *Assemblée Générale des Catholiques en Belgique.* 1863, Tome I, p. 247.

Niemand zal het, meenen wij, twijfelachtig vinden, of deze beweging uit het Puseyïsmus voortgekomen is. Er waren somtijds andere aanleidingen, die den beslissenden stoot, waardoor iemand er toe overging, de Katholieke leer te omhelzen, schijnen gegeven te hebben, zooals de afzetting van den Rev. Ward, of de veroordeeling van den Rev. Oakeley, maar de Oxfordsche beginselen waren het, die tot deze overgangen voerden, ja zelfs dergelijke schokken waren, zoo het Puseyïsmus niet opgetreden was, nimmer mogelijk geweest. Bijna noodzakelijk volgde uit de leer der Oxfordschen en uit de bestaande toestanden de terugkeer van zoo velen tot het heilige geloof.

Vooreerst moest de *Tractarian* in het Anglikanismus zóó weinig voldoening zijner godsdienstige behoefte, zóóveel wat hem stootte, ja lijnregt tegen zijne heilige ste overtuiging aandruischte, ontmoeten, dat het hem eindelijk te naauw om het hart werd, en de gedachte bij hem oprees, of zijne kerk met de gruwelen harer geschiedenis, met hare inwendige verdeeldheid over de gewigtigste leeringen des Christendoms, met het ongeloof harer leeraren, door haar toegelaten en verbloemd, met het schijngezag harer „bisschoppen" en „priesters," met hare slaafsche onderwerping aan een als zoodanig godsdienstloos staatsbestuur, met hare volkomen afzondering van de overige gedeelten der Katholieke Kerk, met hare geprotestantiseerde eeredienst, met hare verwaarloozing van de goede werken, in 't bijzonder hare nalatigheid ten opzigte van het zielenheil der armen, met hare bijna volslagen vergetelheid van alle hooger godsdienstig leven, wel een tak der heilige Katholieke Kerk, eene goddelijke instelling, de Bruid van Christus, de voortzetster van zijn verlossingswerk wezen

kon. „De Engelsche kerk, voorheen de roem der Chris-„tenheid, die kerk waarin Beda onderrigt gaf, en die „Bonifacius voortbragt, is nu eenzaam te midden der „volken. Hoe heeft zij geleden onder de slagen der „menschelijke hartstogten!" Zoo klaagde de *British Critic* (van het jaar 1839), het orgaan der *Tractarians* na het ophouden der *Tracts*.

Hiertegenover zagen de Oxfordschen niet slechts in de kerk van Rome een ander gedeelte der Katholieke Kerk, maar allengskens maakten hunne vooroordeelen, waardoor zij veel in de Roomsche praktijken meenden te moeten afkeuren, voor erkenning en bewondering plaats. Newman schreef in 1841 aan een zijner vrienden, D^r^. Jelph, eenen merkwaardigen brief, waarin hij zich als den schrijver van het zoo hevig bestreden 90^e^ *Tract* noemde, en er de verdediging van ondernam. Hij veroordeelde in dezen brief de handelwijze der kerk van Rome, en verzekerde zelfs, dat zij in plaats van het zuivere Evangelie des Verlossers een ander geheel menschelijke leer en verwerpelijke gebruiken gesteld had, doch hij schrijft tegelijk, dat er nu in de Anglikaansche kerk eene buitengewone werking was, die de godsdienstig gestemde gemoederen naar iets heendreef, wat dieper en meer waar wezen moest, dan hetgeen, waarmede de vorige eeuw zich vergenoegde. Reeds sedert eenige jaren hadden de dichters en wijsgeeren van dit verschijnsel getuigenis afgelegd. „Onze „eeuw," sprak hij, „streeft naar ik weet niet welk onbe-„kend doel; en de eenige godsdienstige gemeenschap, die „onder ons gedurende de laatste jaren getoond heeft, „dit onbekende te bezitten, dat is de Kerk van Rome. „Zij alleen heeft, in weerwil harer dwalingen en de „bezwaren harer praktijk, eene vrije en geregelde vlugt

„gegeven aan de innige gevoelens van aanbidding, van „mystieke liefde, van teederheid, van eerbied, van „godsvrucht en aan zoo vele andere aandoeningen, die „in meer eigenlijken zin Katholieke gevoelens kunnen „genoemd worden."

Ja, de Katholieke Kerk bezit dien zoo vurig verlangden schat, en zij toonde ook in Engeland, dat zij dien bewaarde. Zij gebruikte de verkregen vrijheid om op te treden en te handelen, gelijk haar wezen dat vorderde; de godsvrucht harer kinderen nam telkens toe; de vernieuwing en verlevendiging van het Christelijke leven, die zich op het Vaderland bijna allerwegen omtrent het midden dezer eeuw openbaarden, uitte zich ook in Engeland in duizende vormen. Al wie hier wilde rondzien, kon dat opmerken; en gevierde schrijvers beschreven, verklaarden, verdedigden hetgeen zij deed en leerde. Onder hen stonden de uitgevers van den *Dublin Review,* D^{r}. Lingard, en Mgr. Wiseman in den eersten rang.

Alle leerstukken en praktijken der Katholieke Kerk zijn noodzakelijke deelen van een en hetzelfde allerordelijkste stelsel; het een volgt uit het andere, en alles wordt beheerscht en gedragen door hetzelfde beginsel; het is derhalve onmogelijk, dat iemand die zich ernstige rekenschap afvraagt van zijne godsdienstige overtuiging, zóóvele Katholieke leeringen en gebruiken opregt hoog acht, en bemint, als de *Tractarians* het deden, zonder zich spoedig geneigd te gevoelen, ze allen aan te nemen en lief te hebben: en als de regtheid van het gemoed met de helderheid en de werkzaamheid van het verstand tezamen gaat, zal zij ten laatste de Katholieke leer in haar geheel omhelzen.

De Kardinaal Wiseman zette deze redenering uiteen

in den brief, door hem in 1841 over de Oxfordsche beweging tot den ijverig Katholieken Lord Shrewsbury gerigt. Hij wees er op, hoe de Puseyïsten onze Heiligen en Pausen begonnen lief te krijgen; hoe onze kerkgebruiken, plegtigheden, officiën en rubrieken zelven hun eenen eerbied inboezemden, dien helaas! niet alle Katholieken zoo diep schijnen te gevoelen; hoe onze kloosters, opvoedings- en liefdegestichten bij voorkeur het onderwerp hunner nasporingen werden. Hieruit trok hij het besluit, dat de regtzinnigheid dier geleerden hun niet zou toelaten, zich zoovele verschillende deelen van het stelsel toe te eigenen, en echter het beginsel zelf, het eenige steunpunt dat alles draagt, te verwerpen.

De hoogachting der eerste Christelijke eeuwen en de ijver voor de studie der Vaders, die de Anglikaansche geestelijkheid altijd boven de andere Protestanten onderscheidden, waren reeds voor den verren blik van Bossuet een grond van blijde hoop op den terugkeer der Engelschen tot het heilige geloof. „Een zoo geleerd „volk," schreef hij, „zal niet lang in zijne verblinding „blijven; de eerbied voor de Vaders, dien het bewaart, „en zijne merkwaardige en onafgebroken onderzoekingen „over de oudheid, zullen het tot de leer der eerste „eeuwen terugvoeren. Ik kan niet gelooven, dat het „in den haat volhardt, dien het tegen den Stoel van „den H. Petrus heeft opgevat" [1]). Het kon niet anders, of de verhooging van deze eerbiedige liefde voor de eerste Leeraars der Kerk, en de uitgebreide en grondige nasporingen, die zij ten gevolge had, moest den Oxfordschen over het wezen en de inrigting der Christelijke

[1]) *Histoire des Variations*, Liv. VII, n CXIV.

Kerk eene gedachte inboezemen, die geheel verschilde van hetgeen zij bij vroegere Anglikaansche godgeleerden gezegd vonden; en bij het verdwijnen der vooroordeelen tegen de kerk van Rome, moesten zij het besluit steeds nader bijkomen: dat de Katholieke Kerk der Vaders nergens anders te vinden is dan waar het Pauselijk gezag erkend en gehoorzaamd wordt, en dat er met hen geene eenheid in het geloof mogelijk is zonder eenheid met Rome. „De Vaders maakten mij Katholiek," zegt D^r^. Newman in zijnen brief aan D^r^. Pusey: „Ik „herinner mij zeer goed, welk een verstooteling ik „in mijne eigene oogen was, toen ik, nog Anglikaan, „de deelen van den H. Athanasius of den H. Basilius „van de planken mijner boekerij nam, en mij nederzette „om ze te bestuderen; en hoe ik ze daarentegen, toen „ik eindelijk tot het Katholicismus gevoerd was, met „blijdschap kuste, met een gevoel, dat ik in hen „meer bezat dan al wat ik had verloren, en, alsof ik „de glorievolle heiligen, die ze aan de Kerk nalieten, „regtstreeks aansprak, zeide ik tot de levenlooze bla„deren: „gij zijt nu de mijne, en ik ben nu de uwe, „„zonder eenig gevaar van vergissing."

In zijne *History of my religious opinions* heeft hij den geheelen gang zijner bekeering beschreven, en in bijzonderheden laten zien, welken magtigen invloed de werken der HH. Vaders er op hebben uitgeoefend. Zijne eerste twijfelingen over de waarheid der Anglikaansche leer werden door zijne kerk-historische studiën opgewekt, vooral, omtrent 1839, bij zijne naspooringen over de Monophysieten. Hij vond, zegt hij, in het midden der vijfde eeuw eene afspiegeling van de Christenheid der zestiende en negentiende eeuwen. Hij kon zich zelven niet anders dan bij een Monophysiet

vergelijken. Rome was toen wat het nu nog is; de Protestanten geleken op de Eutychianen. Hij kon niet begrijpen, waarom de Monophysieten en de Eutychianen ketters waren, zoo de Protestanten en Anglikanen denzelfden naam niet verdienden; het viel hem moeijelijk, gronden te vinden, welke tegen de Vaders te Trente en niet met gelijk regt tegen de Vaders te Chalcedon spraken; moeijelijk, de Pausen der zestiende eeuw te veroordeelen, en die der vijfde vrij te spreken. Bij de vertaling der werken van den H. Athanasius vond hij in 1841 dezelfde overeenkomsten: de Arianen waren gelijk aan de Protestanten, de half-Arianen aan de Anglikanen; Rome daarentegen hetzelfde wat het nu is.

Zekerlijk kan Newman hier als de getuige worden aangevoerd van hetgeen in het binnenste der meeste andere bekeerde *Tractarians* geschied is.

Het was dus een geleidelijke gang, dien zij naar Rome volgden; van dag tot dag werd de waarheid hun helderder, zoodat zij haar eindelijk ten volle erkenden; het Puseyïsmus had hen tot Katholieken gemaakt. Is elke ware bekeering tot het Katholieke geloof het werk der goddelijke genade, die haar, in den gewonen loop der dingen, langzaam en trapsgewijze voorbereidt en eindelijk voltrekken doet, en gebruikt de goddelijke Voorzienigheid hiertoe de gebeurtenissen en omstandigheden, die zij tot dit doel doet ontstaan en zamenwerken, dan mogen wij wel in het Puseyïsmus, dat zoo vele welgemeende bekeeringen voortbragt, iets meer zien dan het gevolg van bloot natuurlijke oorzaken, maar ook, voor zoover het de Anglikanen nader bragt tot het Katholieke geloof, er eene bijzondere werking der goddelijke Goedheid in beschouwen. Kon het voor velen zijner volgelingen het middel

worden om eene deugd te verwerven, welke hen in staat stelde, de diepst gewortelde vooroordeelen te overwinnen, de Anglikaansche leer, hun vroeger boven alles dierbaar en heilig, gansch te verwerpen, de algemeene achting en het dikwerf belangrijke voordeel, aan de belijdenis er van verbonden, gering te schatten, uitsluiting, bespotting, lastering en andere vervolging te trotseren, het werk van een geheel leven als te vernietigen, om in een nog vreemden kring op nieuw aan te vangen, de liefde van vrienden en bloedverwanten prijs te geven, kon het tot een zóó zwaar offer hun sterkte geven — dan leefde en werkte er eene hoogere kracht in mede dan louter menschelijke inspanning.

Treffend blijkt dit uit de bekeerings-geschiedenissen der *Tractarians;* eene enkele deelen wij mede. De Katholieke bisschop Wareing las de geschiedenis van den H. Wilfried, bisschop van IJork, door een Puseyïst beschreven; het greep hem zoozeer aan, dat hij niet rusten kon, voordat hij er den schrijver van kende. Hij gevoelde het: iemand, die zeggen kon: „naar Rome „te zien, is eene Katholieke neiging, ons waarschijnlijk „ingeplant ter beveiliging des geloofs," zou niet lang buiten zigtbare gemeenschap met de H. Kerk blijven. Hij verlangde hierover met den schrijver te onderhandelen. Na langdurige nasporingen vernam hij, dat de jonge vikaris van Ilton, Faber, de auteur van dit schoone leven was. De bisschop dankte hem voor het genoegen, dat hem zijn arbeid had geschonken, en voegde er bij, dat iemand die zulke meeningen koesterde, spoedig naar Rome moest gaan, om den volmaakteren weg te leeren kennen. Dit leidde tot eene briefwisseling van eenige maanden, totdat D^r^. Wareing bij

Faber, wiens twijfelingen waren opgelost, er op aandrong, den beslissenden stap te doen. Faber antwoordde terstond, dat D. Wareing zijnen zielestrijd bij het overwegen van zulk een besluit, de smart over de scheiding van zijne gemeentenaren, het verbreken der banden van bloedverwantschap en het verlaten der Anglikaansche Kerk niet begrijpen kon. De bisschop meende, dat de natuur zegepraalde. Maar de godvruchtige Faber sloot zich op in zijne kleine kapel te Ilton, kuste de voeten van zijn kruisbeeld, en smeekte den Verlosser, dat hij hem in de Anglikaansche kerk zou doen blijven als het zijn wil was, of anders, dat Hij hem dien zou bekend maken. En hij leerde dien wil kennen en gevoelde de kracht om er aan te gehoorzamen. Terstond maakte hij zich gereed voor zijn vertrek van Ilton; op den 16^{n} November 1845 sprak hij een afscheidswoord tot zijne vroegere gemeentenaren; acht jonge lieden, zijne huisgenooten, die met hem al de gestrengheden van een ascetiesch leven beoefenden, verzochten tegelijk met hem, in de H. Kerk te worden opgenomen; den volgenden morgen vertrokken zij allen naar Northampton, waar D^{r}. Wareing hen met open armen ontving. Dienzelfden avond legden zij hunne biechten af, en des anderen daags naderden allen tot de H. Communie.

De bisschop was gewoon, met tranen in de oogen van de godsvrucht en nederigheid te spreken, waarmede Faber voor het altaar, te midden van hen, die hij als Anglikaansch geestelijke onderwezen had, zijne eigene prediking plegtig herriep. Faber zeide, dat hij toen gevoeld had: hoe veel zwaarder hem het offer van den hoogmoed des verstands viel, dan het verlies van het beneficie, waarvan hij afstand deed, of van de honderde ponden sterling 's jaars, die hij miste.

Voorwaar, eene school, die zulke menschen vormt, zij werkt niet zonder de goddelijke genade. Te handelen gelijk Faber, onderstelt eene ware deugd en innige godsdienstigheid. Had hij die niet verkregen door de opvolging der waarlijk Katholieke beginselen, welke de Oxfordsche school, in weerwil van hare vele dwalingen, verkondigde?

De uitbreiding der Puseyïstische beweging, hare toenadering tot Rome, valt tezamen met de ontelbare gebeden, in alle landen van Europa voor Engelands bekeering gestort. Vooreerst baden de Puseyïsten zelf voor de vereeniging van alle Christenen in hetzelfde geloof; bepaaldelijk de Donderdagen schijnen zij daartoe te hebben uitgekozen; maar ook de Katholieken baden overal, met ijver en met volharding. De Rev. George Spencer, een Anglikaansch geestelijke, uit een der edelste Engelsche geslachten gesproten, was zelf door het gebed bekeerd geworden; hij besloot, zijn vaderland door ditzelfde middel tot de H. Kerk terug te brengen; hij geloofde levendig, dat het gebed des geloofs bergen kan verzetten, en werd de apostel van het gemeenschappelijke gebed voor de bekeering van Engeland. Zijn rustelooze ijver bepaalde zich niet tot het inroepen der gebeden zijner landgenooten. In 1838 rigtte hij te Parijs eene gebedsvereeniging op; wie er aan deel nam, verbond zich, dagelijks een *Wees gegroet* ter bekeering van Engeland te bidden. Frankrijk gaf edelmoedig gehoor aan zijne stem, allerwegen rezen er vurige gebeden op. Lord Spencer bezocht verscheidene andere landen van Europa, ieder smeekende om met hem te bidden; zóó wendde hij zich vooral tot de bisschoppen, de priesters, de kloosterlingen, en de studenten. Is de meening ongegrond, dat zulk een

algemeen gebed niet onverhoord is gebleven, dat het een magtigen invloed gehad heeft op den gang der gebeurtenissen in Engeland, dat het de genaden verworven heeft, die door middel van hetgeen de Oxfordschen overeenkomstig aan de Katholieke waarheid leerden, zoo velen in den schoot der H. Kerk hebben teruggebragt, en voor zoo vele anderen den scheidsmuur, die hen er nog van afhoudt, zwakker gemaakt hebben? Gaarne deelen wij het gevoelen van den grooten Görres, die in de Puseyïstische beweging de vrucht begroette van dit allerkrachtigste gemeenschappelijke gebed, [1]) dat op de belofte der verhooring vertrouwen mogt.

[1]) In de *Historisch-Politische Blätter van* 1844, Band II.

Het vervolg in eene latere aflevering.

DE TAAK DES CHRISTENDOMS

IN BETREKKING

TOT DE MAATSCHAPPIJ.

(*Vervolg van* Dl. XLVII, bl 303.) [1])

III.

Dat de stof, welke wij ter behandeling gekozen hebben, eene van die groote waarheden is, welke niet genoeg kunnen overwogen worden, vóór men ze aan de aandacht van het publiek voorstelt, zal wel geen verstandige ontkennen. Toch hadden wij zeer gewenscht, de vervolgen spoediger te kunnen geven, dan wel vele ambtsbezigheden in den laatsten tijd ons daartoe de gelegenheid gunden. Hopen wij, dat deze vertraging aan de gezette en aandachtige overweging dier allergewigtigste waarheid niet ten nadeele zij!

Het zijn twee groote waarheden, van welker erkenning en opvolging alle heil afhangt: dat de mensch tot

[1]) Zie Deel XLVII, bl. 205 en 269.

zijn heil niets kan zonder Christus; *sine me nihil potestis facere* (Joann. XV, 5), en: dat hij alles kan, als Christus hem versterkt; *omnia possum in eo qui me confortat* (Philipp. IV, 13). Zoo kan ook de Staat niets tot waarachtig heil van den mensch zonder Christus, en zal hij alles kunnen, als Christus hem sterkt. Doch al moge dit nog zoo waar zijn, zegt welligt iemand, wat baat dit bij den algemeenen drang der opinie, welke hoe langer hoe luider roept, ja schreeuwt naar *scheiding van Kerk en Staat*, eene opinie, welke zóó zeer de overhand verkrijgt, dat staatsinstellingen daarvoor moeten zwichten en alles, waardoor de godsdienst nog eenigen invloed op den Staat zoude kunnen uitoefenen, zelfs met geweld aan haar ontnomen en onttrokken wordt? Voorzeker, het is niet te ontkennen, op dat punt gaat de wereld zeer achteruit; men wil een *Staat zonder God* [1]) en zoekt dien met geweld door te drijven. Doch men bedenkt niet, dat deze in werkelijkheid slechts dàn mogelijk zal wezen, als men de godsdienst zelve vernietigd heeft en aan het bestaan van het Christendom een einde maakt. Immers Christus kan in de wereld niet zijn zonder te heerschen; daar hij de ware Koning der wereld is, en de instelling van het Christendom, gelijk wij zien zullen, geen ander doel heeft, dan om de maatschappij te redden en te verlossen van de heerschappij der booze magt, onder welke zij gebukt gaat. Zoolang wij ons dus onze overtuiging en ons geloof niet laten ontnemen, en dat geloof en die overtuiging blijven belijden, is er nog niet te vreezen, en blijft het altijd waar, dat *ons geloof* nog genoegzame

[1]) Zie: *De staat zonder God.* Herderlijk schrijven van J. O Kardinaal Rauscher, Aartsbisschop van Weenen. 's Hage. J A. Frentrop. 1865.

kracht heeft *om de wereld te overwinnen.* Doch houdt het geloof aan de waarheid op, en neemt het ongeloof de plaats in, dan eerst zal vervuld worden wat geschreven is: *als de Zoon des menschen gekomen is, zal Hij wel het geloof op aarde vinden* (Luc. XVIII, 8.)? Het is dus geenszins overbodig, dat wij ons en anderen door de overweging sterken in ons heilig geloof; hoe immers zal het geloof overwinnen, als het niet levend in ons is en geene vruchten van deugd voortbrengt? als het werkeloos in ons blijft en niet ten strijde trekt, om de dwaling te bestrijden en te onderdrukken?

In ons vorig gedeelte meenen wij aangetoond te hebben, hoe zeer ons geloof met de rede overeenstemt, dat èn *het gezag*, èn *de wetten*, èn *het doel* van den Staat vorderen, dat de Staat op de godsdienst gegrond zij; diezelfde waarheid moeten wij in onze volgende beschouwing meer onmiddelijk uit de goddelijke openbaring duidelijk maken.

Volgens de leer der openbaring is God zelf en alleen God de Redder van den gevallen mensch en de gevallene maatschappij; „*ipse Deus veniet et salvabit vos*," zegt de Profeet: God zelf zal komen en u redden. God alleen, niet de mensch, heeft den Redder en Verlosser beloofd en aangewezen, die den kop van de slang zoude vertreden en de heerschappij des duivels over de booze wereld zoude vernietigen. Want dat het geroep om *scheiding van Kerk en Staat* van geen anderen geest uitgaat, leert *ons* voldoende de veroordeeling van die stelling door het van Christus in de wereld gezonden en met het bestuur zijner Kerk belaste gezag. Die goddelijke openbaring zullen wij thans nagaan in de geschiedenis van *het Joodsche volk*, dat wonderbaar uitverkoren volk Gods, door God zelven geroepen, gevormd

en geordend, en in alles door zijne goddelijke Voorzienigheid geleid.

De voorkeur, door God aan dat volk boven andere volken gegeven, heeft geene andere oorzaak dan de zoo liefdevolle en verlossende werkzaamheid Gods in de wereld. Bij de ontwikkeling en vestiging der volken begon de maatschappij zich van God te verwijderen en te scheiden, de afgoderij nam de plaats in van de dienst van den waren God; zoo week de maatschappij af van hare bestemming en doel, en God daalde af, om haar tot zich terug te voeren. „Vier honderd zes en twintig „jaren na den zondvloed, zegt Bossuet (*Discours sur „l'hist. univ.* P. I, Ép. III), toen de volken ieder hun weg „gingen en dengene die hen gemaakt had vergaten, begon „ die groote God, om den voortgang van zulk groot kwaad „te beletten, zich een uitverkoren volk af te zonderen."

Die maatschappij, waaraan God een Verlosser beloofd had, kon Hij dus niet zonder verlossing laten; maar overeenkomstig de door Hem zelven gestelde wet, om de menschelijke vrijheid geen geweld aan te doen, wilde Hij zelf zich een volk, zijn volk, vormen. Dat uitverkoren volk moest, gelijk de eerste mensch, alles aan God te danken hebben, alles door God zijn, opdat het door de banden der liefde met Hem zoude verbonden wezen en vrij zoude gehoorzamen. Door en uit dat volk zoude het heil der wereld voortkomen, in hetzelve zouden alle volken der aarde gezegend worden. De dienst van den waren God en zijne wet moest door hetzelve bekend blijven en aan anderen worden medegedeeld; in één woord, het moest het model-volk zijn, waarnaar men zich zoude moeten rigten, waarmede men zoude moeten overeenstemmen, wilde men aan het heil Gods deel hebben.

„Het Joodsche volk," zegt Broere zeer schoon, „is „eene schepping van God; het gewigt van dat volk „gevoelen wij en gevoelen wij niet, of liever wij ge„voelen, dat wij het niet gevoelen, omdat wij de „Voorzienigheid die hier zoo schoon uitblinkt, niet „kunnen begrijpen, noch doorgronden. De Joden zijn „het middenpunt der geschiedenis, en, ofschoon zij een „afgezonderd volk zijn, echter bestemd om door de „gansche wereld te werken."

Als wij dan ter onzer onderrigting de geschiedenis van het Joodsche volk doorloopen, gaan wij als ter school bij God zelven, die door dit volk ons zijnen wil bekend maakt, namelijk, dat geen volk zich mag scheiden van God, maar evenzeer als ieder mensch en nog meer verpligt is, God te dienen en zijnen heiligen wil te volbrengen. *Ik ben de Heer uw God*, zietdaar de algemeene en onveranderlijke wet die voor allen geldt, waaraan geen wetenschap, geene staatkunde, geen geweld de maatschappij kan onttrekken; ja, hoemeer zij zich van God wil scheiden, des te luider weerklinkt Gods vermanende stem: *ik ben de Heer uw God.*

Het is waar, de sterke God, die gewoon is, gelijk de H. Bernardus zegt, in al zijne werken, wegens de schoonheid der orde, wat passend is voor zaken en tijdsomstandigheden in aanmerking te nemen, ontziet den vrijen wil van den mensch, maar de laatste beslissing blijft Hem voorbehouden; dan zal Hij zich toonen als de almagtige en allesoverwinnende God, als Hij over de volken ten oordeel zal zitten en AL DE VOLKEN voor Hem zullen vergaderd worden.

Hoe zacht alles toegaat in de goddelijke orde, leert ons de *roep van Abram*, den door God uitgekozenen

stamvader van het Joodsche volk. Door niets wordt hij gedwongen, maar met vrijen wil moet hij aan God gehoorzamen en de gave aannemen, welke God aan hem en door hem aan alle volken wil geven. Zoo werd hij in zijne getrouwheid op velerlei wijzen door God beproefd, eer de belofte des heils hem onherroepelijk verzekerd werd.

Als reden van den *roep van Abram* en de verkiezing van het Joodsche volk vinden wij vooral de verlossende werkzaamheid Gods in de geschiedenis sedert den val van Adam. Buiten God is er voor den mensch geen heil, en dat heil is ons geworden uit het Joodsche volk (Joann. IV, 22); daarom moest de maatschappij, uit welke het heil zoude voortkomen, zich met God vereenigen, om zoo vruchtbaar in heil te worden. Toen dan de volken door de afgoderij zich van God en daardoor van het heil begonnen te verwijderen, riep God Abram, om met hem en zijn geslacht het verbond, waaruit het heil zoude voortkomen, aan te gaan; zoo leert ons de H. Schrift (Jos. XXIV, 2): „En Josuë sprak aldus „tot het volk: Dit spreekt de Heer, de God Israëls: „aan gene zijde van den vloed woonden eens uwe „Vaderen, Thare, de vader van Abraham en Nachor, „en ZIJ DIENDEN VREEMDE GODEN. TOEN nam ik uwen „Vader Abraham uit het land van Mesopotamië en „voerde hem in het land Chanaän en vermeerderde „zijn zaad." [1])

De woorden, met welke de roep van Abram vermeld wordt, maken ons reeds aanstonds in het kort met het groote plan van Gods Voorzienigheid en het doel, door God beoogd, bekend.

---

[1]) Verg. Judith V, 7.

Genesis XII, 1. „Maar de Heer sprak tot Abram: „ga uit uw land, en uit uwe maagschap, en uit uws „vaders huis, en kom in het land, dat Ik u wil toonen.

2. „En Ik wil u tot een groot volk maken en u „zegenen, en uwen naam groot maken, en gij zult de „gezegende zijn.

3. „Ik wil zegenen, die u zegenen, en vervloeken, „die u vervloeken, en in u zullen gezegend worden „alle geslachten der aarde."

Laten wij vooral letten op dit begin, waarin zich zoo duidelijk de aard der toekomstige orde, die zich uit dat begin zal ontwikkelen, vertoont.

God wil eene openbare maatschappij stichten, treedt daarom met zijne bijzondere leidende Voorzienigheid in de wereld in, en bestemt Abram tot stamvader dier maatschappij: „Ik wil u tot een groot volk maken." Ik zeg „bijzondere leiding," omdat de overige volken zich vormden onder de *algemeene* leiding der goddelijke Voorzienigheid, aan welke niets zich kan onttrekken.

Die maatschappij moet eene bij uitstek godsdienstige maatschappij zijn, zij moet geheel van God afhangen en Gods bijzonderen zegen genieten. Abram moet zich afzonderen van zijn land en zijne familie, en God zal hem een ander land geven; dáár zal hij „de gezegende" zijn, en Gods zegen zal over allen komen, die hem zegenen, Gods vloek over allen, die hem vloeken. Het is het ééne, uitverkorene en bevoorregte volk van God.

Als godsdienstige maatschappij, als alleen met God verbonden, moet zij werken op alle bestaande maatschappijen; „En in u zullen gezegend worden alle ge„slachten der aarde."

Door haar zal God het heil, dat Hij voor allen bestemd heeft, bewerken. Hoe zal dat geschieden?

Vooral door het zaad waaraan de belofte verbonden is; maar ook door het bestaan van dit volk zelf. Daarom moet dit volk in aanraking met alle volken, of liever alle volken in aanraking met dit volk zijn; het is het wereldvolk en blijft dit nog ten huidigen dage. Daarom ook moest het afgescheiden bestaan, geplaatst als in het middenpunt der wereld, vooral zich niet vermengen met andere volken, maar veeleer andere volken in zich opnemen en aldus aan de zegening Gods deelachtig maken. „Tusschen Israël en de volken", zegt da Costa, „is ten allen tijde een diepe betrekking van wederzijd-„sche behoefte aan elkander in beider geschiedenis „aanwijsbaar." [1])

Ook blijkt het hier duidelijk, hoe het Jodendom, als godsdienstige maatschappij, eene voorbereiding van het Christendom is, het deszelfs toekomstige bestemming aankondigt en zich daarin voltooit en zoo voortgezet wordt tot aan het einde der eeuwen. Eerst verschijnt de godsdienstige maatschappij als patriarchale staat, vervolgens als openbare staat, eindelijk in het Christendom als wereldstaat, om alle volken in zich op te nemen en het heil Gods mede te deelen.

De geheele geschiedenis van Abraham leert ons, hoezeer God hem aan zich heeft willen verbinden, op allerlei wijzen zijne gehoorzaamheid en getrouwheid beproefde en hem zijne bijzondere bescherming heeft doen ondervinden. Hij moet alles verlaten, om alles van God te ontvangen, en door voortdurende getrouwheid en gehoorzaamheid aan God zich de verzekering en vervulling der belofte verwerven. Zoo is hij een voorbeeld voor zijn volk en voor alle volken, en kondigt

---

[1]) Da Costa, *Israël en de volken*, bl. 17.

hij hun den weg des heils aan, gelijk de H. Paulus aan de Romeinen zoo uitdrukkelijk leert, namelijk de getrouwheid en gehoorzaamheid aan God, want „Abram „geloofde God, en het werd hem toegerekend tot gereg- „tigheid" (Gen. XV. 6).

Omtrent vijf en twintig jaren had Abram zijn land verlaten, en Saraï, zijne vrouw, bleef onvruchtbaar, want ook dat zaad aan hetwelk Gods belofte verbonden was, moest als een geschenk van Gods genade van den hemel afdalen. Toen hij echter zijn 99ste jaar was ingetreden „verscheen hem de Heer en sprak tot hem: „Ik ben de almagtige God, wandel voor Mij en wees „volmaakt. En Ik wil mijn verbond oprigten tusschen „Mij en u, en wil u zeer vermenigvuldigen. Toen viel „Abram neder op zijn aangezigt. En God sprak tot „hem: Ik ben het en heb Mijn verbond met u en gij „zult Vader van vele volken worden. En uw naam „zal voortaan niet Abram zijn, maar Abraham zult gij „heeten, want Ik heb u gemaakt tot Vader van vele „volken. En Ik wil u zeer vruchtbaar maken, en u „tot volken maken, en Koningen zullen uit u komen. „En Mijn verbond wil Ik stellen tusschen Mij en u, „en tusschen uw zaad na u in zijne geslachten, een „eeuwig verbond, opdat Ik uw God zij en van uw „zaad na u. En Ik wil u en uw zaad het land uwer „vreemdelingschap geven, het geheele land Chanaän „ten eeuwigen bezit en wil hun God zijn."

„En wederom sprak God tot Abraham: Zoo houdt „ook Mijn verbond, gij en uw zaad na u in zijne ge- „slachten. Dit is Mijn verbond dat gij houden moet „tusschen Mij en u en uw zaad na u, dat bij u al het „mannelijke besneden worde, — tot teeken van het „verbond tusschen Mij en u."

En nadat Abraham het teeken des verbonds had ontvangen, van dat verbond, dat God aanging niet met hem alleen, maar, door hem en zijn zaad, met alle volken, ter wier heil het zoude zijn; veranderde God ook den naam van Saraï in Sara en beloofde hem, haar te zegenen en van haar aan hem een zoon te geven, dien Hij zegenen zoude, en die tot volken zou worden, en uit wien koningen van volken zouden voortkomen, en met wien God zijn verbond wilde sluiten.

God vervulde de belofte, aan Sara gedaan; in haren ouderdom ontving zij, en op den tijd, door God haar voorzegd, baarde zij den zoon der belofte. En Abraham noemde hem, volgens het bevel van God ontvangen, Isaak, dat is: zoon der vreugde.

Nog aan eene laatste beproeving werd de getrouwheid en gehoorzaamheid van Abraham onderworpen. God beval hem, den *Zoon der vreugde*, in wien alle beloften moesten vervuld worden, ten brandoffer op te dragen op eenen der bergen, welken God zoude aanwijzen. Toen Abraham ook deze beproeving standvastig had doorgestaan, *tegen hoop in, met hoop geloofde, dat hij vader van vele volken zoude worden* (Rom. IV, 18), en door de schitterendste daad van gehoorzaamheid zich geheel aan God had verbonden, herhaalde God in de dringendste woorden zijne belofte: „Ik heb bij Mij „zelven gezworen, zegt de Heer, daar gij dit gedaan „en uwen eenigen zoon niet gespaard hebt om Mijnent„wille, zoo wil Ik u zegenen en uw zaad vermeerderen, „als de sterren des hemels en als het zand aan den oever „der zee; uw zaad zal de poorten zijner vijanden bezitten, „EN IN UW ZAAD ZULLEN GEZEGEND WORDEN ALLE „VOLKEN DER AARDE, OMDAT GIJ MIJNE STEM GEHOOR„ZAAMD HEBT." (Gen. XXII, 16.)

Kan het nog duidelijker verkondigd worden, dat alle zegen, alle heil voor de volken afhangt van de gehoorzaamheid aan God, in navolging van de gehoorzaamheid van Abraham, en dat van de voortdurende gehoorzaamheid de vervulling der gedane belofte afhangt? Zoo wordt aan Isaak de belofte herhaald, onder uitdrukkelijke vermelding, dat dit geschiedt: „omdat Abraham „naar Mijne stem gehoord, en Mijne geboden en bevelen „gehouden, en acht gegeven heeft op Mijne voorschriften „en wetten" (Gen. XXVI, 5..

Wat echter met bijzonderen nadruk vermeld wordt, is de zegen, die door het uitverkoren volk over alle volken der aarde komen moet. In dien zegen, welke steeds herhaald wordt, is de toekomstige bestemming van het Christendom aangeduid. Indien toch reeds het Joodsche volk ten zegen van alle volken moest wezen, hoeveel te meer zou die zegen door de vervulling en voltooijing van hetgeen het Jodendom afbeeldde en voorbereidde, namelijk door het Christendom, aan alle volken geschonken worden.

Ten gevolge van ontstanen hongersnood trok de aartsvader Jakob met geheel zijn geslacht naar Egypte. Daar was zijn zoon Josef door Gods bijzondere Voorzienigheid ten troon verheven en werd door allen als de grootste weldoener vereerd en gehuldigd. Zoo had de goede God eene goede ontvangst voor zijn volk voorbereid, want „Egypte, in bezit van een vruchtbaren „grond, ervaren in de beoefening der nuttige kunsten, „werd gekozen om de voedster te zijn van het huis van „Jacob, voortaan in het bezit van de verwachtingen der „menschheid; het werd belast met de opvoeding dezer „nieuwe natie, en het onderrigt harer kindschheid." [1])

[1]) Leroy, *Le règne de Dieu dans la grandeur, la mission et la chûte des Empires.* I, p. 93.

Het verblijf in Egypte lag geheel in het plan van Gods Voorzienigheid. Reeds aan Abraham was dit door God voorzegd geworden (Gen. XV, 13): „Weet „van te voren, dat uw zaad vreemdeling zal zijn in „een land, dat niet het zijne is, en men zal het dwin„gen om te dienen en plagen vier honderd jaren." Ook Jacob ging daar niet heen zonder dat God hem uitdrukkelijk zijnen wil verklaard had, gelijk ons in het boek der Schepping wordt verhaald (C.XLVI): „Israël vertrok met al wat hij bezat, en kwam bij den „put des eeds, en toen hij daar offers had geslagt aan „den God zijns vaders Isaak, hoorde hij Hem in een „nachtelijk gezicht, toen Hij hem riep en zeide: Jacob, „Jacob! Hij antwoordde Hem: Zie, hier ben ik. God „sprak tot hem: Ik ben de allermagtigste God uws „vaders; vrees niet, trek af naar Egypte, want Ik zal „u daar tot een groot volk maken; Ik zal met u mede „trekken en u van daar weder terugvoeren; en Josef „zal zijne handen op uwe oogen leggen." En met regt mogen wij met Leroy [1]) zeggen: „de vorming van het „uitverkoren volk is de ware oorzaak van de grootheid „en voorspoed, waartoe God het rijk van Egypte verhief" „Indien God," zoo vervolgt hij, „alles werkt ten gunste „zijner uitverkorenen; indien nij om hen de rijken maakt „en vernietigt; indien, gelijk de H. Augustinus het na „den Apostel der heidenen zegt, al de magten en al „de tijden, die de komst des Messias voorafgingen, „slechts eene voorbereiding zijner komst waren, is het „dan niet klaarblijkelijk, dat het vooral is om dat volk, „waaruit de Messias moet geboren worden, dat de „opperste Meester der aarde aan Egypte de rijkdommen

[1]) t a. p. p. 350.

„en weldaden van een langdurigen vrede geschonken heeft.

„Als het oogenblik ter uitvoering der hemelsche „plannen is aangebroken, is Egypte het onderworpen „werktuig voor de bestemming van Israël; de eigen- „dommen worden vermengd, de geest van nationaliteit „wordt uitgewischt, om vrijen toegang en bezittingen „te verleenen aan vreemdelingen, welke God in dat „land wil voeren. Een groote hongersnood vergunt den „koning, volgens den raad van Josef, al de landerijen „der Egyptenaren te koopen; en aanstonds wordt de „vruchtbare streek van Gessen voor de eerste Hebreën „geopend. En, opdat die intogt van vreemde familiën „natuurlijk, zonder morren of verzet geschiede, worden „de Egyptische ministers van den troon verwijderd; „Josef, de Hebreër, is gezeteld aan Pharao's regter- „hand, en het rijk wordt wegens de tegenwoordigheid „van dezen magtigen vreemdeling zóó door God geze- „gend, dat het binnenvoeren zijner familie in het rijk, „en de voorregten, haar geschonken, op zekere wijze „eene schuldkwijting der openbare erkentelijkheid ten „zijnen opzigte worden. Die erkentelijkheid dient nog „om de beginselen van dit volk te beschermen, en zal „voortduren, tot het genoegzaam aangegroeid en ontwik- „keld is; tot een geslacht en een Koning opstaan, die „Josef niet gekend hebben. In het belang van die „vrije en snelle ontwikkeling is het *de Heer* [1]) zelf, „volgens de merkwaardige uitdrukking der heilige „Schrift, die het huis van Jacob naar de rijke en vrucht- „bare streek van Gessen voert, eene landstreek, van „welke een oude gezegd heeft, dat zij de vruchtbaarste „was door de natuur, de meest bebouwde door de kunst

[1]) Gen. XLVI.

„en de rijkste door de zorgen der Egyptische koningen. „Tijdens den ganschen duur dier ontwikkeling geeft „God aan Egypte een duurzamen vrede, waaronder dat „gezegende huis ongemerkt groeit, zonder verminderd „te worden door den oorlog, of verdeeld door inwendige „woelingen. Gelijk een vader, die zijn jeugdigen zoon „naar de school van een bekwamen meester zendt, zoo „wordt ook God als gedrongen, zijn volk te vormen; „Hij zendt het, om zich te bekwamen in de nuttige „kunsten en de praktische wetenschappen, bij het be- „kwaamste en verlichtste volk van dien tijd, te midden „eener zeer bloeijende beschaving."

Dáár dan, in het land van Egypte, vermenigvuldigde zich onder Gods bijzonderen zegen het geslacht van Jacob tot een volk: de „zonen Israëls groeiden en ver- „meerderden zich," zegt de H. Schrift, „als sproten zij „voort uit de aarde en werden zeer magtig en vervulden „het land;" zonder zich nogtans met het Egyptische volk te vermengen. En „onder het beschaafdste, ge- „leerdste, in wetten en staatswijsheid zoowel als in ve- „lerlei kunst en wetenschap meest geoefende volk der „wereld, die toen was" leerde dit herdervolk de be- oefening van den landbouw in de vruchtbare streken van het beloofde land; en door de onderdrukking ge- dwongen om de Egyptenaren te dienen, werd het de uitvoerder van openbare werken, en ervaren in alle soort van arbeid, van handwerken en kunsten, welke in Egypte bloeiden en waaraan zij later behoefte zouden hebben. Mozes, door God bestemd tot aanvoerder, leidsman en wetgever van zijn uitverkoren volk, was in alle wetenschappen en kundigheden der Egyptenaren onderwezen, en ontving door Gods beschikking eene koninklijke opvoeding.

Toen nu de zonen Israëls genoegzaam waren aangegroeid en gevormd om een volk uit te maken, daalde God af ter verlossing van „Zijn volk," gelijk de zonen Israëls voortaan genoemd werden, en gaf aan Mozes den last, om Zijn volk uit Egypte te voeren naar het beloofde land.

Het verdient bijzondere opmerking, dat niet Mozes het volk bevrijdt; maar God zelf is de Verlosser, de Bevrijder zijns volks, en Hij voert het uit „met sterke „hand en uitgestrekten arm."

Ofschoon Mozes vol medelijden was met de verdrukking zijner broeders, denkt hij zoo weinig aan hunne bevrijding, dat hij uit vrees voor vervolging de vlugt neemt, en als God hem ter hunner bevrijding wil zenden, tracht hij zich op allerlei wijzen daaraan te onttrekken en gehoorzaamt slechts gedwongen. En opdat het te meer zoude blijken, dat deze bevrijding een werk Gods is, gaat zij vergezeld van allerlei wonderbare teekenen en bewijzen van Gods bescherming; zoo moest het volk leeren op God te vertrouwen en zich geheel aan Gods leiding over te geven. Een godsdienstig feest, het Paaschfeest, wordt ingesteld op bevel van God, opdat de gedachtenis aan deze verlossing altijd zoude voortduren en het hun „een teeken zou zijn in „de hand en een gedenkteeken voor de oogen; en opdat „de wet des Heeren altijd in hun mond zou zijn; want „met sterke hand had de Heer hen uit Egypte gevoerd" (Exod. XIII, 9.). Ook moesten tot herinnering van hunne bevrijding door God „alle eerstgeborenen onder „de zonen Israëls, zoowel van menschen als vee, den „Heere geheiligd worden, want alles is het Mijne", zegt God. En als dan hun zoon heden of morgen zoude vragen: „wat is dat?" moesten zij antwoorden:

„De Heer heeft ons met sterke hand uit het land van „Egypte, uit het huis der slavernij gevoerd."

Zoo klonk dan ook de lof des Heeren, na den wonderdadigen doortogt van de Roode Zee en de vernietiging van Pharao's magt in diezelfde wateren, in een verheven lied: Hem alleen, als den eenigen Redder en Bevrijder, geldt die lof.

Zoo zongen dan Mozes en de zonen Israëls:

Laat ons den Heere zingen,
Want hoog is Hij verheven;
Het paard en den ruiter wierp Hij in zee.
De Heer is mijn kracht en mijn roem;
Hij was mij tot heil;
Hij is mijn God, Hem wil ik verheerlijken;
De God mijns Vaders en Hem wil ik verheffen.
Als een krijgsheld is de Heer,
Almagtige is zijn naam:
Pharao's wagens en leger wierp Hij in zee;
De keur zijner legerhoofden
Verdronk in de Roode Zee.
De golven bedekten hen,
Zij zonken in de diepte, als een steen.
Uwe regterhand, o Heer! is verheerlijkt door kracht,
Uwe regterhand, o Heer! sloeg den vijand.
In de volheid Uwer glorie vernieldet Gij
Hen, die zich tegen U verzetten;
Gij zondt Uwen toorn uit,
Als stoppelen werden zij verslonden,
En door den adem Uwer gramschap
Hoopten zich de wateren op;
Vast stond de beweeglijke golf;
De golven hoopten zich in het midden der zee.
De vijand sprak: ik zal vervolgen,
Achterhalen, den buit deelen,
Mijnen moed aan hen koelen;
Ik zal mijn zwaard ontblooten,
Mijne hand zal ze verdelgen.

Uw adem blies
En de zee bedekte hen;
Als lood verzonken zij in den geweldigen vloed.
Wie onder de sterken is U, o Heer! gelijk?
Wie is aan U gelijk, heerlijk in heiligheid,
Vreeselijk, lofwaardig, wonderen doende?
Gij strekt Uw hand uit,
De aarde verslond ze;
In Uw barmhartigheid waart Gij de geleider
Van het volk, dat Gij reddet;
Gij droegt het in Uwe kracht naar Uw heilige woning.
De volken verhieven zich en waren gram;
Van smarten werden de Philistijnen aangegrepen.
De vorsten Edoms geraakten in verwarring,
Vrees bemagtigde de sterken Moabs,
Alle inwoners van Chanaän verstijfden.
Dat schrik en angst voor de magt Uws arms ze overvalle,
Zij mogen onbewegelijk worden als steen;
Zoo lang Uw volk, o Heer, voorbijga: het volk, dat Gij bezit.
Gij zult ze binnenvoeren en planten op den berg Uwer erfenis,
In de sterke woning, die Gij, o Heer, bereid hebt,
Het heiligdom, Heer, dat Uwe handen bevestigden.
De Heer zal eeuwig Koning zijn en nog langer.

Hoe duidelijk schittert hier uit, dat God de Eenige is die voor Israël alles doet, gedaan heeft en doen zal; die dan ook alleen en altijd zal heerschen over zijn volk. Dat is het groote doel, waarom God Abraham geroepen en zijn nageslacht tot een volk gekozen heeft, opdat zij niemand buiten Hem als hun Heer en Meester zouden erkennen en geheel van Hem zouden afhangen. Onder die voorwaarde zouden zij het gezegende volk zijn.

Vóór dat God Zijn verbond met hen vernieuwde en hun Zijne wet gaf, laat Hij het volk door Mozes vragen, of zij Hem willen gehoorzamen en Zijn uitverkoren volk zijn (Ex. XIX, 3). „Mozes steeg op tot God, en de Heer „riep hem van den berg en sprak: zeg dit aan het

„huis van Jacob, en verkondig het den zonen Israëls:
„Gij hebt zelven gezien, wat Ik aan de Egyptenaren
„gedaan, hoe Ik u op adelaarsvleugelen gedragen en
„tot Mij genomen heb. Indien gij nu Mijne stem hoort,
„en Mijn verbond houdt, zoo zult gij Mij tot een
„eigendom zijn uit alle volken, want de geheele aarde
„behoort Mij. En gij zult een priesterlijk koningrijk
„zijn, een heilig volk. Deze woorden zult gij tot de
„zonen Israëls spreken."

„Toen kwam Mozes en riep de oudsten des volks
„en droeg hun alle woorden, die de Heer had gesproken,
„voor. En het gansche volk antwoordde te gelijk: wij
„zullen alles doen, wat de Heer gesproken heeft."

En nadat Mozes het volk geheiligd en gezuiverd had, verkondigde God aan Israël op den berg Sinaï zijne wet. God zelf kwam af op den berg Sinaï; niet Mozes, maar God zelf sprak met vreeselijke stem de wet der tien geboden: zoodat die wet ten allen tijde de wet Gods genoemd is geworden. Ook zoude God de belooning en bestraffing niet aan de menschen overlaten, Hij zelf zoude beloonen en straffen.

Zoo was de Israëlitische staat geheel op de godsdienst gegrond, hing geheel van de godsdienst af en had eigenlijk zijn reden van bestaan in de getrouwe dienst en gehoorzaamheid van God. Als grondslag van den Israëlitischen staat vinden wij: een verbond van God met de zonen van Israël; als regeling: eene wet, door God gegeven, afgekondigd en door het volk aangenomen; en als bezegeling der orde: straffen en belooningen, door God bedreigd en waarvan God zelf zich de toepassing had voorbehouden.

De Israëlitische staat is slechts voortzetting en voltooijing van het verbond, dat God met Abraham en zijn

zaad had aangegaan; die staat zelf is een *verbond van God* met zijn volk; „en Mozes nam *het boek des verbonds* „en las het voor het volk, dat zeide: wij zullen alles „doen, wat de Heer gezegd heeft en zullen gehoorzaam „zijn. Hij nu nam het bloed en besproeide het volk „en zeide: dit is het bloed des verbonds, dat de Heer met „u gesloten heeft over al deze woorden (Ex. XXIV, 7.)." God eigende zich dit volk toe, zoo dat het genoemd wordt: *het volk Gods*, en God genoemd wordt: de *Heer van Israël*, de *Koning van Israël*. Het eerste artikel der wet drukt dit duidelijk aldus uit: „Ik ben *de Heer* uw „God, die u uit het land van Egypte, uit het huis „der slavernij, gevoerd heb. Gij zult geene vreemde „goden naast Mij hebben. Gij zult geen beeld maken, „noch eenige gelijkenis van al, wat boven in den he„mel, wat onder op de aarde of wat onder de aarde „in het water is. Gij zult ze *niet aanbidden*, *noch dienen*; „want Ik ben *de Heer*, uw God, een sterke en naijverige „God, die de misdaden der vaderen aan de kinderen „straft tot in het derde en vierde geslacht bij hen die „Mij haten, en die barmhartigheid doe tot in het dui„zendste lid bij hen, die Mij beminnen en Mijne geboden „houden (Ex. XX. 2)." God alleen is de Heer, God alleen de Koning, buiten Hem mag men niemand dienen; zoodat het gezag in dit rijk slechts plaatsvervangend van God kan zijn en ook moet zijn. Hij zelf kiest en wijst de personen aan, die met het gezag zullen bekleed zijn, en treedt daarenboven nog op een wonderbare wijze tusschen beide door de Profeten, die Hij met buitengewone volmagt en buitengewoon gezag aan zijn volk zendt; zoodat Moses zelf zich een Profeet noemt. Toen dan ook het volk „een koning vroeg, „om te regten, gelijk alle volken hebben," zeide de

Heer tot Samuël: „zij hebben niet u verworpen maar „Mij, opdat Ik niet heersche over hen." [1]) Welke plaats Allioli aldus verklaart: „Ik was tot nu in eigen „persoon Koning, heb wetten gegeven, vonnissen ge„veld, en voltrokken; nu willen zij, als andere volken, „deze magt aan een ander overdragen. God misbillijkt „aldus het koningschap, dewijl de Israëlieten het ver„langen op de wijze van andere volken, bij wie de „koning geen andere wet dan zijn wil heeft; Hij mis„billijkt het echter niet op de wijze, als het in de „wet veroorloofd was (Deut. XVII, 14); want volgens „de wet was de koning vasal van God."

Verders in de wetgeving staat hetgeen men aan God den Heer verschuldigd is overal op de eerste plaats. De wet der tien geboden bevat al het wezenlijke en den grondslag der geheele wetgeving; immers al de andere wetten zijn daarvan uitbreiding en toepassing; en de eerste der twee tafelen, waarop de tien geboden door Gods vinger waren gegrift, bevat de voorschriften van hetgeen men den God, Koning en Heer, verschuldigd is. En deze wet is geen menschelijke wet, aan verandering onderhevig; maar eene goddelijke wet, geldig voor alle tijden en alle plaatsen, onveranderlijk en onschendbaar, de pligten voorschrijvende, welke uit de orde der natuur voortkomen. Wat echter bijzondere opmerking verdient, God zelf heeft de wet der tien geboden afgekondigd, met eigen hand heeft Hij die in het onvergankelijke steen gegrift opdat niemand daaraan iets zoude veranderen; terwijl de overige wetten in Gods naam door Mozes aan het volk verkondigd werden. Zoo roept deze wet den afgeweken mensch onherroepelijk tot zijnen

[1]) I Kon. VIII, 7

God terug, wien hij alleen moet dienen en vóór alles en boven alles als zijn laatste doel moet zoeken, want, zegt de H. Thomas (I. 2. Q. 6, Art. 6.) „het doel van het „menschelijke leven en de maatschappij is God. En daarom „moest door de tien geboden de mensch het eerst in „zijne betrekking tot God geordend worden." Ook heeft het Concilie van Trente uitdrukkelijk de leer veroordeeld, dat de tien geboden de Christenen niet zouden betreffen: *si quis dixerit Decalogum non pertinere ad Christianos, anathema sit.* (S. VI, C. 19).

Van het onderhouden en overtreden dezer wet hing de gelukkige of ongelukkige toestand van het volk af; daarnaar zoude God zijnen zegen of zijnen vloek regelen. En dien zegen en vloek te vervullen, had God zelf zich voorbehouden.

„Als gij de stem des Heeren, uwen God, hoort en „alle zijne geboden doet en houdt, die Ik u heden ge„biede, zoo zal *de Heer, uw God*, u verheffen boven „alle volken die op aarde zijn. En al deze zegeningen „zullen over u komen, en u ten deel worden, als gij „slechts Zijne geboden gehoorzaamt... Maar als gij niet „wilt hooren de stem *des Heeren, uwen God*, om te doen „en te houden al Zijne geboden en voorschriften, die „Ik u heden gebiede, dan zullen al deze vloeken over „u komen en u treffen (Deut. XXVIII.);" en dan worden verder opgesomd de verschillende straffen, waarmede *de Heer* zijn wederspannig volk zal slaan.

Ik geloof niet, dat het noodig is, deze bekende zaken nog verder aan te dringen. De geheele geschiedenis van het Israëlitische volk leert ons, dat Israël door een eeuwig verbond met God verbonden is, en niets in staat geweest is, dit uitverkoren volk Gods te vernietigen en met andere volken te versmelten. Als

volk Gods, moest het van andere volken afgezonderd blijven, om geheel den Heer te behooren en Hem alleen te dienen, en ziet, nog ten huidigen dage, onder alle volken reeds gedurende eeuwen verspreid, vermengt het Israëlitische volk zich niet met die volken, maar „handhaaft," gelijk da Costa zegt, „tot in zijn diepste „vernedering en ellende zijne aloude nationaliteit (l. c. „bl. 125.)." In het bezit van zijne eigene wetten en instellingen, blijft het nog altijd een volk, als gereed om zich weder tot één te verzamelen en van *niet-mijn-volk*, gelijk het nu heet, weder *mijn volk* te worden. Dient het niet in zijne vernedering tot eene voortdurende vermaning Gods voor alle en bijzonder voor de Christelijke volken, die God, hunnen Heer niet willen dienen, gelijk het vroeger aan allen de noodzakelijkheid van de dienst Gods verkondigde? Zoo vervult het nog altijd zijne bestemming, en zoo wacht God den terugkeer van zijn uitverkoren volk, die nog altijd volgens Paulus „wat de verkiezing betreft, geliefden zijn om „de Vaderen (Rom. XIV, 28.)." [1])

Israël kent geen anderen Heer dan God en zijnen Gezalfden, alle heil is verbonden aan het onderhouden van zijne wetten en instellingen; de verbreking van dat verbond heeft tot gevolg alle rampen. De Psalmen zijn daar vol van. Gelukkig is het volk wiens Heer zijn God is en gelukkig die wandelen in Gods wegen. God is de eenige Heer, de eenige Redder, aan wien alleen de lof en roem toebehoort; de gansche natuur, alle volken en geslachten worden tot zijn lof uitgenoo-

1) Deze voortduring van het Joodsche *volk* is een schitterend wonder, een tecken, dat God in de wereld is: het duurt immers voort uit kracht der godsdienst; waar deze verandert, houdt de Jood op.

digd; tot Hem moet men vlugten in allen nood, op Hem vertrouwen, want tegen Hem kan men niets, altijd overwint Hij. Boven alles echter moet zijn wil gelden; zijn wet te onderhouden, is de bron van alle heil en zaligheid. De regtvaardige heeft niets te vreezen; de zondaar wordt gestraft, hoe hoog hij zich verheffe, hij zal vernederd worden. Hoezeer door God getuchtigd, Israël blijft hopen op God en verwacht nog altijd den Redder en de vervulling der beloften, aan de Vaderen gedaan. Als voorbeeld halen wij hier aan den 78ⁿ Psalm, waarin de grootheid der ellende door het groote vertrouwen op God slechts overtroffen wordt.

„O God, de heidenen kwamen in Uw erfdeel,

„Zij bezoedelden Uwen heiligen tempel, maakten Jerusalem tot „een wachthut in den boomgaard.

„De lijken Uwer knechten gaven zij tot spijs aan de vogelen „des hemels; het vleesch Uwer heiligen aan de dieren der aarde.

„Hun bloed vergoten zij als water rondom Jerusalem; en er „was niemand om te begraven.

„Tot versmading zijn wij onzen naburen geworden, tot spot en „gelach hen, die om ons wonen.

„Hoe lang nog, o Heer, zult Gij toornig blijven, moet branden „als vuur Uw ijver?

„Stort Uwen toorn uit over de heidenen, die U niet kennen, en „over de rijken, die Uwen naam niet aanroepen,

„Omdat zij Jacob verslonden en zijne plaats verwoest hebben.

„Gedenk onze oude boosheden niet; dat Uwe barmhartigheid ons „snel voorkome, want wij zijn doodarm geworden.

„Help ons, God, ons heil! en om de glorie Uws naams, Heer, „red ons; en wees onze zonden genadig om Uwen naam;

„Opdat men onder de heidenen niet zegge: Waar is hun God? „En laat bekend worden onder de volken voor onze oogen de „wraak over het uitgestorte bloed Uwer dienaren.

„Laat de zuchten der gevangenen voor Uw aanschijn komen; vol„gens de grootheid Uws arms neem aan de zonen der gedooden

„En geef zevenvoudig aan onze naburen den smaad terug, dien „zij U, o Heer, hebben aangedaan. Wij echter, Uw volk en de „schapen Uwer weide, zullen U eeuwig loven; van geslacht tot geslacht „Uwen lof verkonden."

Vreeselijk was de toestand; het land in de magt der vijanden, de tempel verwoest, de stad een puin hoop; doch het is *Gods erfdeel, Gods heilige tempel, het bloed,* dat vergoten werd, is *het bloed Zijner dienaren.* Gods toorn zal niet immer duren; de zonden zal Hij vergeten en in barmhartigheid terugkeeren en zich zelven wreken over het bloed Zijner dienaren, dat vergoten werd; dan zal Israël, Zijn volk, weder blijde zijn en Gods lof verkondigen.

Zoo blijft het altijd God, die regeert; God, die vertoornd is en straft; God, die redt en behoudt, en in alles zijn volk door eene bijzondere Voorzienigheid geleidt.

Thans wacht ons eene allergewigtigste vraag, uit welker beantwoording ons als van zelf duidelijk wordt verklaard, of het Christendom eene taak in betrekking tot de maatschappij te vervullen heeft; want met hetgeen wij behandelden zijn wij geen oogenblik van de voorgestelde stof afgeweken. Duidelijk is het uit de geschiedenis van het volk der Joden, dat God zich in onmiddelijke betrekking gesteld heeft met de maatschappij der menschen, toen deze bij hare ontwikkeling van God afweek, om haren eigen weg te gaan; dat Hij van alle volken niet slechts een volk daartoe gekozen, maar het reeds in zijn stamvader geroepen, geheel gevormd en door de wonderbaarste teekenen en gaven door een eeuwig verbond met zich verbonden heeft.

Was nu deze Godsregering met al hare zegeningen alleen voor het Israëlitische volk bestemd, of moesten

ook de overige volken daarin deelen? Werd het Israëlitische volk gekozen om zich zelf, of had het in Gods plan eene hoogere bestemming te vervullen?

Zietdaar de vraag die ons thans moet bezighouden, en door welker beantwoording wij als ingeleid worden tot het Christendom en de taak welke het hier te vervullen heeft.

(Wordt vervolgd.)

VEROORDEELING

VAN DEN

JANSENISTEN-BISSCHOP VAN HAARLEM,

LAMBERTUS DE JONG.

Nadat de Jansenisten, aangevoerd door PETRUS JOANNES MEINDARTS, zich noemende aartsbisschop van Utrecht, besloten hadden, den sedert 1587 openstaanden bisschoppelijken zetel van Haarlem met personen van hunne partij en keuze te bezetten, hebben de volgenden onder hen zich aangematigd, zich tot bisschoppen van Haarlem te laten benoemen en wijden; 1. HIERONYMUS DE BOCK (1742—1744);[1]) 2. JOANNES VAN STIPHOUT (1745—1777); 3. ADRIANUS JOANNES BROEKMAN (1778-1800); 4. JOANNES VAN NIEUWENHUIJS (1801—1810); 5. JOANNES BON (1819—1841); 6. HENRICUS JOANNES VAN BUUL (1843—1862). De 7e, LAMBERTUS DE JONG, is wegens zijne onwettige verkiezing en heiligschendige wijding (1865), even als zijne voorgangers, onlangs met den kerkelijken ban gestraft. Wij laten het vonnis, door Z. H. Pius IX over hem uitgesproken, hier volgen.

1) De opgegeven jaartallen zijn die der wijding en des overlijdens.

DILECTIS FILIIS, UNIVERSIS CATHOLICIS IN BELGIO BATAVO COMMORANTIBUS

PIUS P. P. IX.

Dilecti Filii, Salutem et Apostolicam Benedictionem. Ad Sanctam hanc Petri Sedem, nullis certe nostris meritis, sed inscrutabili Dei consilio evecti, pro supremi, nostri apostolatus officio vocem attollere cogimur contra gravissimum istic instauratum scandalum in electione et consecratione pseudo - Episcopi Harlemensis. Probe nostis, Dilecti Filii, ex hac vita migrasse Henricum Joannem van Buul, a schismaticis Ultrajectinis nefario prorsus ausu Episcopum Harlemensem electum et consecratum, ac propterea una cum electoribus et consecratoribus a felicis recordationis Gregorio XVI, Praedecessore Nostro, severissimis censuris obstrictum atque ab omni Pontificalis ministerii exercitio et functione penitus interdictum. Ipso itaque vita defuncto, iidem Ultrajectini, in sua pertinacia persistentes, in mortui pseudo-Antistitis locum suffecerunt LAMBERTUM DE JONG, qui suam electionem, consecrationemque nobis impudentissime significare haud erubuit per epistolam die 21 mensis Decembris anno proxime elapso datam, ac Nobis nuper redditam, et consuetis mendacibus fidei, pietatis et obsequii testificationibus conscriptam. Hoc sane modo dum simulat, se verbis Catholicae Ecclesiae et hujus Apostolicae Sedis auctoritatem revereri, factis illam clare aperteque omnino despicit et contemnit. Hanc scilicet usitatam fraudem isti veteratores Ultrajectini adhibere solent, ut pravitatem schismatis suorumque errorum hujusmodi fallaciis occultent, et obstinati in sua pervicacissima contra Catholicam Ecclesiam Romanumque Pontificem contumacia, Catholicum nomen, universo Catholico orbe reclamante, sibimetipsis arrogare audent.

Nos igitur tantam ipsorum improbitatem gravissime damnamus et detestamur, et illustria Decessorum Nostrorum vestigia sectantes, recentem ejusdem nequitiae fructum merita animadversione persequi-

mur. Et primo quidem auctoritate Nostra Apostolica declaramus ac decernimus, electionem illam LAMBERTI DE JONG in Harlemensem Episcopum fuisse illegitimam et omnino irritam et subsequentem consecrationem illicitam et sacrilegam, ac propterea tum ipsum LAMBERTUM, tum eos omnes qui ejusdem electioni aut consecrationi operam, consilium, consensum praestiterunt, Apostolica item auctoritate excommunicamus et excommunicatos haberi a Catholicis universis et a Vobis praesertim, Dilecti Filii, districte praecipimus et mandamus. Insuper idem LAMBERTUS sciat, ac serio perpendat, novis se poenis ex Sacrorum Canonum sanctione constrictum iri, si Sacrum Chrisma conficere, Confirmationis aut Ordinis Sacramenta administrare, quemquam animarum curae praeficere, aut alia quaecumque peragere praesumat, quae propria sunt Episcopalis Ordinis quem nullo modo licite exercere potest, aut pertinent ad Episcopalem jurisdictionem quam minime prorsus accepit.

Utinam ipse LAMBERTUS et consentiens illi schismaticorum coetus, spiritualium poenarum quibus ex Canonum sententia obstricti sunt et hujus Nostri decreti severitate commoti ac deterriti, resipiscant ac redeant ad cor. Equidem Nobis, vicariam illius operam gerentibus qui venit quaerere et salvum facere quod perierat, nihil gratius, nihil jucundius esse posset quam paterna caritate ipsos amplecti, si ab errore viae suae emergant, omnique contumacia deposita, in Catholicae Ecclesiae sinum sincero corde redire velint. Quocirca non desistimus ferventissimis precibus lumen pro illis et uberem misericordiam a deo continenter implorare. Ac vos, Dilecti Filii, vehementer etiam atque etiam hortamur, ut in eum finem ardenti studio preces indesinenter offeratis.

Interim pergite, ut facitis, ab illorum fraudibus sedulo cavere, et in omnibus ita agite, veluti decet homines in Catholicae veritatis et doctrinae luce ambulantes, ac Nobis et huic Apostolicae Sedi firmiter adhaerentes.

Denique ardentissimae Nostrae in Vos caritatis pignus Apostolicam Benedictionem, ex intimo corde profectam, Vobis, Dilecti Filii, peramanter impertimus.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die XII Februarii anno MDCCCLXVI, Pontificatus Nostri anno vicesimo.

(*Signatum erat*) LUCAS PACIFICI.

d. i.

PAUS PIUS IX

AAN ZIJNE GELIEFDE ZONEN, DE GEZAMENLIJKE KATHOLIEKEN VAN NEDERLAND.

Geliefde Zonen, Heil en Apostolischen Zegen!

Wij, die, zekerlijk niet om eenige onzer verdiensten maar volgens Gods onnaspeurlijk raadsbesluit tot dezen H. Stoel van Petrus verheven zijn, worden, overeenkomstig den pligt van ons opperst Apostel-ambt, gedwongen, onze stem te verheffen tegen de overgroote ergernis, bij u te lande vernieuwd in de keuze en de wijding van den naam-bisschop van Haarlem.

Het is u, Geliefde Zonen, zeer wel bekend, dat uit dit leven verscheiden is Henricus Joannes van Buul, die de allezins goddelooze stoutheid begaan had, zich door de Utrechtsche scheurmakers te laten kiezen en wijden tot bisschop van Haarlem, en die deswegens, te zamen met degenen die hem verkozen en gewijd hadden, door onzen Voorganger, Gregorius XVI, zaliger gedachtenis, met de gestrengste kerkelijke straffen was getroffen, terwijl hem alle uitoefening en waarneming der bisschoppelijke bediening volstrektelijk verboden was.

Na zijnen dood nu hebben dezelfde Utrechtenaren, in hunne hardnekkigheid volhardende, de plaats van den gestorven naambisschop aangevuld door LAMBERTUS DE JONG, die zich niet geschaamd heeft, zijne keuze en wijding stoutweg aan Ons bekend te maken in een schrijven, den 21ª der maand December van het laatst verloopen jaar afgezonden, en Ons onlangs geworden,

en vol van de gewone leugenachtige betuigingen van trouw, kinderlijke liefde en onderdanigheid.

Terwijl hij op deze wijze het gezag der Katholieke Kerk en van den Apostolischen Stoel met woorden huldigt, is het duidelijk en klaar, dat hij het feitelijk gering schat en veracht. Dit gewone bedrog namelijk wordt door die Utrechtsche misleiders geregeld aangewend, om door zulke kunstgrepen de boosheid hunner scheurmaking en hunner dwalingen te verbergen, en, voortgaande in hun hardnekkig verzet tegen de Katholieke Kerk en den Paus, bestaan zij het, den naam van Katholiek, tegen het luide protest van de geheele Katholieke wereld in, zich zelven toe te eigenen.

Ten strengste derhalve veroordeelen en verfoeijen Wij hunne zoo verregaande goddeloosheid, en, het voetspoor drukkende van Onze doorluchtige Voorgangers, vervolgen Wij den jongsten aanslag dierzelfde ongeregtigheid met de verdiende bestraffing. En wel vooreerst verklaren en bepalen Wij met ons Apostoliesch gezag, dat de keuze van Lambertus de Jong tot bisschop van Haarlem onwettig en volstrekt ongeldig is geweest, en zijne daarop gevolgde wijding ongeoorloofd en heiligschennig; en daarom, evenzoo gebruik makende van ons Apostoliesch gezag, sluiten Wij niet slechts Lambertus zelven, maar ook hen allen, die tot zijne keuze of wijding hulp, raad of toestemming verleend hebben, buiten de Kerk, en Wij bevelen en gelasten nadrukkelijk, dat zij door alle Katholieken, en bijzonder door u, Geliefde Zonen, voor geëxcommuniceerd gehouden worden.

Bovendien moet dezelfde Lambertus wèl weten en ernstig bedenken, dat hij, volgens de bepaling der heilige Canons, nieuwe straffen beloopt, als hij zich vermeet, het heilig Chrisma te wijden, de Sacramenten des Vormsels of des Priesterschaps toe te dienen, aan iemand zielzorg te verleenen, of iets anders, wat ook, te verrigten dat eigen is aan de bisschoppelijke Orde, welke hij op geenerlei wijze zonder zonde kan uitoefenen, of dat behoort tot de bisschoppelijke jurisdictie, welke hij volstrekt niet ontvangen heeft.

Moge Lambertus zelf en de met hem zamenstemmende partij van

scheurmakers, door de gestrengheid van de geestelijke straffen, die zij volgens de uitspraak der Canons beloopen hebben, en van dit ons decreet geschokt en teruggeschrikt, tot wijzer inzigt en tot inkeer komen.

Wat Ons betreft, die de plaats vervullen van Hem, die gekomen is, om te zoeken en zalig te maken wat verloren was, Ons kan niets wenschelijker en aangenamer zijn, dan hun met vaderlijke liefde te omhelzen, als zij hun dwaling verlaten, en alle halsstarrigheid afleggende, met een opregt hart willen terugkeeren in den schoot der Katholieke Kerk. Daarom houden Wij niet op, voor hen met allervurigste gebeden licht en overvloedige barmhartigheid gedurig van God af te smeeken. En u, Geliefde Zonen, vermanen Wij met allen aandrang, om tot dat einde uwe gebeden met brandenden ijver onverpoosd op te dragen. Gaat intusschen voort, gelijk gij doet, met u voor hunne listen zorgvuldig te wachten, en gedraagt u in alles zóó gelijk het past aan menschen die in het licht van de Katholieke waarheid en leer wandelen, en aan Ons en dezen Apostolischen Stoel vastelijk gehecht zijn.

Eindelijk verleenen Wij met alle genegenheid aan u, Geliefde Zonen, als onderpand onzer vurige liefde tot u, uit het innigste Onzes harten, den Apostolischen zegen.

Gegeven te Rome, bij St. Pieter, onder den Visschers-ring, op den 12n Februarij van het jaar 1866, het twintigste jaar van Onze Pauselijke regering.

(*Was geteekend*) LUCAS PACIFICI.

VERSCHEIDENHEID.

EEN NIEUW MIDDEL TER VERBREIDING VAN ONGELOOF.

Dat onschuldige kinderspelen soms hunne oorspronkelijke bestemming verliezen, en den volwassenen tot een middel strekken om schuldige oogmerken te verbergen, is zeker bekend genoeg. Maar vreemd zal het menigeen in de ooren klinken, wanneer hij verneemt, dat vermaken, voor kinderen bestemd, niet alleen misbruikt worden om de boosheid te bevorderen, maar ook regtstreeks en met voorbedacht opzet ter verbreiding van ongeloof worden aangewend. Met huivering denk ik aan hetgeen ik hieromtrent, eenige maanden geleden, in de badplaats Homburg heb ondervonden, waar een marionettenspeler een der hoofdwaarheden van ons geloof als bespottelijk voorstelde, en den lachlust wist op te wekken bij de talrijke Germaansche jeugd, die zijne ronzebons omringde.

Mij een weinig ter zijde plaatsende en kwansuis eenige brieven overlezende, sloeg ik het spel naauwlettend gade, en geef thans weder wat ik dien dag in mijn reisboekje heb aangeteekend.

Polichinelle, dansend en springend opkomende, zong een lied, waarvan de inhoud niet anders was dan eene doorgevoerde redenering over het al of niet bestaan der hel. Elke strophe bevatte een argument met eene soort van wederlegging, en sloot met een zedeloos refrein. Hierop volgden eenige zamenspraken, gedeeltelijk met de marionet die den duivel voorstelde, gedeeltelijk met de rondom staande kinderen, zamenspraken, waarin op de afschuwelijkste wijze met de hel en hare verschrikkelijke geheimen den spot werd gedreven. Na eenigen tijd verlieten de kinderen eensklaps hunne plaatsen, daar in de nabijheid een paar andere vermakelijkheden aanvingen, die toch meer in hun smaak schenen te vallen. Hoezeer nu slechts een enkele knaap bij de ronzebons bleef, zette de speelman zijn ergerlijke vertooning nog een kwartier langer voort. Vóór zijn vertrek kondigde hij aan, dat hij dienzelfden

middag op den hoek der Elisabeth-strasse eene voorstelling over den *hemel* zou geven.

Zeer moeijelijk kan ik het vermoeden verwerpen, dat hier niet aan een voorbijgaand, op zich zelf staand voorval, maar aan berekenden toeleg, niet uitsluitend aan persoonlijke boosheid van den speelman, maar ook en vooral aan zending op hooger bevel moet gedacht worden. Immers, waarom bleef de man spelen toen hij geene toeschouwers meer had? waarom begon en eindigde hij met klokslag? waarom haalde hij bij de omstanders geene penningen op? waarom kondigde hij zijn onderwerp vooraf aan, en koos hij juist ongeloovige voorstellingen, die toch voor kinderen veeleer vervelend dan lachwekkend zijn? was hij waarlijk een bezoldigde zendeling van het ongeloof, dan moeten wij dit middel om jeugdige harten te bederven te meer verafschuwen, naar mate het onfeilbaarder treft en ongeneesselijker wonden achterlaat.

TOELICHTING

VAN EENIGE

ZONDERLINGE MEENINGEN.

In een tijd, waarin, volgens Dr. Meyboom, „het „goed en heerlijk is, dat *elk openlijk met mond en pen* „*mag verkondigen*, wat hij na ernstig en eerlijk zoeken „*als waarheid meent gevonden te hebben*," is het niet te verwonderen, dat de zonderlingste meeningen door mond en pen onder de *verlichte* menigte worden verspreid, vooral door hen, die niet gewoon zijn, hunne gedachten aan de waarheid te toetsen, maar in die gedachten zelve de waarheid *meenen* gevonden te hebben, hetgeen het hoogste is, wat een Protestant schijnt te kunnen bereiken. De *Katholiek* heeft van den beginne van zijn ontstaan er zich op toegelegd, om de waarheid, het erfdeel der vaderen, te verdedigen en de dwaling te bestrijden; doch daar het niet doenlijk is, iedere verkeerde opvatting telkens uitvoerig te bespreken, wenschten wij

onder bovenstaanden titel door korte toelichtingen de valsche meeningen, waarin velen verkeeren, te doen uitkomen. Niet om daarvan eene aanklagt te maken tegen de dwalenden; zij weten immers zelf niet, dat zij dwalen; want, voor hen die eenmaal in dwaling zijn, brengt de eene dwaling de andere voort; maar om hen te wapenen die zich door dat valsche gezag zouden laten misleiden, en, omdat zij niet gewoon zijn na te denken, gemakkelijk den invloed daarvan ondergaan. Meeningen ter toelichting zijn overvloedig voorhanden bij vele Protestantsche geleerden; de overvloed zelfs maakt de keuze moeijelijk. Wij zullen dus slechts losse zaken mededeelen, die alleen soms zeker verband hebben, doordat zij uit hetzelfde geschrift zijn verzameld, omdat onze aandacht er op viel.

Om geene andere redenen gunnen wij thans de eer aan den heer Ph. R. Hugenholtz, predikant te Amsterdam. In 1865 werd door hem een werkje uitgegeven, ter verdediging van *het recht der kerk in het vrije onderzoek* tegen D^{r}. Doedes; een strijdschrift, gelijk er zoo vele in onze dagen verschijnen, want de *Protestantsche kerk* (die immers meent de predikant) is in onze dagen vol van strijd. Iedere geleerde schijnt zijne bijzondere meening te hebben, die meening voor waarheid te houden, en zich geroepen te achten, die meening, als de zijne, aan het publiek te moeten bekend maken. Het maakt ten minste op een Katholiek een zeer zonderlingen indruk, telkens te lezen van *mijn* godsbegrip, *mijne* wereldbeschouwing; of het godsbegrip van Pierson en de wereldbeschouwing van Réville enz. enz.; en wij beginnen te gelooven aan hetgeen de groote De Maistre

eens schreef: „het Protestantsch systeem verwerpt „alle bepaald en algemeen geloof. Het leerstuk, onder- „worpen aan de menschen, wordt daar onderzocht, „gewogen, aangenomen, verworpen, zooals het *den* „*mensch* behaagt; zoodanig, dat ieder Protestant, die „iets bevestigt, slechts spreekt voor zich zelven, voor „het leerstuk, dat hij bevestigt, en voor het oogenblik „zelf, waarop hij spreekt." Het is ruim een halve eeuw geleden, toen hij zoo sprak, en het geldt nog voor onzen tijd; nemen wij het in aanmerking bij onze toelichting.

De predikant verdedigt de uitgave van zijn geschrift met de volgende redenering, die wij zeer zonderling in een predikant mogen noemen:

bl. 7. „Een vernieuwde poging, om hetgeen men „voor waarheid houdt in het licht te stellen en den „andersdenkende van dwaling te overtuigen, kan ook „uitgaan en mag en moet uitgaan van het geloof in „de kracht der waarheid."

Wij vragen al aanstonds: hoe is *geloof in de kracht der waarheid* mogelijk, waar men erkent, geene zekerheid der waarheid te bezitten, maar slechts iets *voor waarheid te houden*? dat is toch geheel iets anders. En hoe kan iemand, die slechts *iets voor waarheid houdt*, aan een andersdenkende, die ook *iets voor waarheid houdt*, zeggen: „gij „dwaalt?" moet hij om dat te kunnen doen niet in het zekere bezit der waarheid zijn? Ja, kan iemand, die niet gelooft aan de waarheid, maar slechts *iets voor waarheid houdt*, nog spreken van *dwaling?* Bestaat voor hem iets anders dan verschil van meening, gevoelen, inzigt, standpunt, of hoe men het ook zoude willen noemen?

De Katholieke Kerk en de Paus, haar zigtbaar op-

perhoofd, kunnen spreken van *dwalingen* en ze veroordeelen, en, niettegenstaande de bespotting der Protestantsche wetenschap en ontkenning, gelooven aan de kracht der waarheid, die zij bezitten en verkondigen; maar sedert wanneer is hetgeen D^{s}. Hugenholtz voor waarheid houdt *de waarheid* of zelfs *waarheid*, en kan hij gelooven aan de kracht ter overwinning, die in *zijne* meening is? Mij dunkt, de moderne theoloog stelt zich hier aan, als een kleine paus; en dat in de Protestantsche kerk der XIX^{de} eeuw. Dat moest hij aan de Roomschen overlaten, dat is immers „Roomsche zuur-„deesem" (bl. 27), waarvan men zich vrij moet houden. D^{s}. Hugenholtz *gelooft in de kracht der waarheid*; dat doet ons met veel genoegen hopen; maar hij erkent niets voor waarheid dan *hetgeen hij voor waarheid houdt* en dat doet ons vreezen; en als hij nu, in het licht stellende wat hij voor waarheid houdt, meent den andersdenkende van dwaling te overtuigen, dan wordt hij geheel belagchelijk; want die andersdenkende is evenzeer moderne theoloog en erkent niets voor waarheid dan hetgeen *hij voor waarheid houdt*, waardoor hij op zijne beurt zal meenen, D^{s}. Hugenholtz van dwaling te overtuigen; en zoo overtuigen zij elkander van dwaling. Neen! indien wij gelooven in *de kracht der waarheid*, dan moeten wij *de waarheid*, en niet wat wij voor waarheid houden, in het licht stellen; dan eerst zullen wij van dwaling kunnen overtuigen; anders loopen wij gevaar, oorzaak te zijn van nieuwe dwalingen. Wij mogen dan gerust de vernieuwde poging nutteloos noemen; men zal eenvoudig antwoorden: „dat houd ik „niet voor waarheid;" en indien daarmede reeds de waarheid beslist, dat men iets voor waarheid houdt, zal met dit antwoord alles zijn afgedaan.

Helaas! zoo ver is het gekomen in het Protestantisme; men gelooft niet meer aan de waarheid, waarvoor men moet buigen, maar aan zijne eigene meening en hetgeen men voor waarheid houdt, en daarop heeft *ieder* daar *recht* (niet waar, dominé Hugenholtz?), al ware het ook de grootste dwaling.

De betrekking tusschen Kerk en wetenschap is eene van die vraagstukken, die heden onder de Protestanten algemeen besproken worden; vraagstukken, welke men ook in de Katholieke Kerk zoude willen opwerpen, waar zij nogtans reeds lang beslist zijn.[1]) Het kan ten bewijze strekken van de wanorde, die onder de Protestanten werkelijk heerscht, hoe daar alles uit dat noodzakelijke en levende verband gerukt is, waarin het zoude moeten bestaan. Iedere geleerde protestant heeft over die betrekking zijne eigene zienswijze, en dat is niet te verwonderen, dewijl hij alleen dat als waarheid erkent, wat hij zelf voor waarheid houdt. Hoe de heer Hugenholtz denkt over de zienswijze van D^{r}. Doedes, drukt hij uit in de volgende zonderlinge bewoordingen: „de onderscheiding tusschen kerk en weten„schap ontaardt bij den heer Doedes in een scheiding, „die vaak tegenstelling wordt, hetwelk het gevolg is van „een abstractie, waarbij de werkelijkheid uit het oog „verloren en miskend wordt, en waardoor kerk en „wetenschap juist op het punt van haar levend verband „uiteen gereten worden."

Het zonderlinge van deze meening van D^{r}. Hugen-

---

[1]) Men zie b. v. de veroordeeling van D^{r}. Frohschammer's geschriften in *De Katholiek*, Dl. XLVI, blzz. 82. vv. en 193. vv.

holtz bestaat hierin, dat hij de meening van den heer Doedes beschouwt als „het gevolg van een *abstractie*, „waarbij de werkelijkheid uit het oog verloren en mis„kend wordt;" terwijl hij niet inziet, dat de Protestantsche werkelijkheid, die hij bedoelt, zelve dat gevolg is van eene kolossale abstractie, waaronder hij zelf geheel gebukt gaat en waardoor hij geheel vermeesterd wordt. Wij moeten hier verwijzen naar hetgeen *De Katholiek* reeds vroeger daarover schreef in Dll. XVIII en XIX onder den titel: *De abstracte verstandgeest van het Protestantisme, beschouwd als oorzaak van verblinding.*

Ware hij van dien geest niet vermeesterd, hij zoude niet kunnen spreken, gelijk hij spreekt, van *de onderscheiding die* ONTAARDT *in een scheiding;* van *de werkelijkheid, die uit het oog verloren en miskend wordt* en vooral niet van het LEVEND *verband van kerk en wetenschap*, en van het uiteengereten worden juist op *het punt van haar levend verband.* Dat zijn altemaal abstractiën, goede heer Hugenholtz; waardoor gij alleen dit bewijst, dat gij mank gaat aan hetzelfde euvel, hetwelk gij verwijt aan den heer Doedes. En als men nu hierbij wil bedenken, dat *kerk* en *wetenschap* bij den Protestantschen heer Hugenholtz beide *abstractiën* zijn, *pure abstractiën*, waarbij de werkelijkheid niet slechts miskend wordt, maar waarvan de werkelijkheid in het geheel niet bestaat, dan wordt de zaak zeker nog veel zonderlinger, en is het niet te verwonderen, dat *dit levend verband* alleen in de verbeelding van den heer Hugenholtz te zoeken is. Volgens hem kan de Kerk niet buiten de wetenschap; „indien toch", zoo vraagt hij, „de kerk zoovele dingen weet, waaromtrent de weten„schap haar niet behoeft voor te lichten, ja waarop zij „de wetenschap zelfs niet hooren mag, indien zij haar

„leven zelf niet in gevaar wil brengen, wat is en „waartoe dient dan toch de godgeleerde wetenschap (bl. 11)?" De Christelijke Kerk, en hiervan is immers sprake, niet van een door menschen gemaakt genootschap, de door Christus, den menschgeworden Zoon van God, gestichte Kerk heeft de voorlichting der *wetenschap* niet noodig, evenmin als Christus zelf die noodig had. Wie leert de H. Kerk? De H. Geest immers (Joann. XVI, 13. Hand. XV, 28). En wat leert de H. Geest haar? De leer van Christus. Waartoe dient dan de godgeleerde wetenschap? Om op eene *wetenschappelijke* wijze te weten, wat God aan de menschen geopenbaard heeft en door de H. Kerk te gelooven voorstelt; maar niet om de Kerk voor te lichten. Wilt gij weten, waartoe de godgeleerde wetenschap dient? Hoor dan wat de H. Thomas, de Engelachtige leeraar zegt: [1]) „Uit de „goddelijke liefde dan het vertrouwen puttende om de „dienst van een wijze te vervullen, ofschoon het onze „eigene krachten te boven gaat, is ons voornemen, *de „waarheid, welke het Katholieke geloof leert,* naar ons „vermogen te verklaren, door het bestrijden der tegen- „strijdige dwalingen. Om toch Hilarius' woorden te „gebruiken, ik ben mij bewust, dezen als den voornaamsten „pligt mijns levens aan God verschuldigd te zijn, dat „al mijne woorden en gedachten Hem verkondigen" (*De Trin.* V, 37).

Doch de Protestanten zijn reeds zoo gewoon, hetgeen zij voor waarheid houden als *de waarheid* te beschouwen, dat zij de werkelijkheid daarnaar willen hervormen, en zouden wenschen, dat de wereld met hen medeging. Het is zeker, dat bij de Protestanten geen levend ver-

[1]) *Summa contra gent.* Lib. I, c. II.

band tusschen Kerk en wetenschap bestaat. Waarom anders verlaten zoovele wetenschappelijke mannen de kerkdienst en doen afstand van hun kerkelijk ambt? terwijl zij, die zeggen: „wij blijven," de hoop uitdrukken, dat eindelijk de *Kerk* of liever de geloovige menigte voor het gezag van *hunne wetenschap* zal bukken.

Het geheele werkje van den heer Hugenholtz wemelt van dergelijke abstractiën; in zijne levendige verbeelding wordt alles tot zekere personaliteit verheven; en dit is geen spel van den dichter, maar de wijze meent ons daardoor voor te lichten en de waarachtige werkelijkheid te vertoonen.

Geven wij nog een enkel voorbeeld uit velen: „zoo„dra het geloof en nog veel meer zoodra het gemeen„schappelijk geloof zijn inhoud uitspreekt, heeft het „bewust of onbewust, ook reeds de vrucht te baat „genomen van wetenschappelijk nadenken en onderzoek (bl. 23.)." Hier wordt gesproken, niet van het Protestansche geloof, noch van mijn of zijn geloof, maar van *het geloof* in het algemeen, alsof het een zelfstandig vermogen, ja alsof het eene levende persoonlijkheid ware. De heer Hugenholtz, die *wat hij voor waarheid houdt in het licht wil stellen*, verbeeldt zich dat geloof zoo levend, dat het zijn inhoud *uitspreekt, bewustzijn kan hebben*, de door wetenschappelijk nadenken en onderzoek bereide of verworvene vrucht *te baat neemt*; het eindige wordt als het ware veroneindigd, het abstracte tot werkelijkheid verheven.

Hoe is zoo iets mogelijk, ik vraag niet bij een *dichter*, maar bij een godgeleerde, een wetenschappelijk man, die het licht zijner waarheid en niet zijner verdichting wil laten schijnen? Moet uit een zoodanige wijze van denken geene groote verwarring ontstaan

èn in den denker zelven, èn in zijne gedachten èn vooral in hen aan wie die gedachte aldus wordt medegedeeld, en die dan onnadenkend napraten en aannemen? Zoo hoorden wij vroeger Dr. Frohschammer spreken van de *organen* en *organisatie* der wetenschap, en vinden hier denzelfden pantheïstischen geest terug; want hetgeen dominé zegt is niet om te lagchen, het is wel wezenlijk zijne waarheid, de Protestantsche; het geloof is hun zooveel als goddelijke rede, geen menschelijke daad: in het Protestantisme immers doet het geloof alles, en zoude het dan niet *spreken* en *bewustzijn* hebben? Wij verwijzen tot verdere inlichting naar (*De Katholiek*, Dl. XXXI, bl. 65.) *Luthers alleen regtvaardigende geloofs-akte*, en eindigen met nogmaals de aandacht er op te vestigen, hoe zonderling de meening is van den heer Hugenholtz, die, terwijl hij aan den heer Doedes verwijt, dat deze *een abstractie* volgt, zich geheel door abstractie laat geleiden en daarbij meent, door deze waarheid in het licht te stellen, zijn andersdenkenden strijdgenoot van dwaling te overtuigen.

Waartoe het met de zedelijke orde zoude komen, indien de meening van den heer Hugenholtz, welke wij nu gaan vermelden, algemeen als geldend beginsel werd aangenomen, is moeijelijk te bepalen.

Men moet wel eene goede gedachte hebben van de geheele *on*verdorvenheid der menschelijke natuur, om als predikant van het Hervormd kerkgenootschap zulke beginselen onder de menigte te durven verspreiden. Hooren wij den predikant: „Ieder en dus ook ieder „kerkgenootschap en kerkbestuur heeft het recht, om „naar zijn beste weten te *handelen* (bl. 15)."

Het is nog iets meer dan onze grondwet toestaat: „ieder *belijdt* zijne godsdienstige meeningen met vol„komen vrijheid." Men konde de gevangenissen wel sluiten, als ieder vrij ware om zijne daad te verontschuldigen met te zeggen: *ik heb naar mijn beste weten gehandeld.* Het is gelukkig, dat de heer Hugenholtz in den beginne gewaarschuwd heeft, dat hij in het licht stelt, *wat hij voor waarheid houdt*; anders zoude men welligt denken, dat men in een krankzinnigen-huis verdwaald geraakt was; zulk eene onbeperkte vrijheid van handelen is in die woorden uitgedrukt: *ieder heeft het recht; te handelen naar zijn beste weten;* boven dat *beste weten* bestaat dus geen regt, geen wet, geen gezag, waarnaar de handeling zich zoude te regelen hebben? Is het te verwonderen, dat in een maatschappij, waar dergelijke beginselen in oefening worden gebragt, verwarring moet ontstaan? En wat hij aan ieder toekent, kent hij toe aan *ieder kerkgenootschap*, ja aan *ieder kerkbestuur*, en zoo is de deur wagewijd open gezet voor allerlei losbandigheid. Toch tracht hij de algemeenheid van het beginsel eenigzins te beperken, want naast *dat recht* staat *de dure plicht*, „om nooit te ver„geten, en vooral op dat gebied [der kerkelijke leer „namelijk] nooit te vergeten, dat ook ons beste weten „nog *een gebrekkig weten* is; de dure plicht om dat weten „te blijven beproeven, om het steeds te blijven zuiveren „en verhelderen en al wat ons daartoe helpen kan te „waardeeren (blzz. 15 en 16)." Doch ieder ziet, dat wij met dergelijke beperking weinig gevorderd zijn; alles hangt af van subjectieve overtuiging, van zijn *beste weten*, niet van objectieven regel, of wet, want ieder „*heeft het recht, te handelen naar zijn beste weten.*" Het eenigste wat iets zoude kunnen verontschuldigen, is de

getuigenis van den predikant, dat VOORAL op *het theologiesch gebied het beste weten nog een gebrekkig weten is;* inderdaad daarvan geeft ons de heer Hugenholtz menigvuldige proeven en wij verwonderen ons over de onnoozelheid van den man, die meent, door zijn gebrekkig weten in het licht te stellen, andersdenkenden van dwaling te overtuigen.

Uit zulk eene praemisse, dat *ieder recht heeft, te handelen naar zijn beste weten* en *het beste weten* van zijn kerkgenootschap een *gebrekkig weten* is, kan veel worden afgeleid, en de heer Hugenholtz laat niet na, daaruit te besluiten:

1°. tot de heilige verpligting om andersdenkenden niet den mond te snoeren;

2°. Om ze niet te verwijderen uit het kerkgenootschap;

3°. Om eigen overtuiging te beproeven; omdat die overtuiging niet vast staat en bij iederen wind van leering wordt bewogen;

4°. Om, *kan het zijn*, in de zegevierende wederlegging van hunne dwaling de waarheid en de kracht van onze overtuiging te doen blijken (bl. 16).

Het zal wel overbodig zijn, deze praktische conclusiën nog nader toe te lichten; waar geen waarheid bestaat, kan daar dwaling zijn? En waar ieders meening even veel regt heeft, is het wel noodig, zich zooveel mogelijk in vrede te schikken; want door een ander uit te sluiten, sluit men zich zelven uit en spreekt zijne eigene veroordeeling. Daarom is de heer Hugenholtz afkeerig van ieder uiterlijk dwangmiddel. „Zoo„dra gij," zegt hij, „tegenover dwaling en dwaalleeraars „van iets anders heil verwacht dan van de krachtiger „openbaring der waarheid, zoodra gij tot EENIG *uiter„lijk dwangmiddel* de toevlucht meent te moeten nemen,

„moogt gij niet te halver wege blijven staan (blzz. 17 en 18)," en wat dit is „niet te halver wege blijven staan" zegt hij op bl. 17; „de ketters te vuur en te zwaard „verdelgen, kruisigen, steenigen, verbranden." En dan vinden wij verder, hoe de pantheïstische of absolute gedachten van den heer Hugenholtz zich maar niet schijnen te kunnen matigen, en van het eene uiterste naar het andere overspringen; men moet, volgens hem, niets doen of alles doen: absolute vrijheid zonder beperking of absolute dwang zonder eenige beweging, absolute activiteit of absolute passiviteit; en daar nu weder volgens de meening der moderne theologie het Protestantantisme is absolute vrijheid of activiteit en de Katholieke kerk absolute dwang of passiviteit, is de volgende meening van den heer Hugenholtz gemakkelijk te verklaren, en, naar wij gelooven, voor ieder duidelijk: „indien gij," zoo lezen wij, „den predikant binnen „uwen kring het spreken meent te moeten verbieden, „zou het niet beter, zou het niet *lief'derijker* zijn, hem „zoo mogelijk voor altijd tot zwijgen te brengen?" [met andere woorden: hem de keel afsnijden.] „De Roomsche „kerk, de Ultramontaansche althans, zou waarschijn„lijk die vraag ook nog heden toestemmend beant„woorden (bl. 18)."

Wij mogen hier wel herinneren aan de *drie rigtingen* van den heer A. Pierson, zoo geniaal ten toon gesteld in Dll. XXVIII en XXIX van dit tijdschrift, welke artikelen wij niet genoeg ter lezing kunnen aanbevelen, om naauwkeurig kennis te verkrijgen van de Protestantsche wetenschap onzer dagen. Tot toelichting van het bovenaangehaalde uit den heer Hugenholtz diene het volgende: Dat tweede wereldtafereel belooft „niet minder schoon te zullen zijn dan het eerste, en

„is ook veel uitgestrekter, want het is om de Katho-
„lieke Kerk te doen. Die grootste, krachtigste, meest
„georganiseerde maatschappij die ooit heeft bestaan, zij,
„zoo vol eenheid van geest, zoo bloeijend van verschei-
„denheid des levens, en tot welke in iederen leeftijd
„een aantal van de grootste en beroemdste geleerden
„en staatspersonen, als tot de éénige ware, terugkeeren,
„die Kerk, bij uitstek het werk van God en der ge-
„schiedenis, wordt door den heer Pierson [hier den
heer Hugenholtz] „zeer eenvoudig verklaard voor het
„werk eener zoo blinde en gewelddadige" kracht „dat
„zij den mensch van zijn „hoofd" „berooft (Dl. XXIX,
„blzz. 41.42."

Men ziet, het is dezelfde geest, dezelfde absolute, pantheïstische geest, die de Protestanten dwingt, alles verkeerd te zien, en zich bijzonder duidelijk vertoont in de moderne theologie. Het is echter voor ons, Roomschen, zeer vereerend, altijd in hunne geschillen te worden betrokken, en tot een argument tegen hunne tegenstrevers te moeten dienen. Hoezeer wenschten wij, dat het zoo inderdaad ware, en die tegestrevers het verwijt van Katholiek te zijn in hunne meeningen verdienden; maar helaas! wat zij Katholiek noemen is slechts een karikatuur der waarheid; het is de negatie van hunne affirmatie; het eene uiterste aan het andere tegenovergesteld, maar dat nooit de ware orde weerspiegelt.

Sprekende over de hervormingszucht van zoovele moderne predikanten, en hoe men zich tegenover hen en zij zich tegenover het kerkgenootschap te gedragen hebben, geeft de heer Hugenholtz den wijzen raad,

„dat hij die een kerk hervormen wil niet moet begin-
„nen met haar te verlaten;" maar er in moet blijven. Een raad, die door de meeste moderne predikanten wel zal gevolgd worden, zoo lang zij geen beter middel van bestaan gevonden hebben, gelijk hunne collega's die zich aan het middelbaar onderwijs hebben laten plaatsen. „Meenen zij in gemoede" zoo zegt hij, „dat de „kerk, dat de gemeente, waartoe zij behooren, ZICH „hervormen moet om tot den eenvoud van het zuiver „christelijke te komen, wel nu, dat zij dan die her-„vorming, zoo lang men er hun de gelegenheid toe „laat, zoeken voor te bereiden en te weeg te bren-„gen (bl. 21)."

Maar waarin moet de hervormde kerk hervormd worden, waarvan gezuiverd? Ge zoudt het niet gelooven, indien dominé Hugenholtz het niet verzekerde: *van den Roomschen zuurdeesem;* „den nog overgebleven Room-„schen zuurdeesem moet men de hervormde gemeente „niet vredig laten behouden en bewaren (bl. 27)". Al wat dus aan de moderne heeren niet bevalt is: *Roomsche zuurdeesem;* en dat meu zich daarvan moet zuiveren, is voor iederen Protestant begrijpelijk, zoodat men de heeren vrijelijk met hunne hervormingszucht kan laten begaan.

Maar de Protestansche zuurdeesem dan, mag die ongestoord blijven? Zeker, zeker; „Onze nederlandsch-„hervormde kerk heeft tot dus ver tegen de thans be-„doelde dwaalleeraars nog geen edict van verbanning „uitgevaardigd (bl. 22)." En nu begrijpt ieder, waarom al, wat men hervormen wil, *Roomsche zuurdeesem* genoemd en als zoodanig door de geloovige gemeente aangezien moet worden. Zoo wil de wereld worden bedrogen.

Over die hervormingszucht in de hervormde kerk kunnen wij nog een paar aanhalingen mededeelen uit Prof. Scholte's *Geloofsbelijdenis;* wij zien daaruit, hoe eenstemmig men over dat punt denkt, en hoe de professoren reeds hunne leerlingen van dien geest trachten te vervullen. Wat moet er van de hervormde kerk worden, als ieder predikant en ieder kerkbestuur, handelende naar zijn beste weten, aan het hervormen gaat?

Men moet wel indachtig zijn, dat de *Geloofsbelijdenis* van Prof. Scholte eene preek is, en daarin spreekt hij meesterlijk tot de gemeente:

„Wij zeggen: wie Jezus niet verlaat, verlaat ook „zijne Kerk niet, die heeft, als Christen en Protestant, „het recht en de verpligting om aan de volmaking „der Kerk zijne kracht te wijden, en zijne stem te „verheffen tegen alles waardoor in den loop der tijden „het Christendom verontreinigd werd (bl. 22.)."

En waardoor werd het Christendom verontreinigd? Wederom door den Roomschen zuurdeesem; want zoo heet het bl. 10: „Is het weten dan in strijd met het „geloof? *Dat oud vooroordeel, dat overblijfsel uit de „Roomsche Kerk moet ook weg*, M.B.!" De Roomsche Kerk heeft het alweer gedaan, zij is de schuld van alles, de algemeene zondenbok der Protestanten, waarop de *Protestantsche zuurdeesem* wordt geladen en al waardoor zij het Christendom in den loop van drie eeuwen verontreinigd hebben.

„Alzoo, M. H.!", vervolgt de hoogleeraar-predikant, „niet heengaan, maar hervormen, blijven hervormen „in den geest en naar de beginselen van Christus!" En hoe lang moet dat duren? „Slechts in voortgaan- „de hervorming heeft de Christelijke" [lees: hervormde] Kerk eene toekomst." En waarom die hervorming

nu nog na drie eeuwen? zal er dan geen rust zijn in de waarheid?" Nadat Zwingli, Luther en Calvijn de „Kerk hervormd hebben, zijn hunne volgers blijven „staan. Die stilstand was verderfelijk. Doen wij als „Protestanten niet alzoo (bl. 23)."

Wij zien hier geheele overeenstemming met den predikant Hugenholtz. Laten wij de merkwaardige getuigenis aanteekenen, dat de hervormde kerk na drie eeuwen van hervorming nog niet genoeg hervormd is, dat de hervormde kerk geene toekomst heeft dan in voortgaande hervorming. Juist het motto, waarmede *De Katholiek* bij zijn verschijnen in Januarij 1842 DEN TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME heeft gekenschetst: *Accidit tibi, quod imperitis aedificatoribus, quibus sua semper displicent, accidere solet, ut semper destruas, quod semper aedifices* (S. Hilarius). D. i. *U gebeurt,* [o hervormde Kerk,] *wat gewoonlijk gebeurt met onervaren bouwmeesters, aan wie hun werk altijd mishaagt; zoodat gij altijd vernietigt, wat gij altijd opbouwt.* „Wie nu," zegt de geniale schrijver, „bij het beschouwen van het ge„vecht, dat zoo vele dwalingen met hun eigen beginsel „hebben aangevangen, kan het eenen anderen naam ge„even dan van puinen, die over puinen storten? wie „meent niet, bij de hervorming der hervorming, de „ontkenning der ontkenning, de vernietiging der ver„nietiging, eenen draaijenden afgrond in te zien, en „kan zich aanstonds rekenschap geven van hetgeen er „gebeurt?" [1])

Wij hebben boven reeds aangemerkt, hoe de *betrekking tusschen Kerk en wetenschap*, eene van de meest

[1]) *De Katholiek,* Dl. I, bl. 2.

besprokene en betwiste vraagstukken onder de Protestanten is. Ieder geleerd Protestant heeft daarover zijne zienswijze; want men zoude zoo gaarne aan de wetenschap het beslissend gezag over zoovele betwiste vraagstukken willen opdragen, om zoo doende eenige orde te brengen in de hoe langer hoe meer ontstaande wanorde. Ook schijnt, na de verwerping van alle gezag, het gezag der wetenschap of der rede nog het eenigste, waarop men zich blijft beroepen; of liever ook dit gezag wordt niet meer erkend, maar gelijk de heer Harting zeide: [1]) „de heerschende geest wil, dat in „de beoefening der theologische wetenschap ieder ge„heel op zich zelven zal staan, zelfstandig eene eigene „overtuiging zal scheppen, zonder zich om het gevoelen „van anderen te bekommeren." De heer Hugenholtz, die schrijft over het *recht der Kerk en van het vrije onderzoek*, en als echt Protestant van dat *vrije onderzoek* het meeste heil verwacht, om uit de verwarring te geraken, verlangt natuurlijker wijze, dat aan dat vrije onderzoek door de Kerk niets in den weg gelegd worde. Daar wij geen Protestanten zijn, willen wij met den heer Hugenholtz daarover niet twisten, doch de reden die hij als bewijs daarvoor aanbragt, komt ons al vrij zonderling voor. „De godgeleerde wetenschap staat „geenszins buiten de gemeente, zij is veeleer eene der „levens-functiën van de gemeente zelve, waaraan deze „zich niet onttrekken, maar wier gang zij ook niet „ter eener of andere zijde storen kan dan tot hare „eigene schade (bl. 23)". De heer Hugenholtz verkondigt hier eene groote waarheid, maar welker onmiddelijke gevolgen geenszins de vrijheid van het on-

[1]) Zie *De Katholiek*, Dl. XXXV, bl 394.

derzoek, gelijk de heer Hugenholtz bedoelt, bevestigen maar geheel en al omwerpen; wij zullen deze meening eenigzins toelichten en de gewigtige gevolgtrekkingen, welke daarin besloten liggen, trachten te verklaren.

„De godgeleerde wetenschap," zegt de heer Hugenholtz, „staat geenszins buiten de gemeente, zij is veel„eer eene der levens-functiën van de gemeente zelve," en daarmede verkondigt hij eene groote waarheid: „de „maatschappij immers heeft altijd en overal eene magt „die gezag voert en bestuurt, *eene wet of waarheid* die „zij toepast, en goederen waarvan zij zich onderhoudt „en bestaat." [1]) Zoo moet dan ook de gemeente van Christus *eene wet of waarheid*, die zij toepast, bezitten, en dit voorzeker nog meer dan iedere andere maatschappij, daar zij eene bijzondere zending om te *onderwijzen* en *te leeren* van haren Stichter ontving: *Gaat en onderwijst alle volken*, enz. De waarheid, die geleerd moet worden door de gemeente van Christus, moet voorzeker door haar geweten worden, moet leven in haren geest; hoe zal zij die anders kunnen uitspreken? dat is met andere woorden: „eene der levens-functiën „van de gemeente is de godgeleerde wetenschap." Wat toch is wetenschap? Is wetenschap wel iets anders, dan waarheid, die in den geest leeft, levende waarheid? En wat zoude eene wetenschap baten, die bekennen moet: ik weet niet, of ik weet niet zeker? Hoe hooger de waarheid, die bezeten wordt, hoe grooter ook hare zekerheid, en hoe volmaakter ook hare wetenschap. Daarom is dan ook de Kerk van Christus in het bezit eener onfeilbare waarheid, door den H. Geest geleerd, die er blijft in eeuwigheid; [2]) daarom

[1]) *De Katholiek*, Dl. I, bl. 68.
[2]) *De Katholiek*, Dl. I, bl. 69.

„is daar een volkomen wetenschap, waarin de leerwijs „niet alleen onophoudelijk op de vruchtbare waarheid „wordt toegepast, maar waarin de leerwijs, leerstuk „zijnde, zelve door de waarheid, die in den geest „leeft, wederkeerig wordt voortgebragt. Het is dus „eene levende waarheid of wet, die door hare bestaande „toepassing, waardoor zij wet is, het middel geeft om „nog meer toegepast te worden. Gods genade staat „het gezag bij om steeds te leeren, en de individuën „om de leering te ontvangen; *zoo is de waarheid gekend „en wordt niet gezocht.*" [1])

Wie ziet niet, dat het bezit van zoodanige wetenschap geenszins gunstig kan zijn voor het zoogenaamde vrije onderzoek? dat eene gemeente, die haar bezit, onderwerping moet vorderen van iedereen aan hare met onfeilbaarheid bezeten en uitgesproken waarheid? en vooral niet onverschillig kan zijn omtrent den gang, welken men aan de wetenschap in de gemeente zou willen geven? Is zij zelve niet in het bezit der wetenschap, verkondigt zij zelve niet de waarheid, of moet zij die waarheid nog zoeken en van anderen leeren?

Het kan dunkt mij niet anders; indien „de godge„leerde wetenschap eene der levens-functiën van de „gemeente is," dan moet die gemeente niet meer van anderen leeren, zij zelve leert met gezag of heeft een leerend gezag; zij bezit eene duidelijk geformuleerde of uitgesprokene waarheid, en in die waarheid stemmen alle geesten die tot de gemeente behooren overeen.

Dat, mijnheer Hugenholtz! vindt men in de Katholieke Kerk; dáár bestaat eene *godgeleerde wetenschap*, die weet, wat zij leert en verkondigt, duidelijk uit-

---

[1]) t. a. p bl. 71.

gesproken door het leerend gezag, en door alle geesten die tot haar behooren eenstemmig omhelsd en genoten. En daar hare wetenschap de hoogste, de zekerste, de volkomenste is, moeten alle andere wetenschappen zich naar hare waarheid regelen en daarmede overeenstemmen, en moet zij *den gang* der godgeleerde wetenschap wel storen, indien deze eene verkeerde zoude zijn. Wij verwijzen kortheidshalve naar hetgeen gezegd is in Dl. XLVI, vooral blzz. 193 en volgg.

Die levens-functie werkt in de Katholieke Kerk altijd tot behoud: „Wanneer er eene dwaling ontstaat, „zoekt de Kerk niet buiten zich naar beslissing, maar „haar eigen levenscirkel gaat om, zij leest, gelijk een „geest in zijne eigene uitdrukkingen, zoo in hare eigene „leeringen, keert diep in zich zelve, tot de oudheid „terug, onderzoekt wat zij geleerd, den bijbel dien zij „bewaard heeft, om van dit goddelijk bewustzijn we„der uitgegaan, het *onveranderlijk* geloof uit te spreken, „en de dwaling te vloeken. Alzoo wordt de waarheid „waarvoor de eeuw rijp is, wijl hij die vordert, be„paald en nadrukkelijk voorgehouden, de menschelijke „geest als met het verscherpte zwaard des woords door„drongen, en het steunpunt aangewezen, waarom de „geschiedenis moet wentelen en vooruitgaan." [1])

In de hervormde gemeente, waar de godgeleerde wetenschap niet mag gestoord worden, vindt men juist het tegendeel van hetgeen men van die levens functie kon verwachten: geen leerend gezag, geen duidelijk geformuleerde waarheid, geen overeenstemming in de waarheid. De hervormde predikanten willen niet, dat de gemeente zal leeren, maar dat zij zal ter school

[1]) *De Katholiek*, Dl. I, bl. 71.

gaan bij de godgeleerde wetenschap; zelfs den bijbel, waaruit zij hare leer put, mag zij niet gebruiken zonder voorlichting der wetenschap: „Zal dan de hoog„leeraar [Doedes] willen beweren," zoo vraagt de heer Hugenholtz, „dat men" [de Kerk of de gemeente] „deze geschriften" [die des N. Testaments] „naar eisch „en met goed recht gebruiken kan zonder kritiek, zon„der wetenschappelijke kritiek (bl. 11.)?"

Zij is dus geheel en al aan den invloed eener zeer ongodsdienstige wetenschap, de kritiek, overgeleverd, en moet van haar leeren: den bijbel te gebruiken; immers „zonder wetenschappelijke kritiek" kan men den bijbel niet „naar eisch en met goed recht gebrui„ken." Die gemeente, „wier levens-functie de godge„leerde wetenschap is," heeft geene duidelijk geformuleerde waarheid; zij weet niets dan hetgeen de veranderlijke wetenschap haar dagelijks voorpraat, en doet zeer wijs, als zij zich er afmaakt door met een Anglikaanschen bisschop te zeggen: „Ik geloof, dat het „zekerder is, u aan te toonen, waar de Christelijke „waarheden zich bevinden, dan u te zeggen, welke „zij zijn. Zij zijn vervat in den bijbel."

En hoe het gesteld is met de overeenstemming in de waarheid die dan nog geleerd wordt, kan men gemakkelijk opmaken uit den voortdurenden strijd, die in de hervormde Kerk heerscht. De Protestantsche wetenschap is niets anders dan een voortdurende strijd, om de telkens uit het beginsel voortspruitende tegenstrijdigheid te overwinnen, en iedere nieuwe overwinning baart eene nieuwe tegenstrijdigheid. Men zoekt voortdurend naar de bron der waarheid, om de waarheid, die men niet bezit, te vinden, en wat heeft men ten laatste gevonden? Eenige waarheid, of eenige bron van waarheid?

„Het Protestantisme," zegt *De Katholiek*, [1]) „is meer „en meer tot bewustzijn gekomen van zijn eigen be„ginsel. Na het gezag der Kerk heeft het het eene gezag „na het andere verworpen: het zoo groot gezag der „hervormers, het gezag zijner synoden of kerkverga„deringen, het gezag der H. Schriftuur, het gezag van „Gods woord of der openbaring, het gezag der geschie„denis, „*alle* uitwendig gezag, welk ook," zeggen de „*Jaarboeken;* en daar alle gezag noodzakelijk een voor „het Ik uitwendig gezag is, zoo volgt, dat heden, al„thans in beginsel, het Protestantisme niets meer *aan*„*neemt*, maar alle waarheid daar moet voortgebragt „worden door het Ik." Zietdaar wat men heeft gevonden: dat *alle waarheid moet voortgebragt worden door het Ik*, of gelijk de heer Harting zegt: dat *in de beoefening der theologische wetenschap, ieder geheel op zich zelven zal staan, zelfstandig eene eigene overtuiging zal scheppen, zonder zich om het gevoelen van anderen te bekommeren.* Zoodanig is de Protestantsche overeenstemming.

Is dan de godgeleerde wetenschap eene der *levensfunctiën van de gemeente*, waar blijft dan het regt tot vrij onderzoek? Hoe kan daar iedereen zich geregtigd achten om godgeleerde wetenschap te verkondigen, hetgeen hij voor waarheid houdt den naam te geven van godgeleerde wetenschap, en als zoodanig aan de gemeente op te dringen? Ja, hoe durft hij, op grond, dat de godgeleerde wetenschap, eene der levens-functiën van de gemeente is, vorderen, dat men hem in zijnen gang niet store, al mogt die waggelende en onzekere gang eene groote stoornis in de gemeente veroorzaken? Zoo iets schrijft een predikant van de hervormde gemeente

[1]) Dl. XXXVIII, bl. 272.

te Amsterdam ter verdediging van *het recht der Kerk en van het vrije onderzoek.*

O hervormde gemeente van Amsterdam, hoezeer zijt gij te beklagen, dat gij overgeleverd zijt aan zoodanige leidslieden, die, zelf den weg niet wetende, u en zich ten verderve voeren. Wij mogen hier wel de woorden van den goddelijken Leermeester aanhalen: „het zijn „blinden, en leidslieden van blinden. En als de blinde „den blinde leidt, vallen zij beiden in den kuil." Is het gezag der Katholieke Kerk niet verre te verkiezen boven zulk een aangematigd gezag? Zij willen voorlichten; maar het licht, dat zij u bieden, is dat soort van licht, waarvan Christus zeide: „*indien dan „het licht, dat in u is, duisternis is, hoe groot zal dan de „duisternis zelve wezen* (Matth. VI, 23.)?" Zij willen u leiden op den weg der waarheid, en zoeken dien weg nog te vergeefs, *meenen* slechts, dien gevonden te hebben. Zij willen u versterken in uw allerheiligst geloof, en zij hebben geen geloof, maar eene zeer onzekere dusgenaamde wetenschap. Zij hebben inderdaad wel reden, om te prediken: „*de heilige verpligting om andersdenkenden niet den mond te snoeren*" en „*ze niet te verwijderen uit het kerkgenootschap.*" Zij rekenen op den natuurlijken eerbied voor het gezag, dien God in 's menschen hart geplant heeft; hoe zoude men anders zoo onbeschaamd van u kunnen vorderen: „om eigen overtuiging" [dat is namelijk de uwe, waardoor gij hen veroordeelt] „te „beproeven, omdat die overtuiging niet vast staat en „bij iederen wind van leering wordt bewogen."?

Is het inderdaad zoo ver met u gekomen, Amsterdamsche hervormde gemeente; *hebt gij geen vaste overtuiging meer*, en *wordt gij bij iederen wind van leering bewogen?* En dan zal de *godgeleerde wetenschap* eene uwer

levens-functiën zijn, wier gang men niet mag storen!

Hoe zeer wenschen wij u eene vaste overtuiging toe; maar wees verzekerd: noch uwe hervormde kerk, noch uwe godgeleerde wetenschap, noch hetgeen uw predikant in het licht stelt, is in staat, u die te geven.

BRIEVEN VAN PAUSELIJKE ZOUAVEN.

Met genoegen zien wij, dat de brieven, door Pauselijke Zouaven geschreven aan hunne ouders, bloedverwanten en vrienden, door meerdere tijdschriften worden openbaar gemaakt.

De Zouaven toch verdedigen wel op de eerste plaats de wereldlijke soevereiniteit van onzen H. Vader, den Paus; maar hiermeê strijden zij ook voor onze eigene onafhankelijkheid, voor ons eigen regt, ons eigen welvaren en onze eigene vrijheid; in Italië offeren zij zich op voor Nederland; daarom zijn zij dierbaar aan al de Katholieken, en stellen wij allen, even als hun naauwste betrekkingen, een levendig belang in de bijzonderheden van hun krijgsmansleven, in hunne ontmoetingen, hunne gewaarwordingen, in hetgeen zij ondervinden op hunne togten tegen de Piëmontesche rooverbenden. Wat zij ons beschrijven van de H. Stad, van de S^{t}. Pieter en de viering der hooge kerkelijke feesten, is zekerlijk met meer naauwkeurigheid te lezen in vele reisverhalen; maar dit gebrek wordt rijkelijk vergoed door iets anders: vele Zouaven zijn afkomstig van een landelijk dorp, en kennen van de groote wereld niet anders dan de naastbijzijnde stad; nu, op eens overgeplaatst in de groote wereldstad Rome, schieten zij, gelijk zich begrijpen laat, in eene bewondering, die zij niet in woorden weten uit te drukken; maar wat zij zeggen, is zóó vol van gevoel, zóó natuurlijk, zóó eenvoudig, zóó beminnelijk, dat menigeen met ons eene schitterende maar

koude beschrijving er voor laat varen. Om aanstonds een voorbeeld te geven:

„*Velletri*, 18 *Maart* 1866.

„In Rome is zeer veel te zien, en hoeveel kerken, dat weet ik zelf niet; maar de eene is hier nog al mooijer als de andere, voornamelijk de St. Petrus-kerk. De Paulus-kerk, de kerk van Onze-Lieve-Vrouwe en meer andere groote kerken zijn hier allerprachtigst. In de St. Petrus-kerk zijn 72 pilaren en een vloer, welke zoo zeer glimt of het kristal is; men ziet hier ook anders niet als marmer en schoone schilderstukken; ook in de Paulus-kerk, waar al de Pausen in uitgebeeld staan, van den H. Petrus af tot aan Pius IX toe; er zijn er nog enkele uit, maar die worden er nu ook uitgeschilderd. In de St. Petrus-kerk heb ik den Paus gezien met al zijn Kardinalen en ook zijn Edelwacht; mijn gemoed schoot vol, toen ik daar Zijn Heiligheid zag bidden voor het altaar van de H. Moeder Gods en voor het graf van den H. Petrus; met een glimlach op het gelaat liep Hij dat groote gebouw door, allen zegenende. Wij zijn ook allen bij Zijne Heiligheid op het Vaticaan geweest; daar hebben wij zijn zegen ontvangen en ook een zilveren medalje, waarop aan den eenen kant de H. Moeder Gods staat uitgebeeld, en aan den anderen kant Latijn; de Paus vroeg, of wij van Holland kwamen; want de Franschen krijgen geen zilveren medalje, maar een koperen.

Als deze jongeling in Holland terugkeert, is hij, wat men ook over zijne nationaliteits-regten moge beslissen, meer Hollander dan ooit te voren.

„Daags daarna zijn wij ook boven op de St. Petrus-kerk geweest; het gelijkt daar wel een geheel dorp, van al de koepels en gebouwen, die daar boven op staan; er staat ook nog een fontein boven op, waar ik ook nog uit gedronken heb Toen zijn wij door eene deur naar binnen in de kerk gegaan, rondom den grooten koepel; de menschen, die daar toen onder liepen, schenen wel kleine kinderen te zijn: zóó hoog stonden wij toen reeds. Vervolgens zijn wij ééns zoo hoog gegaan, namelijk boven in den bal, die onder het kruis staat; daar kan zeventien man in, en als men hem van onderen ziet, zou men zeggen: men kan hem gemakkelijk in zijne beide handen houden; maar om daar ook naar toe te komen, moet men ongeveer duizend trappen klimmen. Dan kan men de geheele stad overzien en de om-

liggende landerijen, welke hier ook zóó wonder mooi zijn, dat het een lust is om te zien; al de boomen zijn hier reeds groen; het koren, voornamelijk de tarwe staat hier wonder mooi; ook zijn hier nog al veel koeijen, welke er heel best uitzien; ze zijn over het algemeen niet groot, maar hebben wonder groote horens. Ik kan alles, wat ik hier al gezien heb, onmogelijk schrijven, maar ten slotte wil ik ook iets van de reis vertellen."

Hoe allernatuurlijkst is deze volgorde! aanstonds begint hij met datgene, wat den meesten indruk op hem gemaakt heeft: Rome, zijne audiëntie bij den H. Vader, de S^{t}. Pieter, en eerst later gaat hij vertellen, hoe hij in Rome gekomen is. [1]) Hoe gunstig vertoont zich die jongeling in geheel zijn schrijven! welk een open en ontvankelijk gemoed, welk eene beminnelijke eenvoudigheid, welk eene opmerkzaamheid, welk eene levendigheid en schilderachtigheid van uitdrukking! Hoe gaarne verbeelden we ons dien boerenknaap, als hij, in de grootste verlegenheid, van den Paus een medalje ontvangt, maar toch met zijn schalksche oogen opmerkt, dat aan den Franschman, die naast hem staat, een koperen medalje gegeven wordt, en dat de zijne van zilver is.

Met welk doel hij naar Rome gegaan is, zien we uit een brief, dien hij vóór zijn vertrek aan iemand van zijne familie schreef:

„Met vreugde meld ik u, dat ik eerstdaags op reis ga naar de heilige Stad, om de eer te hebben, in het Pauselijk leger aange-

[1]) Onwillekeurig dachten wij hierbij aan den Rotterdamschen predikant D^{s} Chantepie de la Saussaye. D^{r}. A. Pierson had de godheid van Christus aangevallen, en betrekkelijk D^{s}. Chantepie gezegd: „kritiek en humor zijn u tegen de borst. Gij zijt, in weerwil van „uwe Fransche afkomst, echt Hollandsch: deftig van godsdienst. Gij „hebt wel iets plegtigs over u." Hoe gaat D^{s}. Chantepie hiertegen te werk? In zijn vlugschrift *De strijd der gemeente* antwoordt hij *eerst* op hetgeen zijn persoon betreft, op die hatelijke aantijgingen, dat hij geen liefde zou hebben voor humor, dat hij echt Hollandsch zou zijn; en *daarna* zegt hij een en ander over Christus en Christendom. — *Wat het zwaarste is, moet natuurlijk ook het zwaarste wegen.*

nomen te worden als Zouaaf, en voor de H. Kerk mijn bloed en leven te wagen. Ik ga met goedvinden van mijne ouders, en hoop, dat ik, met God beginnende, ook met God moge eindigen, en er mijne zaligheid mede bewerken. Ik hoop, dat gij mij in uwe gebeden niet zult vergeten."

Spreekt uit die weinige, los terneer-geschreven regels niet al wat groot en edel is?

Vooral onder dit opzigt, verhevenheid van gevoel, zijn de Zouaven- brieven belangrijk. Zoo durven we van den volgenden brief, door een ander Pauselijk Zouaaf geschreven, gerustelijk zeggen, dat het jammer zou zijn, als hij in een dorp was verscholen gebleven, en niet in een ruimeren kring bekend werd.

„*Velletri*, 10 *Maart* 1866.

„Wij kunnen u niet zeggen, wat wij gevoelden op het oogenblik, dat wij voor de eerste maal het heilig Rome binnengingen, en ons gekleed zagen met de kleeding der Pauselijke Zouaven, en de vijanden van zijne Heiligheid reeds van verre met onze wapenen mogten bedreigen. Hoe zouden wij u den indruk kunnen beschrijven, dien de tegenwoordigheid van den H. Vader op ons heeft gemaakt? Wat rekenen wij ons gelukkig, dat wij onder zoovele millioenen Christenen, die dagelijks naar Rome verzuchten, zijn waardig bevonden om den plaatsvervanger van Jesus Christus met eigen oogen te kunnen aanschouwen, en zijn zegen voor ons en voor onze dierbare ouders en bloedverwanten te mogen ontvangen! Voorzeker wij hopen God dankbaar te zijn voor dat onschatbaar geluk, en als soldaten van den Paus en van de Kerk zijn wij uit geheel ons hart bereid, om, naar het voorbeeld van zoovele dapperen, die ons zijn voorgegaan, ons bloed en ons leven voor eene zoo groote en heilige zaak ten beste te geven. In volle regtzinnigheid gesproken, wij branden van verlangen om de vijanden van den Apostolischen stoel eens van nabij onder de oogen te hebben, ten einde hun eens te toonen, waartoe Hollanders en Schipluidenaars voor God en Pius IX in staat zijn. Dan, wij zullen met geduld afwachten, totdat het God zal behagen, ons naar het slagveld te roepen, en ons intusschen zoo goed mogelijk trachten voor te bereiden tot dien grooten dag. Ja, wij willen ons dikwijls voor den

troon van God en zijne H. Moeder nederwerpen, ten einde ons geheel en al aan Gods beschikkingen over te geven; en, wij herhalen het, is ons bloed noodig voor de overwinning, dan willen wij het gaarne en uit geheel ons hart ten offer brengen. Maar wij kunnen ons moeijelijk verbeelden, dat God ons eene zoo groote eer en zoo groot voorregt zoude waardig keuren; wij zullen er echter om bidden, ons door de beoefening der deugden Gods liefde meer en meer trachten waardig te maken, en ons dagelijks voor de opdragt van ons leven voorbereiden."

Wie kan zulk een brief in eens uitlezen? wie gevoelt niet meermalen zijn oog verduisterd door opwellende tranen? Ja, in dien jongeling is alles groot, edel en verheven: zijn eerbied voor Christus' Stedehouder, zijn ridderlijke moed, zijn echt Hollandsch hart, zijn bereidvaardigheid, zijn verlangen om bloed en leven voor de heilige zaak op te offeren, zijn gevoel van onwaardigheid om martelaar te worden, zijn gebed om die gunst van God te verkrijgen. Al die verhevene gevoelens zijn zoo hoog mogelijk opgevoerd, en toch zonder eenige overspanning. Hoe snel en toch hoe geleidelijk stroomt het eene gevoel in het andere over!

En de uitdrukking, is deze niet waardig, niet somtijds onverbeterlijk? Loopen de volzinnen niet even gemakkelijk als de ontstrooming van het gevoel?

Maar wie is de schrijver van dien overschoonen brief? Niemand zal het bijna kunnen gelooven, maar het is de waarheid, en we kunnen het niet langer verzwijgen: de schrijver van dezen brief was voor weinige maanden niet meer dan een gewone boerenknecht.

Nu zegge men nog, dat het geloof, dat de Kerk, dat de Paus aan de beschaving vijandig is.

De brief, die nu volgt, vereenigt vele verdiensten: hij geeft frissche beschrijvingen, is rijk aan teeder en hoog verheven gevoel, en verhaalt bovendien menige treffende bijzonderheid.

Wij, die den schrijver niet kennen dan uit dezen en nog een anderen brief, hebben den grootsten eerbied voor hem opgevat. Verbeeld u een jongeling, die vader en moeder, broeders en zusters heeft, die met geheel zijne ziel aan het ouderlijk huis gehecht is, en toch naar Rome gaat met brandend verlangen om den marteldood te sterven. Is het dan, daar hij van twee kanten getrokken wordt, onrustig in zijn gemoed? Neen; ouderliefde en liefde tot God, die toch eigenlijk nooit tegen elkander strijden, vereenigen zich in onzen Zouaaf zoo naauw mogelijk; want waarom scheurt hij zich van zijne dierbaarste betrekkingen los? Hij zelf zegt het ons aan het einde van zijn brief: hij is naar Rome gegaan, hij verlangt naar den marteldood, om Gods zegen af te trekken over zijne dierbare familie.

Eerbied voor dien heiligen jongeling dwingt ons, zijn brief, die in een ander tijdschrift met veel weglating is medegedeeld, hier nog eens en, zoover de bescheidenheid het toelaat, geheel over te nemen. Vooral de beschrijving van zijne audiëntie bij den H. Vader, en de ontboezeming, die daarop volgt, alsmede de herhaalde uitstorting van zijne hartelijke liefde voor vader en moeder is verrukkelijk schoon, en moet, dunkt ons, iedereen voor den jongeling innemen:

Velletri, 18 *Februarij* 1866.

Geliefde Ouders, Broeders en Zusters!

„Met het grootste genoegen ontving ik uwe letteren van den 1sten Februarij door bemiddeling van een nieuw Zouaaf, die ze mij den 13n ter hand stelde. Ik was juist dien dag, met verlof van mijn kaptein, naar Rome vertrokken, niet om het Carnaval, hetwelk daar zeer schoon is, maar om den H. Vader een bezoek te brengen; want hiervoor had ik de eerste maal geen tijd, daar ik op dien dag, den 1sten Februarij, hals over hoofd naar Velletri moest vertrekken, om plaats te maken voor andere Zouaven, die op de komst waren.

Toen ik alhier Donderdag, 1 Februarij, 's avonds ten half zeven aankwam, stond het geheele korps Zouaven reeds met ongeduld op ons te wachten; zij trokken ons letterlijk de waggons uit, wij omhelsden elkander als broeders, schoon wij elkander niet kenden; zij ontlastten ons van geweer en ransel; ik weende van blijdschap, en hunne vreugde kende geen palen; allen waren uitgelaten van aandoening, dat zij weer nieuwe krijgsmakkers gevonden hadden, die met hen moeite, warmte, arbeid, enz. zouden deelen, en even als zij, uit liefde voor het geloof, bloed en jongelingsleven opofferen, neen, niet om wereldsche opzigten, maar alleen met het vooruitzigt op den Hemel, voor Jesus, voor Maria, onze lieve Moeder, voor Pius IX.

Het was hier dadelijk klimmen en klauteren, daar deze stad Velletri op een berg gebouwd is; het is hier niet zindelijk, en wil men, zooals het een Pauselijk Zouaaf past, een weinig helder voor den dag komen, dan moet men tweemaal per dag schoone slopkousen aandoen. Wat mijne kleeding aangaat, deze kunt gij op bijgaand plaatje zien: zij is eenvoudig maar net; elke Zouaaf is er trotsch op, die montering te mogen dragen.

Wat onze dagelijksche bezigheden betreft, ik zal ze u in het kort mededeelen: des morgens om half zes is het réveille; den moet men spoedig opstaan en water halen in zijn soepketel om te wasschen, want na een half uur komt de Zouaven-kok met koffij, die men uit zijn soepketel moet drinken; de koffij is zeer goed en met suiker, beter dan in Holland. Ten half zeven ure klinkt het trompetgeschal voor de exercitie, en moeten wij een half uur over bergen en dalen gaan om het exercitieveld te bereiken; ten zeven ure vangt dit vermoeijende grapje aan, dat tot negen ure duurt; daarna spoeden wij ons naar de kazerne, waar wij een goed versterkende en lekker smakende soep gereed vinden met een heerlijk kommiesbrood; dan kan men poetsen etc, wanneer men geen corvée-toer heeft. Ten half een is het weder exercitie tot drie uur. (Na de koffij is het morgengebed, hetwelk door een aalmoezenier van den Paus, een priester, gebeden wordt). En daarna is het eten, dat alle middagen verschillend is, maar zeer goed en smakelijk: onder andere: rijst met vet en saucijsjes, ook wel aardappelen met bloemkool en saucijsjes, dan weer eens aardappelen met rapen en eene portie varkensvleesch, etc; dus kunt gij zelf zien, dat het voedsel niets te wenschen overlaat: bovendien hebben wij dagelijks een heel kommies-

brood. Dan is het ongeveer vijf uur, en kan een ieder, indien hij geen corvée-toer heeft, naar verkiezing uitgaan; de een begeeft zich naar de kerk, de ander naar de bibliotheek, een derde gaat naar het koffijhuis der Zouaven, in hetwelk de grootste officier met den armsten Zouaaf zit te spreken; immers welk onderscheid is er tusschen hen en ons? Wij allen komen voor één doel. Ja, lieve ouders! niemand zal het willen gelooven, maar het is toch waar, dat alle hoofd-officieren even minzaam en vriendelijk zijn jegens den armsten Zouaaf als jegens hun gelijken: hier is in den volsten en besten zin des woords vrijheid, gelijkheid en broederschap. O! hoe aangenaam is het, als broeders zamen te leven! Om zeven uur 's avonds is het taptoe en ten half acht appèl: na dien tijd mag niemand de kazerne verlaten; na het appèl is het avondgebed, hetwelk door Mgr. Sacré in het Fransch geschiedt; doch daar wij allen op eene zaal Hollanders en Belgen zijn, zoo heeft onze luitenant gewild, dat dit in het Hollandsch zou geschieden door een onzer, en nu kan ik alle avonden voorbidden, hetwelk mij niet onaangenaam is.

Het wordt ons ten strengste aanbevolen, minstens met tweeën of drieën de kazerne te verlaten, om reden dat hier ook al een enkele brigand zwerft, en het Italiaansche volk nog al valsch in hun omgang is. Den Zondag nog vóórdat ik hier aankwam, was een Pauselijk kanonnier, die aan de gevangenis op schildwacht stond, verraderlijk met een dolk in het onderlijf gestoken; een tweede had een steek in den schouder ontvangen; gelukkig, hun jeugdig en sterk gestel zal hun leven behouden. Ongewapend mogen wij nooit de kazerne verlaten.

Des Zondags om half acht gaan wij met volle muziek naar de kerk, alleen met het geweer en de patroontasch op den rug. Onder de H. Mis speelt het muziek. Met den Confiteor, het eerste Evangelie, Offerande en Nuttiging staan wij porte-armes; doch plegtiger oogenblik dan de Consecratie weet ik niet te beschrijven: tijdens dezelve blazen de hoornblazers den grooten militairen marsch; wij moeten „presenteer het geweer" maken, met de regterknie op den grond vallen en met de regterhand aan onze kepi blijven, tot dat de Consecratie is afgeloopen. Na de H. Misofferande geschiedt de predikatie in het Fransch; doch onze ijverige Mgr. Sacré, die een Vlaming is, zorgt voor de zijnen en houdt des Zondags 's morgens om half twaalf eene predikatie in het Hollandsch. Na den middag

om vijf uur is het Vesper voor de Zouaven; dezen vervullen dan de plaats van zangers, misdienaars enz.; niet alleen de Zouaven, maar ook alle officieren vindt men er in de diepst eerbiedige houding; neen, geliefde ouders! een tweede leger als dat van de Zouaven bestaat er niet. De Congregatie van Maria-onbevlekt-ontvangen wordt alhier 's Zaturdags 's middags om vijf uur gehouden en dan is er meteen gelegenheid om te biechten; doch Mgr. Sacré kan het alleen niet meer af, en thans moet Pater Wilde, ook op bevel van Z. H., hem helpen; gisteren nog heb ik bij ZEW. gebiecht, en dezen morgen ten half zes ben ik weer tot de H. Communie geweest. Ieder Zouaaf kan elken Zondag te Communie gaan, gelijk de meesten ook doen. O! het is zulk een schoon gezigt, zoo 's morgens in de vroegte zooveel jongelieden met den grootsten eerbied en met tranen op de wangen Jesus' Vleesch en Bloed te zien nuttigen, en dan te bidden voor hunne ouders, broeders en zusters en luide op voor onzen H. Vader, Pius IX. Dus ziehier mijne dagelijksche bezigheden.

Om nu op 13 Februarij terug te komen: des morgens begaf ik mij met het spoor van half twaalf naar de heilige stad Rome. Na eerst het Corso eens afgewandeld te hebben, en een legio suikererwten, bloemruikers, enz. enz. op mijn hoofd ontvangen te hebben (het was de laatste dag van het carnaval), spoedde ik mij naar het Vatikaan, om den zegen van Z. H. onzen Paus-Koning te vragen. Eerst echter begaf ik mij naar de St. Pieter, om voor u allen en mij zelven den zegen des Hemels af te smeeken. Wie schetst de pracht en grootheid van deze onbeschrijfelijk schoone kerk? Neen, u alles op te noemen, wat het oog daar ontmoet, is onmogelijk; de pracht en kostbaarheid der marmers gaat het verstand te boven; o! marmeren beelden, zooals gij allen ze nog nooit gezien hebt en nimmer zien zult; alles wat het oog hier ontmoet, is goud en marmer. Het koperen beeld van den H. Petrus heb ik ook den voet gekust, en hetgeen in den prijs van mijne zuster Marie staat, is geen leugen: de teenen van den voet van dit beeld zijn geheel versleten van het kussen der geloovigen. Na het graf van den H. Petrus gezien te hebben, om hetwelk negentig gouden lampen dag en nacht branden (daar heb ik voor u allen en bijzonder voor u, mijne dierbare ouders gebeden), begaf ik mij naar het Vatikaan.

Onbeschrijfelijk is wederom de pracht, die hier allerwege het oog treft; alles: trappen, leuningen, muren, alles is van het schoonste

marmer. Na eenige honderde trappen opgeklommen te hebben, bevond ik mij in de kamer, waar de Stedehouder van Christus zijne Zouaven ontvangt; na eenige oogenblikken gewacht te hebben, kwamen er nog andere Zouaven, en eindelijk, welk eene ontroering! verscheen de groote Paus, de heilige Paus Pius IX met zijn engelachtig wezen; aanstonds wierpen wij ons op de knieën en wachtten aldus zijnen zegen af; maar alvorens ons dezen te geven, kwam hij persoonlijk bij ons, en gaf ons ieder eene medalje van Maria-onbevlekte-ontvangenis. O lieve Moeder, toen Z. H. mij dezelve overgaf, omklemde ik zijne heilige hand, en met de grootste aandoening kuste ik den ring, die aan zijn vinger schitterde. Daarna rigtte Z. H. tot ieder onzer in het bijzonder het woord, vroeg ons met nadruk, of wij tevreden waren en van waar wij kwamen, in duidelijk Fransch. Daarna vroeg een onzer aan Z. H. ook in het Fransch (wat ben ik blijde, dat ik alles goed kan verstaan!) den zegen voor ouders, broeders, zusters, weldoeners, vrienden enz., waarop Z. H. een kort gebed deed en met zijn gouden stem zeide: „ik zegen u, „brave, heilige jongelingen; met eerbied en hoogachting zie ik op u „neder; gij zijt een toonbeeld geworden voor God, voor de Engelen „en voor de menschen; ik zegen uwe brave ouders, uwe familie tot „in het derde geslacht, al uwe vrienden en weldoeners, voor wie gij „het ook verlangt, enz.: 's Hemels mildste zegen dale overvloedig „op hen neder." Groot, te groot was mijne aandoening en vreugde, die zich van mij meester maakte; ik wist niet meer, of ik op aarde of in den hemel was. Neen, nimmer zal die groote en allergelukkigste dag uit mijn geheugen gewischt worden, op mijn sterfbed zal het mij troosten; ja, lieve ouders, mogt gij eens het geluk hebben, te hooren, dat uw zoon Jan zijn bloed heeft vereenigd met het bloed der eerste martelaren, treurt dan niet over mij! want wat grooter eer kan mij te beurt vallen dan te sterven voor onzen lieven Jesus, voor de heilige godsdienst, voor Pius IX. O onvergetelijke 13e Februarij! Ik, arme Zouaaf, bevond mij tegenover den Stedehouder Gods, het zigtbaar Opperhoofd der Kerk! Ja waarlijk, de tranen barsten uit de oogen, wanneer men dezen hoogbejaarden grijsaard ziet, die met zulke groote tegenheden te kampen heeft, en immer met vast vertrouwen het oog op God gevestigd houdt. Hoe kalm, hoe jeugdig, hoe aanminnig is zijn opgeruimd wezen!

Toen ik mij nu weer naar de kazerne begaf, om de nieuw aangekomen Zouaven te zien, overreikte mij een van hen uwen brief.

O, welk eene vreugde overstelpte mijn hart bij het lezen! Ja, het is letterlijk waar: grootendeels heb ik het offer van mijne jeugd voor het welzijn van u, geliefde Vader, en ook van mijne teeder geliefde Moeder, Zusters en Broeders gebragt, en hoe ben ik verheugd, dat God mijn gebed verhoort! Ja, ik vertrouw het vast, gij allen zult voortdurend gezegend worden, en als ik dit hoor, zal ik ook gelukkig zijn; met groote liefde zal ik de hitte van den dag en de vermoeijenissen der marschen dragen, in de zoete hoop op eene gelukkige eeuwigheid, waar ik u allen eens hoop te ontmoeten.

Wat uwe raadgevingen aangaat, ik neem die gaarne ter harte, en zal ze stipt nakomen; neen, geen morgen begeef ik mij aan het werk, zonder voor u allen gebeden te hebben, en even als gij mij zegt, stel ik alle vertrouwen op de H. Maagd en Moeder Gods Maria, en zal dit immer blijven doen. Ja, zeer geliefde Vader, wiens handteekening ik vurig met eerbied kus, ik zal immer voor u blijven, wat ik als kind geweest ben; nogmaals zeg ik het u, en geef er u de verzekering van, dat ik niet naar Rome ben gegaan om een naam te verwerven, of met een ander wereldsch inzigt, neen, ik ben uit het ouderlijk huis gegaan, om den vervolgden Jesus, in den persoon van zijn Stedehouder hier op aarde, den onsterfelijken Pius IX te verdedigen, en mijn en uw eeuwig geluk te bevorderen. Zie, dáár- en dáárom alleen ben ik gegaan, en dagelijks zal ik mij dit doel voor oogen stellen, en het pad van ware deugd en reine godsvrucht bewandelen.

Wat het verdere betreft, ik ben gezond en zeer wel tevreden. Mijn luitenant heeft den bijnaam van „Engelbewaarder" om zijn zacht en goedig humeur; 't is een engel in menschen-gedaante: gij zult het zien aan zijn portret. Te Castelfidardo is hij wondervol gespaard gebleven; dáár, op die moordplek is hij door een Piëmontees met een bajonet onder in zijn lijf doorstoken, zóó dat de bajonet van achter aan het stuitbeen er weder uitkwam, en, o wonder! hij is weer even gezond en sterk als vroeger.

Een onzer dappere jongens, en uitmuntend Zouaaf, is aan de koorts bezweken. Het lijk werd door zes Zouaven gedragen; zijn kleederen, zijn sabel enz. waren kruiselings over de kist gelegd; achter de baar volgde onmiddelijk de luitenant-kolonel en al de hoofdofficieren des bataljons; daar achter zij die schieten moesten, en vervolgens al de Zouaven, en zoo, met het stafmuziek voorop, naar de kerk,

midden in het koor. Nadat de H. Mis tot rust voor zijne ziel gelezen was, en de gebruikelijke gebeden gedaan waren, nam de kolonel de wijwaterskwast, en zegende het lijk, met tranen in zijne oogen; vervolgens zegenden al de officieren en daarna al de Zouaven het lijk; toen werden de gebruikelijke schoten gelost en het lijk in de aarde neergelaten; en de kommanderende officier, wie zou het gelooven? barstte in tranen los. Zóó is het leven, zóó het sterven der Zouaven; hoe vindt gij het?

Nu moet ik eindigen; zijt dus, lieve ouders! van ganscher harte gegroet; groet al mijne bekenden en vrienden; het is mij onmogelijk, hen allen bij naam te noemen, maar groet vooral enz.

Gelukkige ouders, die zulk een zoon hebben! Gelukkig wij allen, Katholieken, die zeggen kunnen: „Ziedaar „wat ons geloof in de harten uitwerkt!" Hier zien we geen gewone deugd, niet slechts riddertrouw en ridderlijke dapperheid, maar de martelaren der eerste kerk herrijzen voor ons oog. De H. Ignatius, martelaar, schreef aan de geloovigen van Tralles: „ik verlang wel te lij„den, maar ik weet niet, of ik het waardig ben. Bidt „voor mij, wijl ik die liefdedienst van u bij den barm„hartigen God noodig heb, opdat ik waardig bevonden „worde, het lot te verkrijgen, dat mij te wachten staat." Spreken de twee laatste Zouaven anders? Verlangen zij ook niet naar den marteldood, en achten ook zij zich niet zulk een voorregt onwaardig? Met vreugde herhalen we het woord, dat Pius IX tot de Hollandsche Zouaven sprak: „waarde jongelingen, met eerbied en bewon„dering zie ik op u neder!"

Aan een anderen brief ontleenen we de volgende bijzonderheden, en wel vooreerst:

EENE PATROUILLE TEGEN DE ROOVERS.

„*Velletri*, 4 *April* 1866.

Op zekeren Zaturdag-avond ons allen aangekleed en wel op het

stroo nedergevleid hebbende, werden wij tegen middernacht eensklaps gewekt; wij moesten uittrekken, ten einde een roover-hoofdman gevangen te nemen, die, zooals men zeide, zijn intrek in een boerenstulp genomen had. Met vreugde begaven wij ons op weg, en kwamen tegen drie uur na middernacht bij de boerenwoning aan. In een oogwenk was de hut omsingeld, en wij stonden met de snaphaan overgehaald. Ik bevond mij met geladen geweer tegenover eene kleine deur, om den eersten vlugteling den besten omver te blazen, maar tot onze groote spijt, toen de anderen de hut waren binnengedrongen, vonden zij den hoofdman der roovers niet: deze had de hut om half drie uur verlaten. Den boer, die den roover intrek in zijne woning gegeven had, sloegen wij in boeijen, en hem medevoerende, trokken wij mismoedig verder; geen huis, geen stulp werd ongemoeid gelaten; dan wij vonden niets. Eindelijk (het was reeds bij twaalf uur des Zondags, en wij hadden alzoo reeds twaalf uur gemarcheerd) ontmoetten wij een roover: zoodra hij ons bespeurde (wij waren twintig in getal), wierp hij zijn wapens weg en koos het hazenpad. De brigadier, die bij ons was, riep ons toe, van niet te schieten, wijl wij ons als Christelijke soldaten gedragen moesten, en het leven van een mensch, wie het ook zij, zoolang mogelijk sparen; dan eensklaps verdween de roover in een boschje, en daar klonk het woord van onzen sergeant: „vuur!" Onmiddelijk flikkerden onze geweren, en de kogels vlogen in de rigting, waar de roover verdwenen was; doch door de menigte boomen en struiken trof geen enkel schot. De roover vlugt voort; eindelijk zien wij hem den berg opstijgen; „en avant! feu!" zoo klonk het; daar vuurden wij af, en onder een luid hoerrah! zagen wij den roover neêrstorten. Naderbij gekomen, bevonden wij, dat drie kogels in zijn hoofd waren gedrongen en één in zijn schouder, terwijl het buisje, dat hij over zijn arm droeg, van drie kogels doorboord was. Zonder priester of iets gaf hij den geest."

Men ziet, dat de Zouaven hunne exercitiën goed geleerd hebben, en dat hun Christelijk gevoel niet door krijgsmans-ruwheid is uitgedoofd.

BEVORDERING TOT KORPORAAL.

„Te midden van de krijgsverrigtingen op zekeren nacht onderweg zijnde en een oogenblik rust genietende, roept de kapitein mij tot zich, en zegt: „vriend, gij vertrekt morgen naar Velletri;

„daar zijn 65 rekruten voor de 7e compagnie, ik benoem u als hun „chef; voldoet gij aan uw pligt, dan zult gij beloond worden." Den volgenden dag vertrok ik naar Velletri, en begon daar mijn bestuur over de rekruten van de 7e compagnie. Bij den kolonel gekomen zijnde, ten einde de rekruten voor te stellen, werd ik door hem tot eersten soldaat benoemd, en kreeg ik een klein, rood galon op mijn Zouaven-buisje. Daarna bragt ik veertien dagen door, geheel alleen met 65 rekruten, over wie ik volle gezag had, en nu ben ik, zeker tot vreugde van u allen, op Goeden Vrijdag tot korporaal benoemd van de Pauselijke Zouaven. Welaan, geliefde Vader, Broeders en Zusters, thans vraag ik u allen af: zijt gij heden over mij tevreden? Naauwelijks zes maanden in dienst, waarvan ik ruim zes weken ziek geweest ben, daar prijken mijne armen met de dierbare galons van korporaal; daar is het mij vergund voor Pius, den dierbaren Pius, de galons in zijn moedig Zouaven-leger te dragen. Wijl men hier anders bijna geen korporaal wordt dan na verloop van twintig maanden, wordt het mij door vele Franschen misgund, terwijl alle Hollanders er over verheugd zijn. Thans ben ik korporaal van de 2e compagnie; deze ligt in Procedi, weder in de bergen, zoodat ik mij andermaal gereed moet houden voor togten tegen de roovers."

WITTE DONDERDAG IN ROME.

„ Op Witte Donderdag heb ik in de St. Pieters-kerk de benedictie bijgewoond van den H. Vader; zoo iets aanschouwt men nergens anders. Daar zag men de pracht en de vreemdelingen van alle landen; daar waren de gezanten van al de mogendheden der wereld vereenigd; daar bevonden zich de kardinalen, allen omgeven door eene menigte van bisschoppen, allen geschaard rondom Pius IX. Dan staat de Zouaaf nederig in zijn kostuum dit alles aan te staren; hij blijft van verre staan, terwijl de Zwitsersche lijfwacht en de garde-noble, allen Italiaansche edelen, den Paus omringen, namelijk de garde-noble, die in 1848 den Paus schandelijk verliet. Dan zegt het ware Zouaven-hart, terwijl hij Pius staat aan te staren: „neen, „beminde Vader, verlaten ook allen u, de Zouaven zal men eerst „met de voeten moeten vertreden, eer men u genaakt."

PAASCHDAG IN ROME.

„ Op Paaschdag heb ik in de St. Pieters-kerk de Mis bijgewoond, die door den Paus zelven gezongen werd; tranen schoten mij in de

oogen, toen zijne stem in het trotsche gebouw weerklonk, en hij het *Gloria in excelsis Deo* aanhief. Na de H. Mis verscheen Zijne Heiligheid op het balkon, en gaf, onder het kanongebulder en het muziek der Pauselijke troepen, den zegen aan de vier hoeken der wereld. Des avonds was de St. Pieters-kerk schitterend verlicht.

Den volgenden dag, dus tweeden Paaschdag, zijn wij met twintig Zouaven, allen Hollanders, naar den H. Vader gegaan; ik heb hem wederom mogen spreken; hij nam mijn hoofd in zijne handen, en zeide in het Fransch: „goede Hollander! O, ik bid den goe„den God alle dagen voor het goede Holland." Ik kuste zijne heilige handen, waarna ik een zilveren medalje van hem ontving. Denzelfden avond heb ik het wereldberoemde vuurwerk op het Pincio gezien, en den volgenden dag keerde ik naar Velletri terug, alwaar mij de blijde tijding werd medegedeeld, dat ik korporaal gepasseerd was."

Tegenwoordig, na het vertrek der Franschen, zijn de Zouaven gelegerd in al de grenssteden van den Kerkelijken staat; zie hier wat nu hun dagelijksch werk is.

Piperno, 1 *Mei* 1866.

Na den zegen van den H. Vader ontvangen te hebben, verlieten wij Rome, en spoorden naar Velletri, om daar te gaan leeren exerceren. Dit viel mij, als soldaat van zes jaren dienst, niet zwaar; enkele dagen waren mij voldoende om afgeëxerceerd te worden.

Van Velletri moest ik vertrekken naar Piperno, om daar bij mijne compagnie ingedeeld te worden; nog meerderen vertrokken met mij, meest allen Hollanders. Toen wij aankwamen, waren de weinige Hollanders, die zich hier reeds bevonden, zeer verblijd, dat zij zooveel landslieden zagen. Wij kunnen het zóó goed met elkander vinden, dat wij onder elkander eene sociëteit hebben opgerigt, en daarvoor hebben wij onderling eene kamer gehuurd, waar wij ons met zingen, declameren enz. te zamen vermaken.

Ons dagelijksch werk hier is patrouille-loopen, en dat is geen kinderwerk. 's Nachts om twee uur komt de sergeant aan ons bed, en binnen een paar minuten moeten wij klaar zijn: eerst krijgen wij een kom koffij met een stuk brood, en dan de bergen in. Wij marcheren soms een uur of acht, negen, over de bergen, en houden rust in een of ander klein en ellendig dorpje, waar niets te krijgen is, en dan weer naar huis. Thans maken wij ook wel eene

patrouille van vier à vijf dagen, en dan slapen wij 's nachts onder den blooten hemel op de bergen, en over dag marcheren wij. Roovers worden zelden gevangen; zoo men zegt, zijn zij zeer bang voor ons, en ontloopen ons, hetgeen hun gemakkelijk is, wijl zij beter den weg weten dan wij. Nogtans als wij ze eens ontmoeten, geloof mij, dat ze er niet gemakkelijk afkomen: ze zullen mij mijn schoenen en al wat ik versleten heb om hen na te jagen, wel dubbel betalen.

Zoo loopen de Zouaven nu reeds meer dan een half jaar lang op de roovers, zonder ze allen te kunnen vangen; maar wij zullen het hun toch nog wel eens op een goeden keer betaald zetten."

Dit zij voor dezen keer genoeg; maar spoedig zullen we nieuwe brieven mededeelen; die brieven, onder vele opzigten merkwaardig, zijn tevens de schoonste weêrlegging van de lasterlijke geruchten, die omtrent de Zouaven verspreid worden.

Dat klein getal jongelingen moet wel eene schoone figuur maken; anders zouden zij, die meermalen, zelfs door Protestanten, de bloem der jongelingschap van Nederland zijn genoemd, niet zoo gesmaad worden door de ongeloovige pers. Zoo ook moeten die jongelingen wel dapper zijn; anders zouden de roovers hen niet zoo ontwijken, en de revolutionnairen zich niet zoo beijveren om slecht volk en verraders onder hen te brengen. De revolutie, die over gansch Europa verspreid is, en geheele legers op de been kan brengen, vreest voor het kleine Zouaven-corps: — dit geeft ons de hoop, dat de Zouaven, met Gods hulp, nog veel zullen uitwerken.

VERSCHEIDENHEDEN.

„LEVEN VAN DEN GELUKZALIGEN PETRUS CANISIUS, VAN DE SOCIËTEIT VAN JESUS." [1])

Reeds eenige maanden geleden, had de schrijver van deze regels zich bij de Redactie verbonden om eene aanbeveling van dit werkje in dit maandschrift te plaatsen, en telkens, door omstandigheden, van zijn goeden wil onafhankelijk, werd hij verhinderd, het boek te lezen en, hier en daar althans, te vergelijken met het Fransche origineel; want het is uit het Fransch overgezet, eene omstandigheid, waarom toch? op den titel verzwegen, terwijl er geheel onnoodig vermeld wordt, dat de overzetting in het Hollandsch geschied is.

Inmiddels heeft het boek zijn weg gemaakt. Wij willen hopen, dat eene aanprijzing van onze zijde de verspreiding van deze levensbeschrijving nog bevorderen zal.

Die aanbeveling verdient het boek te regt. Reeds in Frankrijk had het de meest gunstige ontvangst. Waaraan was dit te danken? Wij zijn geneigd, zonder de veelzijdige verdiensten des arbeids van pater Séguin in de schaduw te willen plaatsen, dit vooral toe te schrijven aan de verhevene persoonlijkheid van een Canisius, die kort te voren door het zigtbaar Hoofd der Katholieke Kerk „gelukzalig" verklaard en ter vereering en ter navolging voorgesteld werd. Canisius, welk een man en welk een Gelukzalige! Wat schitterende plaats bezet hij in de geschiedenis der wereld, waar hij optreedt, stralend van intelligentie en wetenschap; in de geschiedenis der Kerk, aan wier verheffing en uitbreiding, vooral in Duitschland, hij arbeidde met een geloof en eene opoffering, welke hem den naam van apostel waardig maakten; in de geschiedenis der groote stichting van den H. Ignatius van Loyola, die hem onder zijne eerste kinderen telde en hem zijn kroon, zijne glorie noemen mag!

[1]) Door Pater E. Séguin, S. J. In 't hollandsch overgezet, vermeerderd en verbeterd. II Deelen. 's Gravenhage, bij T. C. B. Ten Hagen. 1865.

Canisius heeft daarbij voor ons, Nederlanders, de bijzondere aantrekkelijkheid, dat wij in hem een vaderlandschen hemelling bewonderen en vereeren. Hij toch werd geboren te Nijmegen, in het jaar 1521, hetzelfde jaar waarin de genade een H. Ignatius voortbragt. Hij begon zijne hoogere studiën te Keulen onder Nicolaas van Essche, van Oisterwijk in Noord-Brabant, een heilig en geleerd priester, en onder Jan van Bronkhorst van Nijmegen, die bekend geworden is door zijne wetenschap, maar ook door zijne Luthers-gezindheid. Van daar vertrok hij tot voltooijing zijner studiën naar Leuven en trad in het jaar 1543 in de toen slechts drie jaren bestaande Sociëteit van Jesus, welke Sociëteit in dien tijd reeds de glorie had, van door de wereld gehaat en vervolgd te worden. Zou welligt ook dit het edelmoedig hart, de groote ziel van Canisius tot de Jesuïeten-orde hebben aangetrokken? want hij was eenigen tijd in zijne keus, welke religieuse familie hij zou intreden, onbeslist. Dan hebben de Jesuïeten gedeeltelijk aan de hervormers en hun aanhang een Canisius te danken, gelijk zij, hunne blinde vervolgers begrijpen het niet, dikwerf juist door den haat der wereld tot de heerlijkste uitkomsten geraken. Zij groeijen boven elke vervolging uit. Twee jaar later werd Canisius priester, en ongeloofelijk is het, wat hij in de volgende veertig jaren, vooral in Duitschland, arbeidde en in het leven riep. Hij staat ter verdediging van de waarheid en van de regten der Kerk aan het hof van Karel V, op de kerkvergadering van Trente, op de rijksdagen van Petrikow, Regensburg en Augsburg, bij de beruchte zamenspraak te Worms, en was de man, die, begaafd met eene diepe geleerdheid, met eene omvattende eruditie, door het levend woord of met de pen of door het stichten van scholen en opvoedingshuizen, de dwalingen der XVIe eeuw hier verdreef en ginds binnen enger perken omschreef. Beroemd vooral is zijn *Katechismus*, welke in verschillende talen werd overgezet.

Bij dien reuzenarbeid voor het heil van anderen vergat hij zijne eigene volmaking niet. De XVIe eeuw is de eeuw des hoogmoeds en der zinnelijkheid. De uitverkorenen dier eeuw zijn vooral de helden der vernedering en versterving; onder hen schittert Canisius. Hij stierf den 21^{n} Dec. 1597 te Friburg, en Pius IX plaatste hem den 2^{n} Aug. 1864 onder het getal der gelukzaligen.

Het is geene gemakkelijke taak, het leven van een man als Canisius te beschrijven: wij zeggen, men moet daartoe eene roeping, zekere wijding ontvangen. Is pater Séguin geslaagd? Wij aarzelen geen oogenblik, toestemmend te antwoorden. Zijn boek heeft volstrekt niet

de bedoeling van een geleerden hagiographischen arbeid, maar heeft, bij de degelijke bewerking der levensgeschiedenis van den Gelukzalige, vooral eene ascetische strekking, en zal daarom voor allen eene aangename en nuttige lektuur wezen. Wat wij betreuren, vooral voor ons land, is, dat de schrijver gemeend heeft „ het beeld „van den zalige te moeten losmaken van de historische feiten van „dien tijd, . . . van het protestantisme der XVIe eeuw," als zijnde „voor onze tijdgenooten eene vrij onverschillige zaak," welke „ in „onze dagen minder belangstelling" inboezemt. Wij ontkennen dit ten sterkste, èn in het algemeen èn zeker voor ons vaderland, waaraan echter de schrijver minder gedacht zal hebben, de vertaler nuttig had kunnen denken. Het is volstrekt niet onbelangrijk, al zien wij ook „ de ketterij hoe langer hoe meer verbrokkelen en verlo„ren gaan in het rationalisme," bekend te zijn met de dwaling, waarvan ons modern rationalisme de logische consequentie is. Ook vinden we de uitspraak gewaagd, dat „ men in onze positieve eeuw „niet best begrijpt, hoe men in geestdrift heeft kunnen ontstoken „en tot hartstogt vervoerd worden door godgeleerde vraagstukken." Èn toen èn thans zijn en de godsdienstige waarheid en de godsdienstige dwaling de hoogste oorzaken, die eene goede of kwade geestdrift, edele of booze hartstogten in het leven roepen. Dat leert de ondervinding van elken dag, dat begrijpt men of kan men doen begrijpen. Daarbij, de groote mannen eener eeuw, en vooral die in heiligheid uitmuntten, moeten gezien worden in het licht der geschiedenis, waarin zij optreden. Zou de figuur van den grooten Canisius, zelfs in betrekking tot zijn innigste ziele-leven, minder zijn uitgekomen, als men tegenover hem het karakter van de geloof- en zedenmoordende hervorming had geschilderd? Niet door „ den „omtrek der schilderij te beperken" treedt eene hoofdfiguur op den voorgrond, maar door haar in volle licht te plaatsen en krachtig door de schaduw te verhoogen. Zóó eenvoudig is overigens het plan van den schrijver niet, dat hij voor beschouwingen, als wij op het oog hebben, geene plaats had kunnen inruimen; althans, als het boek nog vertaald moest worden, dan vroegen we aan den vertaler, liever nog aan zijn „nalezer," die op historiesch en hagiographiesch gebied bijzonder goed te huis is, wat de schrijver ons onthouden heeft.

Den vertaler meenen wij te herkennen. Zijn arbeid is zeer verdienstelijk, en ongetwijfeld in de overzetting van dit boek veel beter dan andere vertalingen, door dezelfde hand, als wij ons niet ver-

gissen, geleverd. Zou de overzetter als een blijk onzer belangstelling wel den raad willen aanvaarden, van niet *te veel* te vertalen, en niet *te spoedig* te arbeiden? Bij bedaard overleg heeft hij gaven genoeg om goede vertalingen te leveren, en ons eene lijst van „verbeteringen" te sparen, die voor boeken geene opluistering zijn.

De Hollandsche uitgave verdient boven de Fransche verre de voorkeur. Zij is vermeerderd en verbeterd, „ vooral daar waar feiten „uit de geschiedenis van de geboortestad of het vaderland van Ca„nisius minder juist of al te beknopt waren voorgesteld." Geen wonder: de Franschen zijn niet sterk in de geschiedenis van ons vaderland, onder welk opzigt ook. Wat daarbij aan de Hollandsche uitgave eene geheel bijzondere waarde geeft, is, dat zij door een geleerden Jesuïet, dien wij boven reeds aanduidden, vermeerderd werd met de „stamlijst van de familie Canis en de daaraan verwante „geslachten" en met een uittreksel uit de studentenrol der beroemde universiteit van Leuven, welke de eer heeft, Canisius onder hare zonen te noemen. Jammer, dat een brief van Canisius met facsimile van zijne onderteekening, welke later aan den boekhandelaar C. L. van Langenhuysen voor de bij hem verschenen *Levensschets* van den gelukzalige is afgestaan, ook niet in dit werk is kunnen worden opgenomen.

Wij behoeven niet te zeggen, dat wij de lezing en verspreiding van deze schoone en nuttige levensbeschrijving van Canisius dringend aanbevelen. Moge hij meer gekend en meer nagevolgd worden, vooral in onze dagen, de Gelukzalige, die, bij de beoefening der heldhaftigste deugden, gelijk Louis Veuillot zegt, [1]) „tot die man„nen van verhevene verloochening wilde behooren, die alleen ten dienst „van het oude geloof alles toewijden wat het hart aan moed bevatten, „wat de geest aan kennis, wat de ziel aan deugden bezitten kan."

[1]) Men leze het heerlijk hoofdstuk „ Pierre Canisius" uit de *Pélerinages de Suisse* van Louis Veuillot, waarvan de voorganger van onzen uitgever eene vertaling leverde in zijne *Leesbibliotheek voor Christelijke huisgezinnen*, welke alle aanbeveling verdient.

ONZIN.

Er verschijnt elke maand een boekje, ellendig van vorm en inhoud: *Stemmen voor waarheid en vrede* (?!); nog wel, een „Evan-„gelisch tijdschrift voor de Protestantsche kerken" (sic), eene nieuwe „serie van de Boekzaal" zaliger gedachtenis, onder redactie van zekeren L. Tinholt. 't Is ongeloofelijk, hoeveel waanwijsheid, hoeveel onzin, hoeveel kwaadaardigheid in dat arm orthodox tijdschriftje maandelijks te lezen staat. Wij doorbladeren het, omdat het wordt rondgezonden door de leesinrigting waarvan wij lid zijn.

Het April-nummer levert echter zulke curiosa, dat we ons niet onthouden kunnen, daarvan melding te maken, onder de bepaalde belofte, dat wij, voor ons, nooit meer over het tijdschrift zullen spreken, al blijven de namen van Prof. Doedes, en Prof. van Oosterzee, Hoogl^{s}. te Utrecht, van D^{r}. Astro, Cohen Stuart, Theesing, predikanten te Rotterdam, enz. op den omslag vermeld, als „tot de medewerking van dit tijdschrift voorloopig [het is de derde jaargang!] bereid."

Wij noteren met spoed, want gelukkig het boekje neemt niet lang plaats in op onze schrijftafel. Na wat magtelooze uitvallen tegen de mannen der moderne rigting, die, wij moeten het bekennen, het den orthodoxen ver afwinnen in gevolgelijk denken en handelen, volgt er in het tijdschrift gewoonlijk, zooals in het genoemde nummer, een rubriek „mededeelingen," die we in den regel het eerst lezen, om ons wat vrolijker te stemmen, daar zij overloopen van onnoozelheden, bêtises, vooral op rekening van of in betrekking tot ons, Katholieken. Men hoore, en beoordeele daarna die „Stem-„men van waarheid (!!) en vrede (!!!)."

Het Protestantisme, vooral de evangelisering der Katholieken, slaagt aan den vasten wal slecht, dat is wereldbekend. Van daar welligt, dat zij vlugt op....? „*op een schip voor de inwendige „zending*." Ziehier de historie, naar dat Evangeliesch tijdschrift. „Even „als de uitwendige, zoo heeft ook de inwendige zending hare sche-„pen, ... als drijvende kerken voor de zeelieden. Zulk een schip der „Innere Mission is sedert den herfst des vorigen jaars ook het En-

„gelsch fregat Thisbe, in de haven van Cardiff, de belangrijkste ha-„ven in de geheele wereld voor den kolenhandel... waar somwijlen „twee honderd schepen uit alle landen der aarde te gelijk bevracht „worden;" op die drijvende kerk logeert een dominé, die „Fransch, „Engelsch, Hoogduitsch, Nieuw-Grieksch en ook eenigzins het „Italiaansch magtig is." Die mensch, welke aan wal geen werk vindt, want 't is bekend, dat in Engeland de overgroote meerderheid der Protestansche bevolking nooit in de kerk komt, gaat in de week „ van schip tot schip, verspreidt Bijbels, Nieuwe Testa-„menten en traktaten en noodigt tot de godsdienstoefeningen op den „Zondag." En het resultaat? De *Stemmen voor waarheid* (!) getuigen het, dat het dagboek van dien predikant bevat „treffende be-„wijzen van de ontvangbaarheid der ruwe zeelieden, *in het bijzon-„der* [wij onderschrappen] *der tot de Roomsch-Katholieke en Grieksche „kerk* behoorende, voor de blijde boodschap van het hun dikwijls „ten volle onbekende, maar hen dan ook met des te geweldiger kracht „aangrijpende Evangelie."

Wij zijn in geene stemming om dat prachtig Hollandsch te doen opmerken; maar, eilieve, wie gelooft aan een orthodoxen janmaat, of aan een Roomschen matroos die Gereformeerd wordt? zeker niet degenen welke het leven en de geaardheid van matrozen leerden kennen. Een matroos met een psalm-boek of een tractaatje! men zal hem vragen, om lid te worden van het *afschaffings*-genootschap! Risum teneatis... Een matroos leeft zonder God of godsdienst, of zijn bewegelijk gemoed, zijne opene ziel vindt alleen in de Katholieke Kerk, die hem de waarheid ook aanschouwen en gevoelen doet, rust en voldoening, bovenal opwekking, en kracht tot beheersching en overwinning zijner bruischende hartstogten.

Hier volge iets anders. „*Invloed der Roomsch-katholieke geestelijkheid „op letterkundig gebied.*" Het is bekend, dat Napoleon de dagbladpers onder de knie houdt. Zou dat wel zijne dwaasheid wezen? Ons Evangeliesch tijdschrift schijnt dat ook minder af te keuren; het beschuldigt, en te regt, zelfs de dagbladpers voor een gedeelte, te zijn het orgaan van het „ ongeloof onder zijne buitensporigste en af-„schuwelijkste vormen." Maar wat vreeselijk is, dat „schrijvers en „uitgevers aldaar" [in Frankrijk, en gelukkig ook elders] „de „Roomsch-Katholieke geestelijkheid naar de oogen hebben te zien. „Dikwijls blijft een manuscript bij den auteur berusten, wegens gebrek

„aan een moedig uitgever... Het is vernederend, welbekende schrijvers „aan de voeten te zien nederbuigen van lieden, die het Roomsche „purper dragen". Zie toe, mijnheer Tinholt! mannen, die het Roomsche purper dragen, hebben regt, om fatsoenlijk besproken te worden. Ter zake. De Roomsch-katholieke geestelijkheid en vooral de „lieden, die het Roomsche purper dragen," gelooven, dat zij de bezitters, de verdedigers der Christelijke waarheid zijn. Is het dan te verwonderen, dat zij protesteren, als schrijvers en uitgevers die waarheid aanranden, verminken of loochenen: dat zij, zoo mogelijk, de uitgaven hunner gedrogtelijke werken tegenhouden, dat zij de lezing daarvan verbieden? En is er iets vernederend in voor schrijvers of lezers, als zij gehoorzamen aan hen, die zij erkennen, als hunne voorgangers, als hunne leeraars, die van God de zending en de magt ontvingen, om allen te onderwijzen. Zou men liever willen, dat het Katholieke episkopaat insluimerde, bij de voortwoekering van het „ongeloof onder zijne buitensporigste en afschuwelijkste „vormen?"

Wat den in het Evangeliesch tijdschrift besproken Dictionnaire aangaat, ondanks de aangebragte „verzachtende uitdrukkingen," is hij een onding, die niet allen door een man, met het Roomsche purper bekleed, maar door iedereen zal verworpen worden, die nog waarde hecht aan historische waarheid.

Had het orthodoxisme maar een Index! Het ongeloof der moderne rigting, waaraan wij, Katholieken, volstrekt geen sympathie of voorkeur geven, zou onder zijne aanhangers niet zulk een toenemenden afval te betreuren hebben. Zal het orthodoxisme ook in onzen tijd niet leeren? Gevoelt het zich niet onmagtig tegenover de buitensporigheden der moderne theologen? Het moet schreeuwen, „leve de „vrijheid!" en vergaat. Kende het slechts gezag en orde, het werd Katholiek, en leefde.

Nog een factum. Volgens dat Evangeliesch tijdschrift bestaat er in Mexico *„behoefte aan eene godsdienstige hervorming"* Wij schrijven letterlijk af: „ Ook in dat land [Mexico] openbaart zich de „behoefte aan hervorming in het godsdienstige, en wel, wat zeer „merkwaardig is, meer nog onder de geestelijken dan onder leeken. „Het hoofd dezer beweging is de priester Gomez, die reeds om des „Evangelies wil [och, arme!] banden en gevangenschap heeft verduurd!... „volgens het Amerikaansch tijdschrift *Revival* nemen minstens „honderd priesters aan deze zuiver godsdienstige beweging deel, terwijl

„vijf honderd anderen daarin belangstellen en haar een goeden uit-„slag wenschen. Zij verwerpen de oorbiecht, de beeldendienst, de „Maria- en Heiligenvereering, het celibaat en de transsubstantiatie. „Zij gebruiken het avondmaal onder beide gedaanten en begunstigen „de verbreiding der heilige Schrift." Wat brutale Amerikaansche leugentaal! En onze *Stemmen voor waarheid en vrede* zijn vol van dergelijke vertelseltjes! HONDERD „reformatorische" priesters! VIJF HONDERD, die achter de schermen staan en toejuichen! dan nog „bij het volk ontwaakt de honger naar eene betere geestelijke „spijze .. en de reformatorische priesters kunnen naauwelijks aan de „uitnoodigingen, welke [ja, welke?] tot hen gerigt worden, voldoen." En ondanks dat alles blijft Mexico in merg en been Katholiek, en waggelt de troon van Maximiliaan, omdat hij in een onberaden oogenblik vergat, dat zijn volk Katholiek is, en hij de regten der Katholieke Kerk durfde miskennen.

De hemel verleene aan den heer Tinholt en de zijnen zooveel gezondheid van verstand en hart, dat zij de uitgaaf hunner „*Stemmen*" eerlang staken! er zou al weêr minder onzin in Nederland verkocht en minder misleiding jegens een zeker gedeelte van het lezend publiek gepleegd worden.

DE HOOGEERW. KOLPING.

Vóór eenige maanden, op den 4n December van het vorige jaar, overleed te Keulen de zoo verdienstelijke stichter en algemeene voorzitter der Duitsche „Vereeniging voor handwerksgezellen," de HoogEerw. Dom-Vikaris Adolf Kolping. In hem heeft Duitschland een zijner edelste mannen verloren. Door de stichting, vorming en kerkelijke inrigting dier vereeniging heeft Kolping een grootsch werk in 't leven geroepen, dat met zijnen dood niet zal vergaan, maar eene zegenrijke toekomst doet hopen. Hij heeft daarmede met veel vrucht aan de bevordering van het Christelijke leven onder het volk gearbeid, en eene belangrijke bijdrage ter oplossing van het groote maatschappelijke vraagstuk geleverd.

Kolping, die zelf tot zijn drie en twintigste jaar als schoenmaker gewerkt en al de ellende, gevaren en behoefte der handwerksgezellen van nabij gezien had; die dan op Gods roeping de werkplaats met het studeervertrek en de gehoorzaal verwisselde, in 1845 op twee en dertigjarigen leeftijd priester werd, en op zijne eerste plaats te Elberfeld in 1846 den eersten *„Gesellenverein"* oprigtte, Kolping beschouwde de voortzetting van die onderneming als zijne zending, als de levenstaak, hem door den hemel opgedragen. Daaraan wijdde hij onverdeeld al zijne aandacht, tijd, en kracht. Nooit werd hij moede of ontmoedigd, want hij beschouwde dien arbeid als door de Voorzienigheid gewild; geen inspanning was hem te zwaar, want het scheen hem een geluk, ten koste van veel moeite een groot doel te bereiken. Alle andere bezigheid, het schrijven bijv., maakte hij aan dit werk ondergeschikt. En Kolping wist uitnemend voor het volk te schrijven; zijn Almanak en de *„Rheinische Volksblätter"* mogen het bewijzen. Doch al wat hij van dien aard deed, het was altijd weder in het belang zijner vereeniging. Met de opbrengst er van dekte hij de kosten zijner ontelbare reizen, bouwde hij het *„Gesellenhospiz"* te Keulen, en besteedde ook veel aan het herstellen van de kerk der Minderbroeders.

Daar de stichter der eerste Vereeniging voor handwerksgezellen de stad Keulen voor de plaats hield waar de nieuwe planting het beste zoude slagen en zich uitbreiden, werd hij in 1848 als Dom-Vikaris derwaarts geroepen, hij begon er aanstonds zijnen arbeid voor de ontwikkeling zijner onderneming, en zag dien boven verwachting al spoedig met den schoonsten uitslag bekroond.

Op de algemeene Katholieke vergadering van Mechelen in 1863, trad een spreker uit Gend, de heer Malingié, in eenige bijzonderheden over dit liefdewerk en toonde het groote nut er van ook voor België aan. Wij nemen enkele regelen daaruit over, om het doel van den *„Gesellenverein"* nader toe te lichten. De HoogEerw. Kolping, zeide hij, begon met dagelijks in den avond vier of vijf gezellen bij zich te vereenigen. Hij deed hun begrijpen, dat de handwerker er belang bij heeft, eens een gezeten burger te worden en dat hij, om daartoe op te klimmen, twee dingen behoeft; vooreerst: het ontvangen onderrigt in lezen, schrijven, rekenen te onderhouden en een weinig boekhouden te leeren: ten andere: een klein kapitaal op te leggen. Met de jonge handwerksgezellen te vereenigen, hunne vermogens te ontwikkelen, met hun een eerzaam en zedelijk gedrag in te scherpen, poogt men hen aan ordelijkheid en spaarzaamheid te gewennen en hun eene gevestigde toekomst te verzekeren.

Gemeenlijk wordt er elken avond onderrigt gegeven door een der handwerksgezellen, die over zijn vak spreekt en de daarin aan te brengen verbeteringen aanwijst. Een geestelijke geeft hun gewoonlijk drie conferentiën in de week. Daarin leeren zij vooral, hoe zij de godsdienst met hare weldaden hoog te schatten, en hoe zij hare bestrijders te beantwoorden hebben. Zoo worden die jeugdige handwerksgezellen als een klein krachtig leger, dat in de maatschappij de ware beginselen verdedigt.

Kolping's stichting telde toen (1863) in Duitschland 342 afdeelingen. Wil nu een gezel door Duitschland rondtrekken, om zich in zijn handwerk te bekwamen, hij kan dit zeer gemakkelijk door de vereeniging. Daar vindt hij mannen die hem raad geven en den weg wijzen. Hij behoeft geen tijd of geld te verliezen om beschermers op te sporen. Zoodra hij in eenige stad aankomt, heeft hij er werk; want nooit gaat hij zonder aanbevelingsbrief op reis, en zonder dat de voorzitter zich vergewist heeft, dat hij er èn bezigheden èn een geschikt verblijf zal vinden.

Dit liefdewerk is weinig kostbaar; de onkosten voor het lokaal worden door eene zeer matige maandelijksche bijdrage gedekt: Dan heeft men in elke stad een priester noodig om de vereeniging te besturen. [1])

---

[1]) *Assemblée générale des Catholiques en Belgique*, Tom. II, pag. 67.

Uit deze mededeelingen kan men de strekking van Kolping' heilrijke onderneming genoeg leeren kennen.

In achttien jaren tijds gelukte het hem, zijn werk te voltooijen. Men mag zeggen: te voltooijen. Want al is het ook, dat de ontslapene naar menschelijke berekening veel te vroeg aan zijne schepping ontrukt werd (hij was nog geen volle twee en vijftig jaren oud), heeft hij evenwel zijn doel bereikt, en onder tweevoudig opzigt. Vooreerst op de zestiende algemeene vergadering der Katholieke vereenigingen van Duitschland te Würzburg, door de laatste organisatie en goedgeregelde indeeling der voorzitters, zoodat er van dien tijd af in de vereeniging een algemeene voorzitter is, die over de 420 afdeelingen, welke er thans bestaan, gesteld is; verder heeft men centrale voorzitters, zooals die te Weenen en te München; dan diocesane, en plaatselijke voorzitters. Dáár, te Würzburg heeft Kolping zijn werk in de handen der bisschoppen gesteld, die allerwegen aan zijne wenschen zijn te gemoet gekomen. Juist door deze *kerkelijke* inrigting is aan zijne vereeniging eene toekomst verzekerd. Er mogen velerlei stormen komen, enkele afdeelingen mogen zich door de schuld van bijzondere personen ontbinden: het geheel echter zal op dien kerkelijken bodem groeijen en gedijen, en honderdduizenden zullen er hun geluk in vinden.

Kolping beleefde vervolgens ook nog de vreugde, van het groote „*Gesellenhospiz*" te Keulen, gedeeltelijk door zijne eigene middelen, voltooid te zien. Op den 17n September van het vorig jaar, weinige dagen na de sluiting der algemeene vergadering te Trier, werd dit heerlijke huis ingewijd. Hij was omgeven van eene groote schaar van voorzitters; de feestplegtigheid was indrukwekkend en zielverheffend; het zou zijne laatste groote vreugde hier op aarde wezen. Met de voltooijing van dit gebouw heeft Kolping aan elken voorzitter getoond, wat hij te doen heeft op zijne woonplaats, in zijne stad, waar de vereeniging nog geen hospitium bezit. En eerst dan heeft elke vereeniging haren vollen pligt gedaan en hare kracht getoond, wanneer zij zulk een eigen huis bezit en handwerksgezellen op hunnen reistijd in een eigen hospitium kan herbergen. Dit is reeds in vele steden het geval, doch er blijft nog zeer veel te doen over. Op dit punt echter had Kolping alleen te Keulen te voltrekken, wat daar in 1848 met zooveel moed begonnen was.

Wat al reizen moest hij sedert dat jaar ondernemen, eer hij het

tot zulke uitkomsten gebragt had. Gansch Duitschland is hij herhaaldelijk doorgetrokken; hij verscheen in het Noorden en het Zuiden, in het Oosten en het Westen, en waar hij verscheen, was hij welkom als een apostel; men wachtte als op hem en voegde zich bereidwillig naar zijne bezielde aanmaningen. Hij kwam den handwerksgezellen, en zij kwamen hem te gemoet. Overal vond hij voortreffelijke, offervaardige mannen, die bereid waren, om naar zijne praktische aanwijzingen voor den gezellen-stand werkzaam te zijn, en goedgeaarde jongelingen, die zulk eene bescherming voor hun welzijn begrepen, en hem den eernaam van „Gezellenvader" toekenden. Gods ijverige dienaar drong overal door, en vond voor zijne zaak opgewekte. godvruchtige weldoeners, tot op de troonen der vorsten toe.

„Na langen arbeid telt thans Kolping's onderneming 420 ver-„eenigingen in Duitschland, of daarbuiten, en zelfs in Amerika. „Het getal leden, die in den loop dier achttien jaren door die „vereenigingen heen tot den stand van meester zijn opgeklommen, „bedraagt honderdduizenden. Tegenwoordig telt de vereeniging over „de 60,000 leden." Aldus het gedachtenis-blad, hetwelk op het graf van Kolping aan zijne aanwezige vereerders werd uitgereikt. Welk een aantal! wat een invloed op zijne tijdgenooten, wat al duizenden te beter voor het Christelijk maatschappelijk leven gevormd! Die meesters en gezellen noemen alleen Kolping hunnen vader en zullen hem zoo noemen, zoolang zij leven, en na hen zullen hunne kinderen het doen; die gezegende naam zal in Duitschland niet ligt vergeten worden.

Bij zijne begrafenis, op den 7n December, kon men zien, wat hij voor het volk was geweest, en hoe diep het zijne ware vrienden vereert. Zijne lijkplegtigheid behoort tot de schoonste en luisterrijkste welke Keulen ooit zag. Aanzienlijken en geringen, rijk en arm, de gansche burgerij, alle klassen, hebben aan vader Kolping de laatste eer bewezen en door hunne deelneming getoond, dat de eenvoudige man alle harten had ingenomen. En hoe zijn arbeid allerwegen erkend werd, getuigt allertreffendst de uitroeping welke men uit ieders mond vernam: *„Wie zal hem vervangen?"* [1])

Wij laten hier nog volgen wat reeds vóór eenigen tijd de bisschop van Maintz over deze vereenigingen der handwerksgezellen en haren

---

[1]) Verg. *Der Katholik* van December jl

stichter schreef: „Daar zij hoofdzakelijk op Katholiek gebied ontstaan „zijn, kunnen wij dezen met alle regt eene Katholieke bijdrage ter „oplossing der arbeidersvraag noemen. Het resultaat, tot dusverre „hierdoor verkregen, overtreft reeds alle verwachting en toont ons „tegelijk aan, wat uit deze vereenigingen van handwerksgezellen „kan worden, wanneer zij derzelver geheele ontwikkeling zullen „bereikt hebben. God heeft zich van een handwerksgezel bediend, „om dit werk aan te vangen en nadat Hij hem tot het Priester- „schap heeft verheven, heeft Hij den HoogEerw. Heer Kolping, „dien oud-handwerksgezel, tot een waar vader der handwerks- „gezellen gemaakt. Moge God hem verder tot werktuig gebruiken, „om dit werk te bevestigen! Dit zal meer en meer verwezenlijkt „worden, wanneer het genootschappelijk beginsel, gedragen door „den geest des Christendoms, zich meer en meer in deze vereeni- „gingen ontwikkelt en die allen tot levende ledematen van een „ligchaam maakt." [1])

Het Provinciale Concilie, in 1860 te Keulen gehouden, beveelt ook deze vereeniging, welke de handwerksgezellen zoo in hetgeen hun handwerk betreft, als in de Christelijke leer onderrigt, „bij „name" aan. [2])

Sedert we dit schreven, is de opvolger van den HoogEerw. Kolping bekend geworden; daartoe is met algemeene stemmen de heer Schäffer gekozen, die reeds een aantal jaren met het onderwijs in de godsdienst aan de school te Trier belast is geweest. Hij heeft te dier stede eene vereeniging voor handwerkslieden opgerigt, en was diocesane voorzitter van al die vereenigingen in het bisdom. De nieuwe algemeene voorzitter behoorde tot Kolping's bijzondere vrienden en vereerders, en men verwacht van hem, dat hij, ook wegens zijne ondervinding, een waardig voortzetter van diens liefdewerk zal wezen.

---

1) Mgr. Von Ketteler, in zijn werkje, getiteld: *„Het vraagstuk der „arbeiders en het Christendom,"* volgens de vertaling (op de tweede Hoogduitsche uitgave), welke het vorige jaar bij den boekhandelaar J. W. van Leeuwen, te Leiden, verschenen is. Men weet, welk een lof, ook van Protestantsche zijde, aan dit even degelijk als tijdig geschrift wordt toegekend. Er is dan ook voor allen die zich met de groote maatschappelijke vragen hebben bezig te houden, niet weinig uit te leeren.

2) *Acta et Decreta Conc. Prov. Colon.*, pag. 142.

ONGEVRAAGD ADVIES IN DE ZAAK VAN PIERSON TEGEN RÉVILLE c. s.

DOOR

CD. BUSKEN HUET. [1])

Dr. A. Pierson, vroeger predikant bij de Waalsch-hervormde gemeente te Rotterdam, heeft verleden jaar zijn leeraarsambt nedergelegd, en de Kerk verlaten; de redenen, die hem tot dezen stap bewogen hebben, legde hij bloot in een geschrift: *Dr. A. Pierson, aan zijne laatste gemeente.*

Dr. A. Réville, ambtgenoot, vriend en geestverwant van Pierson, gevoelde, dat velen hem zeiden: waarom neemt ook gij niet hetzelfde besluit? Op deze zeer natuurlijke vraag gaf hij antwoord in een openbaren brief: *Nous Maintiendrons.*

Van weerszijde is nog een tweede vlugschrift verschenen, vele moderne predikanten hebben door een publiek gesproken woord, al de anderen door een zwijgende adhaesie de partij van Réville gekozen, en nu is de vraag: wie heeft gelijk, Pierson of Réville c. s, de mannen van W ij b l ij v e n of de man van I k g a h e e n?

Dr. Cd. Busken Huet, die vroeger zelf predikant bij de hervormde gemeente geweest is, maar zijn ontslag heeft genomen, schaart zich, in het tusschen Pierson en diens voormalige ambtgenooten aanhangig geding, onvoorwaardelijk aan de zijde van eerstgenoemde. Zijn *Ongevraagd Advies* bestaat uit twee deelen: in het eerste wordt meer bepaaldelijk betoogd, dat Pierson door afscheid te nemen van de Kerk wèl gehandeld heeft; in het tweede, dat Réville en zijne mede-voorstanders van de *moderne rigting* inconséquent zijn met in de Kerk te blijven. Den inhoud van beide deelen zullen we kortelijk zamenvatten.

I. Dr. A. Pierson loochent alle eigenlijk gezegde bovennatuurlijke openbaring; met al de moderne theologen onderschrijft hij gaarne de volgende woorden van Dr. J. C. Zaalberg:

Alle niet moderne Protestanten staan, ondanks al hunnen naijver

---

[1]) Haarlem, van Asperen van der Velde. 1865.

„en strijd, met elkander, met de regtzinnige Joden, ja zelfs met „de Mohammedanen en Heidenen juist op dien grond, welken „wij modernen als een zandgrond beschouwen. Al de daar genoem- „den zijn 't in deze hoofdzaak met elkander eens, dat de gods- „dienst *bovennatuurlijk geopenbaard is.* Dat zegt de Hindoe van „de zijne, de Muselman van den Islam, de Jood van 't Mozaïsch „geloof, de Roomsch-Katholiek van zijne Kerk, en met Roomschen „en Grieken verklaren alle niet moderne Protestanten zulks eenparig „van de Joodsche en Christelijke godsdienst. Wij modernen nu loo- „chenen kortweg dat gansche mysterie, verklaren de overlevering met „hare wonderverhalen onhistorisch, vrucht van latere voorstelling, „van misverstand en geloofspoëzij, van een enthousiasme, dat meer „vurig dan helder was en ook niet helder kon wezen bij 't door- „slaand gebrek der oude volken aan behoorlijke kennis van natuur „en geschiedenis."

Ziedaar hoe Pierson alle bovennatuurlijk geloof verwerpt; nu echter had hij, als predikant bij de Hervormde gemeente, zijne hand gezet onder 't volgende formulier:

„Wij ondergeschrevenen — verklaren bij deze opregtelijk, dat wij „naar het grondbeginsel der Christelijke Kerk in het algemeen, en „der Hervormde in het bijzonder, Gods heilig woord, in de Schriften des „O en N. Verbonds vervat, van ganscher harte aannemen, en op- „regtelijk gelooven; dat wij des zins en willens zijn, den geest en „de hoofdzaak der leer, welke in de aangenomen formulieren van „eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk begrepen is, getrou- „welijk te handhaven; dat wij mitsdien den ganschen raad Gods, „inzonderheid Zijne genade in Jezus Christus, als den eenigen grond „der zaligheid, ernstig en van harte, naar de gaven, ons geschonken, „aan de gemeente zullen verkondigen, enz."

Zoo staan dan de moderne predikanten vastgekneld tusschen dit onderteekend formulier en hun eigen overtuiging; ieder redt zich op zijne wijze:

Réville, ofschoon hij niet gelooft aan een persoonlijk God en dientengevolge alle vrije daden van God, alle openbaring en alle genade moet loochenen, blijft nogtans in de Kerk. Sterk en stijf wordt door Réville staande gehouden, dat hij de Hervormde Kerk van harte bemint. „Doch ware ik [zegt Busken Huet] de Hervormde „Kerk, ik zou verzoeken, voortaan van zulke liefdebetuigingen ver- „schoond te blijven. Réville drukt die Kerk aan zijn boezem: maar

„hij doet dit zóó krachtig, met zulk een forschen greep van dien „zelfden regterarm, dien hij eer zegt te willen vergeten dan haar, „dat zij het besterft."

Busken Huet getuigt van zich zelven:

„De Hervormde Kerk als Kalvinistisch-protestantsche instelling „heb ik nooit van harte lief gehad. Van hare kenmerken en leer- „stukken kan ik mij niet herinneren, er ooit één enkel onvervalscht „gepredikt te hebben; doch wel herinner ik mij, in een godsdienstig „weekblad te hebben gezegd, dat in de XXXVII Artikelen der ge- „reformeerde belijdenis geene vijf woorden aangetroffen werden, die „ik beschouwen kon als de uitdrukking van mijn persoonlijk ge- „loof. Bij toeneming heb ik mij in der tijd tegen die belijdenis aan- „gekant. In tien of twaalf jaren heb ik middel gevonden, van onder „het klankbord van een gereformeerden kansel, de gereformeerde „dogmatiek hoofdstuk voor hoofdstuk in den ban te doen."

Van Zaalberg zegt Busken Huet:

„Hoe hij het met zijn geweten overeen kan brengen, voorganger „te blijven van een kerkgenootschap op welks leven hij openlijk „verklaart het gemunt te hebben, is eene zaak die in de eerste „plaats hem zelven aangaat."

Eindelijk komen wij tot Dr. A. Pierson; hij heeft het voorbeeld van Busken Huet gevolgd, en vaarwel gezegd aan de Kerk, wier leer hij met zijne overtuiging niet overeen kon brengen: „Zijn afscheids- „woord aan zijne laatste gemeente en zijne repliek aan den heer „Réville vormen te zamen eene mannelijke daad, en met dat man- „nelijke van den inhoud is de vorm in overeenstemming."

II. In het tweede gedeelte tracht Busken Huet te doen gevoelen, dat de moderne predikanten, die niet, gelijk Pierson, aftreden maar zich affirmeren als dogmatisch-kerkelijke partij, zich schuldig maken aan onverdraagzaamheid, dat zij lijden aan halfheid en karakterloos- heid, dat zij niet meer vooruit-maar achteruit gaan; te dien einde citeert hij achtereenvolgens de voornaamste woordvoerders van de moderne rigting.

Jorissen, modern predikant te Groningen, heeft gesproken van „het gasthuis der gematigd- liberale dogmatiek;" zulk eene benaming, aan de theologie van Hofstede de Groot en Pareau gegeven, om die heeren in het oog der gemeente „leelijk ende afschouwelijk" te maken, getuigt van eene groote mate van sektehaat.

J. P. de Keijser, modern predikant te Arnhem, roept aan Pierson

toe: „Arme man, wat beters ware u gegund! Verloren — geloof, en „God, en zedewet, en geest; gewonnen — de protectie van Van Vloten." Zulke woorden zijn alleronvoegzaamst in den mond van iemand die nagenoeg dezelfde denkbeelden koestert als Pierson. „Thans „vraagt de beschaving met het oog op de moderne theologen, hetgeen „tot hiertoe alleen van eene bepaalde klasse van regtzinnigen plagt „te gelden: „Tant de fiel entre-t-il dans l'âme des dévots?"

De Kommissie van de algemeene Synode, ter zitting van 24 Julij 1865, verklaart, dat

Om predikant te kunnen zijn in de Hervormde kerk, vier dingen gevorderd worden: het vasthouden aan het Evangelie, het vasthouden aan God, het vasthouden aan Christus, en het vasthouden aan de vrijheid. — Dit is beuzeltaal; bovendien wordt in de drie eerste artikelen van deze modern-theologische geloofsbelijdenis de onbeperkte willekeur verboden, en door het vierde tevens toegelaten.

De Leidsche hoogleeraar A. Kuenen heeft dit Rapport van de Kommissie der Algemeene Synode mede onderteekend. „Kuenen [roept Huet uit]" vasthouden aan den God der Hervormde Kerk? Vasthouden aan „Jezus Christus? Vasthouden aan het Evangelie van Gods genade in dien „Christus? Hij zelf is de eenige, geloof ik, die het zich verbeeldt. Al die „heilige namen en woorden, heilig voor de goed gereformeerden, hebben „in Kuenen's mond en onder Kuenen's pen eene geheel andere be„teekenis; eene die regtstreeks indruischt tegen hetgeen de Her„vormde kerkleer met diezelfde woorden en namen bedoelt; eene „die door de Hervormde Kerk niet overgenomen zou kunnen worden „zonder dat die Kerk zich zelve vernietigde; eene die, zoo zij inder„daad de gereformeerde beteekenis was, reeds voor drie honderd jaren „belet zou hebben dat er nooit eene gereformeerde Kerk ontstond. „Toch is er eene zaak waaraan Kuenen vasthoudt, vasthoudt met „hart en ziel. Het is dat „vrije onderzoek," hetwelk die geheele be„lijdenis, geenzins tot schade voor Kuenen's lessen over het Oude „Testament weder op losse schroeven zet."

Professor L. W. E. Rauwenhoff is een goed modern theoloog; want niet lang geleden heeft hij in den *Bijbelvriend* betoogd, dat „de bijbel ook onder anderen hierom een bedenkelijk godsdienstig „leesboek is, omdat [N. B.!] het geloof aan gebedsverhooring er de sche„ring en den inslag van uitmaakt." Bij het heropenen zijner lessen in September 1865 zeide hij: „De onregelmatigheid der betrekking waarin de theologische faculteiten zich eenerzijds geplaatst zien

„tegenover den Staat, wiens ambtenaren de theologische professoren „zijn, anderzijds ten opzigte van de Hervormde Kerk, tot wier „kweekelingen zij de theologische studenten moeten opleiden, zal niet „ligt door iemand ontkend worden." Heeft nu Rauwenhoff zijn leerstoel verlaten? Neen, hij blijft professor aan de Leidsche hoogeschool, ofschoon hij in zijne betrekking eene „ondragelijke ano„malie" ziet, en ofschoon hij bekwaamheden in overvloed bezit om „op eervolle wijze, met letterkundigen of anderen arbeid, in zijn „levens-onderhoud te voorzien."

Professor J. H. Scholten, volgens wien de natuur niet slechts in zekeren zin *kan* maar volstrektelijk *behoort* God genoemd te worden, geeft zich uit voor een discipel en medestander van Kalvijn, en beroept zich te dien einde op Kalvijn's geschriften; „Kalvijn nu „is wel een onbeminnelijk en schrikwekkend, maar toch geloovig „christen geweest;" hier heeft dus schennis der historische waar„heid plaats.

Dezelfde professor beroept zich in zijne *Leer der Hervormde Kerk*, even als Rousseau, op het getuigenis des Heiligen Geestes, en is in zijne schriftbeschouwing nog ongelooviger dan Rousseau. — Doch is het nu niet klein, en zwak, en ergerlijk, Kalvijn's katheder te bestijgen tot het verkondigen van Rousseau's denkbeelden? Is het niet klein, en zwak, en ergerlijk, wanneer men zich bewust is, tot Kalvijn in dezelfde betrekking te staan als Servet, den lieden diets te maken dat men Kalvijn's werk voortzet? Scholten, Kuenen, Rauwenhoff, Réville, de Keijser, Jorissen, het geheele geslacht der moderne theologie — Kalvijn zou ze al te gader en met een goed geweten, indien zij in zijnen tijd geleefd hadden, als even zoo vele godloochenaren en Christus-verzakers hebben overgeleverd aan den wereldlijken arm.

Réville zegt: „Het laatste woord van Piersons theorie zou zijn, „dat alle Protestanten, die nog aan God gelooven, terugkeerden in „den schoot der Roomsche kerk:" — Hier plaatst Réville zich onder de Protestanten, die nog gelooven aan God, en Réville's God is „niets anders als het min of meer aanbiddelijk wezen der dingen; „volgens hem is het aanroepen van den Hemelschen Vader in dagen „van benaauwdheid eene daad van *piété vulgaire*."

Al de aanhangers van de moderne theologie, die zeggen: „Wij „b l ij v e n, verkondigen, dat de Kerk bestemd is, zich op te lossen in „de maatschappij en tevens, dat men die Kerk vóór het einde der da-

„gen volstrekt niet missen kan. Het vrije onderzoek staat met gulden „letteren in hunne banier geschreven, maar tot geruststelling van „ouderlingen en diakenen wordt door hen een verheven eklektisme tot „stand gebragt; van de moderne theologie, gelijk zij zich thans ver„toont, heeft de zaak der beschaving in ons vaderland alleen in zóó „ver nog iets te hoopen, als zij waarschijnlijk van tijd tot tijd het „aanzijn zal geven aan dezen of genen Pierson."

Tot zoover, naar den zin en meestal woordelijk, het *Ongevraagd Advies*.

Wij voor ons verafschuwen het ongeloof van Pierson; daar echter de moderne predikanten even of bijna even ongeloovig zijn als hij, stellen wij de mannen van W ij b l ij v e n vèr beneden den man die zegt: I k g a h e e n.

De Algemeene Sijnode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft bij monde van hare Kommissie verklaard: „Het staat bij ons vast, dat geene grenzelooze leervrijheid mag gewettigd worden; dat die niet gelooft aan God, geen godsdienstleeraar kan zijn; die niet gelooft aan Jezus Christus geen Christelijke godsdienstleeraar; die niet tevens vasthoudt aan het Evangelie van Gods genade in Christus, niet te huis behoort onder de predikers in eene Evangelische of Hervormde Kerk, en die niet vasthoudt aan de vrijheid van onderzoek, niet te huis behoort onder de leeraren eener Protestantsche Kerk." Ofschoon nu deze verklaring zich zelve tegenspreekt, en bijna alles, wat vroeger onder de Hervormden als ketterij beschouwd werd, op den predikstoel toelaat, stelt zij toch op den voorgrond, dat geene grenzelooze leervrijheid mag gewettigd worden; en als nu de moderne predikanten, die aan deze verklaring wel zullen gebonden zijn, toch alles prediken wat zij maar willen: zouden zij dan vrij te pleiten wezen van ontrouw?

Een tweede reden, waarom wij de *blijvende* predikanten van de moderne theologie beneden Pierson stellen, is dat zij gebruik maken van de woorden *God*, *Gods openbaring*, *Gods woord*, *Gods gebod*, *Gods Zoon*, *Christus*, en daaraan, veelal zonder te waarschuwen, een geheel anderen zin hechten dan er tot nu toe door de Hervormden aan gehecht is: zou zulk eene handelwijze vrij te pleiten wezen van oneerlijkheid?

ITALIË EN DE PAUS. [1])

Het is niets buitengewoons, zoo men in onzen tijd hoort en leest, dat Italië, de geheele bevolking van het schiereiland, met de revolutie instemt en haar programma als de natuurlijke uitdrukking van de „aspirations" der Italianen overneemt: „de Paus staat alleen," zoo luidt het algemeene thema, „in zijn gevaarlijk enclusivisme „en slechts een klein getal van bekrompen ultramontanen volgen „hem in zijn hardnekkig vasthouden aan verouderde begrippen; maar „overigens gaat geheel Italië met reuzenschreden voort op den ge„lukkigen weg van moderne beschaving, van zedelijke en verstan„delijke ontwikking, van stoffelijken vooruitgang; nog weinige jaren „slechts en het schoone Italië is herboren volgens den nieuwen tijd„geest en allen zullen met liefde en met de grootste bereidvaar„digheid aan de „faits accomplis" hunne nederige hulde brengen en „de gezegende revolutie dankzeggen voor de ontelbare weldaden, „die zij met kwistige hand uitdeelt; dan is de gouden eeuw aan„gebroken en een algemeeene emancipatie uit de knellende banden „van priester-heerschappij en middeneeuwsche domperij zal de „kroon op het stout begonnen en manmoedig volgehouden werk „der verlichting zetten." Dit is het altijd terugkeerend referein van den revolutionnairen zegezang, hier en vooral elders, bij elke gelegenheid, somtijds met de uitbundigste kreten aangeheven; en helaas! wij ongelukkige domperridders, wij kunnnen maar geen geloof hechten aan die profetiën van de verlichte eeuw; maar is het ook onze schuld? de feiten dwingen ons tot dat ongeloof. Ziehier een nieuw feit, hetwelk ons wederom tien jaren achteruit doet gaan en wel op nieuw het vuur van het enthousiasme kan uitdooven.

Onze lezers kennen den afloop der onderhandelingen, die de Paus met Victor Emmanuël begonnen had, om den ongelukkigen toestand van het meerendeel der Italiaansche bisdommen, die van hunne herders beroofd zijn, en van andere, waarvan de bisschoppen of in de gevangenis of in ballingschap zuchten, te doen ophouden. 's Pausen aanzoek en voorstellen werden van de hand gewezen, en zijne liefdevolle bezorgdheid stuitte af op den onwil van het Turijnsche ministerie en op de bedreiging van de revolutie. De goedgezinden waren bedroefd, daar zij bedrogen werden in de verwachting, die zij van 's Pausen vrijwillige en openhartige bemoeijingen hadden opgevat; en bij die smart voegde zich nog eene regtmatige verontwaardiging, toen de edele bedoelingen van den Paus niet slechts werden miskend maar ook gelasterd, toen de eerbiedwaardige naam van Pius, die door zijne dringende poging, bij de vele titels op de dankbaarheid van de ware

[1]) Gedeeltelijk ontleend aan de *Civiltà Cattolica.*

zonen van Italië nu nog een nieuwen gevoegd had, bespot werd. Met die smart en verontwaardiging vereenigde zich de verbazing, dat geene enkele stem zich had doen hooren, om, nu de pogingen des Pausen schipbreuk hadden geleden, hem altans Italië's dank te betuigen voor de grootsche gedachte, die hem bezield had en voor het goede, dat hij zoo gaarne had willen stichten.

Toen stelden de uitstekende redacteuren van de *Unità Cattolica*, Margotti en Emanuelli, voor, om den Paus een adres aan te bieden, dat een bewijs van dankbaarheid en tevens een protest moest zijn: een bewijs van dankbaarheid der Katholieken voor 's Pausen ijver en liefde, waardoor hij aan het ongelukkige Italië de rust en den godsdienstigen vrede had willen terugschenken; een protest tegen allen, die zich tegen 's Pausen bedoelingen hadden verzet, met de verklaring, dat het Italiaansche volk voortdurend innig aan den Paus gehecht was, en zijne zaak als die der Kerk en der maatschappij beschouwde. De genoemde redacteurs hadden niet te vergeefs op de Katholieke gezindheid van Italië gerekend. De bladen, die zij door het geheele land ter onderteekening rond zonden, en welke te zamen vereenigd 12 deelen in groot formaat moesten uitmaken, werden weldra, allen met eigenhandig geteekende verklaringen voorzien, aan het bureau van de *Unità Cattolica* terug gezonden, en in den korten tijd van vijf maanden ontving genoemd dagblad, krachtdadig ondersteund door andere Katholieke bladen, vooral door de *Osservatore Cattolico di Milano* en door de *Patriota Cattolico di Bologna* zoo vele bladen terug, dat zij anderhalf millioen handteekeningen vertegenwoordigen. De offers, die de handteekeningen vergezelden, stelden de redactie van de *Unità* in staat — de andere dagbladen zonden de bij hen ingekomen giften onmiddelijk naar Rome — de belangrijke som van 355,000 francs naar den Paus op te zenden. En nog gaat de beweging voort, terwijl voortdurend aanmerkelijke sommen naar Rome worden opgezonden en de inkomende bladen eene nieuwe serie van boekdeelen vorderen.

Het bovenstaande overtuigt ons, dat de titel, door de redacteuren aan het hoofd van hun adres geplaatst: „De Italorum Caritate erga „Romanum Pontificem seu Gratiarum Actiones, Devotionis Testi„monia, Munera Italorum Pio IX Pont. Max. delata per Tauri„nenses ephemerides, queis ab Unitate Catholica nomen est, VI Idus „Decembres An. MDCCCLXV, quum solemnia essent Mariae Augustae „ab origine labis nesciae et dies anniversarius ageretur, qua pri„mum prodit Encyclica „Quanta cura" cum syllabo," dat deze titel geen ijdele klank is, maar de getrouwe echo van de gezindheid van een zeer aanzienlijk gedeelte der Italianen jegens den Paus en de Kerk. De aangehaalde feiten getuigen van de liefde, welke Italië jegens den Paus koestert; zij bewijzen, dat de Italianen den Paus dankbaar zijn voor de pogingen, die hij voor hun geestelijk heil in het werk stelde, al zijn ze ook niet met den gewenschten uitslag

bekroond; zij bewijzen, dat zij Pius vereeren en hoogschatten en die gevoelens door daden toonen.

Deze strekking van het adres komt nog sterker uit, als wij eenige bijzonderheden in aanmerking nemen, welke de redacteurs niet vergeten hebben te vermelden. Als tegenwerking en hindernissen een opgezet plan dwarsboomen en de uitvoering trachten te beletten, maar niettegenstaande alle aangewende middelen hare onmagt moeten erkennen, dan is het doorvoeren van het plan een nog sprekender bewijs voor de kracht en vasthoudendheid van al diegenen, die het bevorderen en tot een gelukkig einde brengen. Deze omstandigheid is ten volle bewaarheid ten opzigte van het onderhavige adres. Zij, die het onderteekenden, hebben van de revolutionnaire dagbladen allerlei beschimpingen moeten ondergaan, werden menigmaal bedreigd en beschuldigd, hebben niet zelden een gedeelte hunner goederen zien verbeurd verklaren; eenigen zelfs zijn in de gevangenis geworpen. Dit alles getuigt de *Unità Cattolica* met evenveel woorden in het adres zelf. En deze „morele" middelen vermogten in sommige plaatsen zooveel, dat de goedgezinden uit vrees, dat de publieke orde gestoord zou worden, de lijsten verscheurden, terwijl in andere plaatsen de bijeengebragte gelden de buit van hebzuchtige revolutionnairen werden. Waren deze gewelddadigheden niet gebeurd, het getal van onderteekenaars zou, hetgeen een ieder gemakkelijk begrijpt, nog aanmerkelijk grooter en de som der bijdragen nog aanzienlijker geweest zijn.

Maar genoeg; al moge de revolutie de bazuin opsteken, dat zij iets verhinderd heeft, toch zal zij niet veel reden hebben, zich over den einduitslag te verheugen. Die onderteekeningen en bijdragen, in een betrekkelijk korten tijd bijeengebragt, hebben zeker den H. Vader bij al de teleurstellingen, die hij ondervond en bij al de aanvallen, waaraan hij voortdurend ten doel staat, een overgrooten troost geschonken, en hem gewis versterkt in den goeden dunk, dien hij van der Italianen gehechtheid, trouw en liefde had opgevat, maar, en dit wenschen we vooral te doen uitkomen, zij zijn een schitterend getuigenis, dat het verderfelijk gift, door revolutionnaire spotprenten, zedelooze afbeeldingen en voorstellingen, door godtergende lasteringen, in pamphletten en bedorvene geschriften kwistig rondverspreid, nog niet tot op den bodem der maatschappij is doorgedrongen, en dat er nog een kern van goeden bestaat, die krachtdadig zullen medewerken tot de wedergeboorte van Italië, zoover het die behoeft, niet in den geest der Mazzinisten en Garibaldisten, maar in den geest van de ware handhavers van regt, waarheid en zedelijkheid, drie noodzakelijke steunpilaren van alle maatschappelijke orde. Die handteekeningen en vrijwillige bijdragen alzoo getuigen tegen het drijven der revolutie, voor de beginselen des Pausen, ten voordeele van de Italianen.

De redacteurs hebben alzoo een nieuwen titel verworven op de dankbaarheid van allen, die de zaak des Pausen, d. i. der Kerk en van God zelven voorstaan. Zij hebben het liefdeoffer, in de laatste jaren door de Italianen aan den Paus aangeboden, tot over de twee millioen gulden opgevoerd, en door hun aanmoediging en voorbeeld hunne landgenooten tot een enthousiasme van liefde en van eerbied opgewekt, dat luider en krachtiger spreekt dan de zegekreten, door omgekochte huurlingen voor de revolutie en hare handlangers aangeheven. En de onsterfelijke Paus heeft hun ijver en kinderlijke liefde naar waarde geschat en vergolden door een brief, die voor hen zeker de schoonste belooning is, welke zij hier konden verwachten.

Wij laten dien in zijn geheel hier volgen, zooals hij in de *Unita Cattolica* van 4 Januarij ll. is opgenomen:

„Beminde Zonen, Heil en Apostolischen Zegen! Uwe bijzondere „eerbied en gehechtheid jegens Ons, uw moed en sinds langen „tijd beproefde volharding in het dapper verdedigen van de Katho„lieke zaak, van de regtvaardigheid en van de ware leer openbaart „zich dagelijks meer en meer, en schittert door uitstekende daden „op verwonderlijke wijze. En inderdaad, naauwelijks hadt gij tot „uwe droefheid vernomen, dat de door Ons bij den koning van „Sardinië in het werk gestelde bemoeijingen om, zooals Onze zware „en dagelijksche zorg voor alle kerken vereischt, te kunnen voor„zien in zoovele diocesen van het ongelukkige Italië, die tot Onze „onbeschrijfelijke smart en tot nooit genoeg te betreuren nadeel der „geloovigen reeds sedert lang van hunne herders zijn beroofd, „vruchteloos waren gebleven, of gij, beminde Zonen! hebt „de Italianen aangespoord, dat zij door het teekenen van hun „naam duidelijk hunne diepe erkentelijkheid voor Onze opper„herdelijke liefde ten opzigte van Italië zouden verklaren, en „tegelijkertijd hun vasten wil zouden doen kennen om eendragtig „weêrstand te bieden aan alle schandelijke hinderlagen, aan „elk bedrog en aan alle aanslagen van kwalijkgezinden, om moe„dig en volhardend vereenigd te blijven met ons heilig geloof, „met de godsdienst, met Ons en met den Apostolischen Stoel. Deze „uwe aansporingen zijn met zooveel bereidvaardigheid door de Ita„lianen aangehoord, dat in weinig tijds meer dan een millioen „personen, zonder zich voor één oogenblik door lasteringen van „slechte dagbladen, door bedreigingen, door processen of door ge„vangenis te laten afschrikken, op schitterende wijze hunne bijzondere „liefde en achting jegens Ons te kennen gaven, zoowel door hun „naam te teekenen als door eene belangrijke som gelds, die u van „alle kanten werd toegezonden, om in Onze dringende behoefte en „in die van den Apostolischen Stoel te voorzien. Die som en de „boekdeelen, waarin de namen der Italianen zijn opgeteekend, hebt „gij tegelijk met een voor Ons hoogst aangenamen brief Ons doen

„aanbieden op den 8sten van deze maand, heugelijk jaarfeest van „dien dag, waarop wij, verblijd in den Heer, het leerstuk van de „Onbevlekte Ontvangenis der Maagd Maria, Gods heilige Moeder, „hebben uitgesproken en verkondigd. Inderdaad, beminde Zonen! „onder de bittere angsten, waaronder Wij gebukt zijn door den in „waarheid verschrikkelijken krijg, dien goddelooze handen dagelijks „tegen de Katholieke Kerk, tegen den Apostolischen Stoel en tegen Ons „voeren, is het geen geringe versterking en vertroosting, als Wij „zien, dat zoovele Italianen, de goddelooze plannen, leeringen en „heiligschendende aanslagen der vijanden verfoeijende en alle gevaren „en vervolgingen verachtende, openlijk en in het openbaar zich „beroemen, standvastig en onwikbaar te willen volharden in de be„lijdenis van het Katholieke geloof en in diepen eerbied voor „Ons en voor den Apostolischen Stoel. Wij kunnen niet anders dan „ons met die Italianen, ware zonen der Katholieke Kerk, hartelijk „verheugen en hen uit geheel ons hart dankzeggen voor dien be„wonderingswaardigen ijver, waarmede zij niet ophouden, in Onze „behoeften en in die van den Apostolischen Stoel te voorzien; ter„wijl wij nederig en krachtig God smeeken, dat hij hen wil be„waren en meer en meer in hun heilig geloof en in hunne gods„dienst versterken en ze met de rijkste gaven zijner genade over„laden. Wij wenschen echter, dat gij, beminde Zonen! weet, dat Wij „bevolen hebben, genoemde boekdeelen zorgvuldig in het Vatikaan „te bewaren, als een schitterend en onvergankelijk gedenkteeken „van den bekenden godsdienstzin der Italianen en van hunnen eer„bied voor den Paus, Stedehouder van Christus op aarde, en voor „dezen Apostolischen Stoel, opdat de nakomelingschap zou kunnen „weten, welke de gevoelens der Italiaansche Katholieken waren, te „midden van de zamenspanningen der vijanden tegen onze hei„lige godsdienst, tegen Ons en tegen den Apostolischen Stoel. Weest „overtuigd, beminde Zonen! van Onze bijzondere en buitenge„wone welwillendheid jegens u, die met zoo veel ijver strijdt „voor de godsdienst en voor de regtvaardigheid, en met zoo groote „kinderlijke liefde u verheugt in Onze zorgen op alle mogelijke „wijze te verligten."

„En als een onderpand van alle hemelsche gaven en als een be„wijs van Onze bijzondere welwillendheid jegens u, beminde Zonen! „schenken Wij u met al de genegenheid van Ons hart den Aposto„lischen zegen.

„Gegeven te Rome, 14 Dec. 1865, in het twintigste jaar van Ons Pausschap."

Pius ix.

GESCHIEDENIS VAN HET BEGGIJNHOF

TE

AMSTERDAM.

I.

DE BEGGIJNHOVEN IN HET ALGEMEEN.

De schoonste bloemen en de rijkste vruchten van den Christelijken geest bloeijen en rijpen in het leven van die geloovigen, die zich niet tevreden stellen met de gewone deugden van iederen goeden Christen, maar die door hun streven naar hoogere volmaaktheid, en door eene grootere overwinning op zich zelven, met de genade Gods ook de evangelische raden van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid beoefenen. Reeds in de eerste eeuwen van het Christendom waren zij onder den naam van *asceten*, *continentes*, voor de geloovigen, onder wie zij leefden, het voorwerp eener bijzondere hoogachting. Na korten tijd verlieten niet weinigen ook de zamenleving met anderen, om zich als kluizenaars of eremieten aan de veelvuldige bekoringen en gevaren dezer wereld te ontrukken, en in de afgelegene

woestijnen zich aan eene hoogere wereld toe te wijden. Later vereenigden zich onder de leiding van den H. Antonius eenige kluizenaars, die wel in elkanders nabijheid, maar toch in afzonderlijke kluizen gingen wonen. Bij het gebed en de versterving voegden zij den arbeid, om ook aalmoezen te kunnen geven. Zij kregen den naam van *anachoreten* (afgezonderden) en ook wel van monniken (*monachi*). Deze stille zamenleving, welke de eenzaamheid der kluizenaars behield, en daarmede de voordeelen van het gemeenschappelijke leven verbond, was een geleidelijke overgang tot de kloosters, die beide levenswijzen ten naauwste met elkander zouden vereenigen. Wat door den H. Antonius begon, zou door den H. Pachomius tot verdere voltooijing geraken. Pachomius bouwde een nieuwe woning, om de vrome kluizenaars, die dit wenschten, er in op te nemen, en hij zag hun getal spoedig zoozeer toenemen, dat hij op een splitsing in verschillende afdeelingen denken moest. Zij leefden te zamen volgens eenen gemeenschappelijken regel, legden zich bijzonder toe op gebed, overweging en godsdienstige oefeningen, en wisselden dit alles af met den arbeid van zeer verschillenden aard. Wat die arbeid meer opbragt, dan zij voor hun gering voedsel en kleeding noodig hadden, kwam ten voordeele der noodlijdenden. Zoo ontstond omtrent het jaar 325 een eigenlijk gezegd klooster of coenobium. Het klooster gaf in betrekking tot de evangelische raden dit voordeel, dat men hier eene volslagene armoede en eene algeheele gehoorzaamheid kon oefenen, daar men zijn eigendom en zijn wil geheel kon afstaan, terwijl bij een kluizenaar, om zijne volslagen eenzaamheid, de onderwerping van zijn wil aan dien van anderen en de volkomen afstand van allen eigendom niet konden bestaan.

In hetzelfde tijdperk vereenigden zich ook ascetische vrouwen, die door de bewoners van Egypte nonnen, d. i. eerwaardige vrouwen genoemd werden. De zuster van den H. Antonius en die van den H. Pachomius namen hare leiding op zich.

Het ligt niet in ons plan om het kloosterleven in zijne verdere ontwikkeling en uitbreiding na te gaan; wij willen hier slechts opmerken, dat het ascetische leven, ofschoon het in de kloosters gemakkelijker dan elders tot de hoogste volkomenheid kan opklimmen, toch bij het ontstaan der kloosters niet geheel in de kloostercellen werd opgesloten. In het midden der maatschappelijke zamenleving zijn er godvruchtige zielen in menigte, die wel niet geroepen schijnen om zich door belofte aan de evangelische raden te verbinden, maar niettemin de aangeprezene deugd van zuiverheid, ja, zooveel mogelijk ook de armoede en de gehoorzaamheid beoefenen. Ook deze vuurspranken van het ascetische leven, die in de huisgezinnen en de gemeenten een weldadig licht en hemelsche warmte verspreiden, mogen aan onze aandacht niet ontsnappen.

Uit het ascetische leven te midden van de wereld ontwikkelde zich voor maagden en weduwen een nieuwe staat, welke noch den naam van kloosterlijken, noch dien van wereldlijken staat kon dragen, maar tusschen het kloosterlijke en het wereldlijke leven in, eenen tusschenstaat vormde. Deze tusschenstaat is die der Beggijnen. Latere tijden hadden weer nieuwe behoeften, waarin de kloosterorden niet konden voorzien, zoo men hare regels niet voor een groot gedeelte wilde wijzigen; en nu ontstonden er religieuse congregatiën

die voor de nieuwe behoeften ook nieuwe hulp aanbragten, maar die, om aan haar doel te beantwoorden, eenen regel hadden te volgen, welke meer dan de regel der Beggijnen tot het kloosterleven naderde, zonder dat hare woningen een klooster en haar regel een klooster-regel kon genoemd worden. Zij zijn geen *moniales*, maar behooren tot dien tusschenstaat, waarvan ook de Beggijnen, zij het dan een minder voornaam deel, toch een deel uitmaken.

De H. Begga, dochter van Pepijn van Landen, zuster der H. Gertrudis van Nivelle, en moeder van Pepijn van Herstal, is volgens verscheidene schrijvers de stichteres geweest der Beggijnen. De oudheid dezer stichting zou dan tot in de zevende eeuw opklimmen, daar de H. Begga in het jaar 698 overleed. Eenigen beschouwen eenen eerbiedwaardigen priester van Luik, Lambert le Bègue, [1]) als den insteller der Beggijnen, omtrent het jaar 1184; maar, wat ook zijne verdiensten ten opzigte der Beggijnhoven mogen geweest zijn, men zal hem moeijelijk als den insteller kunnen erkennen, daar, volgens authentieke bescheiden, het Beggijnhof te Vilvoorden hoogst waarschijnlijk reeds in 1065, en zeer zeker reeds in 1129 bestond. Alzog merkt in zijne *Universalgeschichte der Christlichen Kirche* op, dat de wensch om aan de weduwen en jonge dochters, die ten gevolge der kruistogten verlaten stonden, een veilig toevlugtsoord te verschaffen, heeft medegewerkt om in de Nederlanden en in Duitschland Beggijnhoven te

[1]) Als men dezen priester voor den stichter houdt, dan zou men „Begijnen" moeten schrijven, doch, leidt men dien naam af van de H. Begga, zoo als wij het liefst doen, dan zal men met ons de spelling van „Beggijnen" aannemen. Verg. de *Revue Catholique*, Décembre. 1856.

stichten. De gravinnen Joanna en Margareta van Vlaanderen waren hunne bijzondere weldoensters. De H. Lodewijk was in zijne staten hun bijzondere beschermer. In de 13e eeuw nam hun getal in Noord- en Zuid-Nederland aanmerkelijk toe. Noord-Nederland zag in deze eeuw Beggijnhoven ontstaan te Aardenburg, 's Hertogenbosch, Breda, Sluijs, Haarlem, Maastricht, Oostburg, Utrecht, IJzendijke en Zierikzee; in de 14e eeuw te Amsterdam, Gelderen, Middelburg, waarschijnlijk ook het tweede te Maastricht en het Beggijnhof te Grave, en in de 15e eeuw het kleine hof te 's Hertogenbosch.

Het begin van de Beggijnhoven te Bergen-op-Zoom, Delft, Eindhoven, Enkhuizen, Leiden, Medemblik, Oosterwijk, Oudheusden, Rotterdam, Roermond, Schiedam, Venlo en Worcum weten wij niet aan te geven.[1])

Van deze allen bestaan tegenwoordig nog alleen die van Amsterdam en Breda, welke volgens het *Handboekje voor de zaken der Roomsch Katholijke Eeredienst*[2]) „van oudsher hun bestaan met der daad hebben behouden „en wier goederen ook in hun bezit gebleven zijn:"

Eenige Beggijnhoven in Duitschland, die met onze Nederlandsche niets anders gemeen hadden dan den naam, waren in het begin der 14e eeuw behebt met vreemdsoortige dwalingen, die nog al eenige overeenkomst hadden met het latere quiëtisme. Een verregaande hoogmoed, zoo als hij misschien alleen wezen kan in eene ziel die zich godvruchtig en heilig waant, ofschoon ze het eerste vereischte van godsvrucht, de nederigheid, mist, schemert in die dwalingen door. Blijkbaar was de oorzaak dier afwijking gelegen in eene eigenzinnige gods-

[1]) Zoo althans de *Revue Catholique* van 1856.

[2]) Jaarg. 1848, bl. 94.

vrucht, die het bewustzijn van nietigheid had verloren en op de wegen van trotschheid en eigenwaan afdwaalde. Deze dwalingen in de leer, waarmede ook groote afwijkingen in de zeden ten naauwste verbonden waren, zijn nooit in de Nederlandsche Beggijnhoven doorgedrongen.

Het hoogste kerkelijke gezag kwam krachtdadig tusschen beide, daar Paus Clemens V in het Concilie van Vienne, ten jare 1311, die dwalingen veroordeelde en de geheele instelling der Beggijnen vernietigde. Toen echter Paus Joannes XXII, de onmiddellijke opvolger van Clemens, bevonden had, dat er in vele landen zeer vele vrouwen waren, die ook met den naam van Beggijnen een eerzaam en godvruchtig leven leidden, in gehoorzaamheid aan de Kerk, heeft hij verklaard, dat deze onschuldige en van geen kwaad verdachte Beggijnen geenszins onder het verbod en de opheffing van Clemens vielen; dat hij den staat van Beggijnen, die zóó zijn, veroorlooft, en dat hij aan de bisschoppen en anderen, wien het aangaat, de zorg opdraagt om haar op den goeden weg te houden en te geleiden.[1])

Na de veroordeeling door Paus Clemens vonden de Beggijnhoven in Frankrijk geen genade, en dit zal wel niemand verwonderen, die weet, dat Philips de Schoone,

---

[1]) Uit de veroordeeling, door Clemens uitgesproken (*Clementinarum* Lib III, Tit. XI, Cap. I; Lib. V, Tit. III, Cap. III), en uit de nadere verklaring van Joannes XXII (Extravag. comm. Lib. III, Tit. IX Cap. unico) zien wij, dat de afwijking in de leer en de zeden onder de Beggijnen vooral in Duitschland (Alemania) plaats had. Als Wagenaar in zijne geschiedenis van Amsterdam zegt, dat de dwalingen der Beggijnen van zekeren Petrus Joannes afkomstig waren, dan bewijst hij daardoor, dat hij beider dwalingen niet heeft vergeleken en doet hij het vermoeden opkomen, dat hij uit de bijna gelijktijdige veroordeeling tot eene gelijkheid in de dwalingen zelve besloten heeft. Zie Paus Benedictus XIV, in zijne Bulla: *Quamvis justo*, van 30 April 1749.

met het oog op zijn eigen voordeel, reeds lang naar die veroordeeling en opheffing had uitgezien. Maar de Nederlanden waren blijkbaar zóózeer aan deze instellingen van hun vaderland gehecht, dat zij, wat er ook in Frankrijk gebeurde, eene groote belangstelling in haren bloei bleven toonen. Wij nemen hier de aanmerking over, door een uitstekend bisschop van Antwerpen, Malderus (van Malderen), in zijne lofspraak op de Beggijnhoven in 1631 gemaakt: „dat de levenswijze „[der Beggijnen] geheel overeenkomt met den aard van „het Belgische, [meer algemeen: Nederlandsche] volk. „Dit volk is inderdaad naijverig op zijne vrijheid, en „wil liever geleid dan gedwongen worden. Ofschoon het „verdienstelijker is, zich door de plegtige geloften van „zuiverheid, gehoorzaamheid en armoede aan God toe te „wijden, vindt men niet te min in België [Nederland] een „aantal godsdienstige vrouwen, die liever willen geven „dan beloven, die haar leven in eeuwigdurende zuiver„heid en gehoorzaamheid liever willen doorbrengen, dan „zich door geloften er toe verbinden. Deze personen „beoefenen de armoede in het sober gebruik van hare „goederen; zij doen er geen afstand van, maar geven het „uitgezuinigde tot troost van 's Heeren armen; eindelijk „zij sluiten zich niet op in een klooster, maar hebben „eenigermate de verdiensten van de altijddurende afslui„ting, door de vrije onderwerping aan de dagelijksche „pligten van gehoorzaamheid."

De bisschop van 's Hertogenbosch, Michaël Ophovius, getuigt van den tijd, dat hij Provinciaal der Dominikanen was: „Het Beggijnhof is een toevlugtsoord voor „jonge dochters, die zich niet sterk genoeg gevoelen om „het strengere kloosterleven te omhelzen; het is voor „de armen een verkwikking, voor de weduwen een vei-

„lige haven. Een man mag binnen de omtuining van „het hof niet vernachten; nooit mag een Beggijn uitgaan „zonder vergunning der oversten. Men vindt hier eene „vereeniging van schijnbaar geheel verschillende zaken: „rust, met de zorg voor een gepast bestaan; afzondering, „vereenigd met omgang, vrijheid en gehoorzaamheid; „verscheidenheid en eenheid, Martha en Maria, een ge„woon en toch een zeer streng leven.'

De universiteiten van Leuven en Douai geven de volgende getuigenis:

„De Beggijnhoven nemen godvruchtige dochters op, „die door hare gezondheid, fortuin, familiebetrekkingen „of door hare neigingen van het klooster worden terug„gehouden; zij leven te zamen en toch gescheiden, bid„den iederen dag hare getijden, op de eene plaats de „kerkelijke uren, op de andere het officie van de „H. Maagd. Bij alle behoeften van Kerk en Staat, bidden „zij in openbare gebeden de barmhartigheid des Hemels „af. Eenigen leeren aan kleine meisjes het lezen, schrij„ven en vrouwelijke handwerken; bovenal vormen zij „haar voor godsvrucht en deugd. De gegoede Beggijnen „leven van hare inkomsten, maar hebben toch ook hare „werkzaamheden, terwijl zij van haren overvloed met „milde hand aan hare verwanten, aan armen en aan haar „gesticht mededeelen. Nooit zijn zij ten laste van den „Staat. De statuten der bisschoppen maken haren regel „uit... en bepalen den zin harer geloften, die gewoonlijk „aan tijd en plaats gebonden zijn." [1])

Wij zullen nu met groote trekken de algemeene inrigting van ieder Beggijnhof aangeven. Het is eene kleine

[1]) Wij namen deze drie aanhalingen verkort over uit de *Revue Catholique* (1856), zooals deze haar ontleende aan P. Speelman, in zijne vertaling van het werk van P. Smet.

Katholieke gemeente, uitsluitend van vrouwen, maagden of weduwen. Deze gemeente bestaat uit twee verschillende gedeelten. De voornaamsten zijn de eigenlijk gezegde Beggijnen, die door hare eenvormige kleeding en hare bijzondere gebedsoefeningen, door hare tijdelijke of plaatselijke geloften en door eenen zachten regel eene godsdienstige vereeniging vormen, zonder dat zij kloosterlingen zijn. De andere bewoonsters zijn maagden en weduwen, die niet den naam van Beggijnen dragen, maar zich bij haar aansloten; en die, door op het Hof te komen wonen, zekere voorregten en verpligtingen, aan het Hof verbonden, hebben aanvaard. Deze dubbele bevolking, welke eene bijzondere gemeente vormt, bewoont eene ruime plaats, die aan alle zijden van de omliggende erven door water, muren of door de achtergevels harer woningen is afgesloten. Zulk eene afsluiting is een zóó wezenlijk vereischte van een Beggijnhof, dat iedere poging tot vernietiging er van gelijk staat met een aanslag op het leven der instelling. Het zal wel geene opmerking behoeven, dat de toegang tot het Hof bij dag meestal open is; dit volgt toch uit de vrijheid van omgang met de buitenwereld, welke aan de bewoonsters volgens den regel is toegelaten.

Wanneer wij deze afsluiting uit een zedekundig oogpunt beschouwen, dan zal ieder, die belang stelt in de zedelijke veiligheid van jonge dochters en van weduwen, zulk eene inrigting wel eene voortreffelijke moeten noemen, waarin personen der vrouwelijke kunne, juist door de afsluiting, tegen de aanslagen der zedeloosheid beveiligd zijn. Deze zelfde afsluiting verzekert ook aan de bewoonsters niet weinig het rustig bezit van hare tijdelijke goederen, en het is om deze en soortgelijke redenen, dat niet alleen

vrouwen en meisjes uit den minder gegoeden stand, maar ook uit de hoogere klassen der maatschappij zoo gaarne op het rustige Beggijnhof willen wonen. Voegt men, in betrekking tot de minder gegoeden, hierbij, dat de administratie van zulk een Hof, wel is waar bezorgd voor eenen matigen financiëlen bloei, toch de huurprijzen van hare woningen bijna gelijk stelt met die van perceelen in de achterbuurten der stad gelegen, (en hier doelen wij vooral op het Beggijnhof te Amsterdam), dan ook zal men de weldadige zijde van zulk eene inrigting meer leeren kennen en waarderen. Na deze opmerkingen zal het niemand verwonderen, dat de Beggijnhoven zich in de bescherming der geestelijke en wereldlijke overheden zóó voortdurend hebben mogen verheugen, dat ook de regering van Amsterdam, zelfs na het jaar 1578, toen hare hand zoo zwaar op de Katholieke kerken en kloosters drukte, toch aan het Beggijnhof van die stad, zoo men de kapel uitzondert, nog al eenige welwillendheid heeft betoond, en dat de Katholieke bevolking, nu een twintigtal jaren geleden, toen dit hun overdierbaar gesticht, door eene aaneenschakeling van tegenspoeden, in den bittersten geldelijken nood verkeerde, het met eene bewonderenswaardige zamenwerking, op de roepstem van den toenmaligen pastoor en overste Steins Bisschop, tegen eenen geheelen ondergang behoed heeft. De koning zelf heeft, op gunstig advies der provinciale en stedelijke autoriteiten, zijne hulp betoond; en *ook* in *onze* dagen wekt het Beggijnhof nog de levendige belangstelling van de Katholieken der hoofdstad.

Doch wij mogen niet verder van onzen weg afdwalen, en moeten teruggaan tot onze korte beschrijving. Ieder Beggijnhof dan omvat eene kerk, woningen voor Beg-

gijnen en voor vrouwen, die, zonder tot den staat der Beggijnen over te gaan, in hare nabijheid eene vreedzame afzondering komen zoeken, en gewoonlijk ook nog een ziekenhuis voor hulpbehoevende Beggijnen.

Hiermede hebben wij in het algemeen den oorsprong, de verdere geschiedenis en het nut der Beggijnhoven beschreven; dit toch, meenden wij, moest bij wijze van inleiding voorafgaan aan de misschien niet onbelangrijke geschiedenis van het Beggijnhof te Amsterdam. Zeer uitgebreid is het archief van deze stichting; groote boekdeelen zouden met de afdrukken er van gevuld kunnen worden, maar ook vele acten, die er in voorkomen, hoe gewigtig ze overigens mogen zijn in het bewijzen van oude regten en van verkregen eigendommen, hebben ook zelfs voor onze lezers niet die bijzondere waarde, dat wij ze hier afgedrukt onder hunne oogen zouden brengen. Wij zullen deze geschiedenis uit de bescheiden van dit archief zamenstellen; echter betreuren wij het, dat, vooral uit de twee eerste eeuwen van dit Hof, te weinig aanteekeningen over personen voorhanden zijn, om eene geschiedkundige beschrijving van de hofbewoonsters en hare daden te kunnen geven; alleen zal uit eene later mede te deelen overlevering blijken, dat de Beggijnen van het eerste tijdvak in een bruin habijt gekleed waren.

Wij zullen onze geschiedenis in vier tijdvakken splitsen. Het eerste loopt van het jaar 1346 tot aan 1578, het jaar, zoo als men het noemde, van de verandering der regering, met welke verandering het verlies der kapel van het Beggijnhof zamenvalt; het tweede van

1578 tot aan 1798, het jaar der terugvordering van de kapel; het derde van 1798 tot aan 1840, het jaar der redding; en het vierde loopt van 1840 tot op onzen tijd.

II.

EERSTE TIJDVAK
DER GESCHIEDENIS VAN HET BEGGIJNHOF TE AMSTERDAM.
1346 — 1578.

In het woeligste gedeelte van het groote Amsterdam, ongeveer in het midden der stad, ligt een wijd open plein, met grasperken afgezet en rondom bebouwd met een vijftigtal woonhuizen, waarvan eenige uit eene ruime beurs, andere met karige penningen schijnen gebouwd te zijn. Dit is het Beggijnhof. Tusschen de grasperken ligt eene kerk, die in vroegere eeuwen den nederigen naam van kapel der Beggijnen droeg, en die door haren oorspronkelijken vorm, als ge verschillende uitbouwsels van lateren tijd wegdenkt, u klagend toeroept dat ze, in het begin van haar bestaan, het Katholieke Offer van liefde en leven onder hare rijzige gewelven zag opdragen. Maar nog beurt haar spitse toren het kruis omhoog, als wilde hij de jaren na 1578 uit onze gedachten verdrijven, om ons terug te voeren naar den bloeitijd en de prille jeugd van deze aloude stichting. Oud is die stichting; haar oorsprong verliest zich in de eerste helft der 14^{e} eeuw, en het is onbekend, wanneer de eerste Beggijnen op dezen grond hare woning kwamen vestigen. Maar in het jaar, dat op het roemvolle 1345 volgde, in dat jaar, waarin aller harten nog van de eerste dankbaarheid overvloeiden voor het groote Mirakel van het H. Sakrament,

vinden wij de geestelijke dochters van de H. Begga met ter woon zoo digt mogelijk bij de plek, door het wonder verheerlijkt en de *H. Stede* genoemd. Niet zelden kwam het vermoeden bij ons op, dat tusschen de *H. Stede* van het Mirakel en de vestiging der Beggijnen een naauw verband bestaan heeft. Of zij van den beginne af hier een eigendom hebben bezeten, is ons geheel onbekend; maar uit den oudsten opdragtsbrief van het Beggijnhof blijkt, dat „in den jare ons Hen MCCC zes „ende viertich, op Sinte Peters auont ingaende, Oeste, „Coppe van der lane quyt scout tot eenen vrien eijghen „dat beghijnhuijs den ioncfrouwen den beghinen die daer „nu in sijn, iof hijr namaels in comen zellen Goede „in te dienen, ende heeft hem daer of opghedraghen „enen vrien eijghendoem." [1] Het is niet te bepalen, of dit huis, dat zeker op of aan den Zuid-westelijken hoek van Amsterdam stond, in dien tijd binnen of buiten de jurisdictie der stad was gelegen; men zou, om dit te beslissen, wel goed moeten weten, waar de „uytere egge [of uiterste kant] van der Laen, die „leghet in IJsbrandts Landt van der zijdwijnde," geweest is, daar in het jaar 1342 die uiterste kant de grens was, waar de jurisdictie van Amsterdam aan de Westzijde paalde. Die laan lag zeker tusschen de Kalverstraat en den N. Zijds-Voorburgwal, terwijl Wagenaar verder vermoedt, dat zij op of naast de nu gedempte Beggijnensloot heeft gelegen, zonder echter in het laatste geval te kunnen zeggen, of zij zich langs de Oost of Westzijde dier sloot heeft uitgestrekt. Wij vermoeden met reden (zie de aanteekening op de volgende blz.), dat die laan misschien tot op de helft der sloot, maar toch

[1]) Archief van het Beggijnhof, A, 1. N°. 1.

aan de zijde der Kalverstraat, dus ten Oosten was gelegen, want wij vinden, dat aan dien kant wortelen van boomen uit de sloot moesten gehaald worden, terwijl er geen spraak is, om ook aan de zijde van het Hof boomwortelen weg te ruimen. Indien wij aan een kaartje, dat in de Handvesten der stad te vinden is, eenig vertrouwen konden schenken, dan zou, althans in 1220, de tegenwoordige grond van het Beggijnhof geheel buiten de grenspalen der stad gelegen hebben; doch deze kaart geeft, volgens Wagenaar, geene genoegzame zekerheid,[1]) en kan alzoo ons vermoeden niet

[1]) Men zegt, dat het gemeentebestuur van Amsterdam in 1864, met eene praesumptio juris, afgaande op een oude kaart (die van ongeveer 1346 zou moeten dagteekenen, indien zij eenig regt van eigendom zou kunnen aanwijzen), de Beggijnensloot tot stads-eigendom heeft verklaard. Dit zou in lijnregte tegenspraak zijn met eene erkenning, in 1833 van datzelfde gemeentebestuur uitgegaan, waarin die sloot als niet tot stads-wateren behoorende, wordt aangegeven (Archief van het Begg. A. 2, pakket N° 12). Om te laten zien, dat Burgemeesteren in 1543 en 1550 niet vreemd waren aan dit gevoelen, en dat het Hof aangaande die sloot bijzondere verpligtingen en dus ook wel bijzondere regten had, verdient het ook opmerking, wat in het tweede Groot-memoriaal-register van Amsterdam (blad 35, verso) voorkomt: dat het Beggijnhof met de buren aan de overzijde dier sloot, na eene mondelinge overeenkomst, *bij tusschenspreken* van heeren Burgemeesteren in 1543 aangegaan, op den 24ⁿ October 1550, *in tegenwoordigheid en bij tusschenspreken* dierzelfden schriftelijk overeenkwam, dat de buren alle palen en wortelen van boomen, die in de sloot boven of onder water stonden, tot op vijf voeten afstand van het Beggijnhof, op hunne kosten er uit zouden halen; het Beggijnhof moest de palen binnen vijf voeten afstand van zijne huisinghen, in die sloot staande, opruimen, en daarna de geheele sloot, zoo ver als dat Hof lang was, ééns, ook op zijne kosten, doen diepen, zoowel van de aarde als van modder, tot discretie van Burgemeesteren. En toch waren niet alle huizen aan de Hofzijde van die sloot eigendom van het Beggijnhof. Het kan, dunkt ons, tot bewijs strekken, dat het Hof een grooter regt had op de geheele sloot, dan alle buren te zamen, en dat stads-eigendom op die sloot in 1550 volstrekt niet erkend werd, want Burgemeesters waren slechts bij de acte tegenwoordig, maar gaven geen bevel.

veel versterken. Uit eene acte van de stedelijke regering, gegeven op „Sinte Marcusdach Ewangeliste" 1389, blijkt, dat de woonplaats der Beggijnen toen reeds den naam van „Beghijnhof" droeg, en dat een Beggijn op dat Hof een huis kon koopen of timmeren, maar dat, krachtens deze acte, noch zij bij haar leven, noch hare erfgenamen na haren dood, het kon verkoopen of vervreemden aan wien dan ook, zonder oorlof en consent „der ghemeenre Beghinen binnen den Hove." [1] Dit besluit had, gelijk uit den considerans blijkt, ten doel: „het orbaer profyt ende nutscap der armer Beg„hinen, ende oec om alrehande scade, last, ende hijnder „te voerhoeden, die namaels ghescien mochten binnen horen houe ende tijmmeringhe." De blijvende kracht en de traditionele uitlegging van dit privilegie blijkt uit eene acte van 18 October 1630, [2] dus van een jaar, waarin men geen bijzondere voorliefde van het stadsbestuur ten opzigte van het Beggijnhof verwachten mogt. Wij zien daar, dat op het Beggijnhof een huis en erve lag, behoorende tot den desolaten boedel van Elbrigh Wijbrandts, hetwelk door zijne „crediteuren „zoude worden geexecuteert;" dat de „Maeghden van't „voors. Hoff" het bovenvermelde privilegie van St. Marcusdag 1389 hebben ingeroepen, dat zij bij dat privilegie zijn gehandhaafd, en nu tegen den prijs, waarop, van wegen het „gerecht," dat huis getaxeerd was, dat huis en erve hebben genaast. In een soortgelijk geval werd door Schepenen van Amsterdam, ten gevolge van het-

[1] Archief, A. 1 N°. 2.

[2] Archief, A. 2. pakket N°. 1.

zelfde privilegie, hetzelfde besluit genomen op den 27e Mei 1638.[1]) Het gold hier een huis en erf op het Beggijnhof, toebehoorende aan den desolaten boedel van Maria Schonemans.

Het Beggijnhof was door het genoemde privilegie bij magte om te zorgen, dat geen huizen binnen zijne grenzen ooit in eigendom zouden kunnen komen van derden, die aan het bestuur van dat Hof ongevallig konden zijn. Het was echter nog niet voldoende ter handhaving van de goede tucht en behoorlijke orde. Om nu alle moeijelijkheid te voorkomen, heeft Aelbrecht, Paltzgraaf op den Rijn, Hertog in Beijeren, Graaf van Henegouwen, van Holland, van Zeeland en Heer van Vriesland, bij een bezegelden brief, later ook genoemd de Hofsbrief, en ook Ordinantie, gegeven „in den Haghe „op ten sevenden dach in Augusto, int jaer ons Hen „dusend driehondert drie ende tneghentich," het Beggijnhof mit alle jonkvrouwen die er toen in woonden en ontvangen waren, of daar namaals in zouden wonen of ontvangen worden,[2]) met al haar goed en toebehooren in zijne bescherming genomen. Hij beveelt, dat zij godvruchtig zullen leven in gehoorzaamheid aan de Heilige Kerk. Hij geeft aan de Meesteressen met de

[1]) Archief, als voren.

[2]). Er is volgens dezen brief een onderscheid tusschen de jonkvrouwen die er wonen (de bewoonsters) en tusschen haar die er ontvangen zijn (de Beggijnen). Het ontvangen is blijkbaar het aannemen tot Beggijn, want dezelfde Graaf stelt vast, dat men geen jonkvrouw zal ontvangen, zoo zij niet een jaar of anderhalf op het Hof zal gewoond hebben.

Wij merken ook een onderscheid op tusschen Jonkvrouwen van den Hove, dat allerwaarschijnlijkst de Beggijnen zijn, en Jonkvrouwen, zonder verdere toevoeging, waardoor in het algemeen alle bewoonsters van het Beggijnhof zullen zijn aangeduid. Archief, A. 1, No. 3.

oudste en vroedste jonkvrouwen de magt om de jonkvrouwen (de bewoonsters) die (na behoorlijke vermaning) in twist of onrust bleven volharden, op zijn gezag van het Hof te verwijderen, zonder hooger beroep. Hij bepaalt, dat geen jonkvrouw van den Hove, zonder consent van de Meesteressen van huis mag varen of langer van huis mag blijven dan haar toegestaan wordt, buiten het Hof mag gaan eten of vernachten. Zonder dat consent en goeddunken zullen de jonkvrouwen geen ander bij zich inhalen en ook zelve niet te zamen in één huis gaan wonen. Tot het houden of leeren van kinderen wordt het consent en goeddunken van bovengenoemde Meesteressen en jonkvrouwen vereischt. Men zal geen jonkvrouw ontvangen, zoo zij niet een jaar of anderhalf op het Hof gewoond heeft, en ieder zal de dienst die haar wordt opgedragen goedertierendlijk aannemen of het Hof ruimen. Geen mannen zullen op het Hof eten dan alleen arbeiders, als zij er werkzaam zijn. De makingen van onroerend goed, eigen huis of kamer, en van roerend (tilbaar) goed, door *een jonkvrouw op het Hof* aan het Hof of aan *de jonkvrouwen des Hofs* gedaan of besproken, zijn van kracht, zonder eenig verder beroep. *De jonkvrouwen des Hofs* zullen de hofstede des Hofs ten eeuwigen dage nooit mogen verminderen. De Meesteressen met de oudste en vroedste van den Hove zullen ook deze jonkvrouwen, als zij misdoen enz. kunnen verwijderen. En zij die op deze wijze, of vrijwillig zonder consent zijn vertrokken, zullen nimmer op het Hof weer mogen komen wonen. Ten laatste schrijft de Graaf: „Ende want wij dit voers. beghijnhof en de Joncfrou„we die daer nu ter tijt in sijn en namaels in wesen „sullen lijf ende goet in onser hoede ende bescermenis„se ghenomen hebben ende nemen in alle maniere als voers.

„is. Soe bevelen wij ende ghebiede in alle onsen lande „allen onsen rechten. sonderlinge onsen *gherechte van* „*Amsterdam*. die nu ter tijt sijn ende in toecomenden „tiden wesen sulle. dat si den voers. hof en joncfrou- „wen. die daer nu in wonen of namaels in wone sul- „len. van onser weghen in bescermenisse ende hoede „hebben ende in alle desen punten voers. mitten jonc- „frouwen die si tot hem nemen hulpen ende starken tot „allen tiden. als sijs van hem vermaent ende versocht war- „den. Ende waer dat sake dat yemant ware. die hem tot ee- „nige tiden misdede mit woerden of mit werken. soe „ghebieden wij onsen gherechte van onser stede van Am- „sterdam. dat sie dat *soe scarpelic berechten ende corrigiere* „dats hem een ander hoede te misdoen den ghene die „wij in onser hoede ende bescermenisse ghenomen heb- „ben. Ende alle dese voers. saken sulle wesen behou- „den den joncfrouwen voers. al hoers rechts ende brieue „die sie hebben van onsen rechte van onser stede. van Am- „sterdam. Ende want wij wille dat alle dese voers. „punten stade ende vast bliuen tot ewigen dagen."

Wij zien uit dezen brief, dat het Beggijnhof als eene bijzondere maatschappij vormde, die door het hoogste gezag in den Staat als regtspersoon erkend, en met voorregten begiftigd en aan bijzondere pligten gebonden was; dat iedere plek gronds op dat Hof onder de privilegiën en de daaruit voortvloeijende verpligtingen lag. En reeds hier kunnen wij opmerken, dat deze brief niet is te verklaren, zoo wij niet aannemen, dat reeds ten dien tijde, a°. 1393, het Hof behoorlijk was afgesloten. Wat toch zou een verbod, om mannen op dat Hof te laten eten, kunnen beteekenen, als zij ten allen tijde toegang tot dat Hof hadden kunnen hebben? En verder blijkt uit het begin van dienzelfden brief, dat de

bewoonsters in gehoorzaamheid aan de heilige Kerk moesten leven, en alzoo Roomsch-Katholiek moesten zijn.

Zulk een gesticht zal ongetwijfeld reeds bij zijne eerste opkomst een kapel gehad hebben; maar het oudste charter, dat van de kapel en de bedeklok spreekt, is een brief van den 24^{en} Junij 1397, [1]) waarin zij genoemd wordt de kapel van de allerheiligste Maagd Maria op het Beggijnhof (in curia Beghinarum). Men kan met geen zekerheid aanwijzen, waar deze kapel gestaan heeft, maar zonder gevaar van tegenspraak kan men haar plaats op het Noordelijk gedeelte stellen, terwijl, zoo als hierna vervolgens blijken zal, het Zuidelijk gedeelte van het tegenwoordige Beggijnhof in dien tijd nog buiten het Hof lag. Achter het Hof, tusschen den nu genoemden N. Zijds-Voor-burgwal en de Westzijde van het Hof zelf, was eene straat, die verbonden was met eene andere straat, welke aan de Zuidzijde langs het Beggijnhof liep. Deze laatste straat ging over den tegenwoordigen grond van het Beggijnhof en nam blijkbaar hare rigting van den Voor-burgwal naar de Beggijnhofsteeg; het mag toch verondersteld worden, dat deze straat, wier onderhoud aan de bewoners van de Bindwijk (buurt van de Kalverstraat) was opgedragen, toegang tot die Bindwijk gaf. Verder Zuidwaarts was op het einde der 14^{e} eeuw tot aan het Spui alles water of moeras, uit welk water de Beggijnen nieuwen grond hebben opgewerkt; deze nieuwe grond, *met de zoo even genoemde straat* ten Zuiden van het Hof, werd bij open brief, [2]) door Schout, Schepens en Raden der stad Amsterdam, den 15^{en} April 1417, aan de jonkvrouwen op het Beggijnhof afgestaan,

---

1) Archief, A. 1. N°. 4.

2) Archief, A. 1. N°. 5. en N°. 32.

en wel „ zuijtwairt tot an der nijer brugge, die nu „steket ouer der Baghinen grafte;" dat is: van het oude Beggijnhof af tot aan de brug bij de Rozenboomsteeg; „ende van dane voirt westwairt tot an der stede grafte „strekkende;" dat is: van de brug bij de Rozenboomsteeg tot aan den N. Zijds-Voor-burgwal. Nu moesten de Beggijnen in plaats van de vorige straat, die thans bij het Beggijnhof getrokken werd, op de Zuidzijde van het nieuw aangekochte erf tegen over de Rozenboomsteeg een andere straat opmaken en straten, „ viertien „voete breet," aan de eerste gelijk, terwijl „die buijren „in der bindwijc" de nieuwe straat moesten aanhouden en maken, gelijk zij de vorige gedaan hadden.

De stad zelve zou de straat aan de Westzijde van het Hof langs den Voor-burgwal, op eene breedte van zestien voet, verlengen tot aan den Zuid-westelijken hoek van het verkochte erf, waar nu de beide nieuwe straten, de eene komende van het Oosten en de andere van het Noorden, elkander zouden snijden. De geheele straat aan de Westzijde werd bij brief van 29 Januarij 1511 aan de Beggijnen in vollen en eeuwigen eigendom overgedragen, en door haar bebouwd met achterhuizen, zoodat van toen af de achtergevels aan de Westzijde van het Hof in het water stonden. [1]) De stad verbond zich verder, om het erf aan de Zuidzijde, het tegenwoordige Spui („dat erue leggende tusschen der bueren strate „voirs. ende der stede sciltraminge"), nooit „ met eeni„gen husingen" te betimmeren, „ vtgenomen mueren of „toernen dair men die stede voirs. mede bevestiget." Daar

[1]) Archief, A. 1. N°. 32. Wij merken hierop aan, dat het gebouw der Eensgezindheid, vroeger het wapen van Bern genoemd, op het erf stond, dat in 1417 en 1511 door het Beggijnhof onherroepelijk verkregen is.

de stad in dien tijd aan het tegenwoordige Spui eindigde, kon het noodig zijn om van dit voorbehoud gebruik te maken; thans echter, nu de stad aan die zijde veel verder is uitgelegd, zal men op deze plek geen vestingwerken meer behoeven op te rigten, en alzoo zal de stad, krachtens overeenkomst gehouden zijn, dit erf, het Spui, onbebouwd te laten

Wij hebben, om naderhand niet in herhaling te vallen, deze beide overdragten van stadsgrond bij elkander behandeld, en keeren weder terug tot het begin der 15e eeuw. Nadat in het jaar 1417 het erf van het Hof zoo aanmerkelijk vergroot was, scheen de eerste gedachte gerigt te zijn op het bouwen van eene nieuwe kapel en het aanleggen van eene begraafplaats; immers reeds ten jare 1419, des daags vóór het feest van den H. Evangelist Lucas, heeft Matthias, bisschop van Biduane, Vicaris-generaal van den bisschop van Utrecht, hier in de Bindwijk eene kapel met eene daaraan grenzende begraafplaats gewijd, ter eere van de gelukzalige en glorierijke Maagd Maria, van den H. Joannes den Dooper en van den H. Evangelist Mattheus; en hij heeft den Zondag vóór het geboortefeest van den H. Joannes den Dooper bepaald als den jaarlijkschen vierdag der inwijding van deze kapel en van het daarin geplaatste altaar. [1])

Hij verrigtte deze wijding met toestemming en vergunning van het kapittel te 's Hage, en diens Deken. Dit kapittel had, krachtens zijne magt, onder nadere goedkeuring van den bisschop van Utrecht, voor de bediening en het gebruik van de kapel en het kerkhof de volgende „punten van gracien" aan de tegenwoor-

[1]) Archief, A. 1. No. 8.

dige en toekomende „Maechden ende Weedwijen opten „Beghijnhove" geschonken : de twee „bewaersteren" van het Hof, zullen met zeven van de oudste Beggijnen, die in dienst van dat Hof geweest zijn, [1]) ten allen tijde mogen kiezen eenen wereldlijken Priester, voor de heilige bediening in hare kapel. [2]) Op Paschen, Pinksteren en Kersmis zullen de „sangmissen" gedaan moeten zijn, vóórdat de klok negen slaat. Wenschen zij er meer lezende Missen te hebben, dan zullen die gedaan moeten worden „mit beslotenre poirten hoers „hoefs, mit hoers selfs volc ende anders nyemant." Zij zullen voor alle kerkelijke diensten hare klok mogen luiden, maar niet „ten sermoen." Bij de predikatiën in de kapel zullen de deuren van de poort des Hofs beloken (d. i. gesloten) moeten zijn, maar viermaal in het jaar, op S^t. Jans-Evangelistendag, op haar Kermis-dag (kerkwijding), S^t. Maria-Magdalene en S^t. Ursula, mogten zij preek hebben met opene deuren; maar dan moesten toch nog de Vespers en Completen in de parochie-kerk eerst uitgezongen zijn De kapellaan of iemand, dien hij er toe magtigde, zou haar de H. Sakramenten toedienen, en in haar kapel zou het H. Sakrament mogen bewaard worden.

En wat de begraafplaats aangaat, werd bepaald, dat zij zullen hebben „een vrije sepultuer binnen den hove „dat si begrauen mogen hoir Capellane en Coster ende „alle die beghinen die binnen horen houe steruen ende „ander maechden ende weduwen wonende binnen den „houe voirs. ende niemant anders." Zoo er iemand anders

---

[1]) Die Meesteressen, kosteressen of poortiersters enz. geweest zijn.

[2]) Dit privilegie werd nog in het midden der 18^e eeuw gehandhaafd, maar is vervolgens in onbruik geraakt.

begraven werd, moesten de Beggijnen daarvoor eenige regten betalen. Nog volgen een paar voorschriften over de offergiften in de kapel, vervolgens een verbod om het Beggijnhof niet verder uit te breiden dan der stede vesten en de graft (Beggijnensloot), en ten laatste eene bepaling voor het bestuur van het Hof om te zorgen, dat de parochiekerk in andere punten dan het hier toegestane, geene schade leed. [1])

Deze brief, van den 8n Augustus 1419, werd door Fredericus, bisschop van Utrecht, bij een schrijven van den 18en daaraanvolgende, goedgekeurd en bevestigd. [2]) Gelijk bekend is, werd in April van het jaar 1421 Amsterdam door eenen hevigen brand geteisterd, die een derde gedeelte der stad vernielde. Volgens Joannes van der Beke en Wagenaar is ook de kapel met het Beggijnhof in dien brand vergaan, doch naderhand weder spoedig opgebouwd. In 1426 vinden wij in een aflaatsbrief vermeld, dat de kapel eene vergulde monstrans bezat, waarin een gedeelte van het H. Kruis en eenige overblijfselen van Heiligen besloten waren. [3]) Verschillende bisschoppen hebben die kapel met aflaten vereerd, en in 1459 heeft broeder Marcialis Auribelli, Generaalmeester van de Orde der Predikheeren, daar hij vernomen had, dat de Beggijnen te Amsterdam eene bijzondere genegenheid voor zijne Orde koesterden, de toenmalige en toekomstige Beggijnen deelachtig gemaakt aan alle goede werken, die door de broeders en zusters zijner Orde gedaan worden. [4]) En Z. H. de Paus heeft in 1516 aan de Beggijnen, hare huisgenooten en biechtvaders den aflaat der zeven kerken van Rome verleend. [5])

---

1) Archief, A. 1. No. 6. 2) Als voren, No. 7. 3) Als voren, No. 11. 4) Als voren, No. 17. 5) Als voren, No. 35.

In 1521 gaf iemand zestig gulden voor een zilveren wierooksvat en voor de Memorie. In 1548 is het altaar „op 't hoech choer staende" uit Engeland gekomen en heeft gekost vier honderd en zestig gulden. En wij meenen het niet onvermeld te moeten laten, dat in 1539 een fonds werd gegeven om daaruit alle dagen, onder de beide H. Missen en ook onder de Vespers, zoo zij gezongen werden, een waskaars voor het beeld der H. Maagd Maria te laten branden (Zie 't *Hoefs-Boeck*). [1])

Onderscheidene koop- en giftbrieven van dien tijd toonen aan, dat van de vaste goederen op het Beggijnhof er nu en dan eenige tot behoef van het Hof gemeenschappelijk eigendom werden, en dat ook huizen buiten het Hof, b. v. in de Beggijnhofsteeg, het Hof aankwamen. In een schepensbrief van 26 Januarij 1475 [2]) zien wij een soort van fundatie, waaruit jaarlijks de tijdelijke „Matrissen" zes gouden Joannes-Beijersche guldens aan drie op het Beggijnhof te Amsterdam wonende arme Beggijnen moesten uitkeeren,ten einde daarmede hare huishuur te betalen. Het is een bewijs, dat geen Beggijn ten koste van het Hof eene woonplaats op dat Hof bezat, dewijl zelfs de behoeftige hare huishuur moest betalen.

In het archief bevindt zich een lijvig boekdeel, dat op zijn perkamenten omslag is gemerkt met de woorden: *Dits 't Hoefs Boeck*; [3]) het loopt van 1504 — 1633, en bevat onderscheidene aanteekeningen en acten omtrent:

1°. koop en verkoop van vaste goederen op het Beggijnhof te Amsterdam, gesloten door op het Hof wonende personen onderling, en ook met het Hof zelf;

---

1) Als voren, No. 28. 2) Als voren, N°. 18. 3) Archief, als voren. N°. 28.

2°. giften, schenkingen enz., door de bedoelde personen aan elkander en ook aan het Beggijnhof gedaan;

3°. aan- en verkoopen van lijfrenten, belegging van gelden op interest en andere geldelijke aangelegenheden, uitkeeringen enz., zoo ook van gefundeerde diensten, enz.

Deze overeenkomsten werden in den regel gesloten ten overstaan van den pastoor of rector, ook wel van dezen en van de Meesteressen van het Beggijnhof, gezamenlijk het bestuur des Hofs uitmakende. Meest alle stukken zijn door de tijdelijke pastoors geschreven en geteekend. Onder sommigen komen ook de onderteekeningen van eenige meesteressen voor.

Uit dit *Hoefs-Boeck* kan men over de jaren 1509 tot 1632 de namen der rectoren of pastoors opgeven. Zij waren toen reeds, omdat zij deze waardigheid bekleedden, ook tegelijk Oversten van het Beggijnhof. Hunne meer volledige naamlijst is te vinden in de *Kerkelijke Historie en Outheden*, door v. H. en v. R. Band IV, bl. 201. Onder deze allen heeft ongetwijfeld M^r^. Simon Joosten de droevigste tijden beleefd; hij was van 1569 tot 1594 de pastoor van het Hof, en heeft dus het ge reformeerd-worden van Amsterdam moeten aanschouwen.

Tot eene nadere kennismaking met den toestand van het Hof, meenden wij nog het volgende uit het zoo even genoemde *Hoefs-Boeck* te moeten mededeelen.

Uit eene acte van 15 Januarij 1511 blijkt, dat het bestuur van het Hof het erf over de Beek aan zekere Trijn Isbrans voor tachtig gulden verkocht, om op drie muren te timmeren naar believen, onder voorbehoud, dat aan beide zijden een pad zou blijven, respectivelijk van 4 en 5 voeten breedte; wel mogt het nieuw te bouwen huis over die paden heensteken, maar de hoogte van de paden moest acht voet wezen, wat hier blijkbaar

zeggen wil, dat het gemeen pad wel overwelfd mogt worden, als er slechts een doorgang van 8 voeten overbleef.[1]) Die beek, die nog gedeeltelijk, maar in eenen anderen vorm, bestaat, was aan de Noord-westelijke zijde van het Hof; in het volgend jaar, 21 Februarij 1512, verkochten de Meesteressen een ander onbebouwd erf, dat aan de voorzijde 18 en aan de achterzijde 20 voet breed was, en en wel voor eene som van 105 gulden. De koopsters zouden den achtermuur naar haar gelieven mogen betimmeren.[2])

Toen in 1574 een achtergevel van een huis aan den Voor-burgwal was ingevallen, waren de Meesteressen van het Hof, *uit vrees voor de veiligheid*, ofschoon het Hof aan die zijde nog door het water was afgesloten, voor een spoedig herstel bezorgd. In hetzelfde jaar moest men tot de vernieuwing van de sacristij besluiten; had men echter geweten, dat na weinig jaren diezelfde, tegelijk met de kapel waartoe zij behoorde, door het geweld van den sterkste aan zijne regtvaardige bezitters zou worden ontnomen, het arme Beggijnhof had dan geen geld behoeven op te nemen, om dit gebouw te vernieuwen. De poort, aan de Beggijnhofsteeg onmiddellijk naast die sacristij gelegen, had ook herstel noodig. En in hetzelfde jaar 1574, dat nog boven de poort te lezen staat als het jaar van de vernieuwing had het herstel der sacristij en der poort plaats voor eene som van 1036 gulden. Een gebeeldhouwde steen, zooals de meeste huizen in vroeger tijd hadden, versiert dezen ingang; hij vertoont het beeld van de H. Ursula, en daar hij hoogst waarschijnlijk in het genoemde jaar reeds oud was, mag

---

1) Archief, als voren, No. 28. en 29. 2) Als voren, No. 28.

hij veilig als een overblijfsel van vorige eeuwen blijven pronken.

Wanneer wij den toestand van het Beggijnhof in de eerste 230 jaren van zijn bestaan in het kort willen opgeven, dan zien wij een groot plein, van alle zijden van de naburige erven en straten afgesloten. Op dat plein staan in het rond verscheidene huizen, bewoond door Beggijnen en andere weduwen en maagden, welke in gehoorzaamheid aan de H. Kerk leven. Slechts één poort geeft toegang tot dat Hof; 's avonds wordt zij altijd en bij dag naar goedvinden gesloten. De geheele grond behoorde aan het Hof, en de erven, die in 1417 en 1511 het Hof kwamen vergrooten, werden, voordat men ze in bezit nam, op wettige wijze aan het Hof overgedragen. Van het oudste gedeelte kan men alleen zeggen, dat de eerste woning der Beggijnen in 1346 niet van de stad maar van een gewonen burger aan de Beggijnen is toegekomen, en dat uit geen enkele acte blijkt, dat de stad ooit eenig regt van eigendom op dat oudste gedeelte heeft beweerd; dat integendeel het bestuur van het Hof naar goedvinden huizen en erven verkocht en weder inkocht, opene erven voor het bouwen van nieuwe huizen overdroeg, dat de eigenaars van eenige vaste goederen, binnen de grenzen van dat Hof gelegen, en alle bewoonsters, wie dan ook, aan de regels onderworpen waren, zóózelfs, dat de Beggijnen het regt hadden, om allen, die tegen de regels misdeden, al hadden zij er ook woningen in eigendom, na behoorlijke waarschuwing, van het Hof te verwijderen.

In het midden stond de kapel. Zij was geheel het bijzonder eigendom van het Beggijnhof, uit eigen fondsen gebouwd. Het blijkt uit niets, dat de stad er nog eenige bezitting had. Het hoekhuis op het Spui (toen

het ziekenhuis van het Hof, nu de Eensgezindheid) was het Zuid-westelijk einde ; ook aan den Noord-westelijken hoek was het Hof nog iets grooter dan tegenwoordig, daar over de beek nog een stukje gronds lag, dat later aan het weeshuis werd verkocht.

De bewoonsters hoorden in die woelige 16e eeuw ongetwijfeld van den opstand tegen de Katholieke Kerk; zij namen, zooals uit geschriften van die dagen blijkt, wel eenige gepaste maatregelen, dat men hare goederen na haren dood niet tegen de Kerk zou kunnen gebruiken ; maar het vermoeden, dat ooit eene regering het wettig bezit van hare onderdanen op onregtvaardige wijze zou kunnen aantasten, dat zij zelfs hare beschermelingen, die door het hoogste staatsgezag onder hare hoede gesteld waren, zou kunnen berooven van de dierbare kapel, die deze uit hare eigene middelen hadden gebouwd, neen, zulk vermoeden kon in het fiere hart van nooit ontaarde Hollandsche vrouwen en maagden niet oprijzen ; en zoo wij zullen zien, dat Katholieke maagden bij het niet verwachte onregt, met behoorlijke bescheidenheid, maar ook met den moed, dien het volle bewustzijn van regt instort, durfden opkomen tegen maatregelen, die het oude Hollandsche karakter als onregtvaardig moest verafschuwen, dan zal het toch blijken, dat, bij alle verkrachting van trouw en regt, het gevoel van Hollandsche regtvaardigheid, getergd als het werd, in de harten der Amsterdamsche Beggijnen door geen bekrompen vrees werd onderdrukt.

DE WONDERDADIGE PARTIKEL

VAN HET H. KRUIS

TE WAUBACH, IN LIMBURG.

De negenhonderd-dertigjarige, levensmoede Adam stond daar, leunende op zijne spade, en sprak tot zijnen zoon Seth: „Ga naar den Cherub, aan den ingang van het paradijs, en vraag hem, hoe lang ik nog zal moeten derven

„Dolie der ontfermenissen,"

mij door God zelven beloofd, toen Hij mij uit dat gelukkig oord verdreef". Seth ging heen, vond den Cherub, en volbracht zijns vaders last. Toen sprak de Engel:

„Steckt u hoet ter doren in
Ende besiet al omme tparadijs."

Seth maakte gebruik van deze vergunning, en ontwaarde, onder andere wonderheden, te midden van het paradijsplein, op de boorden der vierdubbele rivier, eenen boom, van welke het hem

„docht wesen scade,
Dat hij ghewassen stont soe hoghe,
Ende verdroghet was soe droghe."

Om den voet des booms kronkelde zich een ijslijk serpent, en, o wonder! in den top lag, in windselen gewonden, een nieuwgeboren kind, dat weende. En

zich keerende tot den Cherub, vraagt de verbaasde Seth,

„Wat dat clene kindeken meende,
Dat opten boem lag, ende weende."

„Dat kind," antwoordt de Engel, „zal, boven de wetten der natuur, van eene zuivere maagd de menschelijke gestalte ontvangen. Zeg uwen vader

„Dat ghi saecht een kint ghespleten,
Uter herten der godlijcheden,
Ende smenschen sone sal heten mede,
Ende sal storten sijn bloet
Ane thout, dat noch wassen moet
Van drie greinen te samen,
Die uten selven appel quamen,
Ghevallen vanden rise,
Daer Adam inden paradise
Die vrucht af smakede ende gnoet,
Die hem God tetene verboet."

„Uit de leden van dat kind zal dan, aan het kruishout, geperst worden „dolie der ontfermecheden," waarin Adam zich mag verblijden." Daarna geeft de Cherub de drie pitten aan Seth, die er mede vertrekt en zijn vader alles trouw gaat verhalen.

„Doen verblidem die oude
Ende en loech maar eenwerf
Binnen sinen leven eer hi sterf."

Toen Adam overleden was, bestelde Seth hem ter aarde, en legde de drie „greine" onder zijne tong. Daaruit sproten „drie gherden," die winter en zomer groen en altoos „in enen doene" bleven. Mozes vond die wonder-rijzen in de woestijn, en zij volgden hem overal op zijnen tocht, het zij hij opsloeg zijn

„pauwelioene
Inden dale van Ebroene,"

of „in Ellem," of „int lant van Raphadijn," waar ze

eene bittere bron in zoet water veranderden, of bij den berg Sinaï, of eindelijk in het rijk van Moab. Van daar bracht koning David, door eenen Engel van de verheven bestemming dier rijzen onderricht, ze naar Jerusalem over, alwaar ze zóó tot éénen boom zamengroeiden,

„Dat men niet en conde ghesien,
Welc deen was van drien."

Slechts de kruin van dien boom bleef aantoonen, dat het drie roeden van verschillend hout waren geweest, te weten:

„Cedrus, cipres metter pine."

Tijdens het bouwen van Salomons tempel ontbrak er een balk, en toen de bouwheeren den wonderboom daartoe bezigen wilden, gebeurde het, dat, hoe men mat en korf of niet, de boom telkens vijf voet te lang of te kort was voor zijne bestemming, en zoo bleef hij inden tempel liggen.

„Daerna quam een wijf terstont,
Sibilla hietse, mi es cont,
Ende ghincker op sitten roekelose;"

doch een vuurgloed kwam uit het hout te voorschijn en verbrandde de kleederen der vrouw, die alsdan, in profetischen geest, voorspelde, dat

„daer ane sal noch door onse scoude,
Die Gods sone hanghen."

De Joden gebruikten nu den boom aan eene brug. Toen echter de koningin van Saba naar Jerusalem kwam, durfde zij, door eene hoogere ingeving verlicht, niet over die brug gaan; maar

„Men seit datsi bervoet
Neven thout overwoet."

De wijze vorstin verweet aan Salomon zijne nalatigheid in het verzorgen van dien kostbaren boom, en gaf zelfs goud ten beste,

„daer men mede besloech dat hout."

Daarna liet Salomon den balk dwars boven den ingang des tempels plaatsen, zoodat ieder binnentredende er het hoofd voor moest buigen. Later deed koning Abia, begeerig naar het goud en de edelsteenen die den boom omgaven, hem van daar wegnemen; en nu kwamen de Joden

„hemelyc bi nachte
Ende groevent wel XX ghelachte
Onder derde."

Maar toen men, tweehonderd jaren later, eene piscine groef, ter plaatse waar het onverganklijk hout begraven lag,

„Verhieft hem uten gront
Ende dreef in dat water claer,"

alwaar het de wonderen der *probatica piscina* bewerkte, tot dat men er het kruis Onzes Heeren van vervaardigde.

Terwijl Jesus daaraan hing, kwam een ridder en stak hem

„Met enen spere in sine side,
Datter uut ran ten selven tide
Dolie der ontfermecheit,
Daer Adam af was gheseit,
Dat hi hem daer bi verlossen soude."

Zoo verhaalt de lieflijke legende, waarvan wij de Nederlandsche bewerking, bij gebrek aan afdoende bewijzen van het tegendeel, nog altijd aan Jacob van Maerlant toeschrijven. 't Is ons trouwens ook recht aangenaam den — alhoewel sedert ettelijke jaren van zijn recht eenigszins vervallen —

„vader
Der dietsche dichter algader,"

dien men zoo menigmaal als den voorlooper der mannen van de onafhanklijke rede, in onze letterkunde, bewierookt heeft, hier, zoowel als in zijn *Leven van Sinte Franciscus*, in zijne *Maria-Mirakelen*, in zijne *Disputacie van den Cruce* en elders, als een geloovig Katholiek te zien optreden. Dat voorrecht der orthodoxie, in Katholieken zin, weigert dan ook geen der beter onderrichten onder de Protestanten meer in van Maerlant te erkennen. Doch daar hebben wij ons nu niet mede in te laten. [1]) Wij wilden slechts aantoonen, in hoe hooge

[1]) Slechts ééne opmerking. Hoe kan Fauriel, in zijne *Histoire de la Poésie Provençale* (D. I, bl. 268), van de bovenverhaalde legende sprekende, in gemoede zeggen: „Des compositions de ce genre dé„montrent suffisamment à quel point le clergé était ignorant, crédule, „avide de fictions; avec quelle licence il transformait en fables roma„nesques les croyances les plus austères du Christianisme." En hoe kan Dr. W. J. A. Jonckbloet (*Gesch. der Midden-Nederlandsche Dichtkunst*, D. III, bl. 109) zich „volkomen met dat oordeel vereenigen"? Legenden van den aard der onderhavige zijn grootendeels aan de zoogenaamde *Apocryphe Evangeliën* ontleend, welke wel niet door de Kerk als kanoniek erkend zijn, maar die het reeds ten tijde van den H. Hiëronymus, dat wil zeggen in 't begin der vijfde eeuw, geoorloofd was als *stichtende boeken* te lezen, wanneer zij geen inmengsel van Gnostieke, Manicheesche of andere dwalingen bevatteden (Hiëron. *Præfat. in Lib. Salom.*, en: *Procem. in Matth.*).

Het boek waarin ons wel de meeste legenden bewaard zijn gebleven, is de *Historia Lombardica* of *Aurea Legenda*, van den Genueeschen Aartsbisschop Jacobus de Voragine, in 1298 overleden, en dus een tijdgenoot van Van Maerlant. Welnu, Jac. de Voragine bewijst herhaalde malen in zijn werk, en bepaald ter plaatse waar hij de wonderbare lotgevallen van het Hout des H. Kruises verhaalt, dat hij niet behoort tot die lichtgeloovige weetnieten, waartegen Fauriel ijvert. Zoo zegt hij (Cap. LXIIII. *De inventione S. Crucis.*): „Men „leest in eene geschiedenis, die de Grieken bezitten, *maar die niet „geloofwaardig is*, dat een Engel aan Seth," enz. En in hetzelfde hoofdstuk, iets verder: „Men moet aan het oordeel van den lezer „overlaten te beslissen, of deze dingen waar zijn; *men leest ze in geene*

achting het H. Kruishout bij de Christenen van vóór en in de middeleeuwen, stond; met welk kinderlijk

---

„*kronijk, noch in eenige authentieke geschiedenis.*" Is men nu een lichtgeloovig of onwetend mensch, als men onder zulke voorbehouding iets verhaalt? Verdient wellicht de geniale Hoogduitsche dichter Clemens Brentano, een leek der negentiende eeuw, met dien titel gebrandmerkt te worden, als hij, uit den mond der vrome Catharina Emmerich, in het *Lijden van O. H. J. Chr.* en het *Leven der H. Maagd*, bijzonderheden opteekent, welke veel overeenkomst hebben met die onzer legende?

Welke hoog ernstige geloofswaarheden van het Christendom hier nu in „romaneske fabelen" vervormd worden, verklaren wij ook niet te begrijpen. De leer der Kerk betrekkelijk het groote werk der Verlossing blijft geheel ongeschonden, en wordt slechts met zulke verhalen gesierd, die eene vrome verbeelding kan uitdenken, als om deze waarheid voor den ongeletterden leek handtastbaar te maken: dat Gods Voorzienigheid den loop der dingen, tot in de geringste bijzonderheden, beschikt, leidt en regelt, zoodat er niet slechts in de stoffelijke natuur niets gebeurt wat niet voorzien zij en geordend tot een bepaald einde, maar dat de koning der schepping zelf, de mensch, vrij en slaaf te gelijk, — om ons met den Graaf J. de Maistre uit te drukken — al handelt hij, met volkomen vrijheid, naar de ingeving zijner rede, toch niet bij machte is om de algemeene plannen van Gods bestuur, ook maar in het geringste, te storen of te wijzigen.

En zou het dan Gode zoo onwaardig zijn, den boom, waaraan zijn welbeminde Zoon voor 't gevallen menschdom moest sterven, op eene eenigzins bijzondere wijze te doen groeien en voortduren? Niet meer, dunkt ons, dan dat een machtige koning de plek in eere deed houden, waar hij mocht weten, dat zijn geliefd kind, door een vroegen dood weggerukt, zijne rustplaats zou vinden. Of is het een zinledig verband, dat er in deze legende bestaat tusschen den Boom, die in 't paradijs een Boom des Doods werd, en den Boom des Doods, waarvan de stervende Godmensch op Golgotha een Boom des Levens voor Adam's zondig geslacht maakte?

De Kerk heeft dat verband duidelijk uitgedrukt, als zij zingt, dat hij „die door het hout overwon, ook door het Hout moest overwonnen worden;" en in het „*Vexilla Regis*" van *Venantius Fortunatus:* „De Schepper, door medelijden bewogen jegens onzen misleiden „eersten Vader, dien het eten des noodlottigen appels in den „ondergang stortte, *kenteekende reeds toen het Hout*, dat de ramp, „door het hout berokkend, zou herstellen." Dat zong men reeds in de zesde eeuw, in de Latijnsche Kerk; en niet minder uitdrukkelijk

hart en naïef geloof zij het vereerden; hoezeer hunne door de ridderlijke avonturen der kruistochten opgewekte verbeelding, voor dien boom in geestdrift ontvlamde, en in ieder uur van zijn voortbestaan een wonder wenschte te vinden. Hoor den nagalm slechts van die hooggestemde bewondering en liefde, in de Lijdenshymnen der Kerk: het *Pange Lingua,* van Claudianus Mamertus († 474) [1]; het *Vexilla Regis,* van Venantius Fortunatus († 603); het *Laudes Crucis attollamus* en het *Salve Crux*, van Adam a. S. Victore († 1177); het *Recordare Sanctae Crucis,* van den H. Bonaventura († 1274), enz. om niet te spreken van dat groote getal Kruisliederen in de liturgie der Grieksche kerk. En geen wonder! Het H. Kruis, dat, als een voorwerp der woede van het verpletterde serpent, drie eeuwen lang in den schoot der aarde verborgen had gelegen, was door de H. Helena als een zegevierende standaard opgeheven, en was, in duizenden deelen versplinterd, allerweeg het geloof en de liefde in de harten der Christenen gaan opwekken. Reeds in de vierde eeuw, zoo getuigt ons de H. Cyrillus van Jerusalem, (*Catech.* IV, X en XIII.) ontvingen de pelgrims kleine splinters van het H. Hout, dat, volgens den H. Pau-

---

klonk het in de Grieksche van de lippen des H. Theodorus Studites († 826): „Een hout had mij den dood veroorzaakt; doch in u, o „Kruis! waaraan Christus hing, heb ik het leven weêrgevonden."

Of, ten laatste, is de belofte van een toekomstigen Verlosser aan het gevallen eerste menschenpaar, in het paradijs zelf en als onder den Boom des Levens gegeven, zoo ondichterlijk belichaamd in het kind, dat hier in den top des booms ligt, en het om den voet gekronkelde, belagende serpent, welks kop door het Kind moet verpletterd worden? Uit dit alles nemen wij de vrijheid te besluiten, dat Fauriel's verwijt hem veel kans geeft, dat de beschuldiging van onwetendheid op hem zelven nederkome.

[1] Anderen kennen het aan Venantius Fortunatus toe.

linus van Nola (*Ep.* XII.), niet scheen te minderen.

In 559 schonk keizer Justinus aan Radegondis, de heilige koningin der Franken, eene rijk ingevatte partikel van het H. Kruis, welke zij in het tot dat doel gestichte klooster te Poitiers deed plaatsen. Om dit eerwaardig overblijfsel plegtig te ontvangen, dichtte de reeds gemelde Venantius Fortunatus, bisschop van Poitiers, het onsterflijk *Vexilla Regis*. Toen eindelijk de kruistochten het zegevierende Westen naar Jerusalem en Konstantinopel gevoerd hadden, toen was er weldra schier geene kerk meer, die niet een deeltje van het kostbaar Hout ontving, geen geloovige meer, dien het niet te beurt mogt vallen, met eenen blik vol dankbare liefde iets van dien gezegenden Boom te aanschouwen, die het gevoel onzer Verlossing en onze eeuwige hoop onder de volkeren verlevendigde.

O! wien het gegeven ware, de gezegende uitwerkselen van die geheimzinnige, zwijgende prediking gade te slaan! wie ze kennen mocht, de wonderbare lotgevallen van zoo vele, zoo ontelbare, door heel de Kerk verspreide deelen en deeltjes van dat Kruis des Heeren, voor 't welk, wij zijn daarvan overtuigd, ook wel ieder geloovig Protestant, al is hij anders nog zoo relikwieschuw, een diepen eerbied gevoelt!

Wij geven hier, als eene bijdrage tot die groote geschiedenis, het verhaal van wat er gebeurd is met en door de partikel van het H. Kruis, berustende in de kerk van Waubach, in Limburg.

Daar werd te Hoydonck, op twee uren afstands van Helmond, in dat gedeelte van het oude Taxandrië,

dat thans tot de Meierij van 's Hertogenbosch behoort, in 1146, [1]) door een kanonik der abdij van Rolduc, met name Leo, eene abdij gesticht voor adellijke vrouwen, naar den regel van den H. Augustinus. Eene nederige houten kapel kwam het eerst tot stand, en werd in 1148, door den bisschop van Osnabrug, Philippus, graaf van Catzenelleboghen, ter eere der H. Maagd en van S^t^. Jan Evangelist gewijd. Voor Gods huis zorgde men in die dagen het eerst; en die grootmoedige Christenen waren er niet te armer door, dat zij den tienden en wellicht ook den vijfden penning besteed hadden, om een bedehuis, een toevluchtsoord voor alle licht, kracht- of troostbehoevenden, te doen verrijzen. Weldra echter begon de vrome Leo, geholpen door de milde schenkingen zijner broeders, die in de *Brabantia Mariana* (Lib. III. C. 80.) de edellieden van Stakenbosch genoemd worden, ook het klooster te bouwen. Eene eeuw bestond de Hoydoncksche abdij in stillen zegen voort. Middelerwijl was er eene kerk gebouwd; en toen deze, in 1244, moest gewijd worden, en de toenmalige bisschop van Luik, Robertus, tot wiens jurisdictie Hoydonck behoorde, verhinderd was zulks te doen, zond hij daartoe een heilig en geleerd man, Bonifacius ge-

[1]) Foppens, *Hist. Episc. Silvaed.* Brux. 1721. p. 288, geeft te onrecht 1144 als het jaar der stichting van Hoydonck aan, wat ons te meer verwondert, daar aan Foppens al de bijzonderheden, die hij dien-aangaande verhaalt, medegedeeld zijn door Nicol. Heijendal, den toenmaligen abt van Rolduc en schrijver der voortgezette *Annales Rodenses*. Juist in het eerste, uit een met het verhaal bijna gelijktijdig geschreven stuk genomen gedeelte dezer *Annales*, volgt het verhaal der stichting van Hoydonk *na* de voorvallen van het jaar 1146, en begint met de woorden: *His diebus egressus est hinc sacerdos Leo.* In afschriften dezer *Annales*, nog in vele exemplaren te Rolduc aanwezig, leest men uitdrukkelijk het jaar 1146. Ook J. B. Gramaye, *Antiq. Brab. Pel. C. III* geeft dit jaar aan.

naamd, die bisschop van Lausanne, in het Zwitsersch kanton Waadland, was geweest, maar toen, om de vervolging eeniger booswichten te ontwijken, [1]) in het klooster Ter Cameren, nabij Brussel, 's mans geboorteplaats, teruggetrokken leefde.

Wij laten hier eene letterlijke vertaling volgen van het diploma, dat Bonifacius, wiens gelukzalig verscheiden (1260) in het aartsbisdom van Mechelen op den 9n Februari herdacht wordt, zelf heeft opgesteld, en waarin hij het wonder uitvoerig verhaalt.

„Aan alle Christen geloovigen die dit schrijven zullen zien, wenscht Bonifacius, door Gods Voorzienigheid weleer aangesteld als bisschop van Lausanne, duurzaam heil in den Stichter onzes heils.

„Het zij bekend aan alle geloovige Christenen, en mogt het ook aan de ongeloovigen bekend worden, ter beschaming van de vijanden des Kruises van Christus en tot lof en eer van hen die zich beroemen op het Kruis van O. H. Jesus Christus, het wonder van Gods barmhartige goedheid, dat O. H. Jesus Christus zich gewaardigd heeft te bewerken in een partikel van het Kruishout onzes Heeren, in het Stift van de vrouwen der orde van den H. Augustinus, Hodunck genaamd, onder het bisdom van Luik, in het land van den hertog van Brabant, het jaar O. H. 1244, in de maand Augustus, [2]) op den oktaafdag van den H. Augustinus.

---

[1]) *Annales Rodenses, ad annum* 1244. — Molanus et Miræus, *De SS. Belg.* 9 Febr.

[2]) Hier is eene onnaauwkeurigheid in de tijdsbepaling. De oorspronklijke tekst heeft: *in octava*, niet *infra octavam*, en laat dus moeilijk eene andere vertaling toe, dan die van „den achtsten dag." Nu wordt echter het feest van den H. Augustinus den 28n Aug. gevierd, en de oktaafdag valt dus op den 4n Sept., en niet in Augustus,

„Toen ik derwaarts gekomen was, om eene kerk en twee altaren, ter liefde van God en op verzoek van den Hoogwaarden Vader, Heer Robert, bisschop van Luik, te wijden, zag ik er, onder vele andere relikwiën van Heiligen, die mij vertoond werden, een stuk hout, ter lengte van een vinger, dat het Stift geloofde en bevestigde te zijn van het Kruishout Onzes Heeren.

„Ik had eertijds te Lausanne gehoord van den bisschop van Cevennes, die het weder van een anderen vernomen had, dat het hout van het Kruis Onzes Heeren, als men het in het water legt, zinkt, terwijl alle ander hout, van natuur, in het water drijft. Hij verzekerde, dat hij op die wijze proefondervindelijk zeker was, eene partikel van het H. Kruis des Heeren te bezitten.

„Daar ik mij deze proefneming van den evengenoemden bisschop herinnerde, deed ik mij, bij het zien van voormeld hout, eenen beker met water, van middelbare grootte, brengen, ten einde eene dergelijke proeve te nemen.

„Daar stonden en zaten een groot getal kloosterzusters uit dat huis, en eenige andere religieuzen, alsmede vele wereldlijke personen rondom mij, toen ik voormeld hout tusschen den duim en den wijsvinger der regterhand genomen hebbende, en driemaal het kruisteeken mede boven den beker met water maakte, den Heer smeekende in den naam des Vaders en des

---

zoo als hier staat. Dat ook het wonder zeker op dien dag is gebeurd, bewijst die plaats in dit zelfde stuk, waar de herhaling van het wonderbare bloedvloeien vermeld wordt, als geschied zijnde „den „4n dag na het eerste, op den vooravond van O. L. V. Geboorte," dat is op den 7n September. Misschien duiden de woorden „in de maand „Augustus" slechts ten naaste bij den tijd aan, waarop het wonder heeft plaats gehad, namelijk, toen de gelukzalige Bonifacius naar Hoydonck kwam, om er de kerk en de altaren te wijden.

Zoons en des Heiligen Geestes, dat Hij zich gewaardigen mogt, ons te toonen, of dit stukje hout van het H. Kruis Onzes Heeren was.

„Toen ik het in het water legde, daalde het terstond op den bodem neder, als een steen. [1]) Nadat ik het met dezelfde vingers van den bodem des bekers boven het water opgeheven had, vloeiden er vele druppels dik bloed, welke de een na den anderen op den bodem des bekers nederdaalden, uit het onderste gedeelte van dat zelfde hout, wat alle omstaanden en omzittenden zagen.

„Verbaasd bij het aanschouwen van dit wonder, deed ik in der haast een rein fleschje halen, om het vloeiende bloed op te vangen. Daar echter, toen men het fleschje bracht, het bloed opgehouden had te vloeien, legde ik ten tweeden male het hout in het water; en nadat het er uitgenomen was, vielen er andermaal, doch minder dikke bloeddruppels af, die in het glazen fleschje opgevangen werden. Toen het vloeien ophield, legde ik ten derden male hetzelfde hout in hetzelfde water; ik nam het er vervolgens wederom uit, en de bloeddruppels, die er ten derden male afvielen, werden in dezelfde ampul opgenomen.

„Dit ten tweede en derde reize van het voormelde hout opgevangen bloed wordt thans in een kristallen fleschje, in het bovengenoemde kloosterhuis bewaard. Het water uit den beker, roodgeverfd door de druppels dik bloed, die bij de eerste ophaling van het hout uit het water, in de schaal gevallen waren, bevindt zich in hetzelfde huis, in een glazen ampul.

„Alvorens ik echter ten derden male het hout in den

[1]) Dit zou, wij weten het, geen afdoend bewijs geweest zijn. Het gebed van Bonifacius is dan ook, gelijk het diploma aanstonds hierna vermeldt, op een andere wijze verhoord geworden.

beker legde, maakte ik met hetzelfde hout een kruis boven het water des bekers, en er verscheen op den bodem een rood kruis, dat de Prior des huizes en vele anderen der omstaanden en omgezetenen gezien hebben.

„Zekere aanzienlijke wereldlijke vrouwe, Hildegondis genaamd van Wulffrombese, dit kruis eveneens ziende, werd als waanzinnig. Op den bodem van den beker vertoonen zich bloeddruppels, die zich, naar de verklaring der kloostervrouwen, daar vroeger nooit vertoond hebben. Naderhand heb ik den beker in een anderen beker met water uitgespoeld; en na deze afwassching, en na het verdwijnen der bloedkleur, dronken velen van dat water, die verklaard hebben, dat het eenen honigzoeten smaak had.

„En van de kloostervrouwen en anderen hebben er van gedronken, en ook de bovengemelde Hildegondis, die daardoor van eene ziekte genezen werd, waaraan zij sedert drie jaren leed, en welke noch door geneesheeren, noch door geneesmiddelen kon verdreven worden, gelijk zij zelve mij verhaald heeft, den vijfden dag na deze gebeurtenis.

„Op den vierden dag" [t. w. na deze gebeurtenis], „den Vooravond van O. L. Vrouwe Geboorte, heb ik, na de Mis gelezen te hebben, met geheel het vóór mij neergezeten konvent, eerst de algemeene schuldbelijdenis en de daarop volgende kwijtscheldings gebeden gesproken, en daarna O. H. Jesus Christus gesmeekt, dat Hij zich gewaardigen mogt, tot lof en eer van zijnen Naam, ons eenig kenteeken van zijnen wil omtrent het voormelde hout te geven.

„Nadat men dus den meergemelden beker met water gebragt had, maakte ik driemaal het teeken des kruises, onder aanroeping van den Vader en den Zoon en den

H. Geest; en toen ik vervolgens het hout in het water legde, zonk het terstond op den bodem. Ik nam het er uit, en alsdan vielen er weder bloeddruppels af, die bij het vorige bloed in het kristallen fleschje werden opgevangen.

„En zoo gebeurde het ten tweeden en ten derden male, wat ik met eigen oogen gezien heb, even als al het volk en Frater Henricus van Averbode, een priester, die de kristallen ampul vasthield, waarin de bloeddruppel tot driemaal toe opgenomen werd, telkens wanneer ik het hout in het water lei en het er weer uitnam, gelijk hierboven verhaald is. Deze voormelde priester bezit een stuk zijde, dat hij mij geheel blank overhandigde, en dat roodgeverfd is van het aan mijne vingers klevende bloed.

„Arnulphus, ridder van Stakenbroeck, was daar ook aanwezig, benevens zijne echtgenoote, welke ook reeds getuige geweest was van het eerste wonder, in al zijne bijzonderheden. Er waren ook vele andere leeken. Toen ik met een scherp mes in het voormelde, buitengewoon harde hout sneed, viel er een zeer klein, door het gevoel of het gezicht schier niet waarneembaar deeltje af, zwart, zooals het hout zelf zwart is, hoewel op zekere plaats wit.

„Daar ik evenwel twijfelde, of dit uiterst gering deeltje van voormeld hout was, deed ik het in het water, en het zonk op den bodem; en toen ik het er uit nam en tusschen mijne vingeren wreef, werden deze rood van bloed.

„Ik lei dit splintertje in de kristallen ampul, waar het bloed in opgevangen was, en het bleef kleven tegen het binnenste van het kristallen fleschje, alwaar het terstond in bloedkleur overging, wat ik zelf en

alle toeschouwers gezien hebben. Toen hield ik het fleschje in schuinsche richting naar het splintertje toe, zoodat dit, door het bloed aangeraakt, onder het bloed bleef in dezelfde kristallen ampul.

„Dit heb ik, op verzoek van meergemeld konvent en van eene menigte andere menschen [„aliorum po-„pulorum"] in schrift opgesteld, tot eer en glorie van O. H. Jesus Christus, tot heil der geloovigen, ter beschaming der ongeloovigen en ter bevestiging van het heilig Christelijk Geloof.

„En ik heb er mijn zegel aan gehecht, ter verheerlijking van het levendmakend Hout des Kruises, waaraan ons heil en leven, O. H. Jesus Christus, gehangen heeft. Hem zij eer, en ons met Hem de zaligheid en het leven, door Hem in de eeuwige vreugde, door alle eeuwen der eeuwen! Amen."

Het origineel van dit diploma, in het Latijn opgesteld, bevond zich weleer te Leuven, in de abdij van S^{t}. Gertrudis, doch is sedert het begin dezer eeuw zoek geraakt. Een authentiek afschrift er van werd in de archieven der abdij van Rolduc neergelegd. Daar Foppens het in zijne *Hist. Episc. Silvaed.* mededeelt, bepalen wij ons bij deze vertolking.

In 1650 werd, bij besluit van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, aan welke de Meierij van 's Hertogenbosch door den Munsterschen vrede was afgestaan, de abdij van Hoydonck gesloten, en hare goederen, zelfs de gebouwen, verkocht, met uitzondering der geschriften en authentieke bescheiden, die, benevens de wonderdadige partikel van het H. Kruis, naar de abdij van Rolduc werden overgebracht. Hier werd het kostbare Hout het voorwerp eener niet minder vurige

vereering dan die er elders aan ten deele viel, tot in 1793, toen ook deze beroemde instelling in den maalstroom der noodlottige omwenteling verdween. Een der uitgedrevene Reguliere Choorheeren, de vroegere gastmeester der abdij, Tilman Laurens Welter, wien bij deeling de kostbare schat in handen gekomen was, bracht dien naar Waubach, in de nabijheid van Rolduc, waar hij den 6n April 1824 als pastoor dier parochie overleed, en waar het Wonderhout nog bewaard wordt.

De geheele partikel werd, waarschijnlijk door Bonifacius zelf, in 1244, in twee deelen gesplitst, waarvan het eene aan de abdij van St. Gertrudis te Leuven geschonken werd, het andere in Waubach aanwezig is. Volgens de verplichtende mededeeling van den ZEW. Hooggel. Heere E. H. J. Reusens, Bibliothecaris der Kath. Hoogeschool van Leuven, *vermoedt* men, dat de relikwie des H. Kruises, welke thans nog in de voormalige abdijkerk van St. Gertrudis, thans parochiekerk, aldaar vereerd wordt, dezelfde is die eertijds van Hoydonck derwaarts kwam. ofschoon eene moderne invatting de aloude vervangen heeft; maar *zekerheid* heeft men dienaangaande niet.

De partikel te Waubach heeft eene lengte van 5 duim (Nederl.), op eene breedte van 8 streep en eene dikte van 5 streep, en is dus, ook in dit opzicht, eene der merkwaardigste van Nederland. Zij is ingevat in een verguld zilveren kruis, dat een halve Nederl. el hoog, en 34 duim in de dwars-armen breed is.

De zeshoekige voet van dit kruis — behalve het voor ettelijke jaren daarbij gevoegde aanhoogsel — de zich onmiddelijk boven het voetstuk verheffende en als daaruit opgroeiende zes punt geveltjes, die de plaats van den *nodus* innemen, en de vier armen van het

kruis dragen de onmiskenbare merkteekenen eener hooge oudheid, en zijn hoogstwaarschijnlijk in de 13de eeuw, misschien ten tijde van het hierboven verhaalde wonder, vervaardigd.

Het middeldeel bevat, tusschen twee vlakke kristalschijven van circa 7 duim doorsnede, de eerbiedwaardige, door twee engelen, met ontplooide wieken, horizontaal opgeheven partikel. Deze engelen, al verraden ze duidelijk het verval der kunst, knielen daar toch in zeer geloovige houding en als hunner taak bewust; ge zoudt meenen dat ze het „*Vexilla Regis*" gaan aanheffen. De beneden-arm van het kruis rijst, eerst zeshoekig en vervolgens plat, tusschen de zes punt-gevels op; maar de drie andere armen loopen uit in medaillons van 5 duim doorsnede, waarin zich, evenals in een der punt-geveltjes van den nodus, roodkleurige zijde bevindt, welke men met grond voor diegene houdt, waarvan Bonifacius in zijn diploma spreekt. Zeer symbolisch neemt deze zijde hier de plaats in, die de middeleeuwsche kunst gewoonlijk aan de vier Evangelisten, als aan de getuigen van het groote Verlossingswerk, toekent. Uit elk dezer medaillons schieten drie lancetvormige lelies, die het geheele kruis, in zijn grondplan, tot een soort van dusgenaamd kruis van Jerusalem vervormen, doch welker ruwe bewerking een lateren oorsprong verraadt.

Over de geheele oppervlakte der kruis-armen en over de punt medaillons is een bevallig bloemwerk gegraveerd, tusschen hetwelk een dertigtal kleine en groote veelkleurige edelsteenen schitteren — een symbolismus, dat de eerste eeuwen van het Christendom reeds kenden. Zoo is het beroemde kruis der 5de eeuw, door Bosio op de muren der katakomben van Pontianus ontdekt;

zoo was het kruis, dat Constantinus, volgens Eusebius (*in Vita Const.* Lib. III.), voor den gevel van zijn paleis deed plaatsen, met edelsteenen bezet. Het kruis, voor de terechtstelling der slaven bestemd, was in de oogen der ongeloovigen eene schandelijke dwaasheid: daarom overdekten het de Christenen met edelgesteente, om aan te toonen, dat het eene bron is van rijkdom en glorie. Het kruis was voor het verzinnelijkt heidendom een afkeer-wekkende vermaning tot droefheid en boete: daarom slingerden de Christenen er geurige en kleurige bloemen omheen, als een zinnebeeld van de zoetigheid der liefde Gods, ook in kruis en lijden. In dien geest zong dan ook reeds in de 4de eeuw de H. Paulinus (*Ep.* 12.):

„Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ."

En hier eindigen wij dit verslag, onder dankbaar opzien naar het Goddelijk Offerlam van Golgotha, dat dit wonderdadig gedeelte van het werktuig zijns lijdens voor Nederland bewaard bleef, en met den wensch, dat allen, die deze bladzijden met een geloovig hart doorloopen hebben, op den dag, waarop alle verstrooide splinters van het Wonderhout, tot een geheel hereenigd, zullen glansen in de wolken des hemels, zich verheugen mogen in de verkwikkende schaduw des Heiligen Kruises.

MEDEGEDEELDE CORRESPONDENTIE.

III.

(*Vervolg van* bl. 71.)

Geachte Vriend!

Op uw mij vereerend verzoek wil ik u met genoegen mededeelen, wat ik zoo al verder in het boek van Teenstra gelezen heb. De spel- en taalfouten blijven voor zijne rekening.

Maar eene vraag vooraf. Hebt ge wel ooit een enkelen schrijver aangetroffen, van welke kleur dan ook, die, de geschiedenis van „unter den grossen Päpsten „einer der grössten," Gregorius VII, beschrijvende, niets goeds hoegenaamd over dien beroemden man wist te zeggen? Ik ook niet, voordat ik tot bl. 100 van Teenstra's boek gelezen had. De heer J. H. Gerlach, een man, die in zijn *Luther en Hildebrand*, beider laatste oogenblikken beschrijvende, bij den dood van Hildebrand uitroept: „Het verdere oordeel blijve aan den „Alwetende!" en bij dien van Luther zegt: „met die „belijdenis voer zijne ziel ten hemel," die kan toch niet nalaten, over Gregorius te getuigen: dat hij een man was van uitgebreide kennis en grondige geleerdheid, en zich niet slechts oneindig ver boven zijne eeuw wist te verheffen, maar al de kenmerken vertoonde van een genie,

dat hem eene waardige plaats onder de beroemde mannen van alle eeuwen verzekert.

De heer Gerlach kan niet nalaten, te zeggen: „Wij „eerbiedigen in hem [Gregorius] een ijver voor al wat „de zaak der godsdienst kon handhaven en bevorderen, „die zijn godsdienstzin boven allen twijfel verheft; ter„wijl wij onwillekeurig worden getroffen door den geest „van ootmoed en liefde tot den naaste, welke in zoo „menige zijner brieven doorstraalt. En het was, naar „ons inzien, vooral de overtuiging, door hem zelven „meermalen openlijk uitgesproken, dat aan Petrus en „diens opvolgers, van Gods wege, met het bestuur over „de geheele Kerk tevens ook het toezigt over het ze„delijk leven van alle volken was opgedragen, die hem „tot die verkeerde beschouwing van de priesterlijke magt „geleid heeft, welke de voorname bron zijner heersch„zucht is geweest." Het is jammer voor den heer Gerlach, dat hij daar het hatelijke woord „heerschzucht" neerschreef. Het staat dien heer op zijn standpunt vrij, Gregorius' beschouwing van de priesterlijke magt „verkeerd" te noemen; maar als, naar 's mans inzien, Gregorius handelde door eene overtuiging, die hem van Gods wege gebiedende pligten voorschreef, dan mag daar geen sprake meer zijn van zucht tot heerschen. Maar wat nu wilde de heer Teenstra mij van den grooten Gregorius wijs maken? Ja, wist ge niet reeds uit mijn vorig schrijven, dat die man steeds aan een blinden haat tegen het Katholicisme bot viert, ge zoudt het, en welligt ook nu nog, zóó ten minste, niet verwacht hebben. Teenstra weet dien waarlijk grooten man geenen anderen naam te geven dan dien van: „een gesle„pen, schrander, loos en vindingrijk dwingeland wiens „heerschzucht geene palen kende," en heeft niets van

hem te melden, dan dat hij meer zijne eigene grootheid dan de verbetering der Kerk beoogde, de *Simonie* verbood [als of Petrus dit niet reeds deed! maar ook dit kan den heer Teenstra geen enkel woord van goedkeuring afpersen], „het *Celibaat* invoerde" [Teenstra weet er wat van!] en verklaarde: „dat de Paus de magt had, „om de zonden te vergeven, en de weerstrevigen door „den banvloek van alle heil en zaligheid in deze en in „de andere wereld uit te sluiten." Had ik geen gelijk toen ik beweerde: Teenstra heeft geen begrip hoegenaamd van de Katholieke godsdienst? En toch, wat slaat deze man een toon aan! Eens aangenomen, dat Gregorius, zoo als Teenstra verkiest te zeggen, slechts zijne eigene grootheid en niet die der Kerk beoogde, kan men hem dan geslepen, schrander en vindingrijk noemen? Om tot eene grootheid te komen, zoo als Teenstra die bedoelt, had Gregorius een geheel anderen weg moeten inslaan. Het is immers duidelijk voor ieder die de geschiedenis van den waardigen Paus kent, dat de uitkomst van zijn onvermoeid en edel streven slechts de hooge verheffing van Christus' Kerk ten gevolge had, maar dat voor Gregorius zelven schier enkel vervolging en verguizing daarbij te voorzien waren en gevolgd zijn, en hem eerst door een dankbaar nageslacht de welverdiende naam van den *Grooten* gegeven werd. Maar maak dat zulk een oppervlakkig schrijver eens begrijpelijk!

We zijn aan bl 102; daar begint de schrijver met de „*Kruistogten*." Wat hij daarvan zegt, ga ik stilzwijgend voorbij; er blijkt trouwens niets anders uit dan dat hij er niets van begrijpt, en hij is dan ook op de volgende bladzijde al met de „brave, verlichte en zedige *Waldensen*" bezig.

Mannen, wier geleerdheid en waarheidsliefde den toets hebben doorgestaan, zoo als: Baronius, Bossuet, Bergier, Fénélon, enz. enz. verhalen en oordeelen heel iets anders over dat volkje, dat, zooals wijlen de hoogleeraar J. M. Schrant zegt: „de Kerk beroerde en de „gedrogtelijkste stellingen verspreidde." Doch het woord is aan den heer Teenstra: de *Waldensen* waren: „zoo „braaf, zoo verlicht, zoo zedig, omdat zij in stilte en „nederigheid elkander hunne overtuiging uit Gods woord „mededeelden. Onderscheidene verlichte mannen hadden „dan ook bereids in de XIIe eeuw, om een einde te „maken aan al het verkeerde in de Kerk, hunne stem„men verheven om den Bijbel als rigtsnoer der Gods„dienst in beoefening te brengen. Later in 1360 bewees „John Wicklef Engelands bewoneren de dienst, den „Bijbel in hunne taal over te brengen, zoo dat elk [dat wil zeggen, die lezen kon, en geld genoeg bezat om er een afschrift van te koopen] daarvan gebruik „konde maken. Nog later toen Luther in Rome kwam, „had hij het geluk gehad, door vergunning van den „Paus, [Salus ex inimicis!] om uit diens bibliotheek „den Bijbel te bekomen." En nu was de wereld gered. Het is gebleken!! Luther „zag nu weldra, — in „Duitschland terug gekeerd — het groote verschil tus„schen de leer van den Bijbel en die van de Kerk, „en wijdde zich nu geheel aan de Bijbelstudie." Op de vorige bladzijde verhaalt [N. B.] Teenstra zelf, dat Luther zich reeds in zijne jeugd op de Hebreeuwsche en Grieksche talen toelegde „om de H. Schrift in het oorspron„kelijke te kunnen lezen." Te regt zegt de heer Tiele: „de ordeloosheid van Teenstra's compilatie is zoo groot, „dat hij zelf op de eene bladzijde niet meer weet, wat „hij op de andere geschreven heeft." Verheugd meldt

Teenstra nu verder: „de volledige Bijbel kwam in 1534 „voor het eerst gedrukt in het ligt." Zou hij inderdaad niet beter weten? Zou het den man onbekend zijn, dat in de eerste 80 jaren na de uitvinding der boekdrukkunst, en vóór Luther, eenige honderde uitgaven van den Bijbel in alle Europesche talen in druk verschenen? Zou hij er niets van weten, dat 14 Hoogduitsche en 6 Nederduitsche vertalingen, welke Luther heeft kunnen raadplegen, door den druk algemeen verkrijgbaar waren gesteld, voordat de hervormer de vertaling in het licht gaf, waarvan Duitschlands geleerden zeggen: „die Uebersetzung ist unge„nau, und an vielen Stellen gewaltsam der Protes„tantischen Lehre angepasst"? In onze eeuw, Teenstra heeft het woord, „kwamen de Bijbel-Genootschappen „tot stand, en besloot men, om den Bijbel in alle talen „over te zetten en onder alle volkeren der aarde te „verspreiden, ten einde Godswoord in hunne eigene „taal te kunnen lezen." Hierbij doet de schrijver de opmerking voorafgaan, dat die Bijbels gedrukt werden zonder aanmerkingen, kantteekeningen of uitleggingen. Waarom dat? Teenstra zegt: „het was ter voorkoming „van twist over de uitlegging." Maar, indien men het niet zag, zou men het dan kunnen gelooven, dat die zelfde man, die zóó over „Godswoord" spreekt, die verklaart, dat eene gansche bevolking, door het lezen van den Bijbel, zoo voorbeeldig braaf, verlicht en zedig werd, zou men het kunnen gelooven, dat die zelfde man in dat zelfde boek over den Bijbel en de Bijbellezers onzer dagen, ook de volgende bladzijde schrijft? Op blz. 276 namelijk staat: „De wonderen des Bijbels, „de verdichte verhalen en gelijkenissen, nemen die „idioten als werkelijke gebeurtenissen, bestaan hebbende

„personen en zaken aan, doch wonderen in de natuur, „waarvan zij niet het minste begrip hebben, en daarom „bij die onkundigen ongeloofelijk zijn, verwerpen zij „voetstoots; dat een visch vliegen kan," [toen ik over den Atlantischen Oceaan visschen zag vliegen, vond ik dat volstrekt geen wonder, want zij hadden ferme vleugels!] „is, volgens hen, „een tastbare leugen;" veel liever „gelooven zij, dat het God berouwde, dat Hij den „mensch geschapen had, en dat de Heer door *Sara* bereidde „meelkoeken at, „zittende daarmede onder een boom voor „*Abraham's* tent bij het eikenbosch van *Mamre*; dat „God een lot had in eene loterij,[1]) onder het bestuur van *Aäron*;" enz. Maar het stuit mij tegen de borst, nog ergerlijker taal af te schrijven, waarin de driewerf heilige God tot onderwerp wordt gemaakt van Teenstra's walgelijk-flaauwe spotternijën, die, zoo als de heer Tiele in waarheid zegt, „van zijn wansmaak en onkunde getuigen." Maar zou er aan Teenstra eene andere wijze bekend zijn, om den Schepper tot zijn schepsel, of het schepsel tot zijn Schepper te laten spreken, dan eene anthropopathische zegswijze? Waarom schrijft hij dan zelf, dat God een *Bouwheer* is, die op het stargewelf *woont* en daar zijn naam heeft *gegrift*, die rekenschap *afvraagt*, vreugde *smaakt*, de harten der menschen *doorzoekt* en wien het eene *mishaagt*, het andere *welgevallig* is? Ja, wat zal ik daarop anders antwoorden dan al weder: op de eene bladzijde weet de man niet meer, wat hij op de andere geschreven heeft. Maar — en wat nog veel erger is — op de eene bladzijde van zijn verderfelijk boek schaart hij zich bij de vereerders van Christus, en op de

[1]) „Teenstra toont duidelijk, van Levit. XVI, vs. 7—10 niets te „verstaan", zegt de heer Tiele.

andere plaatst hij zich aan het hoofd der spotters. Hij maakt het den Bijbellezers tot verwijt, dat zij nog geloof slaan aan de wonderen van het Nieuwe Testament, dat zij (bladz. 280) „gelooven aan eene „menschwording van God, aan het nederdalen van een „goddelijk persoon uit den hemel op aarde in den „schoot eener jonkvrouw; dat de mensch *Jezus Christus* „is het vleesch geworden woord van God, en aan het „opstijgen van een menschelijk ligchaam van de aarde „naar den hoogen hemel; om het even, of dit eene „verbreking is van de natuurorde en een opheffen van „de werkingen der natuurkrachten, dan of dit, bij de „specifieke zwaarte van een mensch, de aantrekkings-„kracht der aarde, de ijdelheid der bovenlucht, waarin „zich volgens de algemeen ERKENDE wetten [1]) der „natuur geen mensch verheffen noch leven kan, moge-„lijk is, — dat alles maakt bij hen geen bezwaar [2]). „Wij spreken daarbij niet eens van de onberekenbare „groote afstanden en snelheden, zoodat het licht 40,000 „mijlen in ééne seconde doorloopende, meer dan 100 „jaren tijds behoeft, om van de naaste ster *Sirius* tot „deze onze aarde te komen, en dat er millioenen jaren „vereischt worden, om uit de nevelvlekken ons te „bereiken. Wij volgen de berekening niet, dat *Jezus* „een nog veel grooteren afstand heen en terug in de „10 dagen vóór Pinkster zou hebben afgelegd." Op

---

[1]) Zouden zij anders geen kracht van wet hebben?

[2]) Daarin hebben ze groot gelijk. Of heeft de wetenschap het voor Teenstra ook al tot eene algemeen erkende wet gemaakt: dat het in strijd is met het wezen van *Hem*, die de natuurkrachten schiep, dezelve op te heffen? Heeft de wetenschap het ook al tot eene algemeene wet gemaakt: dat zulks voor een door God *verheerlijkt* ligchaam noodig is?

deze en dergelijke wartaal is reeds geantwoord: „En „*Jezus* zeide tot hen: *Gijlieden oordeelt naar het vleesch.... „gij zijt van beneden, Ik ben van boven; gij zijt van deze „wereld, Ik ben niet van deze wereld.*" — Maar, weet ge, wat de ware reden is, waarom Teenstra, over den Bijbel en de Bijbellezers van vroeger tijd en van onze dagen sprekende, zoo verbazend in tegenspraak komt? ik kan u dat zeer duidelijk maken. De geschiedenis der *Waldensen* behandelende, schilderde de man een tafereeltje — altijd met de vuile kleuren van zijn palet, en de onjuiste omtrekken zijner teekening — waarin de eene groep tegen eene Katholieke groep overstond; daarom moest nu al het licht op de eerste vallen en de laatste geheel op den achtergrond in het akelig duister der middeleeuwen staan. Daarom waren de mannen, die in die dagen zoo krachtig hunne stemmen verhieven, om „den Bijbel als eenige rigtsnoer der „Godsdienst in beoefening te brengen" — m. a. w. die de Katholieke Kerk verguisden — zulke gunstig verlichte mannen. Daarom moesten de *Waldensen*, die de Kerk beroerden, door al den glans van „Gods „Woord" beschenen, zóó verlicht, zóó braaf, zóó stil, zóó zedig daar henen wandelen! Maar op de tweede schilderij is het omgekeerd. Nu staan de Bijbellezers gegroepeerd tegen over eene partij, waarvan Teenstra zelf de hoofdpersoon wil zijn. Van daar, dat er dan ook op blz. 277 staat: „Zij lezen bij voorkeur hard „op in een of ander hoofdstuk van den Bijbel, om het „even, of zij het verstaan of niet; zij dreunen op een „lamentabele wijze de zedelessen en gelijkenissen, „dichterlijk ingekleed als gebeurtenissen van werkelijk „bestaan hebbende personen en zaken, op, en zingen „Psalmen met een bevende stem, en een razende uit-

„gang, [van zijn palet!] als leidende tot zaligheid „en tot afwering van den duivel, vermeenende, dat ook „koning *David* even zoo gezongen heeft als zij, en „zeggen: „zalig hij, die leest," (Openb. I, vs. 3), want „alle Schrift is van God ingegeven, zijnde tot nut- „tige leeringen, wederlegging en verbetering, (II Tim. „Hoofdst. III, 16), doch of dezulken honderdmalen in „den Bijbel lezen of honderdmalen het muntgebouw van „*Utrecht* voorbijgaan, [van zijn penseel!] zij zullen „daardoor niet wijzer en niet rijker worden." En toch heeten het ferme menschen, verlichte mannen, die de oproervlag in top heschen, toen die maar tot leus voerde: „De Bijbel de eenige rigtsnoer der Godsdienst." Die leus maakt alles goed. Als eene soort van aanhangsel schrijft de heer Teenstra nog in zijn verbazend onbeschaafd boek, eene „Geschiedenis van den Bijbel." Eene geschiedenis, zóó eenig in hare soort, dat zij met niets ter wereld, uitgezonderd met hetgeen Teenstra zelf schreef, kan vergeleken worden. Indien ik slechts een regel of wat er van afschrijf, zult ge, dat geloof ik vast, over en over voldaan wezen. Na gezegd te hebben, dat de oorsprong van het *Oude Testament* meer of minder in het duister schuilt, begint Teenstra aldus: „Mozes „schreef en verzamelde omstreeks 1500 jaren vóór J. C. „geboorte de vijf eerste boeken, alsook het boek *Job*. „Hij schreef die in de woestijn, op aan elkander gehechte „geiten-vellen, doch de Egyptenaren beitelden hunne „hieroglyphen op steen, en teekenden ook karakters en „schrift-figuren op het linnen, in welke zij de lijken „wikkelden, die men later als mummiën in de graven „gevonden heeft." Basta! niet waar? Ten slotte van die zoogenaamde „Geschiedenis van den Bijbel" spreekt de schrijver nog over verschillende vertalingen van en

schrijvers over de H. Schrift; hij vergeet ook Strauss en Renan niet, zoo min als „andere moderne theologen, „die de wonderen des Bijbels wel krachtig zullen blij- „ven bestrijden."

Op bl. 150 begint hij over „De Jezuïten" met eene ernstige waarschuwing, en drukt ons op het hart, van niet zoo onvoorwaardelijk geloof te slaan aan het beweren van sommige schrijvers, als zouden de Jezuïten hun rol reeds hebben uitgespeeld. „Immers, zij werken met eene ondoor- „grondelijke lust en volharding onder allerhande vormen „en maskers nog steeds in het geheim voort [maar toch door Teenstra's aldoordringend oog wel bespied], „en bespionneren alles, wat zij in hun belang maar „eenigzins nuttig achten, en zulks door handlangers „en intrigues, voor welke men zich onmogelijk wachten „kan [Dat is heel erg!]. Men vindt ze onder allerlei „standen en rangen werkzaam, zoowel onder hof- „als dorpspredikers, krijgslieden en kooplieden, te zee „en te lande; onder alle volken en in alle landen dringen „zij in de geheimen van het Kabinet en het kantoor, zoowel „in het Ministerie als in het burgergezin en in het pri- „vate leven door. Wij hebben ze in kazernen en aan „boord der schepen ontmoet." Dit laatste kan waar zijn, maar zij kwamen er, om ongelukkigen, die ver van vrienden en magen, ver van het dierbaar vaderland verwijderd, aan de gele koorts lagen te sterven, nog de laatste troostmiddelen onzer heilige godsdienst te brengen.

De geschiedenis zelve echter van de Sociëteit wordt door Teenstra op eene wijze aangevangen, die al dadelijk weder van des schrijvers onnaauwkeurigheid en slordigheid, zoowel als van zijne onkunde luide getuigenis aflegt. Overtuig u: „*Loyola* † in 1556, opgevolgd door

„*Laynez*, bovengenoemd, als 2de generaal der orde, die „in 1565 †, opgevolgd door *Frans Bogia*, hertog van „*Gandia*, grande van Spanje, † in 1581; *Claudius acqua-„viva*, een nakomeling van den hertog van *Atri*, zijn „opvolger, werd de 4de generaal, en de eigenlijke schep-„per van de opvoedingsleer der Jezuïten en het leerplan „hunner scholen, (Ratio et institutio studiorum Societatis „Jesu) die in 1615 †, opgevolgd door *Vitelleschi*, de „5de generaal." In stede nu van dit foutive opstelletje, dat, zou de heer Tiele zeggen, niet eens deugt voor kakografie, moet gelezen worden: De H. Ignatius, die het bestuur der Sociëteit aanvaardde den 17n April 1541, overleed den 31n Julij 1556. Tot opvolger werd op den 2n Julij 1558 gekozen: Jacobus Laynez, die den 19n Januarij 1565 overleed. Tot derden generaal werd gekozen, den 2n Julij 1565, Franciscus de Borgia, die den 1n October 1572 stierf. De vierde generaal was Everardus Mercurian, op den 23n April 1573 gekozen, en 1 Augustus 1580 overleden. Op dezen volgt Claudius Aquaviva, gekozen den 19n Februarij 1581 en overleden den 31n Januarij 1615. De zesde is Mutio Vitelleschi, die op den 15n November 1615 werd gekozen, en op den 9n Februarij 1645 overleed. De zevende, Vincentius Caraffa, werd gekozen den 7 Januarij 1646 en stierf 8 Junij 1649.

En als ik u nu zeg, dat de gansche geschiedenis op die zelfde onnaauwkeurige en slordige wijze behandeld wordt, dan zult ge me wel op mijn woord gelooven, en mij de rest schenken. Echter kan ik niet nalaten, nog kortelijk voor u aan te stippen: eenige geheel nieuwe gezigtspunten, de oude evenwel niet te verwaarloozen, waaruit we de Sociëteit ook nog te beschouwen hebben. „1° De generaal verstoot of straft leden der orde zonder „onderzoek. 2° In Nederland hebben de Jansenisten

„aan de orde ongeneeslijke wonden toegebragt. 3° De „Jezuïten veroorloven zich alles, wat Jezus niet gedaan „heeft. 4°. ..... [dit weigert de pen af te schrijven.] „5° Pater Roothaan wist te bewerken, dat ook *Louis* „*Philippe* zich heimelijk bij de Jezuïten aansloot. 6° In „Frankrijk besturen zij het geheele staatsbestuur, keizer „en keizerin er onder begrepen, zoo dat *Napoleon* III „zijn grootste steunpunten zijner troon in het leger „van de *Jezuïten* vindt. 7° *Oostenrijk* ligt geheel in „hunne magt, en hunne overheersching, van den vee- „houder tot den keizer, kent perk noch paal. 8° In één woord: „overal klinken zij volkeren en vorsten in „vergulde boeijen."

Maar, mag ik u, voor ik van deze zaak afstap, nog eens even mededeelen, wat de Jezuïten in ons dierbaar vaderland zoo al hebben uitgevoerd, en welke gevaren ons nog van dien kant bedreigen? Want ofschoon Teenstra bepaald zegt, dat de Jezuïten intrigues gebruiken „voor welke men zich onmogelijk wachten kan", neem ik dat ten uwen opzigte nog niet zoo gaaf aan. Hoe het zij, en hoe het ga, mij blijft dan de geruststellende troost, u er op gewezen, u er voor gewaarschuwd te hebben. Kom aan dan: „In *Nederland* spinnen „de Jezuïten haar [?] fijn weefsel in ongestoorde stilte in „hutten en paleizen, kerken en scholen ijverig voort, „en ofschoon zij bij *Willem* II weinig vordering aan „het hof zelve maakten schijnen zij in een later be- „staan hebbend ministerie gelukkiger geslaagd te zijn „en toen ook reeds leden in den Hoogen Raad te heb- „ben gehad; zij oefenden tevens veel invloed uit op de „maatregelen en wets-ontwerpen betreffende het onder- „wijs."

Maar, en hierop wilde ik nog bijzonder uwe aandacht

vestigen, behalve bedienaars van kerkelijke gemeenten „zijn er nog een menigte andere Jezuïten, onder hooge en „lagere ambtenaren, kooplieden en fabriekanten, en men „heeft zich zelfs niet ontzien, om zich in 's Hage in het „ordekleed der Jezuïten openlijk op straat te vertoonen, „[wist gij dit?] doch de meest gevaarlijken bewerken in „burgerkleeding: scheuring, twist en tweedragt onder de „protestanten [dit schijnt anders voor het tegenwoordige minder noodig] — en begunstigen de roomschen, die hier „meer en meer over de grenzen komen binnendringen, „op allerlei wijze." En nu nog resumerende, roept de heer Teenstra uit: „Zeg dus niet: geen gevaar!" neen, vriend! zeg dat niet, want „de orde der Jezuïten neemt „nog steeds in wasdom toe" en ons vaderland, zoo regt gelukkig „door verlichting en wijsgeerig onderzoek, door „vrijheid en verdraagzaamheid, wordt juist in deze hare „hartader aangetast;" het is de orde der Jezuïten, die juist hier tegen „eenen bedekten en aanhoudenden strijd" voert. Want „overal zijn de Jezuïten werkzaam, om „hunne netten en strikken uit te zetten. Niet alleen „in kerken en kloosters, hoogere en lagere scholen, „maar ook in ridderkasteelen en burgten, kazernen „en de oorlogschepen, in polderkeeten en veenhutten [ik neem de vrijheid, hier nog tusschen te voegen: in ziekenhuizen en hospitalen] „dringen zij zich als „giftige spinnen in, werkende steeds in stilte tot berei- „king van hun doel, om de onkundige menigte als vlie- „gen in hun net te vangen en uit te zuigen." Een ieder wachte zich voor schade! U heb ik gewaarschuwd.

En nu vraag ik u in gemoede, welk nut kan zulk schrijven als dat van den heer Teenstra toch hebben, waartoe kan dat dienen, wie ter wereld kan daaruit

eenig voordeel trekken? De heer Tiele zegt: „Teenstra's „boek is volkomen onbruikbaar. Er is niets ter aanbeveling „van te zeggen. Het deugt niet eens voor kakografie." Dat is waar, maar niet genoeg gezegd. Zulke boeken sluiten den weldadigen invloed af van het goede en stichten kwaad; over „verlichting" handelende, onderscheppen zij het licht en werpen eene, voor het ongeoefende oog, ondoordringbare schaduwe op zaken en personen. Waarheid is licht; leugen is duisternis. Wat beteekent al dat roepen op hoogdravenden toon over „wijsgeerig onderzoek", terwijl men de menschen van den gebaanden weg der waarheid onbezonnen 't verwilderd veld der dwaling instoot, om door distels en doornen heen een uitweg te zoeken? Wat beteekent al dat raaskallen over „vrijheid", terwijl men het volk opruit om u niet ongemoeid over straat te laten gaan, indien ge goedvindt, in plaats van een korte grijze, een lange zwarte jas aan te trekken? Wat beteekent al dat huichelend gezwets over „verdraagzaamheid", terwijl men om hulp roept om de menschen aan de grenzen van ons land af te weren omdat ze.... Roomsch zijn?

„Bedaar, mijn vriend! bedaar", hoor ik u zeggen: Teen„stra's boek is een prul, het werkt niets uit." Hoe minder hoe liever; ook dan nog zou ik het, zoo veel ik kon, der algemeene verachting willen prijs geven: *Has patitur pœnas peccandi sola voluntas.* Maar het is waar, dat zulke boeken toch lezers vinden. Ik blijf er bij: juist omdat er zoo vele dergelijke populaire geschriften bestaan, vind ik, dat men het aan onkatholieke *eenvoudige* menschen niet zoo zeer ten kwade kan duiden, dat ze vaak zulke scheeve oordeelvellingen tegen de Katholieke godsdienst uitspreken, en niet zelden zulk een hatelijken afkeer tegen haar aan den dag leggen.

Immers voor schrijvers als Teenstra is niets heilig, niets eerbiedwaardig; de edelste menschen zoowel als de heiligste zaken worden vermetel door het slijk gesleept.

En nu, tot binnen kort; *mei memor esto* en vaarwel!

BRIEVEN VAN PAUSELIJKE ZOUAVEN.

In den brief, waarmeê wij deze nieuwe reeks openen, ademt onwedersprekelijk een ware geur van heiligheid. Een onverschrokken Zouaaf schrijft aan zijne moeder op haar verjaardag, en zorgt, dat de brief juist op den dag van het feest bij haar aankomt. Wat echter wenscht hij aan zijne moeder? Aan lang leven, aan het herstel van hare gezondheid schijnt hij bijna niet te denken; al zijne gedachten zijn gerigt naar den Hemel. In de revelje-trompet hoort hij met gerustheid en blijdschap de bazuin van het laatste oordeel; de schoone Italiaansche hemel voert zijne gedachten naar den Hemel van God, en dan danst hij van vreugde door de gangen der kazerne. Hij spreekt zijne ziekelijke moeder, op haar verjaardag, over haar sterven, en opent haar het vooruitzigt op den Hemel: geen wonder, dat die jongeling, die voor zich zelven en voor zijne moeder zoo gerust is, er op aandringt, dat zij te huis een vrolijk feest zullen vieren, en de verzekering geeft, dat hij het zelf ook zal doen.

Terracina, 1866.

Zeer geliefde Moeder!

Het is, voor zoover als ik weet, de tweede maal in mijn leven, dat ik mij niet heden morgen met mijne broeders en zusters kan vereenigen, om u mijne heilwenschen aan te bieden. Als het geloof mij niet bezielde, dan zou ik zeker bedroefd zijn, dat ik heden niet bij u kan zijn; maar, gesterkt door het geloof, ben ik heden even gelukkig als wanneer ik mijne heilwenschen met die mijner broeders en zusters kon vereenigen; want denk, geliefde Moeder, dat ik, ofschoon zes honderd uren van u verwijderd, u toch niet ver-

geet; 't is waar, zelden denk ik aan het ouderlijk huis; maar altijd als ik bid, dan bid ik voor de tijdelijke maar nog meer voor de geestelijke belangen mijner familie.

Als ik op den dag uwer verjaring, geliefde Moeder, den God van liefde in mijn hart zal ontvangen, dan zal ik veel voor u bidden. Toen ik mij naar N.... begaf, hebt gij, geliefde Moeder, mij gevraagd, voor u te bidden om een zalig sterfuur, en dat doe ik dan ook vaak; maar ik bid ook, dat God u geduld geve, om de pijnen van het rhumatiek uit liefde tot God te verdragen. Maar, zult ge misschien zeggen, het is niet passend, op een verjaardag over lijden en sterven te spreken; maar dan zou ik zeggen: wat is het leven van den mensch anders als geboren worden, lijden en sterven? Als ik des morgens de revelje hoor blazen, dan denk ik zoo vaak: Jan, zoo zult gij ook eens de bazuin hooren blazen van het laatste oordeel, en met deze gedachte bezield in den vroegen morgenstond, ben ik door Gods genade sterk om den geheelen dag voor mijnen God te leven. O! dierbare Moeder, wat zult gij gelukkig zijn, als gij ten oordeel komt; dan zal God, dunkt mij, tot u zeggen: „mijne dochter, uit liefde tot Mij, en om de Kerk te ondersteunen hebt gij uwen zoon, dien gij zoo teeder bemint, aan Mij opgeofferd, het is dus billijk, dat Ik u een schoone kroon toeken." Want gij weet het, geliefde Moeder, naar mate ons offer groot is, naar die mate zal ook onze belooning zijn. Treur dus niet, geliefde Moeder, om mijne afwezigheid; de dag zal komen en het uur zal slaan, dat ik weder in uwe armen snel, al is het niet op deze wereld, dan toch in den Hemel. Gods H. Wil geschiede! Is het zijn wil, dat ik mijne dierbare Moeder en verdere familie niet meer terugzie, dan ben ik ook tevreden; al zal een vijandelijke kogel mijn hart doorboren, dan offer ik dat, reeds van nu af, aan God op, om daardoor te voldoen voor de weinige liefde, die ik in mijn hart voor God heb.

Maar ik zou het papier vol schrijven, zonder u te feliciteren. Ik wensch u dan toe, mijne dierbare Moeder, dat gij u altijd aan Gods H. Wil onderwerpen, en alles uit liefde tot Hem lijden moogt. Als ik mijn lijdenden Jesus op den Kruisweg volg, en ik aan de achtste Statie gekomen ben, en daar zie, dat Jesus de weenende vrouwen troost, dan zeg ik: dierbare Jesus! Gij hadt troost voor de vrouwen van Jerusalem, troost dus ook mijne dierbare Moeder; zij treurt over mijne afwezigheid; en als ik dan denk, dierbare Moeder, aan de droefheid, die u bezielt, dan wordt mijn gebed

des te hartelijker, en ik twijfel ook geenszins, of God zal mij verhooren. Het is de liefde, die ons aan elkander verbindt; en wat kan vergeleken worden bij de liefde van eene moeder tot haar kind? Het is een zeker gevolg, dat degene, die afwezig is, het meeste bemind wordt; maar, dierbare Moeder, denk niet te veel aan mij, maar vraag aan God, dat ik gehoorzaam, dapper en getrouw zijn moge. Wat zou het mij baten, Pauselijk Zouaaf te zijn, als ik mij de militaire deugden niet eigen maakte! God en mijn vaderland (Italië), daar leef en werk ik voor, en gave God, dat ik daarvoor mijn leven kon geven.

Als ik den schoonen Italiaanschen hemel aanschouw, dan dring ik zoo vaak met mijne gedachten dieper door, en roep met den H. Ignatius uit: „hoe akelig, hoe vuil, hoe ellendig komt mij de „aarde voor, als ik den Hemel aanschouw!" Als ik aan den Hemel denk, dan wordt mij alles zoo gemakkelijk, en dans ik vrolijk de corridors van de caserne door. Dus, Moeder, maar aan den Hemel gedacht: daar is geen smart, geen rhumatiek, geen scheiding meer; daar zullen wij elkander eeuwig beminnen en bezitten.

Vaarwel dan, geliefde Moeder! Door den dag uwer verjaring in gezelschap van mijne broeders en zusters, vrienden en vriendinnen vrolijk door te brengen, zult ge mij een groot genoegen doen; ik zal ook dien dag vrolijk doorbrengen, dat verzeker ik u. God vurig voor u biddende, blijf ik uw liefhebbende zoon

Jan.

De twee volgende uittreksels geven we als een nieuw bewijs van de hartelijkheid, waarmede de Zouaven, vooral die uit Nederland komen, door Pius IX bejegend worden; die Zouaven teekenen tegelijk zich zelven in al hunne beminnelijke eenvoudigheid.

Velletri, 25 *Maart* 1866.

Daarop gingen wij naar het paleis van den Paus; de Zouaven mogen zoo maar binnen gaan: wat een voorregt hebben wij boven zoovele anderen! Na verscheidene schildwachten te zijn voorbijgegaan, kwamen wij eindelijk boven, waar de Paus woont; o, wat was de man blij, toen hij ons zag! Hij is zoo een goede oude grijsaard; op het zien van den Paus zou men twee jaar willen dienen. Wij kregen ieder een zilveren medalje uit zijn eigen hand, en ik heb zijn hand ook nog mogen kussen. Vervolgens ontvingen wij allen den Pause-

lijken zegen, en Hij zeide daarbij in het Fransch, dat wij dien ontvingen tot in den vierden [waarschijnlijk den derden] graad; dus op dien dag, het was daags voor Passie-Zondag, hebt gij, Ouders, Zusters en Broeders, Oom en Tante met hunne kinderen, allen met mij te gelijk, den Pauselijken zegen ontvangen: dat is een van de schoonste dagen mijns levens.

.....Zoodra wij gekleed waren, gingen wij naar den Paus, die ons den zegen gegeven heeft voor ons en voor onze ouders en voor onze geheele familie. Maar och, wat was die man in zijn schik over zoovele Hollanders! Wij kregen allen een zilveren medalje, en mogten zijn ring kussen. O, ik wou, dat gij den H. Vader toen gezien hadt: Hij deed niets als lagchen.

Wie nog twijfelen mogt aan de goede gezindheid der Zouaven, aan hunnen ridderlijken moed en hunne beslotenheid om voor Pius IX hun leven op te offeren, hij leze de volgende ontboezeming van een Zouaaf, nadat hij op Woensdag in de Goede Week zijn eed van getrouwheid had afgelegd.

Velletri, 5 *April* 1866.

Woensdag 28 Maart vergaderden wij des middags in de prachtig versierde Kathedrale Kerk, om den eed van getrouwheid aan den H. Vader af te leggen. Daar hebben wij gezworen, dat wij geen deel namen of zouden nemen in de geheime genootschappen, welke de Kerk veroordeelt; daar zwoeren wij den eed van getrouwheid en gehoorzaamheid aan onze oversten, die ons van wege Zijne Heiligheid besturen, en ik verzeker u, die eed, gezworen bij het H. Kruis, zal niet ligt gebroken worden. Neen, mogten de Piëmontezen zich nog van Rome willen meester maken, dan zullen wij, wanneer God het wil, overwinnen; of als wij dit om onze zonden niet mogten verdienen, zullen wij sterven: dan zullen zij slechts over onze lijken tot Rome naderen; want zoolang er nog een druppel bloed in onze aderen vloeit, zullen wij ons verdedigen; zijt daarvan verzekerd. Het Zouaven-bataljon zal, even als bij Castel-Fidardo, zijn roem trouw handhaven: òf overwinnen òf sterven. — Zóó denk ik niet alleen, maar het geheele bataljon denkt zóó met mij.

Ziehier een brief, die klein is, maar rijk aan opmerkelijke bijzonderheden omtrent de verwoestingen, door

de Piëmontezen aangerigt, de afkeerigheid der Napolitanen van het roover-koningrijk, de goedheid van Pius IX, de godsvrucht der Zouaven, de achting die de Zouaven genieten, enz.

Terracina, 4 *Maart* 1866.

Nu ben ik op mijne bestemming te Terracina, 20 minuten van de Napelsche grenzen, zoodat wij dagelijks Piëmontezen zien; de Franschen zijn nu van hier weg. Het is hier heel schoon: wij liggen vlak aan het strand der Middellandsche zee, tegenover het eiland Caprera, waar de roode roover Garibaldi woont. Op marsch zijn wij ingekwartierd geweest in een uitgeplunderd klooster en eene zeer schoone kerk, waar de stukken van de heiligste zaken over den grond zwierven; het is ontroerend, om de verwoesting te aanschouwen. Wij vonden de schandelijkste opschriften op de muren staan; maar het troostte mij, een opschrift te vinden van een Napolitaan: „Ik ben Josef Galanti van Napels, ik geloof in Christus en zijne geboden, en ik ben tegen mijn zin soldaat." Broeders en Zusters, wij ondervinden veel; maar de H. Vader zorgt goed voor ons: wij hebben elken dag anderhalf pond brood, 's morgens bij de soep een goed stuk vleesch, en dat in de Vasten; de H. Vader zegt: „Mijne kinderen mogen niet vasten, want dan zouden zij te zwak worden"

Wat ons corps aangaat, 't is zeer godvreezend; wij hebben onder elkander eene Congregatie, waardoor wij veel voorregt genieten: wij worden aangerekend als officieren; wanneer wij aan een klooster of iets anders komen, laten zij ons alles zien, o zoo vriendelijk; om die reden hebben de Franschen een grooten hekel aan ons.

De brief, waarmeê we voor dezen keer sluiten, schildert ons de moeijelijkheden van het Zouaven-leven, waartegen echter de grootheid van den Zouaaf des te meer aan het licht komt. *Alles voor het geloof*: deze gedachte, bij den Zouaaf in merg en bloed doorgedrongen, doet hem alle moeijelijkheden en den dood trotseren.

Cori, 30 *April* 1866.

Dierbare Ouders!

Dingsdag zijn wij met 28 man naar bovengenoemd stadje vertrokken! een twaalftal is te Juliano, en een twintigtal te Ulta Macima gebleven. Ik woon nu boven op een berg, en ben van alle kanten van bergen

omgeven. De reden kunt gij zeer gemakkelijk gissen: het groot aantal roovers, dat zich in deze streken ophoudt, is hier oorzaak van, overal zwerven zij hier in het gebergte, en doen aan de rijken van bovengenoemde plaatsjes afpersingen. De Burgemeester van Ulta Macima hebben zij voor veertien dagen opgeligt, en eischten vervolgens voor zijnen losprijs 2000 scudi's (één scudi is *f* 2,50 Hollandsch), waarvan hij de helft heeft betaald, en na verloop van eenige dagen zou hij de andere helft afdoen: daarop is hij in vrijheid gesteld. Intusschen, nu de Zouaven gekomen zijn, vergeet hij natuurlijk den betaaldag, en kan hij gerust gaan slapen.

Op dezelfde wijze is het alhier ook gesteld. Zij hebben den Graaf Severino Fini een brief gezonden, waarin zij hem bedreigen met den dood, indien op een door hen bepaalden tijd geen 5000 scudi's aanwezig zijn op een toren, een weinig buiten de stad gelegen; maar in plaats van het geld te brengen, wachten wij hen af. Alle avonden begeven vier Zouaven zich naar den aangeduiden toren; twee van hen kunnen zich te rusten leggen, doch de anderen moeten wacht houden.

Bovendien gaan er alle nachten vier patrouilles uit, en doorkruisen de bergen. Met het geladen geweer op den rug, en de patronen tusschen het ceintuur gestoken, kruipen wij op handen en voeten de steile bergpaden op, oog en oor goed gebruikende; maar tot nog toe zijn de roovers niet in de fuik geloopen: zij schijnen nog al slim te zijn.

Zaturdag en Zondag morgen om 5 uur moest ik met een anderen Zouaaf een priester vergezellen naar zijne kerk, welke op eenen berg en geheel alleen ligt; hij heeft eerst bij de kerk gewoond, doch nu heeft hij, om veilig te zijn, dezelve moeten verlaten, en wanneer hij het waagde, zonder vergezelling te gaan, zou het waarschijnlijk niet goed met hem afloopen.

Des nachts, als wij van de patrouille afkomen, werpen wij ons gekleed te bed; want het is ons verboden iets, hetzij schoenen of iets dergelijks uit te trekken; de geheele week, van Dingsdag af, heb ik mijne schoenen nog niet uit gehad, als om een paar schoone kousen aan te trekken.

Wil men zich des morgens of des middags een weinig ter rust begeven, dan is men genoodzaakt, een doek om hoofd en handen te binden, daar men anders geen oog kan sluiten door de menigvuldige vliegen. Wil men een weinig gaan wandelen, dan tobt men zich af;

want de stad ligt half in het dal en half op den berg, en wij wonen op het boveneinde; dus, wil men wandelen, dan moet men naar beneden, en, o hemel! als men dan weer naar boven moet, is het moe-werken; want als ik zeg, dat het 5000 trappen zijn, die men klimmen moet, lieg ik niet.

Op die wijze is al wat wij doen penitentie, doch er is niemand, die er over klaagt. Wilt gij het algemeene spreekwoord der Zouaven weten, dit is: *Alles voor het geloof.*

Wat bovendien dit alles verzacht, is de groote achting, die men alhier den Zouaven toedraagt. Gaan wij bij den weg, een ieder groet ons; de kinderen nemen onze hand en kussen die; anderen zijn niet te vreden, of zij moeten ons aangeraakt hebben. Inderdaad, wij zijn verlegen om door de stad te gaan: ieder wil met ons spreken, maar wij kunnen hen weinig of niet verstaan; „niente capire" zeggen wij maar; dit beteekent „niets verstaan", en dan moeten zij hier allen mede lagchen. Als wij hen goed konden verstaan, zouden wij menig middagmaal snappen; want drinkt men een kop koffij, dadelijk noodigt men ons uit, iets met hen mede te gebruiken. Toont men hun een souvenir of portret van familie enz., dadelijk kust men het. Deze week was ik nog met een ander aan het wandelen, en kwamen wij voorbij een tuin, waar eenige heeren en dames zaten; eene derzelve vlocht een schoonen krans van schoone rozen, welke gewis voor de Moeder Gods bestemd was; met een begeerig oog stonden wij te kijken, en spraken over de schoonheid der bloemen; dit werd zekerlijk door hen opgemerkt, want terstond werd ons de krans ter hand gesteld. Gij kunt nagaan, hoe wij verbluft stonden; doch door hun dringend aanhouden waren wij genoodzaakt, den krans mede te nemen.

Dit alles meld ik u met vreugde, doch ik zou nog blijder zijn, als ik u melden kon, dat wij een roover in handen hadden gekregen, die handlangers van den roover-koning; dezulken, die de wegen der Pauselijke Staten onveilig maken, om hun oneerlijken roof te kunnen regtvaardigen en te kunnen zeggen: „zie, de Paus kan de bewoners zijner Staten niet beveiligen." O, geliefde Ouders, gij moest ons allen eens zien, des avonds kibbelen wij als kinderen, wie de patrouille mede zal maken; want op die wijze moeten wij de roovers in handen krijgen; ja, op het woord *Brigand* worden wij als tijgers, en de Brigands, zij weten, dat wij jagt op hen maken, en zijn ook bevreesd voor ons; zij weten ook, dat wij voor hen niet vreezen, dat ons geweten zuiver is van zonden, en op die wijze zijn wij sterk.

Dus, lieve Ouders, geene bezorgdheid over mij; want al heb ik ook de klaagliederen van Jeremias aangeheven, deze zijn zoo niet gemeend; want gij kent onze zinspreuk: *Alles voor het Geloof.*

Verder wensch ik u allen een zalig Pinksterfeest, want vóór dien tijd zal ik zeker niet meer schrijven. Geliefde Broeders en Zusters, zijt allen in den geest van mij omhelsd; eert Vader en Moeder, en draagt op die wijze een weinig hunne lasten, en bidt voor mij, want ook ik vergeet u nimmer. Groet al mijne vrienden en bekenden van mij, geliefde Ouders, en zijt in den geest van mij omhelsd.

Uw liefhebbende en onveranderde Zoon
JOANNES.

Waarlijk, het moet gezegd worden: de Zouaven-brieven verplaatsen ons in eene geheel andere wereld.

De negentiende eeuw, die met alle geweld de eeuw van vooruitgang wil genoemd worden, biedt ons het treurig schouwspel van beginsel- en karakterloosheid, van gewetenloos jagen, bij de gouvernementen naar uitbreiding van grondgebied, bij de menschen van allen stand en leeftijd naar geld en genot. Hoe kan het anders? Immers het ongeloof neemt toe; Christus wordt op zij gezet, en de zedelijke wereld mist het Toonbeeld waarop zij zich vormen, het vaststaand Middenpunt, waarom zij zich bewegen moet.

Zet hier tegenover den Zouaaf met zijn geloof in Christus, zijn geloof aan Christus' Stedehouder! Uit dat geloof ontkiemen alle deugden: de geest van opoffering, moed, vastberadenheid en onverschrokkenheid, getrouwheid aan woord en eed, hartelijke ouderliefde, teedere godsvrucht, niet zelden hooge heiligheid. Op dit gezigt zeggen wij met vertrouwen:

Het herstel der negentiende eeuw moet uitgaan van Christus en zijn Stedehouder, en de Zouaven zullen ruim het hunne daaraan toebrengen.

VERSCHEIDENHEDEN.

ENGELSCHE EVANGELISATIE.

Er zijn in Engeland een aantal ijveraars, vooral onder de leden der Evangelische Alliantie, die van alle gelegenheden gebruik maken, om hun evangelie te prediken en traktaatjes te verspreiden. Zoo is, niet lang geleden, hunne aandacht gevallen op den grooten toeloop van volk bij teregtstellingen, en zij besloten, aan die ongelukkigen, voor wie zulke executie-tooneelen zooveel aantrekkelijks hebben, het evangelie te verkondigen. Te Leigh hebben zich bij zoodanige gelegenheid zes ongeordende predikers drie uren lang aan meer dan 4000 personen doen hooren, en 20,000 traktaatjes, hun door eene dame uit Brighton toegezonden, onder de menigte verspreid. Twee dagen daarna spraken zij te Swansea tot eene nog veel talrijker schaar, van 10,000 personen; op dien dag deelden zij tevens 20,000 traktaatjes uit!

Tentoonstellingen trokken hen reeds vroeger dan teregtstellingen aan. Hoe het Evangeliesch Verbond bij de laatste groote tentoonstelling te Londen geijverd heeft, hebben we in der tijd vermeld [1]; het vroeg o. a. in het gebouw zelf vier plaatsen van 30 voet lang en 6 breed, om er den bijbel te verkoopen en gratis uit te deelen. Toen dit werd geweigerd, gelijk ook het verzoek om gehoor bij lord Granville, president van den Raad, bepaalde het zijne vraag tot twee plaatsen van 20 en 5 voet; en toen ook dit werd afgeslagen, rigtte het zich bij adres tot de koningin. Nu reeds heeft zich datzelfde Verbond tot de Commissie der „wereldtentoonstelling", in 1867 (?) te Parijs te houden, gewend en dadelijk verkregen, om in de groote zaal voor wetenschappelijke vergaderingen, of in andere zalen van het tentoonstellingsgebouw, naar believen te vergaderen, en is haar ook van de zijde dier Commissie alle hulpvaardigheid toegezegd.

Zoo is aan de Evangelische Alliantie veel meer en veel gereeder in het Katholieke (!) Frankrijk toegestaan en beloofd, dan zij op eigen bodem in het Protestantsche Engeland bij de laatste tentoonstelling te Londen heeft kunnen verkrijgen!...

[1]) Zie *De Katholiek* van Maart 1862, bladz. 195 v.

GEGRONDE OPMERKING.

Bij het bespreken der onlangs op nieuw verschenen *Geschiedenis der Christelijke Kerk in Tafereelen,* [1]) maakt de heer J. de Vries [2]) de volgende aanmerking, die op meer soortgelijke werken van toepassing is:

„De geschiedschrijver moet daarom zoo min mogelijk zich partij „stellen. Dat de *Geschiedenis der Christelijke Kerk in Nederland* dit „een weinig doet, en daardoor de historische waarde van hare voor„stellingen soms benadeelt, mag niet ontkend worden.

„Allereerst zijn [volgens dit boek] de eerste bewoners van ons land, „onze voorouders, beter en uitnemender geweest dan andere volken. „Zoodra echter de tijd komt, waarop de invoering van het Christendom „moet besproken worden, verdwijnt deze aanvankelijke ingenomen„heid, en alles wordt bij onze voorvaderen stikdonkere nacht, terwijl „het ingevoerde Christendom met de namen der hoogste vereering „geprezen wordt. Alles zoolang als het duurt, want naauwelijks „krijgen de schrijvers de gezegende Kerkhervorming in het oog, of „er heerscht eene buitengewone drift om al het aan de oude Chris„telijke Kerk toegekende licht naar de Hervorming over te dragen, „zoodat het der oude Christelijke Kerk vergaat, gelijk het eens ter „harer wille den Friezen vergaan is. Alles wat in de eerste eeuwen, „wanneer het nog geoorloofd is, van het *licht* der oude Nederlandsche „Kerk te spreken, medewerkte tot de vestiging van haar gezag, is als „zoodanig even goed en uitnemend. De harten der koningen worden „met opzet door de Voorzienigheid voor de invoering der kerkelijke „hiërarchie gestemd, totdat het blijkt, dat de Kerk, die „het" „Christendom onder hare hoede scheen te hebben, en waarvoor daarom „de Voorzienigheid zoo goed had gezorgd, eigenlijk een beginsel des „doods is, en alles, wat tot haar leven behoorde, eigenlijk niet aan „haar, maar aan de Hervorming toebehoort. Naar dat ideaal, ik „bedoel den Hervormingstijd, streeft het geheele laatste gedeelte van „onze *Geschiedenis der Christelijke Kerk in Nederland* heen.

---

[1]) Onder redaktie van B. Ter Haar, en eenige andere Protestantsche hoogleeraren en predikanten. Utrecht. 1865.

[2]) In *De Gids* van Maart 1866.

VERZET TEGEN DR. SCHENKEL.

De beweging, welke in Baden tegen Dr. Schenkel, wegens zijn ongeloovig geschrift: *„Het karakter van Jesus"*, is ontstaan, gaat nog altijd voort. De 119 predikanten, die verzocht hadden, dat hij van zijne betrekking als directeur van het seminarie te Heidelberg zoude ontzet worden, hebben van het opperkonsistorie en van den minister een afwijzend antwoord ontvangen, en spreken er nu van, gelijk *de Vereeniging* mededeelt, dat zij zich regtstreeks tot den groothertog zullen wenden. Zij hebben eene memorie uitgegeven, welke alle tot deze zaak behoorende stukken bevat, van hun eerste protest tegen Dr. Schenkel af, dat door 14,197 onderteekeningen van leden der kerk werd ondersteund, tot de laatste briefwisseling met den minister toe. Het voornaamste gedeelte der memorie bestaat uit adhaesiën en aanmoedigingen, welke gezegde predikanten van hunne ambtgenooten in Duitschland en elders hebben ontvangen. Die adressen kwamen uit twintig verschillende streken van Duitschland, uit den Elsas, uit Nederland, Bohemen, Moravië, Polen, en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, en tellen 6248 onderteekeningen van leeraren en hoogleeraren.

HOOFD-IDEËN VAN MGR. BROERE

OVER

DE WERELD-ORDE.

Toen ik, reeds vele jaren geleden, getrouwe lezer werd van *De Katholiek*, voelde ik mij onwillekeurig getrokken door de opstellen, ontvloeid aan de pen van den onvergetelijken hoogleeraar, wiens naam aan 't hoofd dezer regelen vermeld staat. Die opstellen waren wel niet onderteekend, maar het kostte weinig of geen moeite, ze dadelijk te onderkennen. Toch gebeurde het zelden of nooit, dat ik, na eenige bladzijden te hebben gelezen, het getuigenis kon afleggen, ze ten volle verstaan te hebben, en gedurende een geruimen tijd legde ik ze dikwerf onvoldaan ter zijde. Maar steeds herlezende en voortlezende, werd ik gewaar, dat al die diepe en rijke gedachten, al die heerlijke ideën, niet minder nieuw dan treffend, stralen waren, uitgaande van één en hetzelfde brandpunt, schakeringen van één en hetzelfde licht. Er moest in des schrijvers geest een volledig

stelsel ten grondslag liggen aan dien rijken gedachtengang, zoo verscheiden en toch zoo harmoniesch tevens; er moest tot die in elk hoofdartikel terugkeerende harmoniën een sleutel wezen, die den toegang verleende tot het volle genot van de compositie dier ongemeen welluidende toonen en klanken. Dien grondslag, dien sleutel te vinden, was sedert mijn streven. Ik begon dan de hoofddenkbeelden dier theoriën te verzamelen, te analyseren, te vergelijken, en bragt zoodoende het opstel tot stand, 't welk ik heden de vrijheid neem aan al de vereerders van den hooggevierden schrijver aan te bieden. Ik voel me hiertoe des te meer aangezet, dewijl ik menigmaal bij anderen, ter oorzake van dezelfde moeijelijkheden als ik ondervonden had, niet die waardering van Broere's beschouwingen aantrof, welke deze naar mijne overtuiging verdienen. Zij waren voor mij de gedachten, de uitdrukking van een genie. Immers bij welken hedendaagschen schrijver treft men meer oorspronkelijkheid aan, meer diepgaande gedachten, meer rijkdom en verscheidenheid tevens, dan bij onzen Broere? zonder nog te willen spreken over zijn uitmuntenden, eigenaardigen stijl, die welligt, althans in zijn genre, nog niet is overtroffen geworden. En niet slechts op philosophiesch of theologiesch gebied, treft men talrijke beschouwingen aan, doorvoed van de leer der H. Schrift, der Kerkvaders en der voornaamste theologen, beschouwingen, bij welker lezing men zoo menigwerf erkennen moet: hoe oppervlakkig is, hiermeê vergeleken, het geschrijf van zoo velen onzer hedendaagsche apologeten; beschouwingen, bij welke men telkens bereid is, het treffend woord van Broere's begaafden lijkredenaar te herhalen: „dat is de kreet des adelaars!"; maar ook op historiesch gebied weet hij zóó diepzinnig de

toestanden en hunne verborgen oorzaken op te delven en voor onze oogen bloot te leggen, vooral als het de 16e eeuw geldt, dat men met gewoner opvattingen en verklaringen dierzelfde tijden zich niet meer bevredigen kan. Wie heeft er bijv. als Broere den waren aard en de wording van Luthers alleen-regtvaardigende geloofsacte verklaard? Wie de wereldbeheerschende natuur en werking van 't pantheïsme, ook op politiek terrein, zóó als met den vinger aangewezen? Wie heeft er, om op het philosophiesch-theologiesch gebied terug te keeren, wie heeft er van de hedendaagsche lofredenaren der H. onbevlekte Moedermaagd zoo overheerlijk over Maria gesproken als Mgr. Broere? Aan schrijver dezes is een Fransch geleerde bekend, die alleen om de „Maria" van Broere te kunnen lezen, het Hollandsch is gaan leeren, en door 't genot, bij de lezing daarvan gesmaakt, zich rijkelijk beloond achtte voor de moeite, aan de aanleering onzer moedertaal ten koste gelegd. En toch, hoe velen zijn er onder onze landgenooten, die Broere niet kennen of niet genoegzaam waarderen!

Moge daarom ook mijn arbeid dienen, om bij dezulken de belangstelling op te wekken voor zijne geschriften, in afwachting, dat eene volledige uitgaaf daarvan, welke reeds voorbereid wordt, in ruimere mate het verlangen bevredige van allen, die prijs stellen op grondige en degelijke wetenschap!

Ten einde nu onderstaand opstel des te bevattelijker te maken, zij het geoorloofd, vooraf den gang der gedachten kortelijk aan te stippen.

I. God is de levende waarheid, de *eenheid* waar alles van uitgaat, het voorbeeld, de type waarnaar alles geschapen is. Is het natuurlijk licht der rede voldoende

om tot Gods bestaan op te klimmen, zijne attributen te leeren kennen en dienovereenkomstig de natuur der dingen: het bovennatuurlijk licht des geloofs, aan dat der rede door de openbaring toegevoegd, leert ons zooveel meer en zooveel beter de innerlijke natuur kennen van dien God, één in wezen en drievuldig in personen, en bijgevolg de innerlijke natuur der eindige orde, geschapen naar het oneindig model van dien drieëenigen God, die niet eene orde, maar *de orde* zelve is.

II. De eindige natuur is daarentegen verdeeld. Dáár is nergens zulk eene eenheid te vinden, dat zij tevens het leven zelf is. De tweevoudigheid is dus de grondverscheidenheid van al wat eindig is; en overal is het *eene* of *intelligibile* van het *actieve*, het *vormelijke* van het *reëele*, of, zooals het in de school heet, de *essentia metaphysica* van de *essentia physica* verscheiden en niet één en hetzelfde.

III. Onze rede, de spiegel zijnde der dingen, wordt insgelijks door die tweevoudigheid beheerscht. De waarheid der dingen, die wij begrijpen, zijn die dingen zelve niet. Het woord onzer rede, d. i. het concept, dat 's menschen actieve geest zich vormt bij de onderkenning der dingen, is bloot abstract en kan onmogelijk substantiëel zijn; of aan onze rede, die dat woord voortbrengt, wordt eene magt toegeschreven, de magt namelijk van substantie te scheppen, welke alleen eigen is aan het oneindig Wezen: onze rede zou derhalve vergoddelijkt worden. Alleen het Woord des Vaders is mede-zelfstandig.

IV. Maar verdeeldheid is geen orde. Orde is levende eenheid, waarvan dus het beginsel gelegen is in: *onderscheid en vereeniging.* Is dan in de geschapen orde die levende eenheid niet zoo oneindig volkomen als in 't opperst model van alle orde, als in het aanbiddelijk

geheim der H. Drievuldigheid: toch moet alle orde er de afschaduwing van wezen, en zal zij des te volmaakter zijn, naarmate er de elementen der verscheidenheid in hooger eenheid worden zaâmgevat. Die orde bestaat dus niet in eene bloote abstractie, maar die orde is levend en werkt derhalve door bemiddeling, want bemiddeling is het leven der orde. Die orde vloeit dus voort, niet uit de oppositie der tegenovergestelde elementen, noch uit de vernietiging hunner verscheidenheid door ze te doen opgaan in eenzelvigheid of identiteit; maar uit vereeniging, zóó *harmoniesch* en organiesch, dat zij de *tweeheid* tot *één* zoekt te maken zonder de *onderscheiding* der orde weg te nemen. Dat is het ideaal waarheen de streving is, en waaruit overal de nabootsing van het groote Geheim ons tegenspiegelt: toepassing van 't oneindig model aller orde op de duizendvoudige kringen der geschapen orde. Zoo blijkt de H. Drievuldigheid type te zijn, meer algemeen van de natuurlijke orde, meer bepaald van de bovennatuurlijke orde des Christendoms.

V. Bevestigd wordt de waarheid dezer wereldbeschouwing èn door de theorie èn door de geschiedenis der *valsche wetenschap*. In plaats van tevreden te zijn met middellijke kennis der waarheid in beeld en gelijkenis, met haar te zien „als in een spiegel", wil deze valsche wetenschap de waarheid onmiddellijk aanschouwen, wil zij in de zelfstandigheid dringen, wil zij substantiëele waarheid, die zelve geest is. Daar evenwel hier op aarde zulk eene intuïtie niet bestaat en het oog des natuurlijken verstands wel niets anders *onmiddellijk* aanschouwen kan dan het door eigen denken gevormd „denkbeeld" of idee, 't welk in zijne subjectiviteit altijd abstract moet wezen, volgt, dat, wil zij de waarheid intuëren, zij dat subjectief beeld met de objecti-

viteit moet verwarren, dat beeldend woord moet verheffen tot substantie, tot woord dat leeft; dat zij dus de rede niet van de buiten haar bestaande objectieve waarheid afhankelijk, maar deze, de werkelijke waarheid, integendeel van de rede afhankelijk moet verklaren, als zijnde door haar voortgebragt, haar eigen product, waarover zij bijgevolge ook geregtigd is alle meesterschap uit te oefenen; dat zij dus alles van haar eigen Ik, absoluut verklaard, moet doen voortkomen. Dus verwart men, zijn eigen gedachte voor substantiëele uitdrukking van substantie houdende, zijn *eindig* Ik met den *oneindigen* God! En daar dit vruchtbaar denken der waarheid een veroorzaken der waarheid is, en veroorzaken van wil uitgaat, wordt noodzakelijker wijze *denken* en *willen* als eenzelvig verklaard. Dat dit alles pantheïsme is, behoeft wel niet verder aangetoond.

Streeft de mensch daarentegen, zóó de waarheid te vatten of waar te nemen, dat hij ze niet onmiddellijk ziet maar *voelt*: zoo moet hij, daar de geest niet voelt maar de zinnen, en deze het begrip van eenheid noodzakelijk missen, tot een ander uiterste overslaan, den geest in 't stof doen vergaan en tot de ondenkbare veelheid vervallen van 't materialisme.

Die dubbele uitkomst wordt dan ook gestaafd door de geschiedenis, wijl deze aantoont, hoe de philosophie, naar eene valsche eenheid strevend, telkens een der beide beginselen van de eindige natuur, of den geest, of het stof verwerpt, en, dienovereenkomstig, eindig met oneindig niet vereenigend maar vereenzelvigend, of in 't pantheïsme of in 't materialisme teregtkomt.

VI. Ten slotte wordt de geheele orde, gelijk ze in Gods vrije schepping en herschepping leeft, met groote doch schitterende trekken, ter positieve bevestiging van 't geheel, meesterlijk geschetst.

Maar laten we liever 't woord aan Broere zelf, want het opstel, dat nu volgt, is meestal zaâmgesteld uit de eigen woorden des genialen wijsgeers.

I.

De waarheid, en wel de oneindige waarheid trekt ons aan. Zij heeft voor den mensch twee zijden: zij is *een* of in zich harmoniesch, en zij is *reëel* of werkelijk bestaande. God is *een*, want eenheid is volkomenheid en God is oneindig volkomen. God is reëel, want God is hoogste oorzaak, bijgevolg oneindig *reëel*, oneindig *levend*. En daar in God die *eenheid* niet verschilt van dat *leven*, noch zijn *esse* van zijn *intelligere*, is God de *levende Waarheid*.

Rust nu de rede al in dit idee van een oneindig God, en behoeft zij *als rede*, om haar rustpunt te vinden en zich in de beschouwing Gods te volmaken, de kennis van het geheim der H. Drievuldigheid niet: door dit diepste en tevens klaarste der geheimen leeren wij toch, *waarin* Gods oneindig leven bestaat. Één God in drie Personen. De Vader, eeuwig den Zoon barend, de Zoon, eeuwig uit den Vader geboren wordend, de Heilige Geest, eeuwig uit beiden voortkomend: dat is de eeuwig omgaande, zich bewegende kring des oneindigen levens, de oneindig *levende* en *bewegende* orde, de zich zelve bewegende waarheid; dat is de bij uitstek Katholieke waarheid, waar 't bovennatuurlijk geloof in rust.

God is één in wezen en drievuldig in Personen, de Vader, de Zoon en de H. Geest. Dat is niet eene orde maar DE ORDE; dat is volkomen *éénheid* en tegelijk volkomen *getal;* dat is eenheid die zóó onmiddellijk leven zelf is, dat zij de volkomen *onderscheidingen des levens* in zich bevat. Die oneindige eenheid is zóó

onmiddellijk levend bestaan, en die oneindig levende Personen zijn zóó volmaakt een, dat ieder die oneindige eenheid zelve is, en Zij slechts één God zijn. God stort zijn leven uit, maar Hij stort het leven uit in zich zelven. De omtrek is het middelpunt, en het middelpunt de omtrek, *leven* en *eenheid* is IN GOD hetzelfde.

Dat is de type, dat het oneindig model waarnaar alles is gemaakt; want God kan niet scheppen dan naar zijn eigen éénig en ondeelbaar voorbeeld, en slechts in zoover bestaat er eenige orde als er nabootsing van DE ORDE bestaat. De afschaduwing der H. Drievuldigheid in de schepselen is dus niet iets bijkomends of toevalligs, maar hun eigenlijkst en diepst bestaan.

Er is niets grooter dan het oneindige, niets magtiger dan wonderdaad; maar wat is eigenlijk het oneindige? welk is de kracht van het wonder en de eenheid van het geheim? wat met één woord is de diepste diepte? — Dat is iets zedelijks! Dat is waarachtige goedheid! dat is heiligheid! persoonlijke volkomenheid! En toch, er zijn er die, overeenkomstig met 't gebrek, eigen aan den menschelijken geest, van steeds te veel naar zijn eigen centrum te zweven en het diepste te zoeken in het *subjectieve en abstract gedachte*, er zijn er die steeds spreken van *het zijn*, van *het wezen*, van *oorzaak en gevolg*, en met die zoo abstracte wijze van denken 't hoogst meenen op te varen. Zij trekken ontzettende cirkels om het middelpunt. Maar dat middelpunt? Daarvan verwijderen zij zich, dat kennen zij niet dan op zeer onbepaalde en armelijke wijze, en hen steeds volgend, zou men ten laatste meenen, dat de grond van alles bestond in een mechaniek.

De hoogste oorzaak en het laatste doel is God, één in wezen en drievuldig in Personen, is die driewerf

heilige God, die met *vrijheid* schept, met *vrijheid* de schepping verheerlijkt, met *vrijheid* haar Verlossing beslist, en in dat verlossings-plan steeds met *vrijheid* te werk gaat. Die, omdat Hij waarlijk goed en *persoonlijk heilig* is, ook goed en persoonlijk heilig maakt, door *vrije* deugd, *vrije* verdienste, *vrije* heiligheid te schenken.

De bovennatuurlijke waarheid, die zich aan de wereld mededeelt, en hare orde op deze toepast, is dus de H. Drievuldigheid, is derhalve waarheid, welker betrekkingen geen algemeen *gedachte* betrekkingen der rede, maar de volkomenste individualiteiten of personen zijn; die waarheid is *leven* en *daad!* Hoe zou dan de rede die waarheid of hare toepassing begrijpen? De rede is *denken* maar geen *doen*. Slechts in het geloof is het, ofschoon nog onvolkomen, beginsel, dat eens in aanschouwing zal overgaan, en hetwelk ons die *dadelijke* waarheid doet vatten; want gelooven is niet bloot denken, het is *deugd*, en in zoo verre *daad*. Wij gelooven omdat wij *willen*. Geloof is derhalve boven de natuur, is geschonken genade, en niemand kan „Heere Jesus!" zeggen dan in den H. Geest (I Cor. XII, 3.).

Laten we het kortelijk nog eens en beter zeggen.

Eeuwig wordt de Zoon uit den Vader geboren, eeuwig is de omhelzing van den Vader en den Zoon, en eeuwig komt de Liefde, de H. Geest, uit beiden voort.

Dat is de *eenheid* die van het *leven* en diens vruchtbaarheid niet verschilt. God heeft eenen Zoon: zóó oneindig groot en krachtig is die vruchtbaarheid! en die Zoon is zijn WOORD: zóó geestelijk, zóó zuiver en oneindig bewust is dat baren en geboren worden. De gelijkenis is derhalve absoluut; 't is God uit God;

en daar God niet van God verschilt, en deze eenheid van den Vader en den Zoon niet eene blinde noodzakelijkheid, maar gevolg van oneindig bewustzijn en dus oneindige Liefde is, zoo is die Liefde noch Vader, noch Zoon, en toch God.

II.

In het EINDIGE daarentegen is verdeeling van *eenheid* en van *leven*, en daarin is de algemeene eindige natuur gelegen.

Het eindige kan evenzeer niet zijn als zijn. Het is niet volkomen *een*; want als we de volkomen *eenheid* denken, dan denken we de oneindigheid, die, volkomen *levend* zijnde, noodzakelijk bestaat; waaruit volgt, dat er in het eindige TWEE verschillende beginsels zijn: een beginsel van *eenheid*, en een beginsel van *leven*, die, laten we het nu reeds bij voorbaat zeggen, die met elkander in onafscheidelijk verband staan, en zich volmaken door *vereeniging*, dat is, voortgaande nabootsing van God.

Tweeheid is derhalve grondverdeeling, is als de verdeeling der verdeelingen, is het kenmerk van het eindige, is het beginsel der verscheidenheid, waarmede het geschapene den rijkdom van het oneindig *een* poogt te achterhalen. Het onvolkomene van het eindige bestaat dus hierin, dat het *verdeeld* is, zoodat overal datgeen wat wij onder *eenheid* denken, verschilt van 't geen wij denken onder *leven* en *werkelijkheid*.

En deze tweevoudigheid, de grondverscheidenheid der eindige natuur, is overal heerschende.

Welke is de hoofdverdeeling der geschapene natuur? Zij is *geest* en *stof*: geest, beginsel van *eenheid*, want geest is bij uitstek eenheid; stof, beginsel van levens-

kracht en vruchtbaarheid, want stof is bij uitstek *veelheid*.

Doch die eenheid des geestes is niet de oneindige volkomenheid. Uit de eindige tweevoudigheid volgt, dat de eene volkomenheid van God niet te gelijk met de andere hare hoogste nabootsing kan krijgen. De engelen zijn onvruchtbaar.

Geest sluit in zich *denken* en *willen*. Door *denken* vatten we de eenheid der dingen, het vormelijke; maar onze gedachte schept niet, brengt geen leven voort, zij kan geen substantie scheppen, de waarheid niet baren. In *willen* ligt onze oorzakelijkheid, onze vruchtbaarheid en activiteit. In zijne rede is de mensch lijdelijk (tot zekere hoogte), in zijnen wil is hij oorzaak. Maar denken en willen zijn in 't eindige niet éénzelvig; in God alleen zijn ze inderdaad één; en hij die *denken* met *willen*, dat is, met *oorzaak zijn* verwart, maakt den mensch tot God, als konde hij het woord der waarheid veroorzaken of baren.

Evenmin is de stof bloot veelheid. De beide beginselen blijven altijd in verband. De stoffelijke wezens zijn immers intelligibel; er bestaat dus daar een verband tusschen het *eene* of intelligibele en het *actieve*, tusschen het *vormelijke* en *reëele*. En wie ook zal de *orde* ontkennen der zigtbare schepping, welke ons het bestaan van Den Onzigtbare bewijst?

Gelijk in de zigtbare natuur, bestaan er eveneens op 't gebied van 's menschen activiteit drie rijken: dat der *deugd*, der *kunst* en der *wetenschap*. De orde waarin we deze opgeven, is de ware orde der dingen en de gang der geschiedenis. Nu is het rijk der deugd niet dat der kunst, noch dat der wetenschap. Ieder heeft zijn onmiddellijk doel. Deugd zoekt het *goede*, kunst

het *schoon*, wetenschap, als zoodanig, noch het goede, noch het schoone, maar het *ware*. Alle drie staan volgens de opgegeven orde in verschillend verband tot de substantie. Het schoon is zeer zeker concreter en nader aan de substantie dan het ware; echter weder minder daaraan nabij dan het goede.

Hoe is nu 't tweevoudige in deze drie rijken zigtbaar? want daarom spreken we er hier van.

Deugd is, in 't algemeen, uit kracht van maagdelijkheid (het meer ééne) moeder (het meer levend actieve) te zijn; is namelijk, met verzaking der zinnen-wereld, naar heiligheid trachten, zich aan God aansluiten, om door zijne genade vruchtbaar te zijn in het goede.

Wetenschap zoekt de twee zijden, die de oneindige waarheid voor ons heeft, eenheid en realiteit, te vereenigen: het *eene* of *vormelijke* met het *causale* of *werkelijke*; pogende de eenheid waar te nemen als reëel en de realiteit als eenheid. Zij streeft naar het oneindige; want het *oneindig* object is meer intelligibel, en daarom kan de rede slechts in 't oneindige rusten. Niet slechts is het een zóódanig streven naar *zuivere eenheid* en naar *levende oorzaak*, dat beiden zich *vereenigen*; zelfs zou ze de *veelheid des levens* willen waarnemen in het *een* en van God derhalve willen *ontvangen*.

Kunst zoekt niet, als de wetenschap, de zaak, het *reële* te weten, maar *gelijkenis*, beeld der zaak, en onder dit opzigt is zij minder dan wetenschap; doch ze is van een andere zijde meer dan wetenschap, dewijl ze in het *beeld* de oneindige realiteit niet alleen wil doen kennen, maar aanschouwen, *genieten*. Het schoon is haar object. Het schoon nu is de behagelijkheid der waarheid, en derhalve heeft het schoonheids ideaal dezelfde twee zijden. De kunst streeft naar eene *eenheid* of harmonie,

die de eenheid der rede te boven gaat, en naar eene *realiteit*, die geen bloote voorstelling meer schijnt. Zij zoekt derhalve haar *beeldend woord* te maken tot een *woord* dat *leeft*; God zelven in het eindige te genieten, te aanschouwen. Doch de ware kunstenaar is met de *gelijkenis* te vreden; zijn schoon is niet het oneindig *schoon*, 't welk van *waarheid* en *goedheid* niet verschilt; niet de Godmensch, maar een vermenschelijkte God, het kunstschoon; dat als zoodanig noch realiteit heeft als de waarheid, noch zedelijkheid als de deugd: kunst is geen ernst maar spel.

Het schoonste beeld van God is de mensch, en derhalve de *maatschappij*, de volheid des menschen. Hoeveel sterker zal zich de tweevoudigheid der eindige natuur in deze *algemeene* wereldorde uitdrukken?

Maatschappij is dan ook bij uitstek *eenheid* en *veelheid*.

De eenheid is de *orde*, die de maatschappij tot een ligchaam zamenbindt; de veelheid is de *vrijheid* der individuën, die de maatschappij zamenstellen. De oorzaak dier eene orde is het *gezag*, in welks kracht en vrijheid het beginsel der *vereeniging* meer gelegen is; terwijl het beginsel van *onderscheiding* meer ligt in de vrijheid der ondergeschikten; want door de onderscheiding doet zich de *persoonlijkheid* gelden. — *Persoonlijkheid* en *betrekking* zijn in het eindige niet één te maken: de maatschappelijke eenheid kan nimmer vereenzelvigd worden met de individuële personen, noch wederom die personen met die eenheid. — Een diepere blik in de maatschappij doet bovendien alom dat tweevoudige: iets meer *vormelijks*, en iets meer *werkzaams* ontwaren onder honderd verscheidene vormen. Zij is verdeeld in geestelijk of innerlijk en stoffelijk of uiterlijk; — kennis of wetenschap en handeling of praktijk; — indivi-

dualiteit of persoonlijkheid en stand of betrekking; — bijzonder of privaat en openbaar of publiek; — gebieden en gehoorzamen. Eindelijk is ook haar doel tweevoudig: God en de mensch.

Om de zaak te bekorten, zullen we ten slotte dezelfde aan 't eindige eigen verdeeldheid in de *algemeenste* beginselen der *eindige orde* aanwijzen. In alles namelijk is: zekere kracht, *werkende oorzaak*; zekere *gelijkenis op iets*; zekere *ordening naar doel.* Welnu, dit alles is verdeeld. De *oorzaak* en hare *werking* zijn in de objectieve wereld niet één en hetzelfde. Vader zijn en werkelijk voortbrengen verschillen; niet aldus in God. — *Gelijkenis op iets* is alweder verschillend van *levende werkelijkheid* en *eenheid.* Het werkelijk individu gelijkt op het genus of op de algemeenheid, maar dat werkelijk individu is niet volstrekt hetzelfde als de algemeenheid. — *Ordening naar doel* biedt dezelfde verdeeling aan. Onze *handeling* verschilt van de *eenheid* of *orde* die zij volgen moet om het doel te treffen, en ons *streven* naar het doel is het *doel* zelf niet; maar in God is alweder de *werking* en de *eenheid* der werking hetzelfde.

III.

De eindige natuur is dan tweevoudig. Maar de *rede* is en kan niet anders zijn dan de uitdrukking van 's menschen natuur en de algemeene vorm van de eindige wereld. Onze rede is de spiegel der dingen. Ook in haar heerscht derhalve de besproken tweevoudigheid; zij heeft namelijk twee algemeene principen, waardoor zij *eenheid* of gelijkenis en waardoor zij *oorzaak* of activiteit denkt. Daar nu dit beginsel van eenheid in onze rede verschilt van dat van leven, volgt, dat ons

denken *vormelijk* is en het geen *substantie*, geen *reëele* betrekkingen kan waarnemen; vandaar dat de H. Drievuldigheid onze rede, als waarin de tweevoudigheid der eindige natuur heerscht, te bovengaat. Het „prak-„tiesch denken" der pantheïstische Protestanten veronderstelt integendeel eenen geest, die de *realiteit*, de *zelfstandigheid* vat, die actief de waarheid uit zich voortbrengt; alzoo niet eene *passieve* gedachte meer, maar een *wil*. Niet tevreden met ons denken, dat (in zijne subjectieve werking) altijd abstract en algemeen en in zóóver slechts *vormelijk* is, noch met voelen, dat altijd blind en *feitelijk* blijft, wil de uiterste dwaling: feit dat waarheid, en waarheid die feit is, alzoo: levende, *substantiëele* waarheid, die zelve *geest* is. Zij wil dus de reëele onderscheiding des levens in het *een*, *het vele in het één* kennen. En het middel daartoe? Zij vereenzelvigt 'tzij op deze, 'tzij op gene wijze, *geest* en *stof*, in den waan van zóó de bloot vormelijke gedachte tot substantie te maken, en de bloot zinnelijke substantie tot intelligibelen vorm. Men ziet, tot welk dubbel uiterste dat heenleidt. De mensch, ja, neemt de *eenheid* waar door middel van den geest, door middel der zinnen de *werkelijkheid*. Maar wanneer hij nu in zijn geest zóó de eenheid poogt waar te nemen, dat hij ze tevens waarneemt als reëel, als werkelijk, vervalt hij in pantheïsme, wordt alles *één*; en wanneer hij door middel der zinnen de realiteit zóó poogt waar te nemen, dat hij tevens de eenheid waarneemt, vervalt hij in materialisme, wordt alles *veel*, en ontstaan voor hem de ondeelbaar ééne atomen.

De ware wetenschap zoekt geene *vereenzelviging*, maar ordelijke *vereeniging* der beide principen. Hare *dialektiek* is eene redenering die noch analytiesch van de *eenheid*,

noch synthetiesch van de *oorzaak*, maar van beide uitgaat. Het zijn drie principen, die elkander veronderstellen: van *eenheid*, van *oorzaak*, van *organisme*. In de menschelijke gedachte immers zijn analyse en synthese niet *hetzelfde*, maar altijd vereenigd, zoodanig, dat het voor de gedachte volstrekt onmogelijk is, voort te gaan, zonder op *algemeene* wijze te denken en zonder aanhoudend te *springen*.

Schoon zij elkander *altijd* veronderstellen en helpen, verheft toch de geest zich bijzonder door het princiep van activiteit tot het idee van noodzakelijke actie of *aseïteit*, en door dat van eenheid tot het idee van absolute en allerbepaaldste eenheid of *oneindigheid*. Uit dezen gang der rede blijkt, hoe zij tot God kan opklimmen. Trouwens dat er een oneindig God is, behoort tot de orde der natuur of der rede. Eene rede immers waardoor men niet tot de kennis van God zou kunnen komen, zou eene rede zonder ideën van eenheid en noodzakelijkheid, en dus geene rede meer, maar een onding zijn. Daar verder zonder die ideën er noch streving daarnaar, noch liefde daarvoor, noch spontaneïteit mogelijk is, zou er in den mensch geen geweten en geen vrijheid meer zijn. Kortom, het menschelijk wezen zou niet bestaan, want dat wezen is bijzonder in de rede gelegen, en eene verminkte rede is eene onmogelijkheid. De rede is noodzakelijk eene eenheid of geheel.

Hier zij nu ter verduidelijking van 't voorgaande de vraag gesteld: Wat is het diepste? Het *abstracte*? Neen, het abstracte, het algemeene is slechts het *subjectieve*, is de vorm van onzen eindigen geest, welks woorden altijd algemeen zijn; en al wie daarin het diepste, de realiteit zelve meent te grijpen, hij neemt zijne algemeene gedachte, zijn onbepaald *Ik* voor God,

hij neemt abstractie voor „geest en leven"; hij verwerpt daarom het eigenlijk en ware *leven* en zelfs zijn eigen persoonlijkheid.

Wat dan is het diepste? Zelfstandigheid, substantie, realiteit. Wat is het diepst in de zelfstandigheid? Het leven. Wat eindelijk is het diepst in het leven? Persoonlijkheid. *Persoon*, ziedaar het diepst en levendst wat er bestaat.

De menschelijke rede, die tot de zelfstandigheid niet kan dóórdringen, vat dientengevolge het persoonlijke het minst van al. Een bepaald persoon wordt niet begrepen, maar slechts aangewezen met een eigennaam, die juist dan 't meest eigennaam is, als hij geen verstandelijken zin aanbiedt.

En toch, dat meest levende heeft God ons van zich geopenbaard; het geloof leert ons in *persoon* oneindige *waarheid* denken: het zegt ons, voor zooveel op aarde mogelijk is, wat zelfstandigheid, wat leven zij; en daarin eigenlijk bestaat de bovennatuurlijke openbaring: het wegnemen van den sluijer der natuur, nog rustend op Moses' aangezigt.

Onze rede is slechts abstract, we hebben het reeds meermalen aangemerkt, al onze woorden zijn slechts algemeen, we kennen de *zelfstandigheid*, het *leven*, de *oorzaak* niet, en kunnen dus de *menigvuldigheid*, door de oorzaak voortgebragt, niet anders denken dan in eene abstracte *algemeenheid*, waarbij het individuëel onderscheid voor de gedachte verloren gaat. Iedere eeuw stelt zich de vraag: hoe kan het werkelijk *vele* in het *één* zijn? Iedere eeuw levert haar onbeantwoord aan de volgende, en in dezelfde mate als de geest minder berust in het geheim des geloofs, slingert de maatschappij tusschen de ordelooze *veelheid* der democratie, en het alverzwelgend *één* van het despotisme.

Maar het Woord des Vaders is, gelijk ons de Kerk leert, *mede-zelfstandig*; het is, gelijk de H. Hilarius zegt, *levende* beeldtenis van den *levenden* Vader; en in dien zin verklaart die verheven Kerkvader het zeggen des Zaligmakers: „Philippus, wie Mij ziet, ziet mijnen Vader" (Joan. XIV). Dat Woord alzoo, dat *zelfstandig* is, dat het *leven* in zich heeft, dat God is, — doet God, doet zelfstandigheid, doet leven, oneindige oorzaak en de volkomen veelheid in de volkomen eenheid aanschouwen.

IV.

Tot dusverre hebben we de tweevoudigheid der geschapen natuur leeren kennen en er de verdeeldheid in 't bijzonder van aangewezen. Maar verdeeldheid is geene orde. Dáár alleen heerscht orde, waar de beide elementen in de eenheid worden opgenomen, niet door vernietiging der verscheidenheid of ontbinding der eenheid, maar door de levende, organische, harmonische vereeniging der verscheidenheid in de eenheid en der eenheid in de verscheidenheid. Dat is het beginsel van alle orde; en hoe hooger de natuur dier orde, hoe hooger en dieper tevens de harmonie dier vereeniging. Ten einde dit wel te begrijpen, zullen we op nieuw een blik slaan op het geheim, hoogste en in dien zin eenigste type der dingen. Zij is het op *algemeene* wijze van al wat bestaat, op *bepaalde* wijze van 't Christendom.

In de eerste aller vragen waarop we leerden antwoorden, is het te doen om het *Één*; zij is: „hoeveel „Goden zijn er?" en 't antwoord: „*Één* God alleen!"

In de tweede vraag is het te doen om het *vele*; zij is: „hoeveel goddelijke Personen zijn er?" en het antwoord: „*Drie*!"

In de derde vraag is het te doen om het *ééne* en

vele zaâm te vatten als *hetzelf'de*; zij is: „zijn dat dan „geen drie Goden!" en het antwoord: „Neen, die *drie* „Personen zijn *één* God!"

Daarmede straalt het licht der openbaring uit in den menschelijken geest, en worden in den grond alle vragen die de wereld verdeelen beslist.

Want dat geheim van het *een en veel*, meestal onbewust, ofschoon altijd te vergeefs, door de wetenschap gezocht, is de waarheid der waarheden, is het voorbeeld dat alle dingen nabootsen, en slechts in zóóverre kan iets bestaan, iets waar en goed zijn, als het daarmede eenige gelijkenis heeft. Vandaar dat het bevel, 'twelk de geheele wereld ten doel had, *alle* volken te onderwijzen en te vormen, tevens het bevel was, hen op te nemen in die *alomvattende* orde: „gaat dan en onder- „wijst alle volken, hen doopende in den naam des Vaders „en des Zoons en des H. Geestes, hen leerende onderhouden „alles, wat Ik u geboden heb" (Matth. XXVIII, 19, 20). Men kan er reeds uit besluiten, dat eene godsdienst, uitgaande van een God die drievuldig is in Personen, overeenkomstig aan dat beginsel van *oneindige onderscheiding*, overal persoonlijkheid, onderscheiding en verschil doet heerschen.

Wat zoekt het genie? Eenheid, levende, concrete eenheid! en slechts in zóóver is het genie, als het meer de natuur bezit des geestes en naar hooger eenheid streeft. Het genie zou alle boeken willen maken tot één enkel boek, alle volzinnen tot één enkelen volzin, alle woorden tot één enkel woord. Is zulk eene eenheid, zulk eene verrukkelijke harmonie immer uit te denken? Neen, zulks is niet mogelijk. Wanneer de mensch die eenheid door zich zelven bereiken wil, wordt juist die hooge aanleg voor hem eene bron van dwaling. Hij meent

dan de waarheid te baren, de maatschappij voort te brengen en alles wordt *kunst*.

Maar die eenheid, zij bestaat! Ja de mensch zou er niet naar zoeken, indien zij niet bestond en de wereld haren invloed niet reeds lang had ondergaan.

Dat Woord der woorden, die eenheid, uitdrukking niet dezer of gener orde, naar DER ORDE, door iedere orde nagebootst, is het Woord, dat was in den beginne; dat heerlijk was vóór de grondlegging der wereld; maar dat voor ons is vleesch-geworden: Jesus Christus, buiten wien de Apostel niets beweerde noch verlangde te weten, omdat Hij de Alpha is en de Omega, de eerste en laatste, door en in wien alles is geschapen, alles wordt hersteld, alles moet worden zaâmgevat en verheerlijkt (Apoc. XXII, 13; Joan. I, 3; Eph. I, 10.).

Doch laat ons eerst de elementen der orde in de natuur gadeslaan; want de H. Augustinus toont ons in de *algemeenste* beginselen der eindige orde eene zeer duidelijke analogie met de H. Drievuldigheid.

In alles is namelijk:

zekere kracht (vis), *werkende oorzaak*, beeld des Vaders;

zekere *gelijkenis op iets* (species), beeld des Zoons;

zeker *ordening naar doel*, beeld van den H. Geest.

Ziedaar de drie grond betrekkingen der geschapen orde: oorzaak, middel of gelijkenis, doel of effect. Er is eene orde van oorzaken, en bijgevolg eene orde van bedoelingen, want iedere oorzaak werkt, hoe dan ook, noodzakelijk voor zich. Doch die oorzaak streeft naar haar doel, niet regtstreeks of onmiddellijk, maar door *middel* of gelijkenis; immers om gepast middel te zijn, moet het gelijkenis hebben mèt en in 't midden staan vàn oorzaak en doel. Uit het gezegde blijkt reeds, dat hier geen spraak is van *abstractie*, maar van *levende*

orde; en hij die de werkelijkheid verwart met de abstractie, verwerpt daardoor de werkelijkheid en het leven; hij verwerpt daarom de *bemiddeling* of de orde zelve, want bemiddeling is het leven der orde; geen orde immers leeft en beweegt zich dan door middel; hij verwerpt daarom den *Middelaar*, want deze is de grond aller bemiddeling of levende orde; hij verwerpt daarom de *H. Drievuldigheid*, want deze is de oneindige type aller bemiddeling. De oorzaak derhalve, het middel en effect zijn *werkzaam*, zijn geen doode abstractie, en door die werking wordt het *middel* meer en meer aan de oorzaak gelijk, en desgelijks het *effect*. De vrouw verkrijgt hare laatste vorming in het gezin (zelfs zekere mannelijke natuur in den ouderdom), en het kind wordt groot, wordt man. De gelijkheid der drie personen waarnaar de streving is, kan niet bereikt worden; de zoon wordt mondig en het gezin lost zich op. Intusschen de mensch moet door den mensch de maatschappij, dat is de menschheid volmaken; en wat niet plaats heeft in de onvolkomen maatschappij des gezins, kan plaats hebben in de openbare maatschappij. Wel is waar, kunnen in een ordelijken staat *koning*, *aristocratie* en *volk* onmogelijk *gelijk* zijn; dat ware de pantheïstische streving van 't *constitutionalisme*; maar de eindige natuur boost op de eene plaats na wat zij verhinderd was, op eene andere te doen, en poogt door hare menigvuldigheid den rijkdom der eenheid te achterhalen. In alle welgeordende staten bijv. zijn die drie beginsels aanwezig, maar in den eenen is dit, in den anderen dàt aan 't hoofd gekomen (*monarchie*, *aristocratie*, *republiek*); slechts wanneer een hunner zich *absoluut* maakt, ontstaat er bederf, *despotisme*, *oligarchie*, *democratie*.

Maar pogen we 't ideaal, dat we zoeken te erkennen,

dieper aan te toonen, bijvoorbeeld in de maatschappij; want we kunnen alle kringen der orde niet doorloopen en de maatschappij is immers ook de volheid des menschen.

Wat zoekt men, algemeen gesproken, in 't *ideale*? overal de *tweeheid* tot *één* te maken, zonder de *onderscheiding* der orde weg te nemen.

Alle geheel gelijkt op zijne deelen, en hoe meer de deelen geheelen zijn, en ze toch weder alle één geheel uitmaken, des te schooner is dat geheel, en bootst het meer de oneindige Orde na. Het schoonste geheel der natuur is maatschappij, want zij is een geheel van geheelen, eene eenheid van eenheden.

Boven hebben we reeds gezien, dat de maatschappij overal iets tweevoudigs aanbiedt: iets meer *vormelijks* en iets meer *werkzaams*, in welker vereeniging de volkomenheid ligt. Welnu, de streving om de opgenoemde elementen te vereenigen is de *zich ontwikkelende wet der geschiedenis*. Dat dit algemeen feit slechts zijne laatste verklaring vindt in eene boven alles heerschende hoogere orde, die zich door honderd en duizend ondergeschikte oorzaken doet gelden, behoeft naauwelijks gezegd.

De maatschappij is *moeder*, in zoover de mensch er, naar 't ligchaam, uit geboren en, naar den geest, door ontwikkeld wordt; en ten andere hebben de volken ten allen tijde hunne maatschappij voorgesteld als *maagd*, ten einde daardoor hare eer en ongeschondenheid te beteekenen.

De hoogere orde, die in de maatschappij heerscht, is de zedelijke. Wat is daar *eenheid*? Regtvaardigheid. Wat is daar levende *oorzaak*? Liefde. Wat is daar volkomenheid? Vereeniging van regtvaardigheid en liefde; vereeniging derhalve van de *maagd* en de *moeder*.

Wat nu zal er volgen, als de maagdelijke regtvaardigheid zich vereenigt met de moederlijke liefde?

Het innerlijke zal zich veruiterlijken, het uiterlijke zich verinnerlijken, en de maagdelijke geest zich vereenigen met het vruchtbare stof.

De eenzame, maagdelijke wetenschap zal worden tot nuttige, vruchtbare praktijk.

De private personen of familiën zullen met elkander uitmaken éénen openbaren stand.

De maagdelijke gehoorzaamheid der ondergeschikten zal zich vereenigen met het moederlijk gezag der maatschappij, en in 't geheel, de individuëele wil, zich zuiverend door zich met den hoogeren te vereenen, meer vrije oorzaak, meer *een* en meer *vruchtbaar* worden, enz.

Zoo biedt de maatschappij een *ordelijk* geheel aan. Er is immers geen waar individu, geen *persoon* zonder *maatschappij*, d. i. zonder *gezag*. Maar de mensch heeft geen eigenlijk of volkomen bewustzijn van zich zelven als *persoon*, zonder bewustzijn van andere *personen*. De ontwikkeling gaat steeds van twee punten uit. Niets eindigs staat absoluut op zich zelf. Dat is de orde, aldus de drie, haar noodzakelijke, betrekkingen, welke elkander veronderstellen: het gezag is *oorzaak*; de ondergeschikten zijn tegenover elkander *gelijken*; en het individu, dat aan 't gezag gehoorzaamt en den invloed der met hem gelijken ondergaat en erkent, is, als individu of *persoon*, doel der maatschappij, gelijk het kind doel is in 't gezin.

Doch er bestaat geen louter natuurlijk mensch, daarom ook geen bloot natuurlijke of puur deïstische wetenschap, en geene bloot natuurlijke maatschappij. Klimmen we dan naar 't bovennatuurlijke op, om er bevestigd te zien hetgeen we — en veel meer te zien dan we — tot dusverre betreffende de natuurlijke orde hebben opgeteekend.

De H. Drievuldigheid is in *bepaalder* zin type van het Christendom.

Dáár blijft het niet bij *algemeene* betrekkingen van magt, wijsheid en goedheid, maar die betrekkingen zijn hoogst bepaald, zijn *persoonlijk*. De Vader zendt den Zoon, en de Zoon zendt met den Vader den H. Geest, opdat wij door den Zoon met den Vader en met elkander vereenigd worden. Dientengevolge wordt de eindige wereld boven hare natuur verheven; maar hoe gaat dat toe, en wat is door die verheffing te verstaan?

Dat leert ons de bemiddelende type, Christus.

Hij is het door wien, en bijgevolg naar wiens voorbeeld, de oneindige orde op de eindige wordt toegepast.

Hij neemt door den H. Geest de menschelijke natuur aan, zonder afstuitende eindige persoonlijkheid, ten einde zich met die natuur inniger te vereenen en door haar middel alles ordelijk te verheffen door zijne oneindigheid.

In de eenheid zijns Persoons blijft de eindige, menschelijke natuur van de oneindige, goddelijke natuur verschillend en onderscheiden. De naturen worden gehuwd, worden *vereenigd*, maar niet *één en hetzelfde*. Slechts *vereeniging* kan plaats hebben en heeft plaats door dien Geest, die de *eenheid* is van den Vader en den Zoon, zonder dat dezen ophouden, van elkander onderscheiden te zijn.

Ziedaar het grondbeginsel, het opperst model, niet van een vergaan van het eindige in 't oneindig één (onmogelijk kan de tweevoudigheid ophouden der geschapen natuur); maar van de hoogere vereeniging, met handhaving der onderscheiding van de bovennatuurlijke orde.

Wat hebben wij dan te verstaan door de verheffing dier eindige natuur, als het gevolg harer vereeniging met God?

Zij voltooit zich daarin, dat die verschillende deelen, waarvan ons de H. Augustinus de orde toonde, in *algemeene*

kategoriën, op het innigst aan elkander gehuwd en vereenigd worden. En daar zij, reeds bloot natuurlijk genomen, een beeldtenis aanboden van de H. Drievuldigheid, hoeveel te meer zullen zij het doen, nu zij eene vereeniging verkrijgen, die de bloote natuurkrachten te bovengaat, vereeniging als die heerschte in het Paradijs, en die door en in den verheerlijkten Christus is hersteld en volmaakt.

Een der meest uitgebreide verdeelingen der eindige natuur is die van individualiteit en maatschappij. Bepalen we ons hierbij. De valsche wetenschap, zooals immer vereeniging met vereenzelviging verwarrend, doet, 'tzij de individuëele vrijheid en de eigenlijke personen vergaan in de *eenheid* van het idee (pantheïsme), 'tzij de eenheid der maatschappij in de *menigvuldigheid* der individuën (materialisme).

En wanneer we nu de oogen des geloofs opheffen? Wat zien wij?

Individualiteit en *maatschappij*, door Christus behouden, maar boven mate verheerlijkt, met ontzettende evenredigheid èn van elkander gescheiden èn innig met elkander vereenigd!

Die individualiteit en die maatschappij zijn Maria en de Kerk.

Christus, Maria en de Kerk, ziedaar het hoogste huwelijk en diens vruchtbaarheid! ziedaar zamenvatting aller betrekkingen, vereeniging van God en mensch, van oneindig en eindig, van geest en van stof!

Christus is de éénige Middelaar; door Hem is Maria al wat zij is, en ten gevolge van die verheffing is door Christus en door Maria de Kerk. — Zóó is er voortgezette bemiddeling, want, het is reeds gezegd, alleen bemiddeling is orde, is vereeniging, met handhaving van onderscheid en verscheidenheid, is nabootsing der onein-

dige Orde; en Hij die in de Orde geen middel, maar oneindig model is van middel, neemt door bemiddeling van den middelpersoon bij uitnemendheid, *de vrouw*, door bemiddelende vrije daad van Maria, de menschelijke natuur aan, wordt Middelaar, bedient zich overal van middelen; en, Zoon des menschen zijnde zoowel als God, verheft Hij de dochter des menschen, de vrouw, de middelpersoon der natuur en het hoogste beeld van alle natuurlijke middelen, tot glorierijke middelaresse zijner genade. — En zoo waar als het werk der Verlossing een werk is van de volkomenste orde, zoo gewis beantwoordt er alles aan dat eerste begin, of wordt, gelijk dat begin door menschelijke bemiddeling plaats greep, de geheele Verlossing tot aan het einde der wereld door bemiddeling van menschen vervuld of toegepast, en voert ons Christus van zijne menschelijke geboorte af, van bemiddeling tot bemiddeling, ter aanschouwing zijner *eeuwige* geboorte, die 't oneindig voorbeeld is van alle midden, middel en bemiddeling; want de Vader brengt den H. Geest op zoo oneindig volkomen wijze door dat geboren worden des Zoons voort, dat die Geest uit den Vader en uit den Zoon als uit *één principe* voortkomt.

Maria en de Kerk zijn dan alles door Christus. En daarom, omdat Christus alles in zich zamenvattend, beider Hoofd is, daarom is er tusschen Maria en de Kerk een zoo geheimvolle band en gemeenschap des levens.

Maria is de *allermaatschappelijkste* persoon en de Kerk de *allerpersoonlijkste* maatschappij: Gelijk Maria, *omdat zij Bruid* is van Christus, zich uitbreidt tot eene maatschappij (in hare kinderen), zoo ook trekt zich de Kerk, omdat zij het ligchaam is van Christus, als tot een individu zaam, en staat als Bruid en Moeder tegen Hem over.

Maria is Bruid des oneindigen Woords, zij is Moeder des Verlossers.

Maar ook de Kerk is Maagd en Moeder.

De wet, waarop de bloot natuurlijke maatschappij steunt, is slechts *algemeene* wet; zij leeft niet, is geen persoon. Alleen in de Kerk is de alomvattende wet waarachtig Koning, levend, eeuwig levend Persoon, is de orde, waarop alles rust, de Orde zelve. En deze haar Koning is tevens haar Echtgenoot en zóó wordt zij door dit haar huwelijk vruchtbare *Moeder*; terwijl zij door de even vruchtbare als maagdelijke liefde van den H. Geest, waarmeê zij door Christus bezield wordt, verheven *Maagd* tevens is.

Zóó dan wordt door Christus eene vereeniging voortgebragt, die de natuur door zich zelve onmogelijk kan bereiken; zóó worden, naar 't oneindig voorbeeld, leven en vorm, individualiteit en algemeenheid, persoon en maatschappelijke eenheid op het innigst aan elkander gehuwd; is Maria Stad Gods in de uit haar voortgebragte Kerk; is de Kerk Bruid en Moedermaagd in Maria, haar heiligst en verhevenst lidmaat.

En nu zouden we moeten toonen, hoe in de Kerk de tweevoudige elementen der eindige natuur op bovennatuurlijke wijze vereenigd zijn. Het laat zich evenwel gemakkelijk van zelf opmaken. Het blijkt eindelijk, dat, hoe hooger wij opklimmen, van het bijzondere tot het algemeene, van de natuur tot het bovennatuurlijke, van de gewone maatschappij tot de Kerk, er steeds meer gewezen wordt naar de type, waarin de nagestreefde vereeniging volkomen is.

Die type is de Moeder der Christelijke geschiedenis, in wie de Zoon Gods het wondervol begin stelde zijner Verlossing. Dat eigenlijk *begin* is *maagdelijk moederschap*.

In Maria is de Kerk bij uitstek Bruid, is zij één met God, en vruchtbaar door God, en we kunnen die tweevoudige beginselen niet weder noemen: regtvaardigheid en liefde, uiterlijk en innerlijk, wetenschap en praktijk, individualiteit en betrekking, privaat en publiek, gehoorzamen en gebieden, het doel in God en het doel in den mensch, — of aanstonds is het duidelijk, dat hunne vereeniging in Maria al onze begrippen overstijgt.

Bijvoorbeeld: Innerlijk en uiterlijk. Welk eene veruiterlijking is het, een ligchaam te schenken aan God! De Schriftuur voegt met ontzettende kracht van uitdrukking het oneindig intelligibile met het allerzinnelijkste bijéén, en zegt: het WOORD is VLEESCH-geworden! Maar die Moeder is Maagd; en dat geheim van moederlijke veruiterlijking is tevens geheim van maagdelijke verinnerlijking. En wie peilt de diepte van dat in God *verborgen* leven, als Maria, den Verlosser in haar schoot dragend, ook aan Josef niets zegt van 't geen waarom haar alle geslachten zouden zalig prijzen? Zie *De Katholiek*, Mei, 1855. blz. 300.

De vereeniging waar de geheele natuur om zucht, die de mensch, en daarom zoo bijzonder de maatschappij poogt te bereiken, de vereeniging van regtvaardigheid en liefde, van uiterlijk en innerlijk, enz. — zij bestaat, zij is verwezenlijkt in de Kerk, en bereikt haar glorierijk toppunt in haar, in wie de Kerk persoonlijke Bruid is van Christus, in Maria! — *Moedermaagd* is het woord, 't welk aan dat van *Godmensch* beantwoordt; is het naamcijfer van Christus' goddelijke en menschelijke geboorte; is de sleutel tot de diepste wetten van het Christendom, van de maatschappij en de geschiedenis, het zegel des verbonds, gedrukt op al zijne werken, het nieuwe teeken in hemel en op aarde.

Christus, Maria en de Kerk, ja, dat is één staat, één gezin, één groot mensch! Dat is één afkomst, één heilig bloedverwantschap, één vleesch en één geest! Dat is van God bezielde wereld, herstelling, verheerlijking en zamenvatting der verdeelde natuur; dat is de gouden kring, schemerend en drijvend op de wolken der schepping, ons den oneindigen Zoon verkondigend van den levenden God! Hij alleen kan zulk een huwelijk voortbrengen tusschen de tweevoudige bestanddeelen der van Hem geschapen orde; want Hij is *één met den Vader*, van wien alle vaderschap, alle voortbrengende individualiteit, alle oorzaak hare natuur ontvangt; *één met den H. Geest*, den volkomen band, door wien alle banden binden en de eenheid bestaat van alle maatschappij; — Hem zij lof in Maria en in de Kerk door alle eeuwen der eeuwen!

V.

Ten einde de orde, die we overal hebben zien schitteren, in de natuur, in de bovennatuur, in den hemel en op aarde, nog dieper te leeren begrijpen, willen we ze ten laatste beschouwen in de valsche wetenschap. Zóó kunnen we het leven leeren uit den dood. De meest eigenlijke dood is de zonde, die door hare vreeselijke magt van verdeelen de meest levende wereld-orde voor ons uit elkander legt in uitersten, maar die ons niettemin helpen, om de onnaspoorlijk diepe harmonie te leeren kennen van den Christus, die in zijne ledematen als groeit en zich vervult. Waarop loopt de zonde uit? Zij vestigt zich in eene dwaling, welker wanordelijk systeem hare uitlegging is. En waarop loopen alle dwalingen, van de eerste afgoderij af tot aan de laatste ketterij, eindelijk uit? op valsche wijsbegeerte. In iedere

dwaling, hoe dan ook, stelt de mensch zich voor God, dat is het eindige voor het oneindige, in de plaats. Maar de menschelijke geest kan niet stilstaan; eenmaal toch moet hij zich in zijn voortbrengsel bewust worden; en gelijk weleer uit de afgoderij eene valsche wijsbegeerte ontstond, zoo moest zij wel geboren worden uit de ketterij, en daar verschijnt dan op hare beurt de zich bewuste ketterij, de hedendaagsche valsche wijsbegeerte. Er volgt daaruit, dat afgoderij, ketterij en valsche wijsbegeerte dezelfde innerlijke constructie hebben, uit denzelfden grond voortkomen, en ieder zeker karikatuur voor de waarheid aanbieden. Doch er volgt daaruit tevens, dat het beeld der zonde zich in de valsche wijsbegeerte het duidelijkst moet vertoonen.

Welk dan is het begin van het kwaad in de wereld? De mensch wil Gode gelijk zijn. „Zie! Adam is gelijk „*een onzer* geworden, kennende goed en kwaad." *Een onzer!* dat is, hij wilde Zoon, oneindige Zoon Gods zijn, wilde zelfstandig, het reëele, zelfstandige Woord voortbrengen, 't welk de zelfstandigheid aanschouwt, wilde de *levende* waarheid, het goed, de *levende* ontkenning, het kwade, kennen, en onafhankelijke, absoluut vrije daad uitoefenen.

Aan dat begin beantwoordt het verloop der volgende booze wetenschap. Een geheim der ongeregtigheid, een valsche triniteit ontwikkelt zich, en *vereenzelviging* van God en den mensch neemt de plaats in, of poogt de plaats in te nemen, van den God-mensch, den Christus.

De mensch is bestemd tot volmaakter kennis dan die der rede, tot *intuïtie* of aanschouwing, en de weg, om daartoe na dit leven te geraken, is de bovennatuurlijke openbaring, welke ons reeds hier hooger zekerheid en

dieper inzage schenkt, dan wij door de rede alleen zouden hebben.

Wat is daarvan het gevolg, wanneer de mensch, wiens hartstogt den hemel op aarde zoekt, dat gezag der openbaring niet wil erkennen?

Dat hij zich die *intuïtie* alleen door eigen krachten poogt te verschaffen, en dus ook het duistere en feitelijk dringende, 'twelk er in de rede is, niet *wil* dulden, maar zich absoluut stellend, tracht te doen wat God alleen doet: *het Woord der waarheid baren*, en *de rede verwerpt*. Deze zijn derhalve de twee kenmerken van het absolute *Ik*, hetwelk in de waarheid niets dwingends, niets objectiefs, niets van zich onafhankelijks wil dulden!

Men kan er zich niet genoeg van overtuigen (om dat geheim der ongeregtigheid te begrijpen), dat de mensch, gelijk hij nu eenmaal is, tot meer dan rede, tot eeuwige *aanschouwing* bestemd, overeenkomstig deze bovennatuurlijke bestemming, nooit met rede en natuur te vreden is, en òf hij gelooft aan de openbaring, òf hij gaat zelf aan 't openbaren, en verwart rede en geloof, zich in de plaats van God pogende te dringen en oorzaak willende zijn van zijne rede, van zijn eigen geest en wezen.

Ziehier derhalve het algemeen schema der heerschende uiterste dwaling:

„Overeenkomstig 's menschen behoefte aan het boven-
„natuurlijke, is de gang dier wetenschap niet eene deïs-
„tische, maar eene pantheïstische, die zich door de rede
„boven de rede wil verheffen en zich eene goddelijke,
„absolute rede of aanschouwing verschaffen, waardoor
„de mensch vereenzelvigd wordt met God."

Wat zoekt die valsche wijsbegeerte?

Zij zegt, zekerheid te zoeken, dewijl de klaarste ge-

dachten, de krachtigste getuigenis der zinnen toch niet de zaak, niet de waarheid zelve zijn, en ons bijgevolg (!) kunnen bedriegen. Zoo bedient zij zich van zeer wetenschappelijk gevormde rede, om de rede en daardoor alles te betwijfelen, en gaat, altijd met behulp van de rede, een hooger punt van vergelijking uitdenken, ten einde zonder eenigen natuurdwang, met absolute vrijheid en alleen door de waarheid, de waarheid te kennen. Hoe is deze verzaking der rede door de rede, hoe deze radelooze poging om zich boven zichzelven te verheffen, anders te verklaren dan door de behoefte van de eenmaal gekende en verworpen bovennatuurlijke openbaring?

En welke is de objectieve waarheid, die deze uiterste dwaling zoekt?

De waarheid *zelve*. Zij wil dringen in de *zelfstandigheid*; wil levende, *substantiëele* waarheid die zelve geest is. Ja, 's menschen geest wil den Geest zien, en alleen het Christendom verzekert ons, dat wij eenmaal zóó zullen *aanschouwen*. Het leert ons het bestaan van 't *mede-zelfstandig* Woord, dat niet bloot *vorm* van waarheid, noch wederom bloot *feitelijke*, ondenkbare individualiteit is, maar levende, substantiëele waarheid, Geest uit Geest, God uit God, de Zoon, in wien wij den Vader zullen aanschouwen. — In 't vorige ligt opgesloten, dat die wijsbegeerte de reëele onderscheiding des levens in het *een*, of gelijk het heet: het *vele* in het *één* wil kennen. Inderdaad, dat is de vraag der vragen, en indien die wijsbegeerte ten laatste òf alles doet vergaan in eene *eenheid*, die nog minder is dan abstractie, òf alles oplost in eene ontelbare *veelheid* van atomen, is dat slechts het uiterst en zigtbaarst verschijnsel van het alom gaande zijnde twisten en zoeken.

Welk is het middel om tot haar doel te geraken?

Men herkent daarin de vrucht van het Paradijs! Zij wil de waarheid zinnelijk eten. Zij *vereenzelvigt*, hetzij op deze hetzij op gene wijze, *geest* en *stof*, in den waan, van zóó de bloot vormelijke gedachte tot substantie te maken, en de bloot zinnelijke substantie tot intelligibelen vorm. Alles is *geest!* roept de een, alles is *stof!* roept de ander. 't Is koude, onverdragelijke koude der onbewegelijke eenzelvigheid (identiteit); en weder razende beweging (causaliteit), gelijk aan alverdelgend vuur. 't Is strijd van het *zijn* en het *niet zijn*, wonderbaar levende dood; en strijd van worden en vergaan, wonderbare geboorte van het niet. 't Is eenheid, zóó absoluut een, dat zij het ja en neen omvat; dat zij minder dan één, dat zij niets is; en veelheid, zóó onnoemelijk, zóó absoluut veel, dat zij, zonder onderscheid zijnde, geen getal meer, en ook zij niets is.

Van welk oneindig licht zijn die dwalingen de zwarte schaduw?

Gewis het laatste woord op dat vragen en zoeken is het geheim der H. Drievuldigheid, een geheim, zóó klaar en harmoniesch, dat wie 't beschouwt, meer en meer ondervindt, dat juist de volkomenheid der harmonie — het voor de rede onbewijsbaar en te gelijk zoo aannemelijk maakt. Slechts dáárin vindt onze, voor meer dan rede bestemde, geest zijn ware rust; dat is, rust vol leven en verlangen.

De uitkomst van dat zoeken is steeds vereenzelviging van oneindig en eindig, van God en den mensch, waarbij, als noodzakelijk is, het oneindig *vereindigd* en God *vermenschelijkt* wordt.

Ook deze vereenzelviging is slechts verklaarbaar door de vereeniging met God, waartoe wij bestemd zijn. 't Is het roepen van een afgrond, dien God alleen kan vervullen. Hij wordt niet *vermenschelijkt*, maar Hij wordt

mensch; de Zoon Gods neemt de menschelijke natuur aan, en zal alles, ook het stof verheerlijken.

Werpen we ter bevestiging van het voorgaande een blik op de *geschiedenis*. Reeds de heidensche philosophie was transcendent, wilde, boven de rede uitgaande, de rede zelve bewijzen, en naar eene goddelijke eenheid strevend, verwierp ze telkens een der *beide* beginselen der eindige natuur. Vandaar dat zij bij herhaling eindigt in tweeërlei vereenzelviging van eindig en oneindig, van God en den mensch; terwijl de een zegt: mijn geest is god (pantheïsme), zegt de ander: mijn ligchaam is god (materialisme), en meer en meer praktiesch geworden, is hare laatste verschijning deels Epicurisme, waarnaar de deugd alleen om loon, om genot wordt beoefend, deels stoïcisme, of op de zedeleer toegepast pantheïsme, waarnaar de mensch, Gode gelijk, het goed doet zonder wet boven zich, en zonder doel noch belooning te zoeken.

De Zoon Gods werd mensch, en wat de wereld door zich zelve vergeefs zocht te verkrijgen, dat schenkt haar de goddelijke barmhartigheid.

Later volgen de zoo Katholieke middeleeuwen, die alom, zoowel in de gedachte als in het praktische, *organiesch systeem, corporatie, geheel van geheelen*, het groot Christelijk geheim der *eenheid en onderscheiding* weerspiegelden, en bij uitstek eene *mystische* wereld uitmaakten. De afval daarvan kon geen oppervlakkig rationalisme wezen. En het is eene met de wetenschap en de openbaarste feiten strijdige, inderdaad dwaze voorstelling, dat het Protestantisme een ontwaken der menschelijke rede zou geweest zijn. Neen, het Protestantisme ontstond uit een valsch mysticisme. De mystiek zoekt innigste vereeniging met God, maar de

valsche mystiek oordeelt deze vereeniging onvoldoende, zoolang God als object van 's menschen eigen gedachte en wil onderscheiden is. Zij zoekt dus vereenzelviging, die natuurlijk niet te verwezenlijken is dan door zijn eigen *Ik* voor God te houden; zoodat hierdoor bloot *ontkennen* voor actief *vernietigen*, bloot *affirmeren* voor actief *voortbrengen*, het *voorgestelde* voor de actieve *realiteit* geldt. Luthers zelfbedrog lag inderdaad in de verwarring der abstracte menschelijke gedachte met de realiteit: en daar wij het oneindige niet denken zonder het eindige, wordt deze *logische* tegenstelling voor hem een werkelijke strijd; vandaar dat het eindige volgens hem door en door boos is; intusschen bestaat dat eindige voor hem slechts schijnbaar, maar is inderdaad hetzelfde met het oneindige, daar beide in ééne *algemeenheid* verloren gaan. Deze algemeenheid, bijv. *zijn*, *bestaan*, welke de vorm van ons menschelijk denken is, wordt door Luther voor 't oneindige gehouden. De *woorden* in welke de belofte, waarin de mensch eensklaps verlost wordt en alles heeft, is uitgesproken, verwart hij met het Woord of Christus, en als hij zóó Christus door 't geloof grijpt, gaat zijne eindige booze natuur te niet en wordt zij met de zonden door Christus *verzwolgen*. Ziedaar het wezen van Luthers alleen-regtvaardigend geloof; waarin *willen* en *denken* als één beschouwd, en dus aan den mensch eene goddelijke daad wordt toegeschreven, als konde hij 't woord der waarheid veroorzaken of baren, want willen is *oorzaak zijn*. Maar tot dat beginsel is men thans van gevolg tot gevolg met meer bewustzijn teruggekeerd. Het mystiesch Protestantisme kwam in *pantheïsme* tot bewustzijn. Kant goot het over in philosophie. Volgens hem had de menschelijke rede maar eene waarde van toepassing op het eindige, maar was met het oneindige in tegen-

spraak. Eveneens vertaalde hij het Protestantsch *geloof* in *praktische rede*, eene zich tegensprekende uitdrukking, waarin zigtbaar op nieuw *denken* en *willen* verward worden; waarin men bijgevolg, Gode gelijk, de reëele, de *substantiëele* waarheid greep zonder er over te kunnen redeneren, juist gelijk Luther geleerd had, dat het geloof God was, maar „God er in zat als in *de duis-*„*ternissen* van Sinaï."

Doch het Kantianisme bragt het grond-idee niet tot bewustzijn. Maar die philosophie, uit het Protestantisme geboren, en daarom met onbeschrijfelijke vervoering ontvangen, moest zich voortzetten, zich volmaken, moest systematische eenheid verkrijgen en die mededeelen aan het Protestantisme, waarvan het zelf de diepste uitlegging was. Die eenheid was het pantheïsme.

Alvorens de rede ter nasporing van de waarheid aan te wenden, besloot Kant eerst, eens grondig te onderzoeken, in hoeverre de rede in staat was, de waarheid te kennen; derhalve 's menschen kenvermogens van alle zijden te beoordeelen, te *kritiseren*. Wat zocht Kant? Hij wilde de rede door de rede *bewijzen*, hij wilde zijn Ik *a priori* kennen door zijn Ik, zich buiten en boven zich zelven plaatsen, om zich zelven te *beoordeelen*, alzoo zijn Ik aan zich zelven, bijgevolg aan alles, doen voorafgaan, het maken tot een *absoluut prius*, tot God! De uitkomst van zijn onderzoek was, dat het van hem gestelde *goddelijk*, zich zelf kritiserend Ik in *twee* Ikheden verdeeld werd: in een theoretiesch of *denkend* Ik, 'twelk allerlei vormen had, waarnaar het de dingen beoordeelde, zoodat er, wel beschouwd, voor dat Ik niets dan *vormen* bestonden; en in een praktiesch of *willend* Ik, dat integendeel zonder *dergelijke vormen* was, maar de eigenlijke *substantie*, de *realiteit* waarnam.

Kant had, bewust of onbewust, een oneindig *Ik* gesteld, door van zijn *Ik* uit te gaan als oorzaak van zich zelven. Dienovereenkomstig had hij oneindige, tot in de substantie en het leven dringende kennis gezocht, kennis die de waarheid *genieten* doet; want eigenlijk waarneming van substantie en leven is *genot*. En het tegendeel had hij gevonden. Zijn krisis was niet een *onderscheidend oordeel* meer, maar was scheiding, was verscheuring en dood. Zijn theoretiesch *Ik* gaf slechts *vorm*, volstrekt dooden vorm, die, wel verre van *zelfstandigheid* te doen grijpen, niet eens op objectieve werkelijkheid verwees. Zijn praktiesch *Ik* gaf, ja waarneming der *zelfstandigheid des levens*, maar zonder *vorm*, zonder begrip, naauwelijks dierlijke sensatie. Alzoo werd het vormelijke, het intelligibile *eene* nog meer, of liever geheel van het *levende, actieve zelfstandige* gescheiden. 't Was juist het tegenovergestelde van 'tgeen de minnende geest zoekt: vereeniging van beiden: *doel*!

Maar dit kriticisme [1]) van Kant, we hebben 't reeds aangemerkt, verkreeg eerst dóórdringenden invloed, toen het zich vestigde als pantheïsme, als *absolute kri-*

[1]) Hoe in dit kriticisme reeds onbewust pantheïsme lag opgesloten, blijkt uit het volgende. Hoe kan ik het als iets noodzakelijks verzekeren, dat een *oorzaak* een *effekt* heeft? Kant legde het uit door subjectieve *vormen* waarnaar we noodzakelijk dachten. Hieruit *volgde*, dat *analytiesch* denken en *synthetiesch* denken volstrekt *hetzelfde* zijn, waarbij de waarheid vereenzelvigd wordt met de menschelijke gedachte, zoodat ons *affirmeren* en *negeren* voor akten van de waarheid zelve werden gehouden, wier *leven* voortaan bestond in den strijd van het *ja* en het *neen*; *zijn* en *niet-zijn* was hetzelfde. Immers dezelfde menschengeest affirmeert en negeert, en denkt slechts door die oppositie, en dewijl wij om de waarheid te *bepalen* onze gedachte *beperken*, gold beperking voor bepaaldheid en oneindigheid voor onbepaaldheid!!! In het *eene* onbepaalde was dus tegelijk *ja* en *neen*, *zijn* en *niet-zijn*, het *vele*. Daarmede legde Hegel de Triniteit en bij gevolg alle geheimen uit.

tiek, en het kritiseren of oordeelen, oneindig geworden, niet slechts oordeelen, maar *a priori* voortbrengen, baren, scheppen was. Die overgang geschiedde door 't idee der *kunst*, gelijk Kant het had voorgesteld in zijn „*Kritiek der oordeelskracht*". Kant had het doel der *absolute* wetenschap niet bereikt, niet het woord gevonden, dat even *levend* als *vormelijk*, even *actief en reëel* als *een en intelligibel*, de *substantiëele waarheid* doet kennen en genieten. De kunst zou dan geven wat noch het theoretiesch *Ik*, noch het praktiesch *Ik* gegeven had: levend Woord! genot der zelfstandigheid! kennen of oordeelen, zóó werkelijk, dat het de vruchtbaarheid van het zich onderscheidend leven zelve was.

Hoe deze ontwikkeling toeging, kunnen we hier niet verklaren. Dit zij voldoende: God heeft een Woord, zóó levend en substantiëel, dat het, *Persoon* zijnde, het diepste des levens kan mededeelen. Welk genot! de waarheid, de liefde in *persoonlijk leven* te gevoelen! Welnu, dat wil de kunstenaar! hij zoekt daarom overal de algemeen gedachte waarheid te maken tot persoon, en den persoon tot waarheid, zoekt naar een levend woord of uitdrukking, dat even *reëel* als *vormelijk*, even *actief* als *een* of intelligibel is. Maar, we zeiden het boven, dat is spel; dat betooverende der kunst wordt evenwel afschuwelijk, wanneer het genomen wordt als ernst, wanneer de kunst niet beschouwd wordt als met de *gelijkenis* tevreden, maar als wilde en konde zij waarachtig het levende Woord voortbrengen, de *waarheid baren*!

Wat zoekt eigenlijk de mensch?

Vergenoegen we ons, want het besluit dringt, met hetgeen in den eersten opslag duidelijk is, dat hij God wil gelijk zijn, naar eene alles te bovengaande *krisis* der *substantie* zoekt, een oordeel, een vruchtbaar

Oor-deel in zich wil uitspreken, gelijk aan 't oneindig model van alle oordeel: de onderscheiding van God den Vader en God den Zoon.

Ik ben ik, dàt was de krisis, dàt het oordeel waarin het kriticisme tot begrip van zich zelve kwam; het vreeselijk woord van het raadsel dezer tijden. Daarmede was gezegd: „Ik spreek het oorspronkelijk oordeel uit, „het Oor-deel dat noch enkel in *vergelijking*, noch in „*verbinding* bestaat, maar levend *baren* is. *Ik* ben *Vader*, „want het *Woord* dat ik spreek omvat het al, en is niet „bloot beeld, of gelijkende *vorm*, neen, het is leven, „het is daad, is persoonlijke gelijkenis, is voortgebragt *Ik*, „is *Zoon*; en alhoewel in mij het *Ik* zich van het *Ik* „onderscheidt, zijn zij, elkander in zich gevoelend, „toch volstrekt één *Ik*, pure Geest. Meer dan dat be„staat er niet, en Ik ben dat alleen".

't Is onmiskenbaar: de wereld gaat weder denzelfden gang ten verderve, waaruit het Christendom haar gered heeft. Het menschdom, zich zelve zoekend, en de overlevering verachtend of zelfs vergetend, verviel in afgoderij. Maar hoe meer het door behoefte aan den oneindigen God gedreven werd, en de voldoening daarvan in zich zelve bleef zoeken, des te meer maakte het God aan zich zelve gelijk. De afgoderij was eene steeds toenemende vermenschelijking van God, waardoor ze meer en meer overging in kunst en poëzij. Eindelijk kwamen de philosophen, die dat uitlegden, die de godsdienst en de geheele wereld verklaarden voor poëzij, voor mythe van de waarheid, blootgelegd in hunne systemen, welke toch ook niet anders waren dan abstracte of in abstractie overgezette dichtstukken. Aldus en niet anders is de gang der dwaling sinds het begin der zestiende eeuw.

VI.

Maar genoeg hebben we rondgezworven in de cirkels der valsche abstractiën; keeren we terug tot eene laatste beschouwing der eindige orde!

Met ontzettende kracht heeft God, de Drie-eenige, haar uitgedrukt in zijne schepping.

God heeft zijne eenheid *bijzonder* nagebootst in den geschapen geest; want geest is bij uitstek eenheid.

God heeft de vruchtbaarheid zijns levens *bijzonder* nagebootst in het stof, want stof is bij uitstek veelheid.

God heeft zijn levende eenheid *bijzonder* nagebootst door de vereeniging van den geest met het stof, want daar is èn vruchtbaarheid èn de eenheid van den geest.

Even als het mogelijke voorafgaat en de wet geeft aan 't werkelijke, zoo gaat de vorm der eenheid vóór de werkzaamheid des levens, de eenvoudigheid vóór de menigvuldige ontwikkeling, en is overal de werkzaamheid als aan de uiterste grens van het wezen.

Daarom heeft God het eerst de engelen willen scheppen en in dat geestendom zijne eenheid nagebootst. Zij zijn, naar hunne natuur, de hoogste en verhevenste der wezens, en hebben een leven ontvangen dat aan hunne eenheid beantwoordt. Geest is bijzonder oorzaak. Doch de engelen zijn onvruchtbaar. Zij brengen het *woord* hunner gedachten in zich voort en deelen het meê, maar dat woord is niet zelfstandig (substantiëel). Er is daar geen *zoon!*

Dan, gelijk het geschapen leven zich steeds aan 't einde ontwikkelt en naar buiten gaat, zoo heeft God als aan den uitersten en ondersten kring der schepping het stof geworpen. Het stof is bij uitstek effekt. En dewijl het ondergeschikte wezen altijd in eene of andere hoedanigheid eenige vergoeding erlangt (dus vordert het de cirkel

der orde), zoo heeft Hij bijzonder aan 't stof de eigenlijkste levenskracht of vruchtbaarheid geschonken. Het innige wezen van het stof is vaagheid, weinig bepaalde veelheid, en de eigenlijkste natuur daarvan: *te werken en vruchtbaar te zijn.* In het stof komt het eene zelfstandige wezen uit het andere voort. Maar ofschoon het voortgebragte gelijkt op die het voortbrengen, die gelijkenis is *onbewust*, de geest spreekt daar het *woord* der eenheid niet, er is ook daar geen *zoon!*

Snel en ordelijk volgden elkander de scheppingswoorden, en als om de menigvuldigheid naar de eenheid terug te voeren, en de twee beginselen der orde meer en meer te vereenigen, schiep God steeds meer gecompliceerde (meer eenheid hebbende) en derhalve met edeler leven begaafde wezens, tot Hij eindelijk in den mensch den éénen maagdelijken geest vereenigde met het vruchtbare stof.

Daar waren de beide naturen vereenigd, zoodat, gelijk de H. Gregorius van Nazianze er uit besluit, de mensch een beeld was van het geheel, en de groote wereld in eene kleine werd zamengetrokken. Daar derhalve was zoo wel het *woord* van 't bewustzijn als de reëele voortbrenging; daar was een *zoon* mogelijk.

Ongetwijfeld, de menschelijke maatschappij, zoo bloot natuurlijk genomen, is eene afschaduwing van het geheim der H. Drievuldigheid; zonder dat zou de openbaring niet mogelijk zijn, en God geen woorden aan die maatschappij kunnen ontleenen, om ons zijn geheim te doen kennen.

Maar God wilde die openbaring, wilde de wereld met zich in levende, persoonlijke betrekking brengen, wilde dat de Zoon die het Woord is, ook de zoon en het woord der schepping zoude zijn, en door Hem de

beide beginselen der eindigheid eene hunne natuur te bovengaande vereeniging zouden verkrijgen en zijn oneindig geheim zouden verkondigen.

In dat plan was het Paradijs nog eene onvolkomenheid. Hoe wonderbaar de vereeniging daar moge geweest zijn van geest en van stof, en van al de tweevoudige elementen der eindige natuur, het was begin, niet voltooijing; en al hadde het eerste menschenpaar in onschuld hunnen zoon voortgebragt, de hoogste verheffing van den geest kon niet tevens de triumf zijn van het stof en het zinnelijk leven.

Na den val was de scheiding zooveel te grooter. Overal trad voor de tweevoudigheid zekere strijd in de plaats, en de grootste strijd moest wel ontstaan tusschen de twee meest verschillende bestanddeelen en hunne hoogste ontwikkeling: tusschen de verheffing van den geest en de voortbrenging van het stof. Geest en vleesch zijn naar de Schriftuur bij uitstek oneenig.

Maar God beloofde de hereeniging, die reeds daardoor volmaakter dan de vorige vereeniging moest zijn, omdat zij *her*eeniging was. Van eeuwigheid was het besloten, dat de Zoon Gods eenmaal zoon des menschen zoude worden, om door aanneming van de alomvattende menschelijke natuur de geheele geschapen orde te verheerlijken: èn de engelen, èn den mensch, èn het stof.

Het gebeurde door Maria.

Eerst in haar grijpt de wonderbare vereeniging plaats van den *eenen* geest en 't *levenvoortbrengend* stof, is een *ontvangen* met *bewustzijn*, is de hoogste verheffing des geestes tot God gepaard met de vruchtbaarheid des ligchaams, is de werking van den geest zóó onbegrijpelijk vereenigd met die van het stof, dat zij ontvangt door heiligmaking alleen (S. Bern.), ontvangt met den

geest voordat zij ontvangt in den schoot (*prius mente quam ventre.* S. Aug.), ontvangt en baart door te gelooven (*credendo peperit, credendo concepit.* Id.). Zij is derhalve, naar de diepzinnige taal van den H. Dionysius van Alexandrië, „de eenige alleenige maagd en dochter des *levens*, die „het *levende* zelfstandige Woord heeft voortgebragt."

Ziedaar het sakramenteel beginsel, waarmeê de Godheid wordt ingeleid; want aanstonds straalt de oneindige orde uit, breekt het licht door van den Vader, den Zoon en den H. Geest, en schittert in Maria de volheid der drievuldige genaden!

Alles is *oorzaak*, is beeld van den Vader, uit welken alle vaderschap zijne natuur heeft, maar niemand is het gelijk Maria, want zij baart alleen!

Alles is *een* door den Zoon, zegt Augustinus, en daarom ook beeld van den Zoon, maar niemand is het gelijk Maria, want zij vereenigt de beide beginselen der orde, is Moeder en Maagd.

Alles *heeft doel*, en is dus, zegt dezelfde Kerkvader, beeld van den H. Geest, maar alles heeft tevens een eindig doel, 'twelk van 't oneindige verschilt. Niets derhalve is beeld van den H. Geest gelijk Maria. Want zij baart met vreugde, en één is die vreugde, één die liefde van de Moeder en de Maagd!

Maar die verheffing der eindige natuur, door toepassing van de orde der H. Drievuldigheid, zet zich op dezelfde wijze door de wereld voort. De *Kerk* bestaat door de *Sakramenten*. Hierin is de hoogere vereeniging van geest en van stof, waardoor God in de Kerk nederkomt, waardoor zij Maagd en Moeder is, en naar de vier zijden van het eindige wezen het licht der H. Drie-

vuldigheid over de wereld straalt, opdat deze erkenne, dat de Zoon waarlijk van den Vader gezonden is. [1])

LEERREDENEN

VAN

Z. E. DEN KARDINAAL WISEMAN.

Bij het verschijnen van het eerste gedeelte der „*Leerredenen over onzen Heer Jesus Christus en over zijne Heilige Moeder*", door Zijne Eminentie den kardinaal Wiseman, vertaald door een R. K. Priester, hebben wij, ten blijke onzer groote ingenomenheid met dat werk, het reeds dadelijk aanbevolen en ons geheel vereenigd met den lof, door den *Dublin Review* er aan toegekend. We gaven ook eene proeve uit de derde en de vijfde der tien toen aangekondigde leerredenen, opdat de lezer zelf zoowel over den voortreffelijken kanselarbeid des welsprekenden kardinaals als over de niet geringe verdiensten der vertaling zou kunnen oordeelen [2]). Reeds voor eenigen tijd is het tweede gedeelte gevolgd [3]), hetwelk acht leerredenen bevat, en zes Herderlijke Brieven, vijf over de godsvrucht tot het H. Hart van Jesus, en een over de Instelling van het Veertig uren-gebed.

Gelijk we verwachtten, hebben we niets van den gegeven lof terug te nemen, maar er veeleer aan toe te voegen. Er is inderdaad ook in deze leerredenen (en Herderlijke Brieven) „eene diepte van geduldig en zorg-

[1]) Ingezonden.

[2]) Zie *De Katholiek* van April 1865, bladzz. 361 vv.

[3]) Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. Met bisschoppelijke goedkeuring en aanbeveling.

„zaam nadenken, eene kalme godsvrucht, en eene over-
„vloeijende kennis van de H. Schrift. Ze zijn klaarblij-
„kelijk het werk van een diepen en beschaafden geest....
„De naauwkeurigheid waarmeê de gedachten in hare
„opvolging doorgevoerd, en ook de mindere trekken van
„het onderwerp geschetst, getoetst en hertoetst worden,
„toonen eene bestendige gewoonte van opmerking en
„eenen niet gewonen blik in de geesten en gevaren van
„andere menschen." — Deze leerredenen zijn „vol van
„die eigenaardige schoonheid, welke te vinden is bij
„geesten, van hunne vroegste bewustheid af door het
„Katholieke geloof verlicht, en getrokken tot de be-
„schouwing van het Hemelsche hof, van den persoon en
„het rijk onzes goddelijken Meesters."

Wat de talentrijke kardinaal ons hiermede naliet zouden wij, nu we het geheel aandachtig zijn doorgegaan, naar het genot dat wij smaakten, wel willen vergelijken bij een stillen, geheimzinnigen lusthof, vol van statig, ten hemel strevend geboomte en rijk aan vruchtbaar stamgewas. Daar staat vooral de boom der kennis, des kruises, en des levens; daar ziet men den geurigsten balsem druppelen, daar de maagdelijke rozen bloeijen en leliën en passiekelken; daar heeft men verrassende doorzigten en gezigtspunten, die in de diepten daarachter veel meer nog te aanschouwen geven dan men bij den eersten oogopslag vermoedt; frissche waterstroomen schieten er door heen, uit eene levende, altijd springende bron gevoed, terwijl we soms hoog in de lucht als een naderend wiekgerucht vernamen en verre toonen, die niet van deze aarde schenen te zijn. Dáár dan is geestelijke verkwikking, voeding, versterking, dáár zielsgenot en zielsverheffing ongetwijfeld voor allen, doch inzonderheid voor hen die een oog hebben om ook

het schijnbaar geringe op te merken, en een hart om het alles te voelen en te smaken.

't Is, wel is waar, het geheel aan te zien, dat het niet van één aanleg of één tijd is; niets echter mag er zijne plaats onwaardig heeten; één zelfde naauwgezette geest, die geen der mindere onderdeelen verwaarloost, en toch aan het geheel, hoe afgewerkt, de natuurlijkheid laat, is er altijd genoegelijk in te erkennen. Overigens geeft de auteur zelf de afdoende verklaring van dat verschil, door het groote verschil van tijd en plaats der zamenstelling: een menschenleeftijd ligt er tusschen de eerste leerrede, in 1827 te Rome onder Paus Leo XII, en de laatste in 1864 te Northampton onder Paus Pius IX gehouden. Het meeste echter is van verwijderde dagteekening. En wijl de leerredenen over een bepaald kerkelijk tijdperk liepen, vinden we hier slechts de daarin vallende onderwerpen behandeld. Nog vermeldt de schrijver, waarom hij meestal zich als gedwongen zag, het op die wijze, met zooveel terughouding te doen. Hij had in den regel een zeer gemengd gehoor, uit Katholieken en betrekkelijk niet weinig Protestanten bestaande; het was een wel opgevoed en geleerd maar eenigzins vormelijk en koud gehoor; daar was niemand uit dat leerzame en openhartige volk, waarop een prediker zoo gaarne met liefde nederziet. Hij had derhalve eene schier onzijdige rigting te nemen, en wel zóó, dat hij het geleerde Katholieke gedeelte niet met redetwisten verveelde, en in de gevoelige stoffen, welke slechts Katholieken konden verstaan of waarderen, niet te diep inging, noch zich aan die teederheid van toespraak overgaf, welke alleen de armen en eenvoudigen onder de Katholieken konden gevoelen en genieten.

Deze opmerkingen van den schrijver zelven zijn tevens eene beoordeeling van zijn eigen werk; en heeft hij zich blijkbaar in sommige leerredenen weêrhouden: dit is echter niet altijd geschied, gelijk reeds uit het vroeger door ons aangehaalde bleek en aanstonds uit nog andere plaatsen blijken zal. We zien tegelijk in die toelichtingen, welke hooge eischen hij zich altijd stelde en zocht te vervullen. En inderdaad hij wist ook, gelijk het de taak des gewijden redenaars is, op den ganschen mensch en meer bepaald op die vermogens te werken, welke, naar den aard van het onderwerp, vooral moeten gewonnen en veroverd worden. Zijne gronden en uiteenzettingen zijn degelijk en leerrijk; zijne grootsche wijze van betoogen en wederleggen moet voor hoorders als de zijne iets eigenaardig overtuigends gehad hebben; met evenveel zedigheid als verzekerdheid doet hij de nevelen van vooroordeel en dwaling van voor hunnen geest wegtrekken door het licht der hun altoos meer toestralende waarheid. Door zijne vruchtbare vertrouwdheid met de H. Schrift en zijne uitgebreide geleerdheid en belezenheid, leent hij tevens aan de behandelde waarheid veel aantrekkelijks voor de zacht-gewekte verbeelding; levendige schilderingen, wonderschoone vergelijkingen en tegenstellingen dringen ten zijnen tijde de bezielde maar altijd rustige pleitvoering aan; terwijl eene veelzijdige ondervinding en kennis van het menschelijk hart, eene vaderlijke welmeenendheid, en innigheid van godsdienstig gevoel ongezocht en ongemerkt het gemoed vermeesteren, en waar men tot een besluit moet komen, allengs den wil gansch overreden, om alzoo den hoorder tot de gewenschte daad te brengen. Gedachten, inkleeding en uitdrukking, aaneenschakeling en overgangen: 't is alles wel gewogen, elk woord is

als gekozen en op zijne plaats; statig en toch ongedwongen, zeer periodiek meestal en toch gemakkelijk gaat zijne rede voort.

Dit is de algemeene indruk welken Wiseman's leerredenen op ons maakten; wat we daar echter aanstipten geldt natuurlijk niet van alle in dezelfde mate. Zoo zich bijv. iemand door het *betoog* der elfde leerrede, hoeveel voortreffelijks zij ook bevatte, niet gansch voldaan voelt: wij meenen ook, dat o. a. met het bewijzen der stelling: „Van alle menschelijke wezens, is Jesus „Christus de eenige, die in staat geweest is, eene „persoonlijke liefde en genegenheid jegens Hem zonder „grenzen van plaats of tijd voort te planten en te be„stendigen", wel des Heeren uitnemendheid of verhevenheid boven allen, maar nog niet strikt zijne waarachtige godheid voldongen is. Of wie, onder een ander opzigt, het besluit der derde leerrede te weelderig aan *beelden* en die vergelijkingen daar te min gewijd mogt vinden voor den kansel: we zouden hem niet durven tegenspreken. En ofschoon de kardinaal niet dikwerf *uitheemsche woorden* of profane termen gebruikt, zagen we toch met genoegen, dat de vertaler ze nog meer vermeden en er slechts een enkele maal, waar het niet wel te vermijden was, behouden heeft. Ook heeft hij somwijlen, we meenen met grond, bijv. in de overweging op het Lijden, al te naauwkeurige of uitvoerige beschrijvingen met meer vrijheid wedergegeven, en zoo op nog ettelijke plaatsen eene hem te hard voorkomende uitdrukking van het oorspronkelijke een weinig verzacht. Men vergelijke bijv. de vertaling D. II, bl. 58 met het Engelsch bl. 231, waar van de booze geesten gezegd wordt, dat zij „*gnawed their harts*"; II, 114 met het Engelsch bl. 313 van de Moeder des Heeren: „*who*

suckled Him with her milk"; II, 51 met 224: „*apoplectic pain*"; in den IV^n^ Herderlijken Brief staat bl. 375 „*alembic*" (distilleerkolf) van Jesus' H. Hart gebruikt, wat teregt door den vertaler veredeld is. Ook heeft hij nu en dan te sterk aangezette en min-waardig geworden beeldspraak eenigermate getemperd, als, aan het einde der eerste (11^e^) leerrede in het IIe deel, de overigens teedere bede voor de Christus-loochenaars: „*let them „be .... buried in the honey of Thy holy love; be their wings „clogged, and their feet entangled in its clinging deliciousness*".

De vertaler heeft zich van zijn inderdaad niet gemakkelijk werk met de meeste naauwgezetheid en den besten uitslag gekweten. Zijne overbrenging is hoogst getrouw, en over het geheel, naar het ons voorkomt, in het tweede deel méér nog dan in het eerste. Er is klaarblijkelijk veel op nagedacht; hij heeft zich eerst van het oorspronkelijke diep doordrongen, er zich op ontgloeid, om aldus in hooger bezieling het regte woord te treffen; en hij heeft niet gerust voordat hij zich mogt vleijen, den gedachtengang, de voorstelling, het gevoel des redenaars te hebben achterhaald en wedergegeven. Wat dikwerf voorbijgezien wordt en toch van zooveel gewigt is: op de geleidelijke aaneenschakeling der rede en de eigenlijke overgangen is voortdurend gelet, en zelfs de bouw der volzinnen is zooveel doenlijk, welligt somwijlen te veel nagestreefd. Beter echter, dat er bij dusdanige getrouwheid hier of daar misschien, waar het veelal ook in 't Engelsch is, iets minder vloeijends zij, dan er, gelijk het teregt heet, met den Franschen slag doorheen te slaan, zin op zin te verbrokkelen en den genetischen gang en drang der gedachten prijs te geven. Wie niet gewoon is te *stellen*, of wat met zorg *gesteld* is te lezen, roept alligt over zoogenaamde „La-

tijnsche perioden", en maakt soms tot een verwijt wat eigenlijk eene te schatten verdienste is. Wel gunstig steekt deze met geduld en geweten, met liefde en geestdrift bewerkte vertaling af bij zooveel erbarmelijke overgietsels, die, om het snelst en met ongewasschen handen vervaardigd, een onregt zijn jegens den mishandelden schrijver en eene oneer voor den driesten verminker.

Waarlijk er is uit dezen preekbundel van den rijkbegaafden kardinaal véél te leeren; en te noodiger schijnt zulk een hoog voorbeeld, als er menigwerf te onwaardiger denkbeelden over de gewijde welsprekendheid rondgevent en in oefening gebragt worden. Op dit punt, we zeggen het een bevoegd beoordeelaar na, heerschen vage of liever valsche zienswijzen, „en des te verkeerder zijn „van den eenen kant de middelen waardoor niet weinige „predikers „schoon" zoeken te preken, en des te bepaal„der pleegt men van den anderen kant de grondstelling „vast te houden: dat de schoonheid der rede een mid„del is hetwelk de gewijde welsprekendheid niet kent, „en er naar te streven, eene ontwijding is van Gods woord „en eene ontheiliging van den kansel. Zulk eene ziens„wijze kan slechts op misverstand en verwarringen van „begrip berusten; en wanneer nu niet weinige predikers „die opvatting door hunne wijze van doen schijnen te „regtvaardigen, komt dit daarvandaan, dat zij naar een „doel streven, waarvan zij niets kennen dan den naam" [1]).

Opdat de lezer nu zelf over de door ons aangekondigde kanselredenen en dezer vertaling oordeele, laten we, na het vroeger reeds aangebodene, enkele proeven uit het tweede gedeelte volgen. We nemen uit de veertiende leerrede, over de bekoring, deze gansch naar

1) Prof. J. Jungmann, S. J., in zijn onlangs verschenen werk: „*Die Schönheit und die schöne Kunst*" (Innsbruck, 1866), bladz. 426.

het leven geteekende voorstelling van 's menschen inwendigen strijd:

„Ieders ziel is voor haren bezitter het tooneel van velerlei strijd dien hij niet kan bijleggen. Het is of hij in zich zelven een tweevoudig wezen vindt, een verschil van willen en verlangens, waarvan de eene kant altijd tegen zijn geluk schijnt te wezen, en ter naauwernood tot hem zelven te behooren. Hij weet van booze inblazingen zoo plotseling en zoo ongevolgelijk voorgesteld, dat ze van buiten schijnen te komen; hij weet van nijdige of kwaadaardige influisteringen welke geen inwendige opmerking schijnt te hebben opgewekt, van hoovaardige bewegingen, die met eene verrassende nieuwheid opschieten, en in zijne gewone gevoelens niet de minste verklaring vinden. En hij gevoelt, dat hij die ongewilde gedachten verfoeit en vreest; en hij wendt er zich van af; toch sluipen zij om hem heen, als schimmen zijner verbeelding, die niet verdwijnen, wanneer de oogleden gesloten zijn; en hij bezweert ze bij elken naam, die maar het magtigste is, doch zij lagchen bij zijne bezwering, als waren ze niet door hem opgerezen; en hij grijpt ze manmoedig aan, maar zij weêrstaan en worstelen met hem, alsof zij eene kracht en een leven in zich hadden van de zijne onderscheiden; en indien hij volhardt en overwint, dan is het alsof hij de halsstarrigheid van den wijkenden vijand ontwaart, die telkens weder rondziet en het gevecht wenscht te hernieuwen, en hem een tijd lang met de wapens in de hand op zijne hoede doet blijven, totdat hij zich eindelijk weder alleen voelt. In zijne ernstige overpeinzingen op de heiligste zaken ondervindt hij bij wijlen, dat er zich geheel vreemde en niet opgeroepen herinneringen onbeschaamd indringen; in zijn geheimste verkeer met zijne eigene ziel over de zekerste waarheden, is het of hij de niet minder geheime stem van een spottenden bestrijder hoort, die ontijdige en tergende opwerpingen voorstelt; die, al worden ze ook onderdrukt, eene sombere tint over zijne vertroostende bezigheid werpen, en eene geheimzinnige wolk over de gezegende gezigten, die zijn oog heeft waargenomen, uitbreiden. Het is soms voor de reinste ziel alsof zij besmet is door de aanwezigheid van monsterachtige verbeeldingen, waarvoor zij in sidderenden afschuw ineenzinkt; de verzuchtingen der volmaaktste menschen naar eene vereeniging met God worden belemmerd en tegengehouden door de tusschenkomst van een telkens veranderenden vijand die altijd voor hen schijnt

te komen; en het geluk waarvoor de mensch vatbaar is, en dat geheel in de deugd moest begrepen zijn, wordt vermengd en verstoord, daar eene andere magt, even boosaardig als rampzalig, er bij elke poging om het te voltooijen, tusschenkomt. (Bladz. 82-84.)

Welk eene meesterlijke pleitvoering is er in de zeventiende leerrede, over de vereering der H. Maagd, zoowel in de gedachten als in de wending en de wijze van voorstelling:

„Zoo dan iemand mij beschuldigt, dat ik aan de Moeder van mijnen Zaligmaker gevoelens en genegenheden verspil die Hij naijverig voor zich heeft voorbehouden, zal ik mij tegen die aanklagt op zijne uitspraak beroepen, en Hem in ieder tijdperk van zijn gezegend leven de zaak voorleggen. Ik zal tot Hem binnengaan bij de krib te Bethlehem en erkennen, dat ik, terwijl ik Hem met de koningen van het Oosten al mijn goud en wierook en mirre aanbood, het gewaagd heb, met de herders een nederiger offer van eerbied aan haar te brengen, die geheel om zijnentwil in een onbeschutten stal de wintervorst verduurde. Of ik zal Hem ontmoeten, terwijl de heilige vlugtelingen op hun pad door de woestijn naar Egypte rusten, en daar bekennen, dat ik uit het voorbeeld van Agar wist, hoe eene moeder, om haar kind uit haar huis in de woestijn verdreven, het slechts te meer bemint, en eenen engel behoeft om haar in haren zielsangst te troosten (Gen. XXI, 17), en dat ik daarom ook wanneer ik met Hem op deze zijne vroegtijdige, om onze zonden verduurde vlugt begaan was, mijne oogen niet van haar heb afgewend, wier vermoeijenissen en leed honderdvoudig door de zijne vermeerderd werden. Of ik zal tot eene ontzettender regtbank naderen en voorttreden tot den voet van zijn kruis en Hem belijden, dat, terwijl ik zijne wonden aanbad en mijne diepste gevoelens van leedwezen en meêwarigheid voor hetgeen ik Hem deed lijden, in mijn hart opwekte, mijne gedachten zich niet konden bedwingen om somwijlen op haar een blik te werpen, die ik gelaten aan zijne voeten zag staan en zijne pijnen zag deelen; en dat ik, wetende, hoeveel Respha leed, toen zij tegenover hare kinderen zat, die teregt op Gods bevel waren gekruisigd (II Kon. XXI, 10), veel grooter medelijden voor haar had gevoeld, en de door de natuur zelve ingegeven aandoeningen van liefde, en vereering, en vrome genegenheid jegens haar niet had weêrhouden. En voor het oordeel van zulk

eenen Zoon wil ik volgaarne buigen, en zijn zachtmoedige mond zal mijn vonnis uitspreken en ik zal het niet vreezen. Want ik heb het reeds van het kruis gehoord, gerigt tot mij, tot u, tot allen, toen Hij zeide: „Vrouw, zie uwen zoon," en weder: „Zie uwe moeder." (Joan. XIX, 26, 27.)" (Bladz. 143-144.)

Meer proeven durven we uit de Leerredenen niet geven, om nog een tweetal plaatsen uit de Herderlijke Brieven te kunnen kiezen, waar de geleerde kardinaal zich meestal vrijer beweegt. In den IV^n^ ijvert hij voor de Christelijke opvoeding van arme kinderen.

„Luistert nog eens naar den H. Marcus. „En een kind nemen-„de," — het *nemende*, let wel, niet beschaamd om het aan te vatten of te liefkozen, — „en een kind nemende, stelde Hij het „in hun midden, en toen Hij het omhelsd had, zeide Hij tot „hen: al wie één van zulke kinderen in mijnen naam zal ont-„vangen, ontvangt Mij." (Marc. IX, 35, 36.) Met dit kleine arme en welligt verstooten kind in zijne armen, sprak Hij die woorden van genade, de zinspreuk van het liefdewerk van dezen dag. Maar dit is niet het gansche geheim dier handeling. Want zij bevat het geheele plan en beginsel der Katholieke opvoeding.

„Jesus *omhelsde* dat kleine kind, zijn afbeeldsel op aarde, dat is: Hij drukte het aan zijn eigen levend, warm, en kloppend Hart; aan dat Hart hetwelk bij elken slag zaligheid en eeuwig leven door den omvang der gansche Kerk zendt; dat met onweerstaanbaren drang den prijs der Verlossing tot de uiterste palen der aarde uitstrekt. Het was voor den heiligen Simeon eene duurgekochte onderscheiding, door een lang leven van hoop en gebed verdiend, dat hij zijnen pasgeboren Zaligmaker, aan wien hij niets kon geven, in zijne armen mogt houden. Welk eene eer voor *dit* kind, in de armen van Hem opgenomen te zijn, die het alles geven kon. Maar neen, dit is niet genoeg: dat arme kleine schepsel nam vooruit de plaats van Joannes in, de plaats van eer en van liefde, die plaats verre boven hetgeen Joannes' moeder in hare moederlijke stoutheid had durven vragen; en dit was slechts, dat hij aan de regter- of linkerhand van Jesus zitten mogt. Toen Hij haar verzoek afwees, bewaarde Hij veel meer voor hem: dat hij rusten zou op zijne glorierijke borst, het tabernakel van zijn zich opofferend Hart. Maar het kind was tot

daar opgeklommen, en had er verwijld zelfs vóór den beminden leerling, en was er weder afgekomen, opgevoed zooals de aanraking met dat aanbiddelijk Hart alleen kan opvoeden, — als het voedsterkind van Jesus." (Bladz. 209-210.)

Ten slotte nog deze overrijke schildering uit den laatsten Herderlijken Brief, over de Instelling van het Veertig-uren-gebed:

„O! trekt dan met blijde harten op om Hem te ontmoeten en te verwelkomen; en laat Hem niet alleen, zoolang Hij zich verwaardigen zal, in uw midden te wonen. Van dien hoogen genadezetel waarop Hij verheven is, uit die heldere schittering, in welker midden Hij — Zelf de schoonheid, Licht van nature, en Luister zonder wederga, — als een edelgesteente boven alle vergelijk en waarde, geplaatst is; van daar gaan allerwegen geene verzengende stralen van glorie, geene brandende schichten van magt uit: maar een zachte en aanhoudende vloed van heiligheid en genade, die de geheele ruimte, van gewelf tot plaveisel, met de ademing zelve en de lucht des hemels vervult. Stil en zacht, gelijk de eene golf van reukwerk de andere voortstuwt, gaat er die geur van zoetheid voort en verspreidt zich in het rond, die balsem van leven, die kracht welke van Jesus' heilige menschheid op aarde uitvloeijend, alle kwalen genas. (Luc. VIII, 46.) En over den drempel van deze plaats, nu niet minder zijn paleis dan zijn tempel, zal het verder voorttrekken en zich naar alle kanten verspreiden, totdat het uwe woningen bereikt; en, magtiger dan die zegen, door de Ark des Verbonds (het zinnebeeld waarvan gij de wezenlijkheid nu bezit) over Obededoms huis uitgestort (II Koning. VI, 12), zal het er vrede en genade en geestelijke en tijdelijke welvaart aan mededeelen. „Ik zal dit huis met glorie vervullen, zegt de Heer „der heerscharen,... en op deze plaats zal Ik vrede geven, zegt „de Heer der heerscharen." (Agg. II, 8, 10.)" (Bladz. 220-221.)

Na dit gelezen te hebben, zal het wel niemand verwonderen, dat Z. D. H. de Bisschop van Haarlem de Hollandsche vertaling dezer „Leerredenen", enz. „niet alleen gaarne goedgekeurd, maar tevens aan de „Eerwaarde Geestelijkheid en Geloovigen ten hoogste „aanbevolen heeft."

BRIEVEN VAN PAUSELIJKE ZOUAVEN.

III.

Vele brieven, die overschoon zijn, en door de familiën wel als kostbare stukken mogen bewaard worden, moeten hier, wijl ze minder betrekking hebben op de tijdsomstandigheden, onvermeld gelaten worden, en wijken voor andere, die ons midden in het tegenwoordige krijgsmansleven der Zouaven verplaatsen. Dit slechts zij aangestipt: al de Zouaven kunnen in hunne brieven geen woorden genoeg vinden om de goedheid, de vriendelijkheid, de gemeenzaamheid te beschrijven van onzen Paus Pius IX; allen roemen de zorg, die het Pauselijk goevernement draagt zoowel voor hun ligchamelijken welstand als voor hun geestelijk heil; allen roepen over de goede behandeling en de vriendschappelijkheid, die zij ondervinden van hunne soms hoog-adellijke officieren, en over de voortreffelijke gezindheid van hunne wapenbroeders.

Eene enkele uitzondering maken we voor den volgenden brief, die zeer vleijend is voor ons Hollanders, en met levendige kleuren schetst, welke bijzondere genegenheid Pius IX heeft voor de Hollandsche Zouaven en voor Holland.

Velletri, 9 *Maart* 1866.

Zeer geliefde Ouders, Broeders en Zusters!

Iederen keer als ik bij den Paus ben geweest, waren er ook Fransche soldaten; maar dan werden de Hollandsche Zouaven door

een Kardinaal het eerst bij den Paus gebragt, en dan vroeg de Paus ons, vanwaar wij kwamen, en als de H. Vader dan maar hoorde *Hollande*, dan sloeg Hij ons lagchende op de wangen, en zeide: *ah! brave Hollanders!* De Paus zegt ook: *de Zouaven mogen zoo dikwijls bij mij komen als zij maar willen.*

De lijfwacht van den Paus, dat is een pracht; de kamer, waar wij ingelaten worden, heeft meer dan duizenden guldens gekost aan schilder- en beeldwerk; de zetel van den Paus, daar rilt ge van. Ik kan u al het schoone niet beschrijven, maar ik hoop, dat de goede God, als het mij zalig is, mij het leven sparen zal, en moet ik hier sterven: *fiat*; het is dan voor de H. Kerk en voor Jesus Christus; maar mogt ik het geluk smaken van nog weer eens in Holland bij mijne dierbare Ouders, Broeders en Zusters, mijne geheele familie, vrienden en bekenden te komen, dan zal ik nog eens wat nieuws mededeelen, dat ik nu niet allemaal schrijven kan.

Nog geven we in 't voorbijgaan het volgende uittreksel, ten bewijs, welke minzame oplettendheden jegens de Zouaven in acht genomen worden; de Hollandsche Zouaven worden bij den Paus zooveel mogelijk behandeld als Hollanders.

Vroeger kregen wij dikwijls macaronie, *maar nu niet meer*, omdat er bijna geen een Hollander was, die ze gebruiken kon; macaronie, met fijne kaas er over, dat is een nare kost.

Nu gaan we over tot de togten tegen de roovers, en zullen we de Zouaven al hun kracht zien ontwikkelen. Zij doen wondervolle inspanningen, en getroosten zich de grootste ontberingen, maar alle lijden is vergeten, en alle vermoeijenis ruimschoots vergoed, als zij maar, wat, gelijk blijken zal, nog al eens gelukt, een *brigand* in handen krijgen.

De Zouaaf, die het eerst zijn togt zal vertellen, is een echte Amsterdammer, dezelfde die zoo even schreef, dat hij macaroni, met fijne kaas er over, een naren kost vindt.

St. Francesco, 23 *Mei* 1866.

Zoolang als ik uit Velletri ben, heb ik nog niet op wacht gestaan: wij doen niets anders als tegen de *brigands* patrouille maken in de bergen; dat is eerst werken, als men van werken praat.

Ik ben al een keer of drie op den hoogsten berg geweest, die in Italië is; als men daar boven op staat, ziet men zes en twintig dorpen en steden, die dan in een afgrond liggen; maar om er boven op te komen, moet men klauteren, dat verzeker ik u.

Verscheidene malen hebben wij op de bergen vernacht in de hutten der schaapherders; van die herders krijgen wij dan melk te drinken; want dorst lijden wij hier veel. Een week of vier geleden, hebben wij eene patrouille gehad, waarop wij in twee dagen geen water vonden; toen kwamen wij gelukkig op een hoogen berg; daar vonden wij sneeuw, om onzen dorst mede te lesschen, de luitenant even zoo goed als wij.

Als wij op de bergen overnachten, dan gaan wij in eene hut zitten; daar stoken wij een vuur, en zoo brengen wij dan den nacht door; maar altijd moet er een buiten op schildwacht staan; want de brigands loopen ook op ons, en dat is sluw volk.

Op mijn 23sten verjaardag, op Zondag, was ik met nog drie andere Zouaven toevallig in Bastiano, dat twee uren van Sezzi af is, waar wij toen lagen; daar hebben wij 's avonds, met twee gendarmen uit Bastiano, *drie brigands* gepakt, en des nachts om één uur gingen wij met deze drie heeren naar Sezzi. Dus dat was voor mijn verjaardag: dat kan ik goed onthouden.

EEN ITALIAANSCH BERGSTADJE BIJ REGEN.

Sedert mijn vertrek uit Velletri ben ik in verscheidene steden geweest; maar het zijn er soms steden naar! Als men in de stad komt, heeft men niets anders als trappen; overal moet men trappen klimmen, en als het regent, wat hier nog al dikwijls gebeurt, dan loopt de regen van de huizen af, de regen komt ons bij het opklimmen te gemoet, of anders loopt hij van achteren tegen onze beenen aan: dus dat is van drie kanten. Al de straten zijn zoo breed, dat er geen vier man naast elkander kan loopen.

Eene eer er in stellen, naar het gevaarlijkste punt gestuurd te worden; zingend naar het slagveld gaan, om het geschonden regt te wreken: dit noemen we edel

en ridderlijk; welnu, zoo vertoonen ook boerenknapen onder de Zouaven zich in Italië. Men leze.

Velletri, 24 *Mei* 1866.

Des namiddags om vier ure (wij zouden juist ons middagmaal gaan nemen), kwam er een telegraphiesch berigt, dat de brigands zich in de steden Cori, Valmantone en Montefortuno vertoond hadden. Er werd dadelijk 60 man opgenoemd, waaronder ik ook de eer had mijn naam te hooren noemen, en wij gingen er met een extra-trein naar toe. De trein vloog als het ware door de bergen, en toch ging hij ons niet hard genoeg. Wij spraken van niets anders als van schieten, steken en neersabelen; ook laadden wij terwijl ons geweer met een fiksen kogel er op; wij waren juist allen Hollanders, en te zamen riepen wij, uit één mond: „nu, briganten, komt „nu maar op; gij allen gevangen of wij dood; want denkt, dat wij „Hollanders zijn."

Eindelijk hield de trein stil, en wij werden verdeeld in drieën, en gestuurd naar de bovengenoemde plaatsen.

Mijne afdeeling ging met vier gendarmen, die den weg weten door de bergen, naar Montefortuno; nu eens zaten we in het digtste kreupelbosch, en dan waren we weder op een berg, waar wij in de sneeuw liepen: maar de brigands waren niet meer te vinden. Eindelijk kwamen wij in Montefortuno aan, waar wij door de burgers zeer goed ontvangen werden.

Des nachts ten twaalf ure gingen wij weder op patrouille; de twintig man werd verdeeld in vier partijen, die elk een gendarme bij zich kregen, en des morgens zouden wij weer bij elkander komen. Twee patrouilles hadden niets gevangen; maar de derde bragt *drie briganten* mede, en de vierde had er *vijf* gepakt: dat was eene groote vreugde voor ons!

De Zouaven melden soms gewigtige bijzonderheden, die anders, ofschoon het tegenwoordig regent van dagbladen en telegraphische berigten, onbekend zouden gebleven zijn: wie hier heeft gehoord van den volgenden buit?

Subiaco, 2 *Junij* 1866.

Misschien hebt gij wel gehoord of gelezen, dat wij op de Gari-

baldisten 36,000 kartoezen buit gemaakt hebben: dat hebben de linie-troepen gedaan; en wij op onze beurt zijn weer op patrouille geweest, en hebben *vier briganten* gevangen.

De Zouaaf, die nu spreken zal, doet niet slechts zijne familie en zijn vaderland maar ook de Hollandsche krijgsdienst eer aan. Zoodra in België de graaf d' Arlemont hem zag, riep hij uit: „kijk, dat is een flinke Zouaaf! „gij hebt zeker gediend?" Op het antwoord van *Ja* hernam de graaf: „ik benoem u tot chef over de Belgen, en zal „zorgen, dat gij te Rome dadelijk een graad krijgt."

De gelukkige jongeling schrijft met weinige regels uit

Parijs, 6 *Februarij* 1866.

Wij zijn 152 man sterk, waaronder twee Graven; het transport is zoo mooi, ik kan het u niet genoeg zeggen. Ik niet alleen, maar allen zijn vol moed. Bij ieder station klinkt het: „leve de Paus!" In Parijs zijn wij heden morgen ten zeven ure aangekomen, en wij vertrekken weer ten twaalf ure; dan moet ik appèl houden, en kommandeer ik op *Hollandsch* kommando.

De verwachting, die van dezen voortreffelijken Zouaaf was opgevat geworden, is niet te leur gesteld: op een togt tegen de roovers, in een volgenden brief meegedeeld, heeft hij zich onderscheiden door dapperheid en stoutmoedigheid. De adel van zijn gemoed zal blijken uit de hoogachting, waarmeê hij gedurig spreekt over zijne officieren en wapenbroeders. Het overige, als zakelijk reeds in andere, door ons opgenomene, brieven vermeld, zullen we, ofschoon met weerzin, weglaten.

Velletri, 20 *April* 1866.

Zeer geliefde Ouders, Broeders en Zusters!

Wat mij aangaat, ik geniet de volmaaktste gezondheid; ik ben nooit zoo gezond geweest, en ik heb alles naar mijn zin; ik hoop en ik heb alle dagen gebeden, dat het bij u ook zoo zal zijn.

O, lieve Ouders, Broeders en Zusters! het is hier zulk een keu-

rig mooije en godsdienstige troep; onze leus is, te sterven voor de regten van de H. Kerk; wij zijn daar dan ook ieder oogenblik voor in de gelegenheid: *dertien* van mijn transport zijn er reeds geponjardeerd of doodgeschoten, altijd verraderlijk bij avond.

De burgerij is hier heel slecht; zij steken niet enkel naar ons, maar in den tijd van zes dagen, dat ik weder in Velletri terug ben, hebben zij weer vier moorden op elkander gepleegd. Wij spreken nimmer tegen die gemeene Italianen; zij zijn voor ons zoo bang als wezels, en wij spelen er ook niet mede: bij den minsten aanslag hebben wij volle regt, hen ter neer te steken.

Nu aangaande de dienst.

Toen ik te Rome kwam, wilde de graaf met alle geweld hebben, dat mij een rang gegeven werd; maar dat was onmogelijk, om reden dat ik geen Italiaansch kende, en er honderden adellijken vóór mij waren, die moedig als leeuwen gevochten hadden in den slag bij Castelfidardo. Niettegenstaande dat alles ben ik toch voorgedragen als korporaal wegens moed en beleid in mijne eerste campagne, welke ik u straks zal beschrijven.

Het zijn hier allen graven, hertogen, barons en verdere adellijken en vele jongens van geld; nu men hoort, dat men aan het kloppen gaat, komen er vele rijke jongens, die op eigen kosten gedurende den stilstand weg waren, uit Frankrijk terug: o, het is zoo een mooije troep!

Iederen keer, voordat wij uitrukken, gaan wij te biechten, de officieren aan het hoofd, en dan rukken of vliegen allen op de roovers los.

Nu zal ik u mijne eerste campagne verhalen.

De roovers waren gezien door de bergbewoners; wij kregen rapport, en rukten 's nachts met 80 man de bergen en bosschen in. Den vierden dag kregen we de roovers op het spoor, en rukten met nog geforceerder marschen vooruit; 's middags moesten wij halt maken om te rusten en te eten. De baron de la Faille en de graaf de Saint-More vroegen mij, of ik lust had om op verkenning uit te gaan; ik zeide: „zeer graag," en mijn vriend, een Antwerpenaar, ging ook mede. Wij drongen het bosch in, en stootten bij het einde van het bosch op de roovers; er waren er maar negen. Zij stonden ons niet, zeker doordien zij dachten, dat wij met meerder waren. Wij vuurden, en schoten er één dood, en een ander in zijn voet. Onder het loopen draaiden zij om, en schoten mij mijne pet af,

en den graaf door zijn linkerarm. Wij achtervolgden hen niet verder, om reden dat er weder een bosch was, en wij die twee nog moesten vervoeren; maar de troep heeft de schoten gehoord, en komt met den looppas opmarcheren.

Wij loopen den geheelen nacht; altijd op het spoor zijnde, komen we aan een groot Spaansch Kasteel, of liever, een kasteel, dat aan een Spanjaard behoort; wij omringen het, en bemerken, dat onze snuiters er in zijn.

Wij vliegen op de deur aan; doch mis: zij is gesloten. Wij kloppen en bellen: alles blijft stil. Het kasteel omsingeld hebbende, beginnen wij de ramen te beklimmen, en wij zijn er in, voordat de roovers er lucht van hebben. Na een hardnekkig gevecht, waarin er vier gedood en de overigen gevangen genomen werden, hebben wij de andere roovers vervolgd, en hen tot over de Piëmontesche grenzen gedreven.

Een ding trof mij. Bij de gewonden bevond zich een beeldschoon meisje in manskleeding; zij was in de borst en aan het hoofd gewond; zij sprak schoon Fransch, bad op hare knieën liggende om vergeving, en verzocht vóór haar sterven den zegen der Zouaven. Onze kapitein riep mij, omdat ik altijd vooraan was geweest, en ik moest mijn sabel met zijn sabel over haar hoofd kruisen; zóó schonk hij haar vergiffenis, en een half uur later was zij niet meer. Men denkt, dat het de vrouw of de verloofde van den rooverhoofdman was; ieder was aangedaan, tot de kaptein toe, die anders geen hel of duivel vreest.

Ja, die kaptein is een kerel! Op de terugmarsch was er een Zouaaf, die bijna niet meer vooruit kon; de kaptein pakte zijn randsel, patroontasch en geweer, en droeg dat zes en een half uur op zijn lange ligchaam; hij is nog langer dan N., en heet Clément de Saint-Marc.

Er is hier nog geweest een heer uit Holland en wel uit 's Hertogenbosch; hem heb ik nog een dolk medegegeven, dien ik had afgenomen van een Italiaan, die zijn kameraad doodstak op de markt te St. Francesco; ik gaf hem een sabelhouw over zijn kop, en ontnam hem zijn dolk.

Gedurende onze aanhoudende patrouilles ben ik de navolgende steden of stadjes doorgetrokken, als: Terracina, Proçedi, Sezz, Piperno, Frosinone, Viterbo, Frascati, Cisterno, Triponti en Palestrina. De laatste twee dagen hebben wij in Cori gelegen;

de rooverhoofdman had een brief gezonden aan den graaf aldaar om 5,000 scudis. De graaf heeft er kennis van gegeven, wij zijn opgerukt, en nu vergeet mijnheer de hoofdman om zijn geld te halen; want hij weet, dat de Zouaven liever doodgeschoten zijn dan te wijken; als de roovers kunnen, loopen zij altijd: daar hebben zij al iederen keer de proef van gegeven. Wij hadden die dagen in Cori een leventje: wijn, zooveel wij maar wilden, en het is hier wijntje!

PIJNLIJKE ONTBERING.

Nu moet ik u eens melden, wat mijn grootste pijn is: dat is het rooken; de tabak en de sigaren zijn hier schrikkelijk duur; ach, dat is zoo pijnlijk! ik geef soms een heel middagmaal voor een pijp tabak.

SCHOON VOORUITZIGT.

De heer N. uit N. is ons hier komen opzoeken, en heeft ons op sigaren enz. getracteerd; hij was niet bij ons vandaan te krijgen. Gij moet hem maar eens schrijven; dan zult gij eens hooren, wat een flinke troep het hier is. Hij heeft gezegd, dat hij dadelijk, als hij in Holland terug kwam, een werk zou schrijven over de Zouaven, en ook zorg dragen, dat wij tabak en sigaren krijgen; — hoe zulks zal afloopen, weet ik niet.

Den volgenden brief schrijf ik als korporaal; doch de kaptein zeide, dat hij veel last zoude hebben, omdat er zooveel adellijken mij nog vóór waren; maar de kaptein zegt: „het moet er door." Nu, geliefde Ouders, na U benevens mijne Broeders en Zusters duizendmaal in den geest omhelsd te hebben, noem ik mij Uw zoon en broeder N., die nimmer zal ophouden, Gods zegen voortdurend over U af te smeeken. God geve toch maar, dat gij allen nog gezond zijt!

De brief, dien onze voortreffelijke Zouaaf als korporaal schrijven zou, is reeds aangekomen, en nog is hij geen korporaal. Beklaagt hij zich nu, dat hij wordt voorbijgegaan? Volstrekt niet. Het moet dan wel, om zijn egen woorden te gebruiken, „een keurig mooije troep" zijn, als hij, die reeds bij zijne eerste aankomst voor een rang bestemd werd, en zich gedurende vier maan-

den zoo gunstig onderscheiden heeft, als een zoo uitstekend Zouaaf, zonder vóórgetrokken te worden, nog niet eens den graad van korporaal verkrijgen kan.

Ceprano, 9 *Junij* 1866.

In dezen brief wordt ons vooreerst medegedeeld

EEN OPMERKELIJK GESPREK MET EEN PIËMONTEESCH KAPITEIN.

Nu moet ik u een en ander nieuws gaan verhalen van het voorgevallene sedert mijn laatste schrijven. Ik moet u dan zeggen, dat het alles behalve rustig is hier in de Pauselijke staten; ze worden zeer verontrust door de werving van de genootschappen voor Garibaldi; er zijn, drie weken geleden, meer dan 200 jongelieden uit Rome naar Piëmont vertrokken, om voor dien vagebond te strijden; hetgeen evenwel weinig zal helpen, doordien de geest onder de Piëmontesche soldaten zeer slecht is. Ik wil u hiervan eens een stukje verhalen.

Wij kregen den 30sten Mei op eens order, om des morgens ten twee uur gereed te zijn, en per spoor te vertrekken naar Ceprano (gij moet weten, dat Ceprano 22 uren van Velletri af is, en op de grenzen ligt van Piëmont), wijl het daar zeer onrustig werd door gedeserteerde Piëmontezen, die nu voor *brigands* gingen spelen. Zoodra wij daar aankwamen, werd de geheele compagnie in detachementen gesplitst, en ik trof het weder, met 24 moedige broeders een zeer gevaarlijken post te mogen betrekken, en wel ter bewaking van den grooten post, op een half uur afstand van het Station van Piëmont. Wij en de Piëmontezen waren vlak tegenover elkander; wij werden slechts gescheiden door een brug, welke half aan onzen dierbaren Pius behoort, en half aan Victor-Emmanuel.

Wij gingen met negen man en een sergeant de brug op, en daar kwam een Piemonteesch kaptein ook half weg de brug, en vroeg ons: „Hoe sterk is uw post?" De sergeant zeide: „Hoe sterk is „de uwe?" De kapitein antwoordde: „Zestig man;" — „en de onze," zeiden wij, „vier en twintig; doch wij zijn sterk genoeg tegen hon„derd anderen." Toen zeide de kapitein, dat zulks sterk was; en de onze vroeg hem, of hij het jaar 1862 vergeten was, toen de onzen met 20 man eene compagnie Piëmontezen van 70 man over

de grenzen joegen. Hij kon zich zulks (niet te verwonderen) niet herinneren, en toen zeide hij: „gij hebt knappe soldaten." — „Ja", zeide de sergeant, „dat zijn Hollanders en Belgen." Toen vroeg de kapitein, „hoe is de geest dier mannen?" De onze antwoordde: „sterven of overwinnen", en de kapitein had genoeg, en marcheerde af.

Toen vroegen wij aan eenige manschappen, hoe het hun beviel; maar daar hoorden wij iets: zij verwenschten Victor-Emmanuel en Garibaldi; zij zagen er allen uit als lijken; zij deserteren veel, en dit is niet te verwonderen, want zij krijgen bijna geen soldij en zeer slecht eten; dus de geest en de moed is er uit.

EEN MOEIJELIJKE EN VRUCHTELOOZE TOGT TEGEN DE ROOVERS.

Nu moet ik u eens gaan verhalen, waar ik al geweest ben sedert mijn schrijven.

Uit Velletri ben ik 's nachts met 24 man gemarcheerd naar Cori, omdat de brigands daar weder gezien waren; daar ben ik zeventien dagen, aanhoudend dag en nacht patrouille in de bergen makende, gebleven; er waren ook vijf gendarmen bij ons; maar wij hebben het slecht getroffen, doordien wij niet, gelijk de vorige maal, in een gevecht hebben kunnen komen; *wij hebben in die zeventien dagen geen kleêren van ons lijf gehad.*

Die moeite was waarlijk slecht beloond; met genoegen vinden wij melding gemaakt van beter geslaagde togten.

Van daar gingen wij naar Velletri terug. Twee dagen waren wij in Velletri, daar komt een order, om onmiddelijk met 60 man per extra-trein naar Frosinone te stoomen, om reden, zooals wij later vernamen, dat de linietroepen met de brigands slaags waren nabij een klooster, op een half uur afstands van Frosinone. Wij marcheerden met versnelden pas er naar toe, ieders hart brandde van verlangen om te kloppen; doch hoe werden wij teleurgesteld! De *Lignaars* waren geslagen, en hadden 13 dooden, waaronder de kaptein en een sergeant; die *Lignaars* zijn slechte soldaten en hebben geen moed. Wij vlogen als brieschende leeuwen de bosschen in, doch wij zagen niets behalve *twee brigands*, die wij mede genomen hebben. Het verraad is zoo sterk; de brigands hebben overal spionnen; wij kunnen niet in aantogt zijn, of de roovers zijn geblazen. Zij hebben een onbeschrijfelijken schrik voor ons; zij zeggen: „de Zouaven zijn Engelen in de Kerk, maar duivels

„in de bergen;" en dat is waar ook: wij zijn rein, en vreezen geen dood; integendeel, wij willen gaarne voor de goede zaak sterven. De geestdrift is en blijft dezelfde; wij zijn allen gelijk: officieren en wij, wij zijn in het bivouac of in het kwartier allen broeders; wij bidden elken morgen en elken avond allen gezamenlijk voor ons zelven, voor onze onders en vrienden en voor onze gesneuvelde broeders.

MEIMAAND-VIERING EN ONTMOETINGEN MET DE ROOVERS.

O! gij moest onze kazerne eens gezien hebben in de maand van de H. Moeder Gods! Wat was dat prachtig, en welke opregte gebeden werden er door ons hemelwaarts gezonden! In de kazernen stond het beeld van de H. Maagd op een rijk versierd en schoon verlicht altaar. In de steden waren prachtige processiën. De eerste heb ik in Cori bijgewoond (Cori is de geboorteplaats van Pilatus; wat ik daar al niet gezien heb, laat zich niet beschrijven; daar is ook het mirakuleuze beeld van de H. Moeder Gods gevonden); de tweede in Velletri.

Vandaar ben ik per trein weder vertrokken naar Montefortuno, om er de veiligheid te bewaren; wij waren met achttien man en vier gendarmen; daar ben ik vijf dagen geweest.

Vervolgens ben ik naar Valmontone gemarcheerd, eene distantie van vier uren; daar kregen wij de brigands in den neus; wij maakten er dadelijk jagt op, en hadden het geluk, er *vier* te snappen. Wij bragten hen dadelijk naar Montefortuno, en keerden 's avonds na de hitte weder terug.

ONZE ZOUAAF ALS TIJDELIJK KOMMANDANT.

In Valmontone heb ik weder eene processie bijgewoond, en ik werd namens eenige voorname heeren verzocht, met mijne manschappen surveillance te willen houden bij een kasteel, waar die heeren met hunne dames zouden vergaderen, om het feest van de H. Maagd te regelen. Ik heb het aangenomen, en ben er met acht man heengegaan; doch ik heb het er goed gehad: ik was *kommandant* van het detachement, en at aan de familie-tafel.

's Anderendaags ben ik onder de hartelijkste dankbetuiging naar Valmontone teruggegaan. Later vernam ik, dat er meer dan twintig brigands in de buurt waren geweest, zeker om het kasteel aan

te vallen en het te plunderen, en de voornaamsten mede te nemen, en die op schatting of losprijs te stellen: zulks is geen nieuws.

Van Valmantone ben ik gegaan naar Valvaterre; daar ben ik eenige dagen geweest, en vervolgens vertrokken naar Ceprano, alwaar onze brave kaptein mij te gemoet kwam loopen en zeide: „zoo, mijne „kinderen, Goddank, dat ik u allen wederzie: ik was bang, want „de streken worden hoe langer hoe onveiliger. Wij blijven nu min„stens eene maand hier, en in die maand zal uw moedige *komman„dant* wel te vreden zijn. — Hoe is hij u", zeide hij tegen de manschappen, „op detachement bevallen?" — „Hoera! leve onze *kom„mandant*!" riepen zij allen. Ik had er zeven Hollanders bij, en een Engelschman uit New-Yorkshire.

Moge het woord van den kaptein in vervulling gaan, en onze dappere Zouaaf toch eindelijk bevorderd worden tot korporaal. Dat hij het verdient, blijkt gedurig, zelfs als hij spreekt over zijne gezondheid:

Ik ben maar twee dagen ziek geweest door te sterke vermoeijenis en het drinken van water: toen heb ik eene soort van Pleuris gehad; doch de goede God heeft mij gespaard; ik zou ook niet gaarne in een hospitaal sterven: een kogel of een bajonnetsteek is mij altijd welkom.

Ten slotte laten wij het verhaal volgen van het onbeschaamdste roversstuk, dat ons tot nog toe in de brieven der Zouaven onder de oogen is gekomen.

Terracina, *Maria-Visitatie* 1866.

Ik zal u eens een staaltje verhalen van de groote stoutmoedigheid der brigands.

Den 27^{en} Mei vertrok een der deftigste heeren met zijn zoon, in een met twee paarden bespannen rijtuig, uit Terracina, om naar zijn landgoed te gaan. Naauwelijks een kwartier op weg zijnde, zagen zij aan weerszijde van den weg zes briganten staan, die hun halt deden houden. De brigands dwongen den zoon, uit het rijtuig te stappen, en zeiden aan den vader, dat hij verder kon gaan; maar zij vroegen als losprijs voor zijn zoon 10,000 scudis (*f* 25,000), die binnen vier en twintig uren op eene bepaalde plaats moesten zijn, en zij voegden er bij, dat, als zij een Zouaaf of

gendarm op hen zouden zien afkomen, zij den jongeling dadelijk zouden neêrschieten.

Dit had plaats op een tijd, dat de diligence van Terracina naar Velletri in aantogt was; op deze diligence zijn altijd, om de reizigers te beveiligen, minstens twee gendarmen met geladen geweren.

De brigands trokken in allerijl met den jongeling af.

Het rijtuig, waarin de vader en de koetsier waren, kwam met losse teugels Terracina binnen rijden. Zoodra wij de gebeurtenis vernamen, werden er dadelijk 30 Zouaven en gendarmen op de roovers uitgezonden.

De vader ging intusschen de 10,000 scudis naar de bepaalde plaats brengen; maar toen hij er mede aankwam, waren de roovers er niet mede te vreden, en eischten 16,000 scudi's (*f* 40,000).

Het was geene gemakkelijke taak, de briganten in die keten van bergen op te sporen. De patrouille verdeelde zich in drieën, beklom bergen van meer dan twee uur hoog, maar zag niets. Eindelijk den volgenden morgen ten 3 ure was men de brigands op het spoor; de jongeling wist zijn bewaker te ontsnappen, en liet zich in een rotskloof voor de voeten der gendarmen nedervallen. Dezen maakten dadelijk regtsomkeer, maar de andere brigands waren meer dan vier uur vooruit; het was onmogelijk, hen verder te vervolgen, dewijl de mannen der patrouille te zeer vermoeid waren.

De jongeling verhaalde ons, dat hij dikwijls de Zouaven gezien had; maar dat er gedurig een brigand aan zijne zijde liep, met een pistool op zijne borst, om hem bij het minste teeken, dat hij gaf, neder te schieten.

Ik behoef u niet te zeggen, dat de brigands niet vrolijk gestemd zijn, daar èn jongeling èn geld hun ontsnapt zijn. Zij hebben dan ook reeds een brief naar den vader geschreven, waarin zij hem dreigen, dat zij al zijne veldgewassen zullen in brand steken; maar in plaats van geld, zullen hun blaauwe boonen gezonden worden.

De Zouaven werden met volle muziek de stad binnengehaald, en des avonds was er overal illuminatie.

Hoe geweldig zwaar de togten tegen de roovers wezen mogen, onze Zouaven staan er niet voor, en uit sommige plaatsen van het Kerkelijk gebied wordt reeds geschreven, dat de roovers zich niet meer vertoonen.

Nu echter wordt Rome door een geduchter vijand

bedreigd. Of is het nu niet meer dan ooit te vreezen, dat de revolutie op Rome zal losstormen? En zullen dan de Zouaven Rome kunnen beschermen? Zullen zij den overmagtigen vijand wel eens afwachten?

Het antwoord laten we geven door den boerenknaap, die uit Subiaco schreef, dat hij met zijne afdeeling vier briganten had gevangen.

Komt het eenmaal tot strijden, gij behoeft er niet aan te twijfelen, wij vliegen dapper als Hollanders tegen den onbeschaamden vijand in. 't Is waar, de Paus kan ternaauwernood 12,000 man op de been brengen, en Victor Emmanuel heeft er wel 300,000; hij kan ons dus letterlijk opeten; maar dat is niets: *onzen naam schenden, doen wij niet!*

VERSCHEIDENHEDEN.

IETS OVER KEVELAAR.

Aan het zeer aan te bevelen *Munstersche Pastoralblatt* [1]) ontleenen wij de volgende mededeelingen over de eerwaardige bedevaartsplaats Kevelaar, die, zoo als men weet, tot het bisdom van Munster behoort.

Het gansche jaar door, tot zelfs diep in den winter, komen de godvruchtige pelgrims daarheen, om bij het door zoo menig schitterend blijk der goddelijke goedheid beroemde beeld der Allerheiligste Maagd te bidden, en aan de aflaten deelachtig te worden, die te Kevelaar kunnen worden verdiend. Doch de eigenlijke tijd der bedevaarten begint in de laatste helft van Junij en duurt voort tot Allerheiligen. Van oudsher trekken de processiën vooral omstreeks de drie hooge feesten der H. Moeder Gods, die in den zomer en den herfst vallen en hunne oktaven, namelijk Maria-Visitatie, - Hemelvaart, en - Geboorte; en wel zóó dat inzonderheid omtrent Maria-Visitatie de processiën uit de omstreken, omtrent Maria-Hemelvaart de Nederlandsche en omtrent Maria-Geboorte de processiën uit het aartsbisdom Keulen en meer andere verder afgelegen Duitsche diocesen komen. Echter zijn, vooral sedert de laatste jaren, deze drie feesten met hunne oktaven geenszins bij uitsluiting het middenpunt der pelgrimaadjes en processiën geweest: in den zomer van 1865 verliep er geene week, bijna geen dag waarop men niet eene processie of althans eene groote menigte van afzonderlijke pelgrims te Kevelaar de voorspraak der H. Moedermaagd zag inroepen. Het getal der processiën is ook nu weder toegenomen; het klimt van jaar tot jaar. In 1854 telde

[1]) Uitgegeven bij Theissing te Munster, onder redactie van Dr. Giese, Subregent van het bisschoppelijke Seminarie. Zie 't nummer van 20 Dec. 1845.

men er 266, nu 309. De meesten werden door een of meerdere priesters begeleid. Het *Pastoralblatt* betreurt het, dat vele processiën per spoortrein naar Kevelaar trekken, omdat dit voor het geestelijk voordeel der pelgrims minder gunstig is. Wij meenen om goede redenen, hiermede te moeten instemmen. De reis, die zóó wordt afgelegd, mist niet alleen veel van het buitengewone, wat er zooveel bekoorlijks aan geeft, en dat tevens dient om de godsdienstige stemming der pelgrims beter te bewaren, zoo al niet om haar te verhoogen en te versterken, maar de reiziger vergeet ook ligtelijk in den nieuwerwetschen spoorwagen met zijn geraas en telkens wederkeerende verstrooijingen, dat hij ter bedevaart gaat. Bovenal mist hij dat schoone en indrukwekkende voorttrekken in processie, met het schitterende kruis voorop, het vliegen en wapperen der vaandels met hunne gewijde beeldtenissen, het gansch onbelemmerde zingen van liefelijke gezangen in Gods vrije natuur of door de straten eener Katholieke landstad, wier bewoners u met eerbied ontvangen, terwijl hare kerk zich onder feestelijk klokgelui voor u opent; allen krachtige middelen, waardoor de ziel van godsdienstige gevoelens vervuld wordt, zich tot God verheft en uit het diepste des harten hare gebeden tot Hem opzendt. Men vergelijke dit bij de reis in den wel meer gemakkelijken en soms beterkoopen maar blazenden, fluitenden, hotsenden spoorwagen. Ook worden de ligchamelijke vermoeijenissen er bijna geheel door voorkomen of althans zóó verminderd, dat de aanleiding tot boete-oefening, die de processie anders ligtelijk aanbiedt, al zeer zwak mag heeten. Voegen we hier echter terstond bij, dat het voor processiën, die van verre komen, zooals voor de meesten onzer Nederlandsche, klaarblijkelijk allermoeijelijkst is, den geheelen togt in een ander voertuig of te voet af te leggen; dat andere bijzondere omstandigheden de reis per spoortrein somtijds in weerwil der genoemde bezwaren moeten doen verkiezen; voorts, dat de gezindheid der pelgrims en de ijver der hen vergezellende geestelijken hier zeer veel vergoeden kan. Wenschelijk blijft het toch in de meeste gevallen, dat ten minste op het laatst een eenigzins aanmerkelijk gedeelte van den togt processiegewijs gemaakt worde; dit is ook reeds door onderscheidene bedevaarten geschied.

Wat het aantal der afzonderlijke pelgrims betreft, in het jaar 1865 was dit zoo aanzienlijk, dat oude, bedachtzame lieden herhaaldelijk verzekerd hebben, dat het nog nooit, zelfs niet in het Jubeljaar 1842

tot die hoogte geklommen was. Toen is de tweehonderd-jarige gedachtenis der overbrenging van het wonderdadige beeldje naar de Kleine Kapel te Kevelaar gehouden, en de bedevaartgangers van dit jaar worden op 210,000 geschat.

Dewijl alle pelgrims, om hun groot getal, het H. Sakrament der Boetvaardigheid niet te Kevelaar kunnen ontvangen, pleegt een zeer groot gedeelte reeds op de plaats hunner inwoning tot de HH. Sakramenten te naderen Hierom heeft onze H. Vader Paus Pius IX, op den 14n Februarij 1865, voor Kevelaar de geheel bijzondere gunst verleend, dat men acht dagen te voren biechten en communiceren kan, om er de aflaten te verdienen. Verder heeft Z. H., den 12n Mei 1865, toegestaan, dat de aflaatgebeden ook in de nieuwgebouwde bedevaartskerk kunnen gestort worden, zoodat zij thans in deze kerk, in de zoogenaamde Oude Groote Kapel en in de Kleine Kapel, waar het wonderdadige beeldje bewaard wordt, kunnen geschieden.

De priesters mogen, krachtens een Pauselijk Breve van 19 November 1857, zoo dikwijls zij te Kevelaar ter bedevaart komen, in deze Kleine Kapel op de *festa duplicia* de Votief-Mis der Allerheiligste Maagd lezen; en, ingevolge een Breve van 12 Junij 1865, kan er voor iedere processie in de nieuwe bedevaartskerk eene plegtige Hoog-Mis van de H Moeder Gods (*Missa propria Deiparæ cum Gloria et Credo*), ook op de *festa duplicia*, gezongen worden.

OVERLIJDEN VAN DEN AARTSBISSCHOP VAN ARMAGH.

Ierland heeft onlangs zijnen primaat, Josef Dixon, aartsbisschop van Armagh, verloren. Hij overleed na eene kortstondige ziekte, op den 29n April dezes jaars. Van den dag af dat hij in 1853 op den aartsbisschoppelijken zetel van Armagh werd verheven, wijdde hij zich met alle kracht en onbezweken ijver aan het herstel van het kerkelijke leven in zijn aarts-diocees. Hij vermeerderde het aantal kerken, kloosters en scholen, en zag vóór zijnen dood de kathedraal van Armagh, waarvan de toren door een zijner voorgangers, den aartsbisschop Crolly, begonnen was, nagenoeg voltooid. Bij de politieke partijen in Ierland zocht hij, gelijk altijd, zooveel mogelijk te verzoenen en te vereenigen. Buitengemeen groot was zijne gehechtheid aan den Apostolischen Stoel. Hij was een vader der armen, en geheel Ierland beminde hem.

Bij zijne begrafenis te Dublin, den 2n Mei, toonde dan ook eene ontelbare menigte hare innigste deelneming. De aartsbisschop Cullen verrigtte de plegtigheid; elf bisschoppen en meer dan twee honderd priesters volgden de baar.

ZOU HET WAAR ZIJN?

Ja! Zou het waar zijn, dat onlangs de nieuw benoemde burgemeester van eene onzer aanzienlijkste gemeenten, toen eene commissie van de geestelijkheid Z. Ed. Achtb. kwam komplimenteren, aan deze, als hoffelijke wederbegroeting, ten antwoord gaf: „Mijne Heeren, „wij hebben eigenlijk niets met elkander te maken; maar...enfin, wij „kunnen toch elkanders positie meer of minder veraangenamen en „vergemakkelijken"?

Zou het waar zijn, dat een ambtenaar van Staat of gemeente zijne private opinie, dat Staat en Kerk gescheiden behooren te zijn, durft verheffen tot officiëel programma van bestuur of regering?

Zou het waar zijn, dat volk en burgerijen langzamerhand moeten gewend worden, om die valsche theorie van eenige partijgangers te aanvaarden als het ware beginsel waarop weldra het heil van het geliberaliseerde en gemoderniseerde Nederland zal rusten?

Ons dunkt, de tijd is wel daar waarin blijken kan, of dit het beginsel is waarvan de beste burgers, soldaten, staatslieden en vorsten gevormd worden. Men kent den boom aan zijne vruchten.